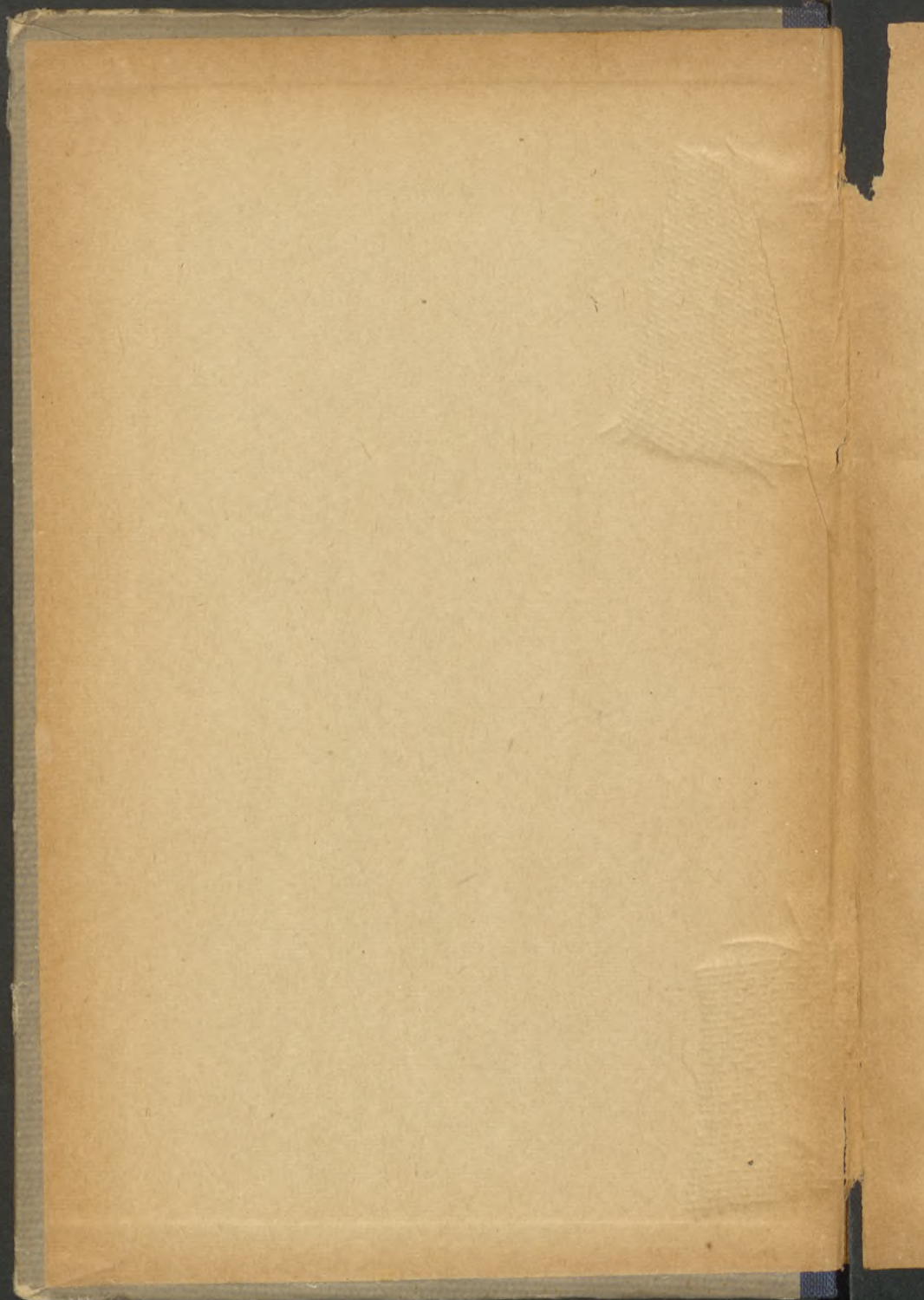
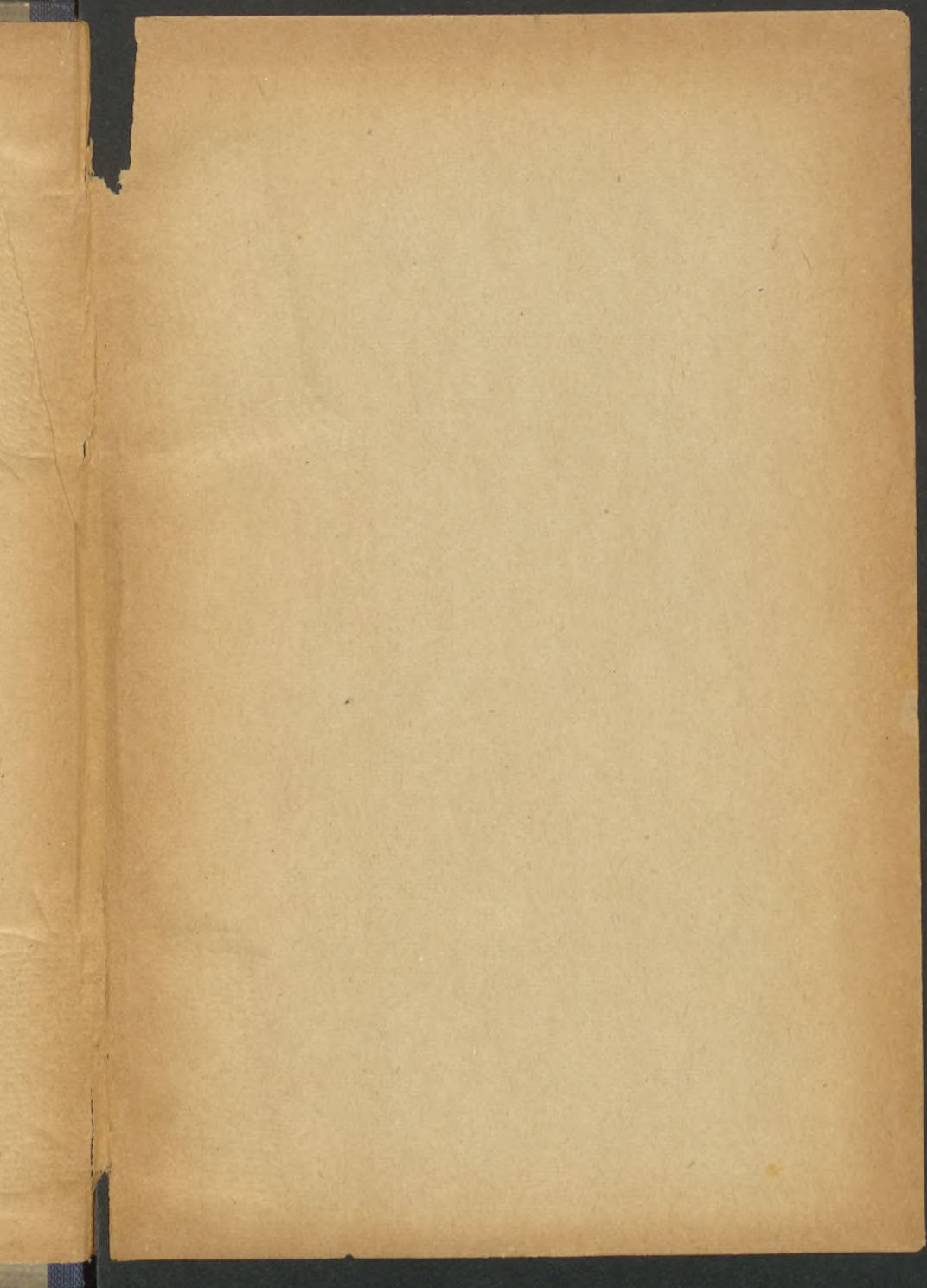

vitész Somogyváry Gyula

KATONACSILLAG MEGFORDUL...

KAT

U I D

vitéz
Somogyváry Gyula

KATONACSILLAG MEGFORDUL

LI IDŐK IRODALMI INTÉZET (SINGER ÉS WOLFF)

Kisemberek életén, csapattisztek és közkatonák becsületes lelkén, a tábor napiéletén s a csapatok helyenként emberfeletti erőfeszítésein és hősiességén át érzékeli az olvasó az elmúlt évszázad világtörténelmi vajudásának — és ebben a magyar drámának — gondjait, kínjait, dicsőségét, örömeit és apró emberi tragédiáit.

Ennek a könyvnek hősei roppant történelmi áramlatokban sodródnak, s harcossai és szenvedői ama két nagy erő mérkőzésének, amelyek oly tragikus kiegyenlíthetetlenséggel jelentkeztek Széchenyi és Kossuth izgalmas vitájában. Evolúció — vagy forradalom, Széchenyi útja — vagy Kossuth útja: ez volt nagyapáink háborzongató dilemmája. Széchenyit legázolták, Batthyány elbukott, Deák félreállott, s Görgey — ez a katonaruhába öltözött Széchenyi — lép az immár véres porondra, hogy megküzdjön népéért, egyfelől a feketesárga császári forradalom seregeivel, másfelől a Kossuthot is mind továbbssodró radikalizmus vöröstollas forradalmának vakságával.

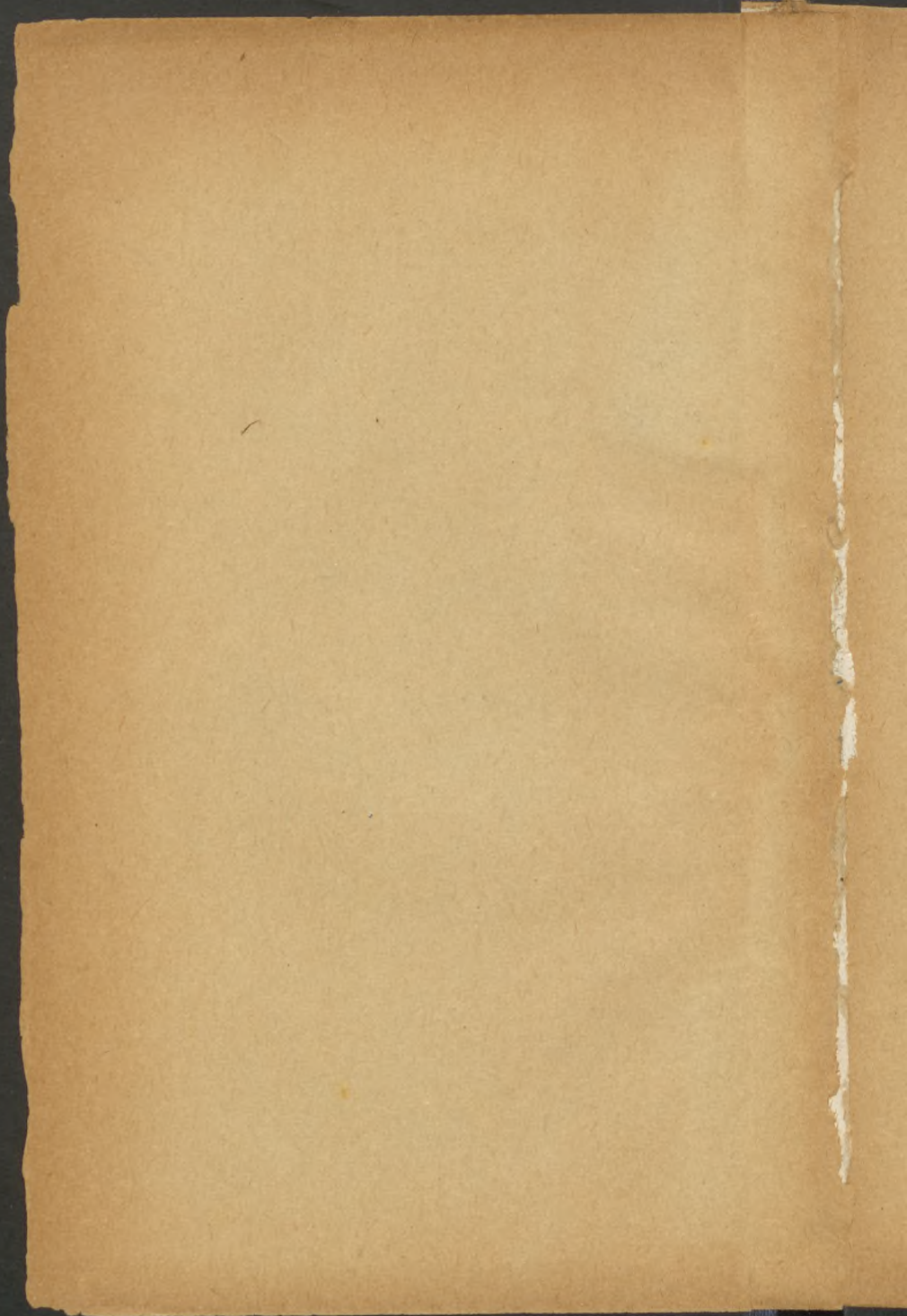
Kisemberek küzdelme ez a könyv, de az igazi hősei mégis: a Széchenyi—Batthyányi-gondolat Görgey Arthur személyében.

ula

ER)

altíz SOMOGYVÁRY GYULA
KATONACSILLAG MEGFORDUL

VITÉZ SOMOGYVÁRY GYULA

KATONACSILLAG MEGFORDUL...

REGÉNY

MÁSODIK KÖTET

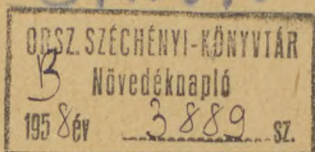
HARMADIK KIADÁS

ÚJ IDŐK IRODALMI INTÉZET R.-T.
(SINGER ÉS WOLFNER)
KIADÁSA, BUDAPEST

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadraalkalmazás
és filmesítés jogát is.
Copyright by Uj Idők Irodalmi Intézet R.-T. (Singer és Wolfner)
Budapest, 1944.

311.04/6

Felelős kiadó: Hampó József igazgató.

Pesti Lloyd-nyomda. [Ig. íj. Kortész Árpád]

VIII.

6-ik január 49. — Vác.

Tegnap, azaz negyedikéről-ötödikére virradó éjféلكor, hagyta el a Görgey-féle, hadseregből hadtestté zsugorodott sereg utóvédje Pestet.

Szótlán és szomorú menet. Az utóvéd: a 15. pozsonyi honvédszászlóalj, Olap hadnagy háromfontos gyalogütege, és a Miklós-huszárok Berzsényi-százada. Mi utászok a Neugebäude sarkán csatlakoztunk hozzá. Elöl a Sebess-század, majd a szerszám- és málhakocsik, végül az én századom. Magam és Szenczi mint sereghajtók.

Dermesztő hideg és derengő holdfény. Lépteink kísértetiesen konganak a néptelen utcákon.

A Gödi-utca sarkán — amelyet az utcajelzőtábla németnyelvű szövegében Göther-Gasse-nak olvastam tegnap — két lovas üget visszafelé. Németül mérgelődnek. Söhl százados, a tiroli vadászok parancsnoka és Pohl hadnagy, a segédtisztje. Kitűnik, hogy a pesti kálaposok még mindig nem szállították nekik a megrendelt tollaskalapokat. Azókért mennek vissza a Szabadsajtó-utkába.

Mikor kifordulunk a Váci-útra, néhány lovasból

1 Somogyváry: Katonacsillag megfordul. II.

álló kavalkád ér utól bennünket, a Károly-kaszárnya, illetve luteránus-templom felől. — Görgey és kísérete.

A tábornok rámismer, a hidegen derengő újhold fényében is. Mint mondja: a hosszú termetemről.

Néhány tréfás szó után hallgatásba burkolózik.

— Ki csak kimegyünk most — dörmögi hosszú hallgatás után István öccséhez. — De hogy mikor jövünk vissza megint Pestre, és hogyan: azt már csak a Jóisten tudja!

Újból hallgatás. Csak az utászok lábdobogása meg a mögénk rendelt huszárszakasz patakopogása zavarja meg az éjszaka csöndjét.

Elmaradnak az utolsó házak is. Már a kutyák sem ugatnak utánunk.

— Hajnalra a sors játékvá lesz ez a szerencsétlen város — sóhajtom Szenczi Tamásnak, búsan, visszanézve.

Valaki megszólal Görgey kísérői közül. Azt hiszem: Kempelen főhadnagy, a monoklis, hetyke báró.

— Ha csak be nem váltja fogadkozását Perczel. Mert az este, mikor a fölváltások megtörténtét jeleltem neki, még fitymálkodva jegyezte meg, hogy a Görgey-hadtest túlságosan is gyors lábbal hagyta el Budát. Holott a Vetter-féle híradás, hogy az ellenség Érden alúl már átkelt a Dunán, már tegnap délben, nyilvánvaló vakhírnek bizonyult. Szóval, miután a bátorságunkat imigyen megfricskázta, kijelentette, ő pedig nem teljesíti a Vetter-féle haditanács legutóbbi határozatát. Ő igenis szembeszáll Windisch-Grätzzel. Inkább rommá engedi lövetni a két fővárost, sem hogy kardesapás nélkül vonuljon ki belőle.

Hosszú csönd. Csak dobogás. A lélekzetünk ezüstös páráként oszlik el a hideg holdfényben.

A tábornok szólal meg végül, halk dörmögéssel.

— Bizony dicsőségesebb lett volna megharcolni Budáért meg Pestért. Ám Perczel is aligha teszi dicsőségesebbé a kormány futását, vagy a hadseregek retirálását. Perczel barátunk ugyanis, egyébként Buda és Pest szerencséjére, szintén ahhoz a párthoz tartozik, amelynek kiáltványai s nyilvános fogadkozásai, ha semmi más történelmi adat nem maradna mostani vergődésünkben, joggal hitelnék el az utókorral, hogy a honvédelmi bizottmány csontjai: Győr romjai, vagy Buda várfalai alatt porladoznak.

Vagy negyedmérföldet botorkálunk megint szótlanusul.

Akkor megint fölsóhajt a tábornok:

— Hanem valamit tenni kell, hogy együttmaradjon a had. Mielőtt még szétrohaszt bennünket ez a szörnyű bélpoklosság. Tartok tőle, hogy mire Vácra érünk, még továbbterjed a tiszték és csapatok között a föloszlás.

Néhány major mellett húzunk el.

Hirtelen hangos jajgatás hangzik föl elől.

Odaérve látjuk, hogy a gránátosok egy kis csoportja botoz két katonát. Huszonöt vesszőcsapás után talprarántják őket a földről, s fölszedetvén velük fegyverüket, szerelvényüket, előrelódítják őket zászlóaljukhoz.

— Ezek az első maradozók? — kérdi a gránátosok altisztjétől Görgey.

— Igenis, jelentem alázatosan! — tiszteleg a

medvebőrsüveges altiszt. — Itt akartak elbujni a szélső házban.

— Továbbra is csak keményen, őrmester! — bólint a tábornok sötét árnya. — Ha szépszerével nem akarják megérteni, hogy mi a diszciplína, hát ropogjon a bot.

— Ultima ratio! — dörmögi Kempelen. — Talán ez még segít. Régen szükség lett volna ilyen főprofósra és fenyítő osztagra. Mennyivel kevesebb szökevény, lógós, meg kocsmatöltelék maradt volna el tőlünk, Pozsonytól idáig!

A Rákos kőhídja fehérlik föl előttünk.

A tábornok átszól hozzám.

— Küldd át, Vilmos, a hátuljövő huszárszakaszt is, és menjen a levegőbe a híd! Legalább az osztrák tüzésrégnak nehezítsük meg az útját. No, Isten áldjon benneteket!

Megszorítja a lovát, s ügetve nyargal át a hidon. Kísérete egyesével siet utána, az oszlop mentén.

Szenczi szakaszát megállítom, ez kikanyarodik a hídon túl az út szélére, magam meg előre nyargalok a szerszámszekerekhez, robbantószerért.

Mire visszatérek, Szenczi lyukat is lazított, a híd bolthajtásának kövei között. Gyors kézzel szereljük robbantáshoz a hidat.

Eszembe ötlik, hogy a kalapokathajtó két tiroli még mindig nincs itt. Megszakítsam előttük az utat? — De azután megnyugszom. A Rákospatakon még nyáron is átvezetheti az ember a lovát. Most, kétaraszos jégen, meg éppen.

— Menet! Század indulj!

Csak Szenczi marad vissza a hosszú gyújtózsínór végén.

Vagy százötven lépést megyünk, amikor rohanni kezd mögöttünk Szenczi is. Mikor utolér: hátrafordulunk.

Vörös fény lobban föl a hidon, majd fülünkbe vág a dörrenése is.

Sietve topogunk a huszárszakasz, meg a századunk közé.

Váig már csak apró, csatornahidak vannak. Azok szétrombolására elég Szenczi szakasza is.

Szótlanul botorkálunk végig a sötét, néma, ijedt kis Újpesten.

Az első mérföld után, Dunakeszi előtt, rövid pihenő.

Az utászok puskájukra könyökölve, vagy fegyverüket a borjójuk alá támasztva, fujtatnak. Senkise ül le a jégrögös út szélére. Szikráznak a tűzcsiholó kovák itt is, ott is, és a pipák bodorodó füstje összeolvad a fujtató emberek lélekzetének párájával.

Észre se vesszük: csoportbaveródtünk, mi tiszték. Előbb Berzsényi kapitány és huszártisztjei szállnak lóról körülöttünk, azután odajön három tüzér a mozdatlanul álló ágyúk oszlopából, sőt utóbb, az előttünk levő honvédzászlóalj néhány tisztje is odagyűlekezik.

Dörmögve elmondott nevek hangzanak el a hajnali derengésben.

— Berzsényi kapitány.

— Olap hadnagy.

— Sebess százados.

- Tóth főhadnagy.
- Zsigmond hadnagy.
- Berzenczey főhadnagy.

Aki odalép, mind eldörmögi a nevét. De olyan furcsa dünnögéssel, búbánattal és reménytelenséggel, mintha valami rejtelmes, éjszakai temetésre gyülekeznénk. Ha nem szivaroznának, pipálnának és burnótoznának, azt hihetné az ember, hogy nem is földi lények, s magunk sem a földi világban, a Rákosmező szélén volnánk, hanem valami hideg, derengőfényű, holdbéli tájékon.

S ebben a különös éjszakában, amelyben minden bizonytalan, a fény, a táj és az idő, s a bizonytalanság bennünk él leginkább; furcsán konganak a szavak is. Az ember nem tudja, ki beszél és kihez szólnak szavai. Olyan ez, mint valami sokhangú, furcsa, bizonytalan és keserű monolog. Minden mondat mást mond, s mégis mintha egy nagy, közös agyvelő gondolatait fejeznék ki.

- Mi ugyan megjártuk! — kesereg valaki.
- Akár a vak, aki nem tudja, ki vezeti.
- Pedig júliusban a nádor esketett föl a magyar alkotmányra a király nevében.
- Szeptemberben meg ő szólított táborba Jellachich ellen.
- Kossuth akkor azt szavalta, hogy királyunkért és hazánkért harcolunk, a lázadó Jellachichsal.
- Úgy is volt. Úgy is éreztük!
- És elhittük, hogy a Lajtát is csak Jellachich mőresre tanítása végeit lépjük át.
- Vakok voltunk. Jellachich nyomon való üldözése helyett, hetek múlva hajtottak neki Bécsnek.

— Mert ezeknek igazában nem is a bán, vagy a déli meg erdélyi martalócok szétverése volt a fontos.

— És nem a meglámadott királyi autoritás, meg a szentesített alkotmány védelme! Arra fűtyültek akkor!

— Persze! Nekik a bécsi patkányforradalom megsegítése volt a fő!

— Chaises, Blum, Goldmark, Löwenstein, meg Thausenau... Hogy verte volna meg őket az Isten!

— Häfner Leopoldért, a Constitution című szenny-lap szerkesztőjéért, kellett elesnie a mannswürthi roham magyar halottainak.

— Azért a púpos gnómért, aki a bécsi ghettóbeli, sötét kis kalaposboltjában írta gyalázkodó cikkeit, és szerkesztette, rágalmakat-fröcskölő lapját.

— Mit akartok? Häfner polgártárs a szabadság, közéleti tisztaság és fölvilágosodás jegyében működött! Förtelmes!

— Pizskos, kis rongy! A kalaposoknak is szégyene volt! És államférfinak, purifikátornak és szabadsághősnek lépett föl!

— Pirul az ember, ha rágondolok, hogy ezekért, ezeknek az uralmáért kellett volna fölmenteni Bécsset! Nekünk magyaroknak!

— És becsületes katonáknak!

— És ezekért kellett Bácsban, Bánságban annyi védtelen magyar portának lángbaborulnia, annyi aszszonynak, gyerekek szerb handzsár alatt elpusztulnia!

— Természetes! Hisz a magyar főszeregek Bécs

előtt kellett tipródnia négy hétig! Chaisesék és Thausenauék kedvéért. Pökedelem!

— Az embernek lesül a bőr a pofájáról!

— Csalás, hazugság, népámítás volt minden! A megtámadott haza védelmében csődítettük zászló alá ezt a szerencsétlen népet! Bács, Bánság és Erdély megmentéseért! Holott Madarász urék, Chaisesékat féltették!

— No, Kossuth úr se volt külön! Könnyű volt Katót táncba vinni!

— Kossuth más! — vetem közbe. — Őt ne vegyétek egy kalap alá a többiekkel! Ki meri kétségbevonni jószándékát?

Darázsrajként zúdulnak rám:

— Mit véded?

— No lám!

— Tán te is republikánus vagy?

— Republikánus? Azért, hogy védem Kossuthot? Kossuth talán gyöngé volt, de tiszta! És nem republikánus! Vagy nem a király és trón érdekeire hivatkozott a Windisch-Grätzhez szóló tiltakozásában? S nem arra hivatkozott azóta is, egész sor kiáltványában és rendeletében?

Újabb keserűségözn:

— Mert szemfényvesztő!

— Mert tudja, hogy Magyarországon a kutya se hederít semmiféle republikánus szólamra!

— Mit vitáztok, evvel a hosszú pajtásunkkal? Nem tehet róla, hogy még mindig rózsaszínű szemüvegen át lát! Különb bírása is volt már annak a nagyszájú fiskálisnak, mint mi!

— Úgy van! Úgy van! Széchenyi! Az megmondotta előre, hogy pokolba visz bennünket Kossuth!

— És Batthyány? És Eötvös? Minden régi barátja elhidegült tőle!

— Mert neki Thausenau kellett! Meg a flamingók!

— Csak gyöngé volt — kockázatom meg a szót újra. — De tiszta és nemes! Elsodorták.

Gúnyos kacagás tör ki. És utána a vádak áradata:

— Úgy? Elsodorták?

— Szegényke! Hiszen félév óta mindig féltéglával verte a mellét! Hol van hát a híres bátorsága?

— A parendorfi fogadkozásai?

— És a győri Zrinyi-sors?

— És a vértesi hősi halál?

— És a budai?

— Mindenütt a városok romjai alá akart temetkezni!

— No, ezt megígéri a debrecenieknek is!

— Igazságtalanok vagytok, urak — próbálkozom meg mégegyszer. — Ti csak a magatok szemszögéből láttok mindent. Száz más olyan körülmény is lehet, amit mi nem látunk, s ami Kossuth cselekedeteit diktálja.

— Hohó — kacag egy éles hang — ugyan mi akadályozta abban, hogy Schwechat után nyomban kövesse Görgey tanácsát s haladéktalanul áttegye a kormány székhelyét a Tiszántúlra? Akkor okosság lett volna ez a hurcolkodás. De ő ehelyett hónapokon át a markát köpte, hogy így helytáll, úgy helytáll, itt száll szembe a veszedelemmel, ott hajlandó hősi halált is halni! Egészen addig, amíg Windisch-Grätz Bics-

kére nem ért. Akkor egyszerre kijelenti, hogy Pest még nem az ország, tehát gyerünk avval a sátorfával, mert Debrecenből kell megmenteni a hazát.

— Úgy van! Úgy van! — helyeselnek mások. — Ma már bármily igaz is ez a bölcsesség, senkise annak látja.

— Persze, hogy nem. Hanem annak, amit a francia úgy fejez ki, hogy: peur pour la peau!

— A szabadság hősről kiderült, hogy szájhős csupán! Szájhős és republikánus!

— Ez az! És igaza van mindenkinek, aki annyi csalódás után lecsatolja a kardját.

— Az Istenért, urak — hördülünk közbe vagy hárman — hát hogy beszélhettek így? Elhagynátok az ügyet? A csapatokat? A népet?

— Nem mi hagytuk cserben, nem mi vezettük félre!

— És elhagynátok Görgeyt?

Pillanatnyi csend.

Azután fölmordul egy keserű hang:

— Mit: Görgey? Hát abban talán bízhatunk? Nem láttátok a plakátumokat? Hogy: „Már győztünk!” Meg a másikat, amelyben döntő élethalálharcról szórakol s ugyanakkor kiadja már a parancsot a retírálásra! Hiszen ez ugyanaz az oroszlánhang a nyúl-bőr alól, mint a többié! Keserű pirula, de gyógyít, a teremtséit! Hát ki bízhat Görgeyben is ezek után?

— Úgy van! Úgy van! Úgy van! S érzünk csak Vácra, én is lecsatolom a kardot!

— Én is!

— Én is!

— Én is!

— Ha még a becsületes harcot és tisztességes halált is megtagadják tőlünk: hát eb szolgál selymákkal!

Berzsenyi kapitány, Zsigmond hadnagy, én, meg az éppen közénklépő Karsay közbevetjük magunkat, tiltakozunk, érvelünk, könyörgünk, de valahol elől menetet vezényeltek, az oszlop megindul, a tisztek elszélednek, s vége a kísértetek órájának.

Keserűen, reményvesztetten bandukolunk tovább.

Nincs mentség. A pestis szétrohaszt bennünket. Két nap múlva nem lesz többé feldunai hadtest. A leggyalázatosabb sorssal múlunk ki. Szétmállunk.

És fogadkozunk hárman-négyen, hogy Vácra érve, nyomban megyünk a tábornokhoz és jelentjük neki ezt a szörnyűséget.

Hajnal, reggel. Köd, fásultság, reménytelenség.

A második pihenőnél, a reggel józan világában, már nem állnak velünk szóba éjjeli, vitázó ellenfeleink. Ők össze-összeállanak, de már elszakadtak tőlünk. Úgy néznek ránk, mintha azt mondanák: flamingó, vagy — republikánus.

Kereketört kocsival bajlódik az úton egy katonakocsis. Utasa: gyerekarcú, fiatal pap, reverendája fölött honvéddattilában s csákósan. Segítséget kér és mondja a nevét. Mednyánszky Cézár báró. Pesten állott be a hadtestbe. Görgey kinevezte főlelkésszé. Öccse Mednyánszky László egykori testőrtiszt-barátomnak, aki most mint honvédőrnagy védi Lipótvár bástyáit Simunich ostromhada ellen.

Kisegítjük egy pótkerékkel, s megyünk tovább.

Vége: Vác.

Aulich ezredes szálláscsinálói irányítanak bennünket kvártélyra. A temetősoron van a szállásunk. Miközben odavezetnek, megtudjuk tőlük, hogy a fel-dunai hadtest átszervezés alatt áll. Mi, a 2. utász-zászlóaljból visszamaradt két század, Aulich ezredes hadosztályának 1. dandárához tartozunk. Dandár-parancsnokunk báró Clementis Gábor őrnagy.

Az embereink nyomban pihenőre dülnek, én meg Zsigmond hadnaggyal haladéktalanul elindulok a fő-hadiszállásra. Ez a püspöki palotában van kvártélyon.

A rezidencia kapujában, éppen a kilépő Szegedy ezredesnek vágják tisztelgő fegyverfogásaikat a gránátosok. A brigadéros mogorva arccal halad el mellettük.

A parancsörtisztek közül Duka van szolgálatban.

Pusztelnik és Bayer a hadtest átszervezésén dolgozik, a tábornok pedig szobájába zárkózott. Negyvennyolc órája nem aludt.

— Embertelenség volna fölkelteni — dünnyögi Duka. — Éppen elég gondja van.

— De ez sürgős! — mondjuk. — Nagyon sürgős! Tüstént tenni kell valamit, mert holnapra szétmállik a hadtest.

— Ti is ebben jártok? — mered ránk a főhadnagy.

És sóhajt.

— Szegedy ezredes úr is emiatt volt nála. Hosszasan tanácskoztak. Szóvátette a pesti dolgokat. Elmondotta a maga és a Miklós-huszartisztek aggodalmait, Kossuth meg Perczel hadviselés módja miatt. És hogy a Hábé s az országgyűlés, szerintük, fölötte

gyanús irányt követ. Nyilvánvaló, hogy republikánus törekvések vannak. Ebben pedig a tisztek nem követhetik őket. Nemcsak azért, mert esküjük tiltja, s mert a jövőjük forog kockán, hanem azért is, mert testük-lelkük tiltakozik mindennemű köztársasági államcsiny vagy forradalmi rebellió ellen. Végül, hogy tenni kell valamit, a csapatok közt egyre jobban elbarapódzó elkeseredés ellen, és a morgás lecsillapítása végett.

— És a tábornok úr? — kérdezi nyugtalanul Gusztli.

— Megnyugtatta az ezredes urat, s hathatós közbelépést ígért. Mégis úgy sejtem, hogy az ezredes úr is lecsatolja a kardját. Úgy búcsúzott tőlem, mint aki végképpen búcsúzik.

— Mi lesz velünk? — kérdezzük szorongva.

— Ha nem volna olyan halálosan fáradt a gazdánk, s nem búsítaná annyira a beteg öccse állapota, azt mondanám: föl a fő, Görgey vezet. De így?

És megvonja a vállát.

— Egyébiránt — folytatja — gyertek ebéd után!

Mikor lábujjhegyen elosonunk Görgey ajtaja előtt, lépteket hallunk odabent. Sarkantyúcsörgéses lépteket. Távolodnak, közelednek. — A tábornok nem alszik. Jár föl s alá. De e léptei még nagyobb kiméletet parancsolnak.

Búsan, fáradtan ballagunk a kvártélyunkra. Egy-egy tisztiszállásra belátunk az ablakon át. Mindenütt összedugott fejek.

Timármesternél vagyunk szálláson, Gusztival.

Agyonetetnének, de alig megy le falat a torunkon.

Kora délután végigjárom a század kvártélyait. Tizenhét emberem olyan lázas, hogy itt kell hagynom őket. De akik még talpon vannak, azok is úgy köhögnek, hogy rossz hallgatni. Holnapra ezek közül is lesz a lábáról jó egynéhány. Pedig a legutóbbi, pesti létszámegyeztetéskor is már csak 147 ember volt a század állománya.

E vizsgálat közben mondja Szenczi Tamás, hogy a gyalogzászlóaljak pótlást kaptak. Vetter központi vezérkari irodája ugyan azt állította, hogy Vácon mintegy 5000 főnyi erő áll, s ezeket mind beolvaszthatja Görgey, a Perczelnek átadott csapatok helyébe, de persze ez is csak olyan volt, mint a többi reménység. Mindössze vagy kétezer embert talált itt a hadtest. Ennek felét teszi ki a debreceni 10. honvédszászlóalj Gergelyi őrnagy alatt. A másik ezer: félig kiképzett újonc. Ezeket osztja szét a főhadiszállás, a leggyöngébb zászlóaljak között.

Fásultan hallgatom. A szemeim majd leragadnak. Le kell dűlnöm, ha csak negyedórára is.

Mielőtt azonban befordulnék a szállásomra, Lajos és Karsay zudulnak rám:

— Forrongás! Az egész hadtest tisztikara le akarja tenni a kardot! A nagytemplom előtt gyülekeznek, hogy együtt menjenek a tábornok úr elé!

Erre magunk is odasietünk.

Valóban gyülekeznek. Már vagy negyvenen vannak ott. Wasák, Erneszt-bakák, huszárok. Szóval javarészt sorhadbeliek. De jócskán vannak közöttük

honvédtisztek is. Magam csak egyet ismerek ezek közül, látásból, még Pestről. A daliás Pósta századost. Ez most az 1. honvédzászlóalj parancsnoka.

Mire odaérünk, már közel vannak a hatvanhoz. És halljuk a zúgásukat:

— Ez nem megy így tovább!

— Láthatlanba nem megyünk!

— Elég volt!

— Tudni akarjuk, mi lesz velünk!

— Mondja meg a tábornok úr, miért harcol még?

Valaki csendet parancsol s a középbe áll.

Rekedt, rongyosköpönyegű törzstiszt, a Wasabakáktól.

— Halljuk Zihrer őrnagy urat! — mondják többben is.

A zúgás elcsitul.

Az őrnagy erre nyugalomra inti a forrongókat. Hajlandó maga is elmenni a tábornokhoz, hogy tájékoztatást és megnyugtatót kérjen a tisztikar, és a csapatok jövőjére nézve. De ne menjünk oda ekkora tömegben. Megriasztjuk vele a legénységet. Ehelyett minden zászlóaljtól, huszárosztálytól, ütegtől és önálló utászszázadtól csak egy tiszt vegyen részt a küldöttségben.

Helyeslés.

Ezek kiválnak, a többi elszéled.

Most vagy harmincan vagyunk, akik elindulunk a kastélyba.

Zihrer a Wasák-tól és Ujváry őrnagy a vasi, 45. honvédzászlóaljtól, jelentkeznek a küldöttség nevében.

Kevéssel utóbb, átküldenek bennünket a püspöki

tanácsterembe. Sötétedik. Két altiszt meggyújtja a fali karosgyertyatartók néhány gyertyáját, s azután kimegy.

Várakozás, zsongás.

Belép Görgey.

Szinte hamuszürke az arca, a fáradtságtól, alvatlanságtól.

Megáll előttük, biccent a fejével.

Ujváry őrnagy szól.

Nem mond újat. Szavai, panaszhai, érvei, vádjai és aggodálmái ugyanazok, amelyeket az éjjel hallottunk, a kísértetek gyűlésén. Azután Gyra Ádám beszél. A győrvidéki 39. honvédzászlóalj őrnagya. Utána Simon őrnagy az Erneszt-bakáktól. Majd Thomstorf kapitány, a nemrég alakult 13. számú, honvéd Hunyady-huszároktól. Pósta százados az 1. honvédzászlóaljtól. Olap hadnagy a háromfontos ütegtől. Végül Nachtigall őrnagy, a Sándor-bakák II. zászlóaljának parancsnoka.

Mind ugyanazt mondja.

A lényeg: tudni kívánjuk, hogy legalább ő, a tábornok mit akar?

Görgey némán hallgatja őket.

Arca hamuszínű, és mozdulatlan. Csak a homloka fénylik, a rávetődő gyertyafényben.

Jeges, kék tekintete mereven szegeződik a beszélőre, fénylő szemüvege mögül. Olyan mintha húsz évet öregedett volna Pozsony óta. Nagy testőrcsizmája napok óta nem láthatott keféét. Látszik rajta, hogy nem volt lent a lábáról. Bajusza, rövidrevágott sza-

kállá, gondozatlan. A két szemöldöke között: mély redő. Ez azelőtt nem volt rajta.

Szívvel szánom.

Pozsony előtt megmentette seregét a bekerítéstől és részekre-szakítástól. Kilopta a győri egérfogóból is. Kihozta a széztüllesztő Pestről is. De most, itt, ennek a rothadásnak karjaiból is ki tudja-e ragadni? Van-e olyan erő a karjában, gondolat a mozdulatlan, fénylő homloka mögött?

Nachtigall őrnagy elmondja utolsó szavát és meghajlik.

Csönd.

Görgey szól. Keresztbefonja karjait a mellén, és szól. Halkan, kimérten, tompán.

Érzi, tudja minden gondunkat. E gondok százszorosak az ő vállán. Hibák történtek, hibázott maga is. De cserben még soha, senkit se hagyott. Se ügyet, se bajtársat. S ezután sem hagyja el, sem ezt, sem azt. Nehéz leckét kellett megtanulnia, de megtanulta. S döntött. Olyan irányt mutat, s ez olyan biztonságot nyújt ügyünk és kardunk becsületének, amely minden jó magyart és tisztességes katonát megnyugtathat. Világos és félreérthetetlen módon kívánja lerögzíteni a maga hitvallását s módot ad erre a hadtestnek is. A katonabecsület és a haza igaz érdekeihez való tiszta hűség okmánya lesz ez. Attól eltérni nem fog, s elvárja ezt a hadtesttől is. Bizonyos benne, hogy ennek a hűségokmánynak alapján vele marad mindenki. De háború is van, az ellenség se alszik, tehát a hadműveletek nem szakadhatnak meg. Csak néhány órányi

bizalmat kér bajtársaitól, nem is a maga, hanem a szerencsétlen, magyar nép számára.

Meghajtja magát. Összecsörren valamennyi sarkantyú. S a tábornok jobbra, a küldöttség meg balra távozik.

— Helyes! Megvárjuk! Ez a tiszta beszéd! A tábornok tudja a dolgát! — bólogatnak a tisztek elszéledőben.

Estére két parancsot hoz a főhadiszállás eligazításáról, Lajtos hadnagy. Az egyik a hadtest átszervezéséről szól, a másik a holnapi diszpozíciókat közli.

Az első szerint: a feldunai magyar királyi hadtest máától kezdve négy hadosztályra és a Simonyi-féle hadoszlopra tagozódik. Az 1. hadosztály parancsnoka Aulich Lajos ezredes. Két dandára közül az első: Clementis Gábor őrnagy brigádja. A második: Gáspár András őrnagy kardja alatt áll. Clementis csapatai: az egri Wasa-bakák, meg a pozsonyi Sándor-bakák egy-egy zászlóalja, azután a trencsénmegyei 15. honvédzászlóalj, a mi két utászs századunk, Jungwirth százados 4. számú, hatfontos gyalogütege; és Olap hadnagy háromfontos ütege. — A Gáspár-dandár a győri vidéki 39. honvédzászlóaljból, a tiroli vadászok négy századából, a Miklós-huszárezredből, a 2. számú lovasütegből, valamint a 3. számú hatfontos ütegből áll. A tiroliak új parancsnokot kaptak Liptay Ferenc őrnagy személyében, mert Söhl százados nem jött utánunk Pestről. Nyilván osztrák fogságba esett, a segédtisztjével együtt. A szerencsétlen kalapok miatt. — Az új szervezésből látjuk, hogy Szegedy ezredes is itthagyt bennünket. A Miklós-huszárokat Gáspár őrnagy, a

brigadéros vette át. Ide került vissza osztályparancsnoknak Görgey Kornél őrnagy is.

A 2. hadosztály parancsnoka Mérki-Piller János ezredes. — Egyik brigadérosa: Pöltenberg őrnagy, a másik: Kossuth Sándor őrnagy. Előbbinek két gyalogzászlóalja van, egy század utásza — Beke főhadnagy alatt, — három osztály Császár-huszárja, meg egy lovasütege. — Kossuth őrnagy brigádja csak Pósta százados pesti honvédzászlóaljából, Pinsker százados utászszázadából, a Sándor-huszárok egyik osztályából és egy hatfontos ütegből áll.

A 3. hadosztály — egyelőre Kmety alezredes alatt álló — brigádjai: a Kmety-dandár, és Szabó alezredes dandára. — Előbbibe került az itt csatlakozott, debreceni 10. honvédzászlóalj, a 23. mosony-soproni zászlóalj, a két Vilmos-huszárosztály, meg egy lovasüteg; míg a Szabó-brigádba a vasi honvédek, két század, új-alapítású honvédvadász, a Hunyady-huszárok egy százada, és egy háromfontos gyalogüteg.

A 4. hadosztály gróf Guyon ezredes alatt alakult meg. Brigádjai: a Pethő-dandár, és a Simon-dandár. Előbbinek gyalogsága: a 13. honvédzászlóaljnak elnevezett, egykori „Pesti Csatárok“, a hánsági 33-as honvédek, valamint gróf Festetich Ernő önkéntes vadászszázada. Van ott két század utász is Molnár főhadnagy alatt, egy lovasüteg, meg egy hatfontos gyalogüteg. — A Simon-dandár a zöldhajtókás Erneszt-bakák egyik zászlóaljából, a honvéd gránátos zászlóalj három századából, Sréter őrnagy Nádor-huszárosztályából, egy lovasütegből, meg egy fél gyalogütegből áll. — Ehhez tartoznak a hadtest-

tartaléktüzérség ágyús- és tarackos-ütegei, valamint a Simonyi-féle hadoszlop: 2 zászlóalja, 1 lovas-százada, és 8 ágyúja; végül a főhadiszállás törzscsapatái is.

Az átszervezésről szóló parancs szerint a 2., vagyis Piller-divízió a jövőben mint „balszárnnyi hadosztály“, a 3., egyelőre Kmety alá rendelt divízió, mint „közép-hadosztály“, az 1., azaz Aulich-hadosztály mint a „jobbszárnnyi hadosztály“, a 4., Guyon-divízió pedig „tartalék-hadosztály“ néven szerepel. — Végül elrendeli a parancs, hogy szekereinket minél előbb cseréljük föl málháslovakkal, mert a jövő hadműveletek során olyan területekre kerülhetünk, amelyeken az útviszonyok fölötté nehézze tehetik a szekerekkel való mozgást.

Triplakarsay, aki Görgey mai szavai óta, úgy fölbuzdult, mintha delejes áram érte volna, s akiben tíz tőzsér veszett el, már alkuszik is, négy kistermetű zömök lóra, meg málhanyergekre, hogy az egyik szekerünk terhét azokra rakhassuk át.

A holnapi diszpozíciók szerint, a Piller-hadosztály Nagymarosra, az Aulich-hadosztály Rétságra indul. Ezt követi a közép-hadosztály Kmety alatt, továbbá Simonyi alezredes hadoszlopa, valamint a főhadiszállás. Guyon gróf tartalék-divíziója fél menet-nappal utóbb, utóvédképpen vonul ezek nyomában. Indulás: reggeli megfőzés után.

Ma döböntem rá, mennyire elszakadtam Kláritól, a fiamtól meg anyámtól. Utolsó levelét Győrött kaptam kézhez. Ennek tíz napja, s mégis tíz évnek tűnik. Mennyi minden történt azóta! Ma megint írok

neki. Az én leveleim, emberi számítás szerint a kezébe jutnak. Ahonnét mi kimegyünk, oda egy-két nap alatt bevonulnak az osztrák hadak. A postajáratok helyreállanak. S ha találok olyan jóembert, ki átveszi, s a megszállás után továbbítja leveleimet, akkor azok előbb-utóbb elérnek Pápára. Itt a püspökség vállalta postánk továbbküldését. Áldja meg érte az Isten! — De vajjon hova írjon az a boldogtalan kis asszony? Sajgó szívvel gondolok rá.

6-ik január. — Rétság.

Reggeltől kezdve menet, Katalin-pusztán, Szendehelyen át. Két és fél mérföld. Havas hegyek, erdők. — Görgey újonc-szakaszokkal keverteti az elővéd- és oldalvéd-csapatokat, hogy tanuljanak. Maga is folyton köztük nyargalászik és oktatja őket. Kényelmes mars, sok pihenővel. Csak a hidegtől szenvedünk. Hadosztályunk előcsapatai Talmács, Jásztelekpusztá és Bánk vonalában állítják föl biztosítóörseiket. Mi a zömmel, délután két órakor érünk Rétságra. A főhadiszállás félórával utóbb. Guyon hadosztálya ma Szendehelyig húzódik. Arrière-garde-ja a Nagyszál és Magashegy gerincén áll föl éjszakára.

Hangulat: javuló. — Eligazításra Zsigmond ment. Azt mondja: Görgey nem töltötte be vezérkari főnökének helyét. Pusztelnik lendületes, bátor, de heveskedő ember. Bayer mélygondolkodású, nagyon alapos, de sajnos, túlságosan szeszkeszvelő férfi. Emellett e két dudás nem fér meg egy-csárdában. Ezért a tábornok Zsedényi alezredes számára tartja fönt ezt a helyet.

Zsedényi nagyon kitüntette magát Simunich visszaverésekor. Utána betegszabadságot kapott, s hazament Lőcsére. Görgey most elküldötte érte az öccsét. Görgey Pista már el is szekerezett a Szépeességbe. — A hadtest ereje különben kereken 11.000 ember, ebből 2000 és egynéhány lovas. Ezen kívül 83 ágyú és 5 tarack. — Siralmas. A határtól idáig tehát vagy 20.000 fő maradt le. Javarészüik betegen. Kisebbrészüik szökevény. S mai erőnkben már benne vannak a Vácott beolvasztott egységek is. — Soupper százados az ellenség nyilvántartója, azt mondja, hogy Windisch-Grätz még nem mozdult ki Pestről. Csak lovasportyák tapogatóznak észak felé. Perczel persze most is csak fogadkozott. Harc nélkül hátrál a szolnoki vaspálya mentén. — Nekünk a Lipótvárt körülzáró Simunich-csal, a Wrba-hadtest Komáromot ostromló hadosztályával, meg a Pestről bizonyára nyomunkbavágó erőkkel lesz dolgunk a vágmenti diverzió során. — Görgey hatvan botra emelte föl a maradozók porcióját. — Kegyetlen módszer, de jobb mint a fejbe-lövetés. És ami a fő: használ. — Kormánybiztosunk nincs, egyelőre nem is lesz. Csányit sajnáljuk. Hozzá hasonlót nem kaphatunk. Dandárbiztosaink ugyan-csak nincsenek. — Zs. Guszti szerint ezért jobb az élelmezésünk. Ügylátszik a katonák jobban értenek ehhez is, mint a flamingó-fiókák.

A holnapi diszpozíció: Piller-hadosztály Ipoly-szalka, Aulich-hadosztály, Kmety, Simonyi és főhadiszállás: Ipolyság. Elővédcsapatok: Pereszlény—Kistúr.

Gyón-hadosztály: Rétság, Borsosberény.

Görgey a megállapodás értelmében proklamációt szerkesztett. Kempelen szerint megrázóan őszinte, s minden homályt eloszlató történelmi dokumentum. A törzstisztek küldöttségével még Vácott ismertette. Lelkesedéssel tették magukévá. Egy példányát megküldötte a tábornok Debrecenbe is. Égő kíváncsiság a tisztikarban. Türelemre intenek. Az első hosszabb pihenőt várják, hogy a tábori sajtót föllálíthassák, s kinyomathassák rajta.

Egyébiránt zsúfolt, de meleg szállások. A szomszédban tót honvédek tanyáznak. Bús, epedő dalokat énekelnek. A hat rátóti főz és eszi egymást, a Furu-bajcú: stratégiai előadást tart Cser Jancsinak, meg a két, cigány trombitásnak.

Triplakarsay két, jócsontú szamarat vásárolt az imént, 25 forintért. Félsekér-terhet bizonyára jól megbírnak. De a tót honvédek, a Wasák, meg a Miklós-huszárok máris röhögnek rajtunk. Aranyaszájú pohosunk azonban hencegve jósolgatja, hogy jön még idő, amikor elirígylik tőlünk a füleseket.

Jómagam mindenesetre kiadtam az ordrét, hogy a két csacsira a század robbantókészletét kell fölmálházni. Ha robban: hát a nagyfülű táltosok szálljanak a levegőbe.

Levél Klárinak. Nagyon szeretem. Itt nem hagyhatom senkire a postámat. Majd Ipolyságon. — Köhögők, a fejem zúg. Triplakarsay forraltborral akar kigyógyítani. — Terrier a hátsó jobb lábára sántít. Egyébként is nagyon tönkrement a szegény állat. Holnap gyalog megyek.

Délután óta esik a hó.

7-ik január. — Ipolyság.

Nehéz menet. Pedig az előttünk vonuló csapatok már letaposták a havat. Az ágyúkat és szekereket sok helyen tolni kellett. Persze ilyenkor: utászok, gyerünk! — Drégelypalánk előtt Szondy György egykori vára tövében masiroztunk el. Dicsőséges romok. Azután: az Ipoly völgye. Tündérkert lehet nyáron. Most hó, hó, hó, és egyre havazás. — A lakosság örül, hogy nyugatnak tartó katonaságot lát. Kaufmann-zsidóéknál vagyunk szálláson mind az öten. — Kedveskednek és dicsérik Kossuthot. Triplakarsay hevenyészett Münchhausen-históriákat mesél a két, jókedvű zsidólánynak, miközben még harciasabbra borzolja föl szörnyű bajuszát. Sikongva mulatnak rajta.

Diszpozíció holnapra:

Piller-divízió: Magyarszögyény, Aulich: Szántó, Kmety: Deménd és Magyarád. Főhadiszállás: Ipolyság. Guyon: Nagyoroszi.

8-ik január. — Szántó.

Menet Szántóra. — Mintegy három mérföld. Reggel még havazás, majd fokozatos derű. — Gyerken elhagyjuk az Ipolyt és Tompának tartunk. Szépfekvésű község és Selmec-patak széles völgyében. Itt első pihenő. Huszonöt szekér cammog velünk szembe. Cink- és vörösrézszállítmány. A bányavárosok küldik Pestre a Hábé rendelete értelmében. A kísérő hámorbiztos és derék tót kocsisai elképedve hallják, hogy Pesten Windisch-Grätz az úr. — Aulich ezredes parancsára itt maradnak Tompán, s holnap csatlakoznak az itt

átvonuló főhadiszállás intendaturájához. — Pihenő után föl a hegyekbe. Köhögők, lázas vagyok, gyalogolok. A havas erdők mégis fölvidítanak. A Bakonyt juttatják eszembe. Istenem, a Bakony! Gerencevölgy, Óbánya, Papodtető, Pénzeskut... Elér-e hozzátok a sóhajom, szerelmünk tiszta tája? Oly távol vagyok tőletek, s oly koldussá tesz ez a messzeség, de innét is köszönöm, hogy nékem adtátok Klárit! — Hiszem, hogy rajtam kívül csak te olvasod majd e sorokat, édes, szerelmes asszonyom, hát nem röstellem e sentimentalizmust. — Aulich sűrűn váltatja az avantgarde-zászlóalj élszázadát, mert fárasztó a nyomtapsás. Sebess Emil utászait is előrerendelik, mert helyenként betemette a hó a hidakat, és szabaddá kell tenni őket. Mi viszont a két üteg ágyúit tologatjuk időnként fölfelé. Meg a dandár málhaszekereit. — Pusztá-Peresnél második pihenő, azután lefelé a Búrvölgybe. — Deménden megfőzés. — Innét könnyebb mars. Alkonyatkor: Szántó.

Gyatra szállások, de fő az, hogy tető alatt vagyunk. Korán lefekszem, s forratborral izzasztom magam. Jóravaló ácsmesternél lakom, Szenczivel. Tamás az udvarra jár pipázni irántam való kíméletből. — Lajtos Zoli még kutyábbul van mint én. A Wasa-bakák orvosa azt mondja, legjobb volna itt hagyni. A főhadiszállás holnap, Guyon divíziója holnapután halad át Szántón. Addig vagy jobban lesz a szegény jurátus, vagy behozzák őt Lévára. Ott bizonyára van ispotály. — A derék fiú azonban hallani sem akar erről. Zihálva hajtogatja, hogy velünk jön.

Holnapí diszpozíció:

Aulich-divízió: Léva, Piller-divízió: Szemere, Kmety-divízió és Simonyi hadoszlopa: Szántó, főhadiszállás: Léva, Guyon-hadosztály: Nagyoroszi.

Görgey ma a Kmety-hadosztályt exerciroztatta menetközben.

Cser Jancsi behozta a köcsögnyi forraltbort, pontot tesztek az frásra.

9-ik január. — Léva.

Csodálatos találkozás! — De menjünk sorjában.

Menet Lévára. — Vagy két mérföld. Hó, hó. Kőd, majd tisztulás. — Elővédzászlóalj a 39-es. Győrmegyei fiúk. Mögötte az én századom, de alig akad utász-munka. Nehéz menet, mert az élzászlóalj mögött járva még mélyen süppedünk a hóba. Lajtos Zolit szekéren hozzuk. — Jobban vagyok, mint tegnap, de kóválygok. Időnként lóra kell ülnöm. — Javuló hangulat, szilárduló fegyvélem. — Aulich egész idő alatt mögöttünk lovagolt a törzsével. Lengőbajuszú, szűkszávú, határozott, mindenre-gondoló katona. Asszonya, gyermekei, úgy hírlík, Pozsonyban maradtak. Ott most Windisch-Grätz fogdmegje: Kempen tábornok az úr. Más embernek ez elég lett volna ahhoz, hogy lecsatolja a kardját. Aulich azonban hű maradt utolsó esküjéhez. Ezredének, a Sándor-bakáknak majdnem minden tisztje átment Windisch-Grätzhez. Aulich maradt, s most itt lovagol mozdulatlan arccal, mindig előrenéző szemmel. Több mint húsz évvel idősebb Görgeynél, de habozás nélkül rendelte magát alája. A pozsonyi honvédzászlóalj, meg a Sándor-bakák apjuk-

nak nevezik. Különösképen a tót fiúk vonzódnak hozzá, mert tud a nyelvükön. Édesanyja maga is tót volt. Hidegvéréről legendák keringenek. — Bizonyos, hogy a közelében valami mélységes megnyugvás és bizalom szállja meg az embert.

Az Órhegy és Kakóhegy között, panorámaként tárul elénk a Garamvölgy széles lapálya. Azután, a Kálvária mellett leereszkedünk a soktornyú Lévára. — Lelkes, örvendező nép. Magyarok és tótok. De egyformán ölelik, csókolják a honvédeket.

Egy század Wasa-baka énekelve megy tovább, hogy kiállítsa biztosítórseit a város szélein, mi többiek meg ott állunk egy ideig a főtéren és az utcákon, amíg Aulich ezredes meg a táborkari tisztje kijelöli az egyes csapatok szállásterületeit. Idejön a Kmety-hadosztály, a Simonyi-oszlop meg a főhadiszállás is, hát jól be kell osztani a kvartélyokat. — Mialatt erre várunk, a lakosság eláraszt bennünket kalácsal, almával, dióval. A főtéri vendéglős vödörrel hordja ki a bort, s töltögeti az emberek kulacsait! Asszonyok, lányok, gyerekek özönlenek körül. Nincs közöttük borús arc. Hogyisne! Magyar katonák, és előnyomulóban vannak! Annyi rossz hír, szomorú retiráda híre után, megint — előre.

Mire mi elszállásoljuk embereinket, beér a hadosztály vége is. A Lajtos szekerét kísérő légény azt mondja, hogy a gazdája nagyon rosszul van. Sietve dirigálom a kocsiját az ispotály felé. Olyan lázas a fiú, hogy senkit sem ismer meg. — Még megvárom, amíg ágyba dugják, s megvizsgálják. — Tüdőgyulladás — mondják az orvosok. — S készítik a helyet,

más betegeknek is, mert a tábornok előre üzent az imént egy törzshuszárral, hogy még huszonhét súlyos beteget hoz a hadtest.

Visszatérőben megint a főtéren megyek át. Ott éppen akkor ünneplik, lelkes nagy éljenzéssel, Görgeyt. Nagy pejlova alig tud lépni a sűrű tömegben. Nem csodálom. Olyan daliás a mi Bálványkatonánk, mint valami fiatal hadisten. Törpének látszik mögötte a lapátszakállú Bayer. Hát még a kis, cigányképű Pusztelnik!

Átvergődöm soványanyúzott lovammal a téren, hogy beforduljak a szállásainkhoz vezető utcába, amikor elkiáltja magát egy női hang:

— Herrgott! Sind sie es, lieber Freund!

És már szorongatja a kezem két, keztyűs, apró, női kéz.

Álmodtam? Hihetetlen!

Bauer Elizke, a bécsújhelyi patikus lánya, Bauer Titusz barátom gyermeke álmélkodik és ujjong a lovam mellett.

És nem nyugszik addig, amíg nyeregből nem szálllok, s meg nem ígérem, hogy hozzájuk szállok.

S a kavargó, örvendező tömegben, gyors kérdések és válaszok között, egyszerre kivilágosodik a rejtelem.

Elizke másfél év óta felesége, egykori bécsújhelyi kadétomnak: Sótonyi Pálnak. Szép, szerelmes regényük hát idáigjutott. Pali különben főhadnagy, s hónapok óta odavan, Beniczky őrnagy, zólyomi kormánybiztos nemzetőreivel. Most valahol Turóchan kergetőznek Frischeisen császári ezredes és Hurban pánszláv agitátor hadaival. És a kis menyecske szív-

szakasztóan vágyakozik az ura után. El nem tudja mondani, hányszor emlegettek engem. Hiszen én voltam a bécsújhelyi magyar kadétok mentora. Jól tudják, hogy magam is értük tűztem össze annakidején a magyarfaló Jiranek kapitánnyal. Érettük vívtam párbajt e kefehajú cseh fráterrel, s emiatt léptem ki a császári ármádiából. Elizke most itt él az ura szüleinél. És hát halálos harag támadna belőle, ha nem hozzájuk szállanék. Itt laknak a főtér sarkán, a szállásunkul kijelölt utca első házában.

Elintézem dolgaimat a századnál, Cser Jancsi istállóba vezeti Terriert, én meg megyek Sótónyiékhoz.

Mosolygó, fehérhajú, öreg házaspár. A tenyerükön hordozzák Elizkét. Azaz hogy most engem is. S mialatt Sótónyi-anyóka és a kis menyecske örömmel szaladoznak, hogy berendezzék, befűtsék a vendégszobájukat, a csibukos, hálósapkás öregúr pálinkával traktál. Elmondja, hogy kisunokájuk is lehetne, de halva született szegényke. Pali meg Eliz hosszú ideig vigasztalhatatlanok voltak. No de hiszen még fiatalok, ád az Isten. Bauer Titusz, meg Bauer-mama a nyáron itt jártak. Egészségesek, jókedvűek. Csak hát a lányuk után epekednek. Ám e vágyakozásban is: vigasztalásuk, hogy a lányuk megtalálta a boldogságát. — Hanem, hogy mennyit emlegettek engem, amikor itt jártak!

Előkerülnek az asszonyok. Elizke szebb mint valaha. Kerekébb lett, asszonyosabb és sugárzik az élettől. — Ki, s befut a szalon meg a konyha között, és közben beszél, beszél, hogy csak árad ajkairól a szó. Persze el kell mondanom az én életem regényét is.

Hej, de szeretnék látni a páromat, meg Vilikét! No, majd ha helyre áll a béke.

S e vidám, meleg körben, egyszer csak a nagy, állótükkörre vetődik a tekintetem. Teremtőm, ez az elvadult alak én volnék? — Nyomban engedelmet kérek, hogy ebédig még megborotválkozhassam, kimosakodhassam, s rendbehozhassam magam. — A szobám tükreben látom csak, hogy mennyire rám fért. Az utolsó négy hét hajszolódásában a legkisebb gond valóban a magunk dolga volt. — Úgy ahogy, rendbeteszem magam. — Ebédnél kedves, meleg emlékezés. És hihetetlennek tűnik, hogy csak két év telt el az újhelyi idők óta. — Estére el kell hoznom a századom tisztjeit is, vacsorára. — Hej, hogy élednek a komák! Úgy kisubickolták magukat, hogy még én is alig ismerem rájuk. Zsigmond Gusztí, aki már ki se látszott pelyhes szakállából, barkószőréből, bajuszából, egyszerre szemrevaló legény lett. Egyébiránt csak most látni, mennyire lesoványodtak valamennyien. Még Triplakarsay potroha is meglappadt. — Persze gavallérkodnak fenemód a kis menyecske körül. — Este tíz óra vet véget a kedves, meleg együttlétnek.

Diszpozíció holnapra:

Aulich-hadosztály: Verebély, Kmety-hadosztály, főhadiszállás, és Simonyi-csoport, továbbra is: Léva, Piller-hadosztály: Óhaj és Hull a Zsitva mentén, Guyon-hadosztály: Ipolyság.

Megfrok még egy levelet Klárimnak. Elizke előbbutóbb bizonyosan talál módot, hogy továbbítsa, bár-hogy forduljanak is a dolgok.

10-ik január. — Léva.

Megint itt. De csak az én századom Aulich ezredes hadosztályából.

Reggel elindultunk Verebélyre. Az utászosztályból Sebess Emil százada ment az elővédzászlóaljjal. Mi: a Gáspár-dandár végén. Hideg, de szép idő. A Garam széles síkja, amelyen átvágtunk nyugatra, úgy szikrázott a fényben, mint valami gyémántmező. Könnyű menet Szecsén, Kálnokon át. Itt dobogtunk keresztül a befagyott Garam hídján. Azután emelkedett az út. Az ágyúkat és szekereket tolni kellett. Győröd, Csiffár, hóba temetkezett, jégcsapos házaiból, bámulva nézegetett a lakosság. — Tild mellett haladtunk el, amikor utólért bennünket a főhadiszállás egyik törzshuszára. Előre nyargalt Aulich ezredeshez, majd meghozta annak parancsát. — A század nyomban forduljon vissza Lévára, ahol új parancsot kap.

Másfélórás pihenőt adtam, hogy az emberek megfőzhessenek, s azután útnak eredtünk. — Délutánra már vissza is értünk. — Mindenütt örvendező tisztek. — Jelentkezés a főhadiszálláson. Bayer utasított, hogy vezessem szállására a századot, s legyenek készen arra, hogy holnap esetleg útbaindítanak Deméndre. Guyon gróf jelentést küldött, hogy az oszlopát követő huszárajárőrök hírei szerint, osztrák lovasportyák vonultak volna be Orosziba. Ha ez igaznak bizonyul, s Guyon elhagyja Ipolyságot, el kell rontania és torlaszolni a Tompánál és Gyügynél a Léva, illetve Selmec felé vivő utat, valamint még egy helyen a lévai utat. Ez utóbbit lehetőség szerint Deménden innen. Evégből a

Guyon-hadosztály két utászsázadát megerősítenék az enyémmel.

Tisztelgek, s megyek vissza a századhoz. Nincs képem hozzá, hogy megint Sótónyiékhoz kopogtassak be, hát Szenczi kvártélyán ütöm föl a sátorfámat. — Itt is fizetem ki Bene manipuláns őrmesterrel a zsoldot.

Azután átmegyünk a kórházba. Lajtos Zoli még mindig delirál szegény.

Visszajövet, korzózó tisztekkel találkozunk. Vigan kíséretetik a kedves, szép, lévai lányokat.

Közben a proklamációt kinyomhatta végre a tábori kösjajtó. Valamennyi tiszt készséggel teszi magáévá, mert ebben biztos alapját látja jövőjének. Hír szerint csak Guyon ezredes nem lelkesedik. Ám ennek — mondja a tábori pletyka — személyi okai vannak. Guyon grófot Pozsony óta többízben felelősségre vonta célszerűtlen katonai intézkedéseiért, valamint csapatai hanyag szolgálatáért a tábornok, s emiatt egyre feszültebbé válik köztük a viszony.

A proklamáció eredetije különben sürgőssége miatt, német nyelven jelent meg, mert azt minden tiszt megérti. De fordítják már magyarra is. Tüstént a kezembe is nyomtak egy példányt. Megörzöm emlékül. Ha ugyan hazakerül velem. Mindenesetre beleírom a naplóba is, magam fordításában. Két részből áll. Az első rész, Görgey tábornok nyilatkozata. Így hangzik:

„Azok az előnyök, melyeket a túlnyomóerejű ellenség a feldunai hadtest fölött kivívott, különösen pedig a legújabb események, természetszerű lehangoló hatásukkal — úgy látszik

— sokunkban még azt a nemes öntudatot is megingatták, amely mindnyájunkat egyesített a küzdelmek e legigazságosabbjában. E megrendült öntudat újra való megszilárdítása, s a tagadhatatlanul megfogható batorságnak e révén való fölelevenítése: legelső kötelessége a vezetőnek.

E kötelezettséget teljesítem avval, hogy a feldunai hadtestnek kedvezőbb fordulatok megteremtésére nyujtok alkalmat, az ellenség egyik mellékoszlopa ellen intézendő diversió során; de főként azért remélem a hadtest öntudatának felemelését, ha nyíltan és becsületesen kimondom ítéletemet s meggyőződésemet mindarról, ami eddig történt, valamint arról is, aminek történnie kell.

Elfogadtam a reámbízott állást, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom. S megtartom ezt az állást, mindaddig, amíg rámbízva marad, még akkor is: ha legjobbjaink ingadozónak és vonnák meg segítőkarjukat az igaz ügytől.

Ez az önrzet ad nekem erőt ahhoz, hogy bevalljam saját hibáimat is, az 1848. évi november 1-je óta történt dolgok megítélésében, remélve, hogy ezzel teljes biztosítékot nyujtok a hadtestnek azíránt, hogy intézkedéseim a jövőben célszerűbbek lesznek.

Hibáztam, amikor abbahagytam a honvédelmi bizottmány megdönthetetlen érvekkel való ostromlását, avégből, hogy a határvédelem és határzár szerencsétlen elvét feladja. Mert minden baleset, amely a hadtestet a továbbiakban, önhibáján kívül, érte, pusztán abból eredt: hogy az előőrs-szolgálat kimerítő fáradalmai miatt, csak jámbor óhajítás maradhatott a hadsereg megszervezése, valamint annak szaporítása és megszilárdulása.

Hibáztam, mikor a bicskei főhadiszálláson engedelmeskedtem a honvédelmi bizottmány ama szigorú parancsának, hogy vonjam vissza a hadtestet a Buda előtti védővonalba, mert e gyengén indokolt visszavonulással a hadtest abba a kétes megvilágításba került, mintha kitérne, az igaz ügyünk sorsa fölött döntő, komoly ütközet elől. E parancsot azonban attól a hatóságtól kaptam, amelyet az ország által megválasztott, és V. Ferdinánd királyunk által megerősített, felelős, magyar hadügy-miniszter: Mészáros tábornok is elismert és elismer ma is legfelsőbb kormányhatalomnak; maga is elvállalván ennek megbízásából a tiszai hadtest vezérletét, a velünk szemben ellenséggént álló, gróf Schlick tábornok ellen, és ezt a hadtestet ma is tovább vezeti. És én ezt mindaddig avval a nyugodt öntudattal tehettem, hogy semmiféle törvényteleniséget nem követek el, s hogy a vezetésemre bízott magyar királyi hadtestet sem viszem hasonló cselekedetekbe; amíg a honvédelmi bizottmány magamagát meg nem hazudtotta.

Miután azonban 1849 január 1-én, mikor a feldunai had-

test — a badai első védővonalba való visszavonulás parancsa ellenére — még mindig Hamzsabég, Tárnok, Sós-kút, Bia stb. körül harcrakészen állott; a honvédelmi bizottmány, megfoghatatlan okból váratlanul elhagyta a fővárost — ahelyett, hogy a veszély közelében való hősie kitarása által igazolta volna a loyálisba vetett bizalmunkat. Evvel, de méginkább avval, hogy tudtunk és beleegyezésünk nélkül követtséget menesztett az ellenséges hadak fővezéréhez: bennünket bizonytalan és aggasztó, sőt tovább, kétszínű helyzetbe hozott. Ekkor sokakban közülünk, annak a gyanúnak kellett támadnia, mintha abból a magasságból — amely minket, mint Magyarország alkotmányos védőit megillet — oly mélységbe aláztak le, ahol rendszeren az önző magánérdekek előmozdításának készsleges eszközeit szokás keresni. — Anélkül, hogy a honvédelmi bizottmány loyaltását — bármennyire megingatta is bennünk a fővárosból való rögtönös eltűnésével, beléje helyezett bizalmunkat — kétségbe vonnám: mégis kötelességemnek tartom, a hadtestet — a legnagyobb sorstól, a teljes feloszlástól való megóvása végett — felszólítani, hogy a következő nyilatkozatot, melynek célja, becsületünknek a rágalmazó ráfogásoktól való megőrzése; komoly megfontolás után tegye magáévá, vagy pedig — ettől eltérő nézete esetében, adjon ennek nyíltan kifejezést.

Görgei s. k. tábornok.

A tisztikar elé terjesztett — s teljes tartalmában elfogadott és jóváhagyott — hadtest-nyilatkozat így hangzik:

Vác, 1849. évi január 5. A feldunai magyar királyi hadtest, amelynek magva és értelmisége, egykor az egyesített ausztriai hadsereg állományához tartozott — mielőtt tudniillik a magyar királyi hadügyminisztérium szentesítése következtében, eggyesgyedül ennek rendelték alá a magyar ezredeknek — engedelmeskedve Magyarország alkotmányos királya akaratának: Magyarország alkotmányára esküdt meg. E hadtestet legelőször, a főherceg-nádor parancsnoksága alatt, a Jellachich alatti cs. kir. csapatokkal állították ellenségesen szembe, s azóta — a legszomorúbb politikai zavarok ellenére is — esküjéhez híven, mindenkor csak a magyar királyi hadügyminiszter, vagy az ezáltal törvényesnek elismert; honvédelmi bizottmánynak engedelmeskedett. Erre az elvitathatatlan tényre támaszkodva, leghatározottabban tiltakozik a feldunai hadtest, minden olyértelmű ráfogás ellen, mintha bármikor is

valamely pártnak magánérdekeit szolgálta volna. Így minden, ilyenmü hírt: alávaló rágalomnak nyilvánít. De éppen a megindíthatatlan hűségnek e cáfolhatatlan ténye — mellyel a feldunai hadtest a magyar alkotmány fenntartása érdekében, kimondhatatlan nélkülözések és csalódások ellenére is, alárendelte magát a honvédelmi bizottmány rendeletének — jogosította föl a hadtestet arra a méltányos várakozásra, hogy a honvédelmi bizottmány legalább egyet kerülni fog. Tudniillik azt, hogy a hadtestet bármint kétszínű helyzetbe hozza.

Miután a feldunai hadtest, a honvédelmi bizottmány parancsára, másfél hónapon át ritka önfeláldozással s a legterheesebb előőrs-szolgálatlall védelmezte a határt; miután a mosonyi ütközetben győztesen nyomta vissza a nála sokkal erősebb ellenséget; miután mindaddig vitézül helytállott a szerencsétlen győri hadállásban, míg jobbszárnyát az ellenség körül nem kerítette, amiért is a fővárosok biztosítására szükséges visszavonulását már csak a túlszárnyaló ellenséggel vívott ütközet árán hajthatta végre; miután anélkül, hogy a dunántúli nép rokonszenvét — megről annyit álmodtak — tapasztalhatta volna, vagy a honvédelmi bizottmány a legcsekélyebbet is megtette volna, nagyobb ellenséges erők előnyomulásának a tatái, bánhidai, neszemlyei, csákvári, zámolyi, ondódi és sárkányi utakon való meggátlására, s hadtestünk részint az említett helyek előtt, részint azok mögött mégis harcra készen állott, míg nem az ellenség jobbszárnyának Mórán át történt győzelmes előnyomulása részünkről a Martonvásáron át tervezett támadás szándékát érlette meg — amelyet azonban csakhamar fel kellett adnunk, mert a honvédelmi bizottmány parancsára a Buda előtti védőállásba kellett visszamennünk — mindezek után a sokat sanyargatott hadtestnek csak egy vigasztaló kilátása maradt: a Magyarország fővárosaiban, valamint az azok előtt megvívandó döntő harc.

A honvédelmi bizottmány azelőtti rendeleteinek határozott hangja, valamint a néphez intézett proklamációi, arra a várakozásra jogosítottak, hogy a régen óhajtott és most végre bekövetkezett, döntő pillanatban: mindenkit föllelkesítő erélyeséget tanúsít majd. S mindazok helyett, amiknek meg kellett és meg lehetett volna történniök, íme, 1849 január 1-én, a promontori főhadiszállásra a következők érkeztek:

1. tudósítás arról, hogy a honvédelmi bizottmány elhagyta a fővárost,

2. parancs arra, hogy az ügynevezett, Buda előtti első vonalban, a tétényi és biai halmokon vívjunk döntő csatát — anélkül azonban, hogy a hadtest feláldoztassék s anélkül, hogy a főváros agyúztatásnak legyen kitéve — azaz: hogy a hadtest

csatavesztés esetén, az egyetlen biztos átkelőn, és az ellenséges üldözés ellenére, a Duna balpartjára vezetve megmentessék;

3. az az utasítás, hogy bocsássuk át az ellenséges hadsereg fővezéréhez indult küldöttséget.

E három tény közül, mindegyik egymagában is elegendő lett volna ahhoz, hogy megingassa a hadtestnek, a honvédelmi bizottmány férjiai iránt érzett bizalmát; ám együtt: azt az aggodalmat is jól kellett ébreszteniök, mintha a hadtest eddigelé — a legszelidebb kifejezéssel élve — használható, de veszedeelmes eszköz lett volna, gyakorlatlan kezekben.

Avégből tehát, hogy azoknak a politikai igazgatásoknak közepette, amelyeknek szegény hazánk a jövőben ki lehet téve, állását szorosan a törvényes téren maradva, rendületlenül megtarthassa; a feldunai hadtest imhol a következő nyilatkozatot bocsátja közre:

1. — A feldunai hadtest hű marad esküjéhez, amely szerint Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmányáért, minden külfelenség ellen sakra száll.

2. — Ugyanilyen elszántsággal lép fel azonban e feldunai hadtest mindazokkal szemben is, akik az ország belsejében, éretlen, republikánus kísérletekkel, az alkotmányos királyság megdöntésére törekcszenek.

3. — Az alkotmányos monarchia fogalmából — melynek a feldunai hadtest, utolsó emberéig hűve marad — önként következik, hogy egyesegyedül azokat a parancsokat szándékozik és szabad követnie, amelyek a felelős magyar hadügyminisztertől, vagy ennek önmaga által kinevezett helyettesétől, (ezidőszertint Vetter tábornoktól) törvényes úton érkeznek hozzá.

4. — Mivel a feldunai hadtest — szem előtt tartva Magyarország alkotmányára letett esküjét, valamint önnön becsületét — teljes tudatában van annak, hogy mit akar és mit kell tennie: íme, végezetül kijelenti: hogy bármely, az ellenséggel folytatott egyezkedés eredményét csak akkor ismeri majd el, ha az, egyfelől Magyarországnak azt az alkotmányát, melyre a hadtest megcsküdött, másfelől pedig magának a hadtestnek katonai becsületét is, biztosítja.

Kelt Vácott, 1849. január 5-én.

Görgey s. k. tábornok.

Ez hát az a hitvallás — mondják — az örvendező tiszték, amellyel Görgey valóban egyéolvasztotta a töredező, bomladozó hadat. — Úgy hírlík, hogy tábor-

nokunk a váci küldöttség fogadása után nyomban megfogalmazta ezt a kétoldali fogadalomszerű proklamációt, s még aznap este fölolvasta az öreg Aulichnak, majd pedig ennek legteljesebb helyeslésével, az összehívott hadosztályparancsnokoknak, brigadérosoknak, valamint törzstiszteknek. Mi főtisztek csak ma ismerjük meg, de ahogy látom, nemcsak készséggel, hanem igaz lelkesedéssel is magáévá teszi mindegyikünk. — Milyen hatása lesz majd Debrecenben, nem tudom. Egy dolog azonban bizonyos. Görgey megóvta vele hadtestét a teljes fölосzlástól. Megmentette a becsületnek, s megmentette a megtámadott Magyarországnak. — És ha kiáltványa eljut a többi hadtestekhez is, s azok is magukévá teszik: akkor a hadsereg e határozott lépése észretéríti, s józan útra tereli a megkótyagosodott flámingókat, sőt megtámasztván Kossuthot: ez megtorpanthatja rohanásában a Pirossapkás Kislány tüzes szekérét. — És akkor a magyarság küzdelme minden egyéni vagy pártpolitikai önzésnek még a látszatától is mentes, tiszta és makulátlan jogvédelem marad, melynek történelmi méltósága előtt minden nemzetnek és minden fejedelemnek meg kell hajtania a tisztelet zászlaját.

Vendéglőben vacsorázunk, cigánnyal nótázunk és gyönyörködünk Záborszky tüzérfőhadnagy művészi hegedűjátékában. Kmety alezredes hadosztálya most kovácsolódik egygé. A 10. honvédzászlóalj hajdúsági tisztjei összeülnek a 23. zászlóalj nyugatmagyarországi, meg a 45. zászlóalj kemenesaljai tisztjeivel, s nótában, sírvavigadásban ömlik ki és olvad össze minden eddigi szenvedés, keserűség, búbanat, s válik

szilaj nekifeszüléssé és forró, magyar reménységgé. És belesodródik ebbe a testvérréolvasztó hangulatba a régi tizes, meg új tizenhármass huszárok, az ifjú honvédtüzérek, és egykori császári gránátostisztek lelkes csoportja is. S minden nóta, meg minden kocintás után fölhangzik a kiáltás:

— Éljen Görgey! Éljen a feldunai hadtest!

Valami áradó hála áramlik ki a szívekből ebben az örvendező zsongásban. S ez egyre melegebben gomolyogja körül azt a távollevő katonát, aki lehegerítette rólunk a legmázásabb követ, elosztatta a fellegeteket, s aki most is térképek, jelentések és parancsok fölé hajolva gondolkozik mindnyájunk helyett. Olyan egyszerű lett most minden. Tudjuk, merre vezet a tábornok, mit akarunk mi, tehát semmi gyalázat nem érhet már. Hiszen ezek után már csak harcolni kell, s győzni vagy meghalni. S ki törődik a halállal is, ha becsülettel köszönt ránk! A feldunai hadtest hű marad a törvényhez, az alkotmányos szabadsághoz, hű marad Magyarországhoz és hű marad vezéréhez. Ezt most minden másnál erősebben érezzük.

— Éljen hát Görgey! Éljen a feldunai hadtest! Éljen Magyarország!

— Aki pedig ezt megszegi valaha — kiáltja az éppen betoppanó Kempelen főhadnagy — az rongy és himpellér, s azt a hadtest kivetí magából!

— Úgy van! Éljen! Megfogadjuk! Aranybeszéd! — rivalognak Kempelen felé a tisztek, s egymást ölelgetve kocintják össze poharaikat.

— A Bombaherceg a serege javát fordította a nyomunkba! — harsog diadalmasan a monoklis huszár.

— Eltérítettük Debrecentől! Tegnap este már Rét-ságra értek a vasasai!

— Vivát! Csak jöjjenek! Elvárjuk őket!

S a tüzesedő lelkesedést csak hevíti a később kézzől-kézre járó, ma kiadott hadtest-napiparancs. Ezt is ideírom:

„Végre elérkezett a pillanat, hogy kedvünk szerint csatázhassunk, mit sokáig nem volt szabad tennünk.

Most nem a politika, nem magasabb parancs tart vissza a rég óhajtott, döntő csatától.

Körül vagyunk véve ellenségeinktől!

Föl ellenük élethalál-harcra, minden nemzet öröklött jogáért: a szabadságért!

Győzni fogunk és e győzelem kártalanít minden szenvedéseinkért és fáradtságunkért, mit oly állhatatosan állottatok ki.

A megszabadított nép áldása arra, ki győzve esik el; a hazátka — a gyávéra.

Tisztek, előre! Előre a háromszínű lobogóval, testvérek, szuronysegezve a háromszínű lobogó után! — Kelt Léván, 1849. január 10-én.

Görgey tábornok.

Tíz perc múlva bankókat röpít Kempelen a cigányok közé, majd kipördül a terem közepére, s olyan daliás, szilaj és méltóságos táncot lejt el előttünk egymagában, hogy kicsordul a szívünk, a könnyünk az igaz gyönyörűségtől. Csaknem szétszedik érte, és váltig újrátatják. Zsigmond Gusztó merő ujjongás, Triplakarsay is alig fér a bőrébe, Szenczi pedig — káprázó szemmel látom — elteszi a pipáját. Azután engem is elkap a sodrás, s egyszerre ott táncolok közöttük, és táncol az egész fogadó.

— Hajrá, fiúk! Katonatánc! — rikkant Kempelen. — Hátha holnap meghalunk!

S új bankócsomó röpül a fejünk fölött a cigányok közé. Győzi ez a gazdag, bolondos, aranykedvű huszár.

S ugrál, billeg hejehujázva a tölcsércsizmájú, potrohos Triplakarsay is, de most senkise röhög rajta. Vad, vérforraló, sohse sejtett misztérium, ősi szertartás ez a tánc. Semmi köze a lányokkal való tánccal. A harc fiai, a fegyver megszállottjai járják, s egyszerre megértem a primitív népek félelmetes, ősi fegyvertáncait, a bakonyi baltástáncot, a hajdúk régi, kardostáncát, minden halállal parolázgató katonalélek táncrakerekedését. A monoklis, hetyke huszár, Kempelen báró, Görgey legkedvesebb hadsegéde kimondotta a nevét: katonatánc. — Ehhez nem kell lány, vagy menyecske, nem is tűrné, nem is bírná, mert ebben nem férfi meg nő táncol, hanem a katonában élő kettős lélek. Az ifjúság lelke meg a halálraszántság lelke. Az élet meg a halál. A két kiegyenlíthetetlen véglet, s a két legtávolabbi ellentét, lélekborzongató és mégis dévaj, virtuosos enyelgése ez. Nem lehet elmondani, micsoda. Csak a katonák tudják, érzik és értik meg, harcok előtt, csaták előtt. És nincs rá más szó: katonatánc.

Odakint hóvihar tombol, s jégcsapok zengenek a szélben, de, idebent döng, dobog, dübörög a padló, mert kitört belőlünk a — katonatánc.

Mikor már olyan sűrű a füst, hogy vágni lehetne, s kétszer is beleverem a fejem a nagylámpába, kiállok a forgatagból.

Ezt meg kell írnom a páromnak, az anyámnak. Hadd tudják meg mi történt. Tudják meg, hogy a fel-

dunai hadtest megtalálta önmagát és megtalálta a be-
esületét.

Megkeresem a kardomat, köpenyemet, csákómat,
hazaloholok a szállásomra s papírravetem ezt a bol-
dogító csodát.

Az imént, még e naplóbejegyzés előtt, írtam meg
a levelet Klárinak. De jó volna majd egyszer, együtt
elolvasni! Boldogságban, győzelem után, a beke verő-
fényében.

Éjfél után 1 óra.

Most látom, hogy itt van az asztalomon a pa-
rancskönyv és a holnapi diszpozíció. Még idejegyzem.
Azután beleálmodom Lévát, meg ezt a boldog estét, az
éjszaka álmába.

Holnap, 11-én, az Aulich-divízió Verebélyen pi-
hen; a Piller-hadosztály előremegy a Nyitra vizéig,
Nagysurányba, Komjátira és Úrménybe; Kmety had-
osztálya, a Simonyi-hadoszlop, meg a főhadiszállás
ittmarad Léván; a Guyon-divízió pedig Szántón éjje-
lezve pihen.

14-ik január. — Körnöcbánya.

Négy napig nem jutottam hozzá, hogy papírra
vessem sorsunk fordulóit.

Négy nappal ezelőtt, még az egész hadtest a nyu-
gati előnyomulás lázában élt. A pesti országos hadi-
tanács parancsa értelmében, magunk után kellett csal-
nunk Windisch-Grätz hadainak zömét, hogy mentesít-
sük a kormányhatóságok költözését fedező Perczel-
féle hadtestet. A továbbiakban meg kellett kísérelnünk
a vágmenti Lipótvár fölmentését, amelyet a nagy-

szombati ütközet után oda behúzódott nádasi dandár maradványai védelmeztek, Ordódy és báró Mednyánszky László őrnagy, valamint Gruber Fülöp tüzérfőhadnagy parancsnoksága alatt. Ennek sikere, vagy kudarca után, a hadtest megmentése lévén a cél: szabadságában állott Görgeynek, mire határozza el magát a továbbiakra nézve. Behúzódik-e a kőmárami ostromgyűrű északi ívének áttörésével Komárom várába, hogy ott teleljen ki, s gyűrjön fegyelmezett, tanult hadat csapataiból; vagy a hadműveleti mozgásszabadságot választva, a saját szakállára választ új célt és más irányt.

Mondom, akkor még arról volt szó, hogy Lipótvárnak megyünk. Hírlett, hogy a tábornok különös kedvvel tervezi Lipótvár fölmentését, hiszen ez, egyik legjobb testőrpajtásának, Mednyánszky Lászlónak kiszabadítását is jelenti.

De mivel Soupper százados nyilvántartása és a kémeikkel manipuláló Duka főhadnagy értesülései alapján már 10-én tudtuk, hogy Windisch-Grätz üldőzhada — élén Wyss és herceg Jablonowsky tábornokok dandáraival — Rétság és Oroszi táján jár a nyomunkban, fölvetődött a keleti és északi utak elrontásának szüksége, hogy késleltessük az ellenség előnyomulását Selmec és Léva felé.

Guyon hadosztályának ugyan volt két század utásza Molnár Károly főhadnagy alatt, de azokra éppen elég munka várt a gyügyi, majd a tompai úmegszakításokkal. Előbbi egyébiránt is csak a Guyon-divízió ipolysági éjjelezése alatt végezhettek el, utób-

bit pedig a divízió mögött, mihelyt az túlhaladta Tompát.

Kmety divíziójának nem voltak utászai. Ezért rendelte vissza a főhadiszállás, az én századomat.

Csütörtökön, 11.-én reggel tehát azt a parancsot kaptam, hogy nyomban induljak a századdal Szántónak. Az útrombolás helyét maga Görgey tábornok szemeli ki. További parancsot tehát tőle kapok.

Gyönyörű, napfényes, téli reggelen vonultunk ki Léváról. Háromnegyed mérföldet tehettünk meg, amikor gyors ügetésben, utólért bennünket a tábornok. Kempelen Károly, azután a kis Schmidegg gróf főhadnagy, meg két huszártiszt kísérté.

Nekem előre kellett velük lovagolnom a legalkalmasabb hely szemrevétele végett. Trab—Schritt: váltakozva. Ahányszor lépésre fogta magas, pej lovát a tábornok, jókedvűen tréfálkozott velünk. Pedig mint utóbb megtudtam, előlről is, hátulról is, gondot okozó híreket kapott az éjjel. Az egyik az volt, hogy Aulich előcsapatai Verebély körül ellenségbe ütköztek — nyilvánvalóan a lipótvári ostromhad elénksiető részeibe, — Guyon-divízióját, pedig éppen Ipolyság, jó későn történt elhagyásakor, Wyss és Jablonowsky brigádjai szorították meg. Aulich bátran nekiment a maga ellenségének, s az rövid csatározás után el is kotródott északnak, Nyitra felé; de Guyont, szándékanál gyorsabban, kinyomták Ipolyságról, úgyhogy nagy-sietve, Szántóig hátrált. Az éjszakát ott töltötte, de az ellenség tegnap nem üldözte tovább.

Jó mérföldnyire lehettünk még Szántótól, amikor ágyúdörgés morajlott a fülünkbe.

Görgey nyomban váglába ugratta a lovát. Mi utána.

Alig robogtunk tíz percet, Guyon szekérvonatára bukkantunk, amely erős igyekezettel hajtott Lévának.

— Támad az osztrák! — kiáltozták a szekéreszek.

Fujó, hörgő lovakkal röpültünk az oszlop mentén tovább. Hanem több ágyúlövés nem esett.

Végre föltűnt előttünk Guyon divíziójának, egy mélyedésbe húzódott lovassága és a Szottfried őrnagy alatt álló 7. dandár. Szottfried az útmenti parton állott a segédtisztjével, s fejcsóválva távcsövezte a láthatárt. Görgey megállította a lovát.

— Mi történik?

— Nem tudjuk tábornok úr. Órája, hogy elindultunk Szántóról. Elöl az én dandárom, mögötte Simon őrnagyé. Negyedórával ezelőtt megállított bennünket az ezredes úr avval, hogy egyelőre állapodjunk meg, mert az ellenség támad. Az imént néhány ágyúlövés dördült el, de ellenséget nem látok.

— S az ezredes úr?

— Alább, az út nyergében áll a Simon-dandárral, en échequier-helyzetben.

Továbbnyargaltunk.

A Pokolharaszt nevű domb lejtőjén ott találtuk Guyon ezredet, az út két oldalán harchoz fejlődött 8. brigáddal. Szájában a fapipájával, figyelmesen távcsövezte Szántót és a tőle balkézreeső dombokat.

Félperc alatt kitűnt, hogy ez az elszánt helytállás, egyelőre nem mutatkozó ellenségnek szól.

— Was beschlossen sie eigentlich soeben, Herr Oberst? — kérdezte Görgey.

Guyon a baloldali dombokra mutatott, hogy az imént zártrendben haladó csapatok masiroztak ott, nyugati irányba. Azokra lövetett. Szét is ugrottak s leszaladtak az előttünk levő völgybe.

— És Szántón mi van? — kérdezte a tábornok.

— Ki tudhatná? — válaszolt kérdéssel az angol.

— A patruljai se jelentettek még?

— Bocsánat — csodálkozott Guyon — miféle patruljaim?

— Ejnye, hát akiket bizonyára kiküldött az ezredes úr!

— Én? — ámuldozott a brigadéros. — Én nem küldtem ki senkit.

Elképedtünk. Mert ezt úgy mondotta ki Schwechat és Nagyszombat e rettenthetetlenszívű hőse, mintba ez volna a világ legtermészetesebb dolga.

Görgey szemének kék villámai szinte átnyilazták. Tüstént előre nyargaltatott három járőrt, Sréter őrnagynak a közelben álló, Nádor-huszárosztályából Szántóra, valamint attól jobbra és balra.

Azután félrehívta Guyon ezredest, hogy ne halljuk hosszús leckéztetését.

Közben föllihegtek hozzánk a dombra az előbb ellenségnek nézett, s néhány ágyúlövéssel szétugrasztott — honvédújoncok. Mert azok voltak az istenadták. Zólyom környékéről indították őket útbá Vácra, de Tompa előtt hírét vevén, hogy Ipolyságon már ellenség van, Görgey hada pedig Lévára vonult, most toronyirányt igyekeztek utánunk. Derék tótok

voltak különben. Vagy hatszáz legény föl pántlikázva, gubástól, batyustul.

Mire mindez kivilágosodott, s továbbvonultak Léva felé, visszaügettek a huszárportyák is. Szántó üres volt, Deménden se hallották még csak hírét sem az ellenségnek. Egy Tompáról bandukoló vándorlegény szerint, az osztrák még Ipolyságról se mozdult ki.

Miből vélte Guyon, hogy megtámadták — máig is rejtelem.

Görgey mindenesetre útbaindította a hadosztályt Csánkra és Varsányba, két utászszázadának parancsot adott, hogy félszázad Nádor-huszár fedezete alatt Szántó előtt torlaszolja el az utat, nekem ugyanilyen feladatot adott a Bori melletti útelágazás és híd elrontására, s avval visszanyargaltunk. Maga és kísérete Lévára, én meg a kijelölt helyre.

Egész idő alatt bosszús volt és szótlán. Schmiddegtől tudtam meg bosszúsága okát. Guyon divíziója tegnap, hajnali indulás helyett, jól belealudt a dél-előtbe és csak tizenegykor indult el Ipolyságról, noha biztosítóörsei, az eredeti parancs szerint, már reggel hatkor bevonultak. Az osztrák tehát észrevétel nélkül közelíthette meg a hadosztályt, s még a városban rajtaütött. Jószerencse, hogy ezt kis erővel tette. Guyon vesztesége így csak húsz, nagyrészt fogságbaesett, huszár volt. A másik súlyos hiba az volt, hogy a nagy sietségben se Tompánál a lévai utat, se Gyügy-nél a Selmechánya felé ágazó utat nem szakítottatta meg. Az előbbi mulasztást helyreüthettük a lévai út nyugatabbra történő elrongálásaival, de az utóbbin már nem segíthettünk. A Tompáról, a Selmecepaták

völgyében, Selmec felé vivő út, teljes épségben, nyitva állott az osztrák előtt. Mindezek tetejébe jött a Szántó előtti vaklárma, meglehetősen röstelnivaló következményével: a nevetségbefulladás, hőises harcra-készüléssel, s a jámbor újonccsapatra való ágyúzás-sal, ami mind a legelemibb szabály: a földérintés, teljes elhanyagolásából eredt.

Érthető, ha ezek után, elkomorodott a tábornok, s még gyöngébb véleményt formált magában, a különben rendkívül bátor Guyon brigadéros stratégiai és taktikai képességei felől.

A Bori melletti útelágazásnál elmaradtam Görgeytől. Amíg Léva felől jövő századom odaért, szemügyre vettem elvégzendő dolgomat.

Az út itt két meredek part között halad át. Bal-kézről öreg szélmalom árválkodik. Jobbfelé a Bori-nak vivő mellékút ágazik ki, amely a községben a Bur-patai hídjára fut, s azután északnak fordulva kanyarog a hegyekbe a bányavárosok felé. Állapota meg sem közelítette a Tompán, Gyügyön, Németin át vezető, selmecsölgyi utat, de mégis csak út volt, amelyen szükség esetén tüzérség is eldöcöghetett északnak. Nyilvánvaló volt, hogy meg kell szakíta-nunk. Erre legalkalmasabb pontnak a Bur-patakon átvezető híd környéke mutatkozott.

Visszalovagoltam a főútra, a szélmalomhoz. Guyon ezredes csapatai gyors menetben masíroztak rajta Léva felé. Megnyugvással hallottam, hogy már a 7. dandárt követő 8. dandár utolsó részei. Félóra múlva átvonul a mélyúton az utóvéd vége is.

Közben megérkezett a századom. Szenci és Kar-

say szakaszát átvezettem Boriba. Itt a jámbor lakosság néma bámulatára, hozzákezdtek a híd szét-szedéséhez, meg a két hídfő talajának vagy száz négyszögöl területen, mély árkokkal való megszagatásához. Munkájuk alatt a húsporciójuk megfőtt a falu konyháinak tüzeinél.

A másik félszázad, Guyon utóvédjének elvonulásáig ugyancsak tüzeket rakott és főzögetett, majd pedig hozzálátott a mélyútszakasz fölszegdeléséhez.

Délután négy órára végeztünk, hétre ismét Léván voltunk.

Fáradtan cammogtunk szállásainkra. A város zsongott. Tele volt sétálgató, vidám tisztekkel, széplányokkal. Zsigmond Guszti meg a tölcsércsizmás Aranyszájú, persze sietve közéjük sodródtak. Jómagam elmentem a kórházba, Szenczivel. — Lajos Zoli állapota bizony még nem fordult meg. Kókadtan ballagtunk vissza.

A Főtéren áthaladva hallottuk, hogy a főhadiszálláson lázas munka folyik. Teljesen hiteles hírek érkeztek arról, hogy Götz császári tábornok, aki a Vág felső völgyébe betörve még január elején megverte Querlonde honvédörngy és Beniczky zólyomi kormánybiztos felvidéki csapatait, s miután Querlonde Komáromba, Beniczky pedig a Poprád völgyébe vonult vissza előle: a Turóc mentén folytatja előretörését. Három nappal ezelőtt elfoglalta Mosócot, tegnapelőtt pedig Privigyét. Tegnap már megteremtette a Közép-Vágnál álló Simunich-hadtesttel is az összeköttetést. Ezidőszereint tehát az a helyzet, hogy három oldalról áll körülöttünk az ellenség. Nyugaton, Nyitra, Lipótvár,

Nagyszombat és Szered között: Simunich hadteste; északon, Privigye és Mosóc körül: Götz tábornok hadosztálya, valamint Frischeisen és Hurbán, luteránus-tót fölkelői; délkeleten Ipolyság, Tompa, sőt talán már Deménd környékén: a Windisch-Grätz-féle hadsereg, Wyss- és Jablonowsky-brigádjaiból álló, Csorich-hadosztálya. A nyugati ellenség: másfél menetnapnyira; az északi: két és fél menetnapnyira, a délkeleti pedig: nem is egészen egy napi menetire van tőlünk. Ha Simunich támadásra küldi a komáromi ostromhad északi ívének, tőlünk két menetnapra levő csapatait is: akkor holnapután, négyoldalról körülvéve, cifra világra ébredhetünk. Sőt mivel a nyugati meg északi ellenség zömeiről szóló adatok másfél, illetve kétnaposak, lehet, hogy ez az új egérfogó már sokkal szűkebb is. Tehát már holnap elkezdődhet a tánc. — Szóval ez a helyzet. Görgey meg a három vezérkari, a tábornok szobájába zárkózva, négy óra óta fontolgatja lehetőségeinket, s legközelebbi hadműveleteink célját és irányát. Mert Lipótvár fölmentéséről már aligha lehet szó. Ehhez teljesen kockára kellene vetni az egész hadtestet. Gyors előretöréssel talán eljutnánk Lipótvár falai alá, jószereccsével egyesülhetnénk is Ordódy, meg Mednyánszky ostrom alatt levő, maroknyi dandárával, de erre a vállalkozásra minden valószínűség szerint rámenne a négyoldalról körülvelt egész hadtest. Tegyük föl, hogy, nagyon jó esetben, kivághatnánk magunkat még délkeletnek, s bezárkózhatnánk Komárom várába. Ám akkor ez annyi, hogy megbénulván, semmi haszna belőlünk, a Tisza-mentén gyülekező, magyar

erőknek. S ugyanakkor a teljesen fölszabaduló Windisch-Grätz-féle főhadssereg, egész erejével fordulhatna kelet felé. Egyesülve a Sajó, meg Hernád völgyében álló Schlick-hadtesttel: túlerőt vethetne át a befagyott Tiszán, a megvert Mészáros, valamint Perczel és Rápácss hevenyészett hadainak hátába. És akkor körülbelül vége is a magyar önvédelmi harcnak.

Egyszerre melegen lett e hírekre. Lipótvár, ha bele is hasad vesztébe a szívünk, hiszen ott gyötrődik a bitófa víziójával, szegény Mednyánszky Laci pajtásunk, meg Ordódy és Gruber Fülöp; mégsem éri meg, hogy a feldunai hadtest, sőt távolabbi következtéseiben esetleg az egész magyar ügy katasztrófáját idézzük miatta az országra. De van-e még út, amelyen továbbsszolgálhatjuk a nemzetet?

A sétáló tisztek csaknem mind tisztában voltak e hajmeresztő dilemmával, de egyetlen kézlegyintéssel elintézték.

— Majd a tábornok! Görgey áll az élünkön, s ő tudja a dolgát! Kihozott a pozsonykörnyéki, majd a győri egérfogóból, s kirántott a seregestisből! Háromszor mentette meg már a hadtestet az országnak. Most is kiránt a csávából és visszaadja még a kölcsönt a cserepároknak! Tehát föl a föl!

Még a Főtéren ácsorogtunk, amikor egész csapat galopin-tiszt meg parancsvivő huszáraltiszt ügetett szét a főhadiszállásról, vagyis a Benkő-házból, Aulichhoz, Pillerhez, Guyonhoz nyargaltak.

Nálunk szalonnát és kenyeret osztogattatott Görgey. S este féltízkor, minden Léván álló csapat föl-

riasztatott a tábornok. Tíz órakor, teljes csöndben, valamennyien odahagytuk a várost. Menetsorrendünk ez volt: Simonyi-hadoszlop fele, főhadiszállás, a hadtest-törzs meg Simonyi szekérvonata, majd e hadoszlop másik fele. Ötszáz lépéssel hátrább: a Kmety-divízió.

A Simonyi-oszlop élére beosztott, Hunyady-huszárszázadnak a Kálváriánál kellett megvárnia az indulás parancsát. Az én századomat, meg szerszám- és anyagszekereimet közvetlenül emögé sorolták. Mind ebből csak egy dolog volt bizonyos. Az, hogy nem délnek megyünk. De a Kálváriától mehettünk északnak is, északkeletnek is, délkeletnek is.

Dobszó nélkül, trombitaharsogás nélkül, némán kocogtak a lovasszázadok, s masíroztak a gyalogzászlóaljok gyülekezőhelyeikre. Csak a sűrű patadobogás, ütemes bakancsdübürgés és a kongócsövű ágyúk zörgése verte föl a koránfekvő, sötét városka csöndjét. A háromnapos vidámságot, meleg, vendégszerető mosolyt és bizakodást, elhőkölés és aggodalom váltotta föl. Szegény lévaiak, megszeppenve bámulták ezt a váratlan útrakerekedést a sötét ablakok mögül.

Gusztit elugrasztottam a kórház elé egyik kocsinkal, hogy hozza magával Lajtós címborát, magam pedig beadtam néhány soros, második lévai leveletem Sótónyiék házába. Juttassák el valahogyan Kláriminak, a másikkal együtt. Már csak az öreg inasukkal beszélhettem és küldhettem búcsúüdvözletet, kedves vendéglátóimnak.

Gusztit, Lajtós nélkül tért vissza. De avval a jó hírrel, hogy a beteg tiszteket — akiknek baja eshetnék osztrák fogságban — jól szalmázott, földött szeke-

reken, a Léván megszervezett tábori lazarétum hozza magával, Kmety hadosztályának szekérvonatába osztva.

Szótlanul, szorongó töprengéssel várakoztunk a csillagos, hideg, téli ég alatt.

Tíz óra után néhány perccel ügetett végig, egy Württemberg-ezredbeli öreg törzshuszáraltiszt az oszlop mentén.

— Maséren! Menet!

Elindultunk.

Ugyan merre?

Csak az élen haladó pörgekalapos, piros dolmányhajtókás huszárszázad kapitánya tudta.

Nem vágtunk át a Kálvária fölött balra. Tehát nem: észak. A kakóhegyi elágazásnál nem tértünk rá a szántó—ipolysági útra. Tehát nem: délkelet. Akkor hát: északkelet.

De hova, merre?

Völgybe sülyedt mögöttünk a kedves Léva sok, hősüvegű tornya, hónyergű házacskáinak derengő tömege, és belemasiroztunk a lélekdidergető, téli éjszakába.

Félmérföld után előrelovagolt valamilyen parancsral, Kempelen főhadnagy, a monoklis huszár. Átadta a parancsot az élen járó kapitánynak, majd visszafelé léptetett.

— Ezek az utászok? — kérdezte halkán. Majd nyomban hozzátette: — Persze. Úgye te vagy az, Toronypiktor?

— Én.

— Megismertelek az égimeszelő természetéről

— Hova tartunk?

— Titok.

— Akkor nem is kérdezem.

Elnevette magát, mellém fordította lovát s kiséideig ott léptetett mellettem.

— Olyan titok ez komám — dörögte —, hogy még egy kém is rászedtünk a sikeréért.

— Mi a fene?

— Pedig így van. Igaz, ez véletlen. Mert véletlenül toppant be éppen ma délután Lévára az egyik kémünk, aki Dukának, a kémek számtartójának, már Bicske óta gyanús. Hiszen végeredményben csaknem minden kém: kétkulacsos. De ez, Duka szerint, már Bicske óta inkább az osztráknak dolgozik, mint nekünk. Duka le is akarta fogatni, de a tábornok úrnak pokoli ötlete támadt. Kiadta a parancsot, küldjék át hozzá. A szobájában még ott voltak a délelőtti sokszorosított holnapi diszpozíciók. Ezek még akkor készültek, amikor Lipótvár volt a cél, tehát délutánra már tárgytalanná váltak, s megsemmisítésre vártak. Nos, ezekből akart egyet ellopítani a kémmel a tábornok úr. Hadd legyen öröme a bitangnak, hadd dörzsölje a kezét a Bombaherceg, s hadd lődítsa Csorichot, Wysst, Jablonowskyt, sőt esetleg Götzöt, meg a komáromi ostromhadból elvonható erőket is, koncentrikus hajszában Lipótvár környékére. Görgeyt fogni. A tábornok úr tehát, sietve megszámolta a parancspéldányokat. Harminchét volt. Azután, ott hagyván heverni az asztalán, beszólította a kémét. Beszélt vele, kérdezősködött, külön föladatot adott neki. A szemfüles gazembernek persze nyomban szemetszúr-

tak a parancsok, s majd a fene ette meg őt, hogy beléjük lásson. A gazdánk persze élvezte, s hamar módot adott erre. Megveregette a himpellér vállát legújabb híreiért, s hogy megtétézza Duka jutalompénzét, átment a másik szobába, ötven forintért. Persze ez csak ürügy volt arra, hogy magárahagyhassa a latrot. Még az ajtót is betette. Kellő idő után visszatért az ötvénnessel, azt átadta az örvendező kémnek, s elbocsátotta. Első dolga természetesen az volt, hogy megsámolja a nyomtatványokat. Sejtethet, hogy már csak harminchat volt ott. Még megfigyelhettük türelmetlen futkosását fuvaros után, majd pedig Esztergom felé való sietős elrobogását. Holnap aranybafoglaltatja Windisch-Grätz, de egy hét múlva fölkötteti, ha még a keze ügyében találja.

— Hát ez nem ötven pengőt, hanem ezret megért volna! — lelkesedett a mellettünk gyalogoló Zsigmond Guszti.

— S az a kém Pestről jött? — kérdeztem utóbb.

— Onnét — dörmögte Kempelen. — És kém-jelentésein kívül, más, szomorú híreket is hozott. Ezeket különben már más úton is hallottuk. Windisch-Grätz nyomban Bécsbe küldötte a hódoltatás jeléül Buda és Pest városkulcsait, ostromállapotot hirdetett ki és királyi biztost állított a város élére valami Havas József nevű ember személyében. Pest-megye és a Jászkun-kerület vezetésével, ha jól emlékezem, Babarczy Antal ideiglenes királyi biztost bízta meg. A pecsovincsok eleinte örültek, a lemaradt tisztek pedig maguk mentek tisztelgésre a Bombaherceghez. Mint akiknek mi bajuk sem történhet. Annál nagyobb

volt a megrökönyödésük, amikor sorra elfogatták őket. Az öreg, báró Hrabovszky altábornagy, Móga és gróf Lázár tábornokok, Wiedersperg alezredes már rabok. Erre a többi ottmaradt tiszt, ment, bújt, amerre látott. Pedig igazában csak ezekután szörnyedhetett el Pest: Batthyány Lajos gróf elfogatásán.

— Üristen! — hördültünk föl Gusztival. — Hiszen Batthyány a királyi ház leghívebb embere! A forradalom legkönyörtelenebb ellenfele! Hát örültek szabadultak rá Pestre?

— Ügylátszik — sóhajtott Kempelen. — Batthyányt a Károlyi-palotából hurcolták el, Károlyi István gróffal együtt. Azután elfogták Lévy egri kanonokot, és, Riadó című, híres verse miatt: Czuczor Gergely bencésprofesszort. Persze rajtuk kívül másokat is. S lépések indultak meg a római Szentszéknél, Hám János primás, Jekelfalussy szepesi püspök, Horváth Mihály csanádi, Karner győri püspök, még Lonovics egri érsek elfogatásának engedélyezése végett.

— Hajmeresztő! — hüledeztünk.

— Egyébiránt alakult valami Militär Zentral Untersuchungs-Komission nevű bizottság is. Ez előtt kell tisztáznia magát mindenkinek, a forradalom alatt való magatartása dolgában.

— Szóval: Madarász vörös forradalmi vészbíró-ságának megszületett a feketesárga ikertestvére is! — csikorgatta a fogát Zsigmond Gusztí. — S a józan magyar ember válogathat: melyik veri majd bilincsbe, vagy juttatja kötélre.

— No, hogy tréfának is beillő pesti újságot mondjak búcsúzásul — fordított a szón Kempelen —

hát elmondok még valamit. Szapáry Antal, aki ugyancsak sietett a Bombaherceg üdvözlésére, másnap már Windisch-Grätz vendége volt ebédre. Egyszerre csak kihívják az asztaltól a lakájjal. Sürgős ügy. A gróf kimegy. A herceg és vendégei figyelmesen várnak. Eltelik tíz perc, negyedóra, húsz perc, végre kimegy a herceg maga is. A külső cselédektől hallja meg, hogy vendégét a titkos policáj letartóztatta, s nyomban el is vitte a Neugebäudéba. Hogy ezek után Windisch-Grätz mit mondott magyarázatul a többi vendégének, arról nem szól a fáma. Egyébiránt: au revoir, mes amis!

S fordulván, visszaügetett Kempelen a főhadiszállás oszlopához.

Szótlanul masiroztunk tovább.

Nem volt hang, csak pata- és lábdobogás, kulacsörömpölés, szíjnyikorgás, köhögés, lihegés és sóhaj.

Az út lassan emelkedett, nagy hegyek magasodtak föl előttünk és mi csak masiroztunk.

Elbújt a hold, sötét felhőrongyok húzódtak elénk, valaki azt mondta, hogy elmúlt már éjfél, és mi masiroztunk.

Átbotorkáltunk a sötét Bát községen, majd a kis Bagonyán, az emberek nyögni kezdtek a görnyesztő szerelvények, s nehéz, rezes csákók alatt, a huszárok olyasfélét dünyögtek, hogy a Kmety-divízió mögött vonuló Guyon-hadosztály utóvédzászlóalja itt megáll majd s arcot vet az ellenségnek. A Kmety-divízió, a főhadiszállás, a Simonyi-csoport és benne mi: tovább masiroztunk.

Utóbb az a hír jött előre az oszlopon végig, hogy

az útunkkal párhuzamos selmeci úton, amely nyitva és épségben maradt Gyügynél, erős osztrák had siet északra, a bányavárosoknak előttünk való megszállása végett. Görgey kikülönített néhány századot megágyússzakaszt és azok lélekzetszakasztó sietéssel tértek el Báton, föl az almás—béld—prencsfalvai hegyiútra, hogy a Selmec-völgy elérése után, abban délnek fordulva, elrekeszék a teplicskai völgy szorulatot, s hajtsanak előre biztosítójárőröket Németi-ig. Ha ugyan nincs már Prencsfalván is túl az ellenség.

Bát után még kíméletlenebbül hajszolt bennünket a tábornok. De most már megértettük. Versenyfutás volt ez a láthatatlan császári oszloppal. És mi masiroztunk, dühödten, elgyötörten s elszántan.

Azután kapaszkodni, kanyarodni kezdett az út, se csillagot, se felhőt nem láttunk fölöttünk, csak valami nagy feketeséget, de mi tovább masiroztunk, remegő inakkal.

És mentünk, mentünk a vigasztalan éjszakában, az emberek nyöszörögni és káromkodni kezdtek, de kiállni a sorból nem mertek, mert hátulról időnként fölajgatott vagy fölűvöltött egy-egy elcsípett maradozó, és mindenki tudta, hogy Görgey botoztatja őket kegyetlenül. Hát masiroztunk tovább, rogyadozó léptekkel.

Bát fölött vagy félórával volt egy tízperces pihenőnk. Az emberek levágták magukat a jérgögös útra, s még a pipához sem volt kedvük. Mert időnként végignyargaltak a tábornok törzshuszárjai az oszlop mentén és kihirdették, hogy egész éjjel meg egész délelőtti szakadatlanul mennünk kell, nehogy megelőz-

zön az ellenség. Nyögve tápázkodtak föl az elcsigázott katonák a könyörtelen újabb vezényszóra, és tovább masíroztunk, zihálva és hörögve.

Nem tudtuk, hova megyünk, merre megyünk, meddig megyünk, csak azt tudtuk, hogy nagy oka van ennek az inszakasztó igyekezetnek, és hogy hátul, könyörtelen hajlíthatatlansággal hajt bennünket, emberfölötti teljesítményre, acélosakaratú tábornokunk. Hát botladoztunk és vánszorogtunk, de masíroztunk.

Azután megint kapaszkodni, kanyarodni kezdett az út, valahol balkézt a hegyoldalban kutyák ugattak s kakasok kukorékolnak, tudtuk, hogy hajnal van, de már nem érdekelt semmi. Talán már nem is voltunk emberek. Csak masíroztunk.

Azután átvonultunk egy hegyoldalba épült, ódon városka vénséges kapuja alatt, megállottunk elhagyott, néptelen piacán, és megint pihenőt kaptunk.

Lóról szállottam. Az emberek a házak tövéig vánszorogtak s lerogytak. Nem volt már jártányi erejük. De együtt volt minden utászom, hála Szenci és Vargánya hajlíthatatlan akaratának. Százhatvanegy fő. Ott nyögött mind a piacmenti házak alján, a kék és hideg, hajnali holdfényben.

Nem tehattünk meg Lévától többet, mint három mérföldet. De végig, bokaficamító, jéggöröngyös úton, s egyre fölfelé kellett masíroznunk. A mögöttünk jövő gyalogság is nyögött, de nem volt annyira oda mint az utászok. Csakhogy a Kmety-divízió napok óta pihent, mi meg tegnapelőtt Aulichhal jártunk, kétszer tettük meg Léva és Verebély között csaknem az egész utat, tegnap pedig már közel hat mérföld és a Bori

Körül végzett munka fáradtsága volt a lábunkban, amikor elindultunk erre az útra.

Lihegtünk hát a holdfényes piacon. Akkor már tudtuk, hogy Bakabányán vagyunk és Selmeceire masírozunk. Az még vagy két mérföldre volt, zorduló hegyi utakon. A többről bizonyos volt, hogy el is vánszorog odáig, de az én utászaimat már csak csoda állíthatta még egyszer talpra.

Éppen azon tanakodtunk a hadnagyaimmal, hátra lovagolok a főhadiszállásig, s engedelmet kérek a tábornokunktól, hogy ittmaradhassunk. Mi eddig háromszorosát tettük meg a többiek útjának. A gyalogszerelvénynél öt fonttal súlyosabb utászszerelvénnyel. Kilenc mérföld: teljesen pihent gyalogságnak is emberföltti teljesítmény; a mi századunk pedig Vác óta minden nap masírozott és csak éjszakánként pihent. Ha ezek közül egy is kidül az út szélére, azt nem érheti bot.

Már a lovamhoz léptem, hogy fölüljek a szegény, botladozó párára, amikor csattogva ügetett be a piacra egy kis lovascsoport. Többen a nevemet kiáltották.

Görgey volt a nyargonctisztjeivel. Előrelovagolt a dandárok menetoszlopa mentén, s most ideért az élhez. És gyötrő gondjai között eszébejutott: a II/2 utászs század. A kérlelhetetlen szigorúságú Bálvány-katona számontartotta bámulatos agyában, minden alakulata erőállapotát, teljesítőképességét.

— Hány embered maradt le, Vilmos bátyám? — kérdezte rekedten.

— Egy sem, tábornok úr! De vége is az erejüknek.

— Gondoltam, pajtás. Ti ittmaradtok. Holnapután, azazhogy, hiszen már tizenkettedike van, holnap folytatjátok utatokat. Őrséget sem kell állítanotok. A Kmety-divízió végén jövő zászlóalj kap erre parancsot. Annak laktáborőrségei állanak majd, amíg Guyon ezredes úr itt megálló Pethő-dandára át nem veszi tőlük a szolgálatot. Személyszerint teszlek felelőssé, hogy minden embered pihenjen.

— Igenis.

— Az embereidnek pedig hirdesd ki köszönetemet. Ezenkívül kétnapi dupla lénung minden utászodnak. A legközelebbi hadtestparancsban kiadom. Köszönöm nekik a példát, Magyarország nevében!

Egész közel léptette hozzám, ezüstös fehér párát fújó lovát s a vállamra tette, hosszúszerű testőrkesztyűbe bújtatott kezét. És olyan halkán dörögött, hogy csak én hallottam:

— Köszönöm, öreg pajtás.

Azután gyorsan tisztelgett, fordult és visszaügetett a Lévai-kapu felé. Tudtam, hogy röstelli ellágyulását.

Halk éljen szállott utána. Nem is az enyéme éljeneztek. Azok oly fáradtak és fásultak voltak, hogy már az értelmük se működött. Thomstorff kapitány Hunyady-huszárai éljeneztek, akik az elővédet adták, s ott pihentek előttünk.

Kábultan vertük föl Bakabánya békésen alvó lakóit. S mialatt a Simonyi-hadoszlop, a főhadiszállás, és a Kmety-divízió újból dübörögni kezdett a városkán át, meleg szállást szereztünk minden emberünknek, lovunknak, és málhásállatunknak. Az Arany-szájú persze kiszimatolta, hogy a patikusnak négyünk

számára is van szobája. Odaszállottunk. Meg se vártuk, míg föllobog a kályha tüze, csak hánytuk magunkról a csákót, kardot, táskát, köpönyeget, csizmát, ruhát, és bújtunk az ágyak, pamlagok dunnái közé. Még a szalonnánkhoz se nyúltunk.

Csak Triplakarsay táplálkozott hatalmasan. A baszsa két hegye úgy bökdösött rágás közben az orra mellett az ég felé, mint valami kétágú szigony.

Pusmogott még valamit arról, hogy Aulich és Piller hadosztálya holnap Léván át a Garam völgyébe vonul, Kmety-divíziója pedig, selmeci pihenője után Besztercebányára. De hogy honnét tudta meg mindezeket, azt már csak félálomban hallottuk, mert elnyomta értelmünk utolsó rezzenését is a halálos fáradtság, meg az utcán tovadübörgő brigádok menetzájának tompa zúgása.

Tizenharmadikán továbbvonultunk Selmecre.

Csodálatos város! Egy darab középkor, fölül nyitott, üres mákfejbe zsugorítva. Csakhogy ez a mákfej: hatalmas, zezugos völgykatlan. Szerettem volna töviről-hegyire megnézni minden kövét, zugát, elképesztően érdekes, ódon, keskeny házait, kopácsolástól visszhangos bányáit, örökmozgó csilléktől kattogó tárnáit; és szíves, vendégszerető német népét. Mert ott szeretik meghajszolt, rongyos seregünket. A főhadiszállás Ritterstein főbányagróf kongófolynosójú házában van. A tábornok a főbányagróf vendége.

Sajnos, csak egy délutánt és egy éjszakát tölthettem ott. Jó szállásokon voltunk.

Tegnap reggel, Hodrusbányán át, szűk, mély völgyben, a garammenti Zsarnóczra vonultunk, hogy egyesüljünk hadosztályunkkal és dandárunkkal. Éppen akkor haladt át Zsarnóczon az Aulich-divízió elővédje: a tiroli vadászzászlóalj.

Megvártuk a hátuljövő Clementis-dandárt, s avval, ma kora délután értünk ide Körmöcbányára.

Ma még csak annyit, hogy a nagy verseny véget ért. Megint kicsúsztuk az egérfogóból. Igazán az utolsó huszonnégy órában.

A báti riadalom, a Selmec völgyén előnyomuló osztrák oszlop miatt, azonban vaklármának bizonyult. Pongrácz őrnagy prencsfalvai különítménye, zavartalanul zárhatta le a teplicskai szorost. Sőt járőrei attól messze délre előnyomulva, csak Németinél bukkantak néhány odáigtapogatózott vasasnémetre. Foglyot is ejtettek belőlük.

A fő, hogy a bányavárosok kerületének urai mi vagyunk.

S e hatalmas havas, jeges hegyek most bástyák körülöttünk.

A feldunai hadtest megvan, él, összeforrott, s hiszem, hogy még babért is fonhat zászlói őré.

IX.

16-ik január. — Körnöcbánya.

Pihenés, pihenés, pihenés. — A század, legutóbbi betegeim leadása után: 149 fő. Egyébiránt siralmas. Elsősorban a csizmák állapota. S magunk még csak nem is panaszkodhatunk. Mi jólöltözött mágnások vagyunk a huszárokhoz és honvédszászlóaljához képest. Azok ahány ember — annyiféle ruha. A lovainkról jobb nem beszélni. Csak a kisebbfajta málhások — s főként a két csaci — bírták jól az utóbbi napok sanyarúságait.

Most többet vesződünk a szabókkal, nyergesekkel és vargákkal, mint az embereinkkel. Mióta az Aulich-hadosztály ide bevonult, azóta valóságos hadfőlszerelő-műhellyé alakult át ez a szép kis városka. Minden mesterember nekünk dolgozik. Milyen jó, hogy a tábornok elhozatta Pest és Vác bőr-, posztó-, vászon-, meg fegyverkészleteit. Az egész Bányakerület, merő, lázas munka. Ha csak egy hetet pihenhetünk: kicserélt, megújult hadtestté vedlik át Görgey népe.

Szállásaink jók, melegek, s a javarészt nagyon művelt, német lakosság, amely eleinte hidegen fogadta katonáinkat, lassan-lassan szívesebbé válik. Mind töb-

ben jelentkeznek katonának. Pedig a legények eleje már tavaly beállott Beniczky Lajos zólyomi főispán, majd felvidéki kormánybiztos nemzetőrhadába, vagy a Cornides-féle szabadsapatba. — Hozzám is fölcsapott kilenc bányászlegény. Köztük három, mindig-vidám tót fiú. Örülök nekik. Mesterségük a földmunka, s értenek a robbantószeretek kezeléséhez.

Az Aranypererehez címzett cukrász- és pékműhely nagyhasú uránál lakom. Leimeter-nek hívják és csaknem gurul a jóléttől. Annál soványabb a vénkisasszony-húga. Ez, szegény, naphosszat a cukrászdában ül, s mellékesen a körmöci erkölcsök őre. No, mostanában gyakorta vág megbotránkozott arcokat, mert a cukrászda tele van tisztekkel és — mily arcátlanság! — a tisztekkel szóba is álló leánykákkal. S mi több: ezek nem az ifjú Werther romantos történetének szépségeiről beszélgetnek, miként ezt madame Hribinszki lőcsei lánynevelő intézetének szép-manéróráin tanulták, hanem Zsigmond Gusztira, Olap tüzérhadnagyra, meg a többiekre forgatják szemecskéiket. Sőt: nem áttallanak hangosan kacagni a daliás Rozgonyi huszárfőhadnagy és Kovács kadét bolondos tréfáin.

Mamzell Kunigunde ilyenkor lesüti vagy égre emeli a szemét, s csupán attól retteg, hogy az Aranyperec-cukrászda jól megépített padmalya egyszer csak leszakad a megbotránkozástól. Ó, mamzell Kunigunde sohse tudna ennyire megfélekezni magáról. Itt van ez a Traugott Mili. A leggazdagabb rézöntő leánya. Az erény tükörképe. A szüzi megközelíthetetlenlenség. S íme — ach wie empörend! — két nap ele-

gendő volt, hogy feledje a Hribinszki-intézet szépmanérjait és fülig beleszeressen Olap hadnagyba. Tegnap csak templomban voltak együtt, délután két óra hosszat korzóztak, s most — nézni is arcpirító! — itt ülnek az aranykeretű nagytükör alatt és le nem veszik a szemüket egymásról. No, és Ringbauer Emmi, Bartl Hanna, Mayer Helénke, azután a Claudius-lány! Mi lelte ezeket? Megbolondult az egész világ? Empörend, empörend! Megjelennek ezek a bozontos, elnyűtt, kopott magyarok; s egyszerre kicserélődtek ezek a kislányok! De hát hiszen: majd megtudja ezt az egész város! Ma lesz a napja, hogy mamzell Kunigunde meghúzatja az erkölcs vészharangját. Végigrohanván az utcákat, fölrázza a nyilván mit sem sejtő szülők közömbösségét. S mamzell Kunigunde alig várja az ötórai boltzárást, hogy fölvegye a harcot a veszedelemmel, mielőtt a halk, lesütött szemű, és erényes Kremnitz, azaz Körmöc — Szodomává válnék.

Azonban: Kunigunda tervez — s a csúfondáros ifjúság végez. Nem átalják körülcirógatni ama tölcsercsizmájú, derékban-erős, ágaskodóbajuszú hadnagyot, aki Johann Goldmund von Karsay von und zu Kiskarsa und Nagykarsa néven mutatkozott be, hogy mentse meg ártatlan és bimbózó szerelmüket, mamzell Kunigunde vihartámasztó fölháborodásától.

S a pohos kis Goldmund: lovag a javából.

Öt percig pislog a mamzellre, sűrű sóhajokkal. Mamzell Kunigunda olvad. A fiatalember nem is oly gonosz, miként marcona bajusza után vélné az ember. A következő öt percben tíz kupica édes meggypálinkát önt le a torkán, még epedőbb pillantások között. De-

hogy is látja már a mamzell Traugott Milit, Ringbauer Emmi, Bartl Hannát, Mayer Helénkét, a Claudius-lányt és a többieket! Hiszen itt van ez a szegény fiatalember. Nyilvánvalóan valami rejtett, romántos bánata lehet! Igen, igen: italba fojtja emésztő fájdalmát. Mi lehet az? Csalódás, vagy meg nem hallgatott érzelem?

Harmadik öt perc: a villabajuszú egyén ott áll a mamzell előtt. Epedő lószemekkel könnyököl a habostekercsek és dióspatkók üvegszekrényére, és sóhajtoktól szaggatott hangon suttog.

Ha Milike, Emmike, Hannácska, Helénke, a Claudius-lány meg a többiek, nem a hadnagyok és főhadnagyok duruzsolására hallgatnának, akkor ilyen mondatokat hallanának elrebbenni a mamzell ajkairól:

— Ach, Herr Goldmund, sie scherzen... Ön tréfál... Ach wie romantisch...

S ha még oda is néznének, látniok kellene, hogy mamzell Kunigunde a padmalyra emeli tekintetét és piheg. Később pedig lángol az arca, s oly szórakozott, hogy cukorpor helyett ánizslikőrt önt a Claudius-lány most rendelt haboskávéjába, és tejszínt kanalaz Rozgonyi hadnagy borovicskás-pohárkájába. Ám ezt se a Claudius-lány, se Rozgonyi hadnagy észre nem veszi, mert azok is csak egymást látják s felhörpölnék most a kocsikenőcsoldatot is, anélkül, hogy rájönnének, mit isznak.

Íme az „Aranyperec“ egy félórája.

Ha ez így megy: féltucat eljegyzés és öt tucat öszszetiport szív lesz a körmőci napok eredménye. Mert háborúban perceké zsugorodnak az évek, gyorsab-

ban lobbannak a lángok, s hamarabb kicsattan a szerelmes ajkak tavaszi bimbója: a csók. Még akkor is, ha az ereszeken jégcsapok zenélnek a szélben, s az „Aranyperec“-től félmérföldnyire puskák dörrennek, és futó osztrákokat mutat a rendíthetetlen Aulich ezredes távcsövének üvege.

Mert Aulich ezredes kint nyargalászik a havas koraestében, s a Wasa-bakákkal, meg a tiroli vadászokkal szorongatja egyre hátrább a Turóc völgye felé, Götz generális osztrák katonáit.

Este: diszpozíció. — Tegnaptól kezdve a hadtest végső helyzete ez:

Aulich-hadosztály: Körmöcön, előőrseivel észak felé: Perken, nyugat felé: Garamszentkereszten, külön biztosítócsapattal pedig ettől is délre: Zsarnócon.

Kmety-hadosztály: Besztercebányán, előcsapatai: Hermanecen.

Piller-hadosztály: Zólyomban, őrsői: Dobronán és Szalatnán.

Simonyi-hadoszlop, főhadiszállás: Selmecen.

Guyon-hadosztály: Selmecen és Szélaknán, őrsői: a lévai úton.

A Guyon-hadosztály délkeleti biztosítására továbbra is kint maradt a Teplicskai szorulatban., Pongrácz őrnagy csapata, a Kmety-hadosztályból.

Clementis őrnagy megbetegedett. Dandárunkat, az 1. dandárt, holnap Pusztelnik Henrik vezérkari alezredes veszi át.

17-ik január.

Pihenés, nyújtózkodás, délelőtti egyórás fegyelmező gyakorlat. Egyébként a szabók és vargák szutyongatása, majd Szenczivel, meg Karsayval málháslovásárlás. Vettünk harminc erős, bozontos tót lovacskát. Meg is válhatunk szekereinktől, mert egész málhánk, szerszámanyagunk málháslovakra kerülhet, kivéve négy hídepítő csónakunkat. Ezek számára is két-két összeakasztható taligát fundáltunk ki, s úgy szállítjuk néhány szál gerendával együtt, mint a hegyi favágók a szálfákat. Sőt a fogatolásukat is úgy oldottuk meg — oldalt vagy középre rögzíthető kétrudas vonószerkezettel — hogy a csónakszállító járműveket akár párba fogott, akár egymáselé fogott lovakkal huzathatjuk. Szóval: hegyi utászokká alakultunk át. Sebess százados máris utánoz bennünket. Mérgesen sürgeti a bognárokat, találmányunk többi példányának elkészítésére.

Vargánya őrmester, furubajcát ujja körül tekergetvén, imígyen jellemzi átalakulásunkat, a pénzverő mellett virágzó Ezüstpatkó-vendéglőben:

— Idesüssetek, bundások! A hegyiutász ollan, akár a mérföldlépő. Egyik lába az egyik hegyen, másik lába a másikon. Oszť közbe: a vőgy. Oszť úgy áll és segítli át a bakákat.

Az utászok nem értik, de hallgatják.

— Mer a hegybe kötélbűl köll hidat kötni.

Bari Péter megkérdezi:

— Oszť meddig köll úgy terpeszkennyi az utász-nak?

— Meddig, meddig! — csóválja a fejét Vargánya.
— Hát ameddig készen nincs a híd.

Az emberek szipognak, ráncolják a homlokukat.
Nagysokára megszólal Bogdán Vendel, a ragyás,
kondorhajú trombitás:

— Ost, őrmester úr, háthá ázs utásnák terpes-
kedés közsbe trüssentyi kő? Akkor leesi á fenye á
terpeskedésibű, ost megdeglik!

— Mafla vagy, Vendel. Hát a kifeszített kötél
mire való? A hegyiutász elkapja, oszt semmi baj.

— Háj, devla! — csóváltatja a fejét a cigány. —
Ost ákkor meddig köll kápáskonnyi neki ott á vögy
fölött?

— Hm. Hát ha teszem azt, cigány trombitás, ak-
kor addig, amíg csak le nem veszekszik a szakadékba.
Az emberek már göcögnek magukban.

— De hát á többiek nem segítenek ákkor? —
meredezik a trombitás haja.

— De nem ám, füstös!

— Hát mér nem, mikor á segény csigány ott
kiábál ázs ég meg á föld közsött? Ázsok micsinyának?

— Röhögnek, te bolond, füstös — neveti el magát
a Furubajcu, megrázva Vendel úr gyapjas haját. —
Ugyan jó rálógattalak a kötélre, te maflám, te...

Az Aranyperceben is jól haladnak a dolgok. A
kézfogások és óvatos kézcsókok korszaka kezdődik.

Triplakarsay, ez a szemforgató gazember, olyan
pokolian mulat a maga szerepén, hogy egészen bele-
lovalta magát. Mamzell Kunigunda se élő, se holt.
Unglaubliches Glück: ez a szigonybajuszú komolyan
hoférez neki! Mi lesz ebből, mi lesz ebből? S ha job-

ban megnézi az ember: a vitéz pionirhadnagy nem is olyan kövér. És hogy mondhatják a bajuszát szőrvilának a többiek? Mikor ez ad az arcának olyan marcona kifejezést! — Szóval: mamzell Kunigunda a legjobb úton halad ahhoz, hogy holnap már királyfinak lássa, pocsék és kaján hadnagyomat.

Fél négykor azonban megpördülnek a Wasabakák dobjai, fölharsan a háromfontos üteg, meg a Miklós-huszárok második őrnagyi osztályának trombitája.

Riadó!

Félperc alatt üres az Aranyperec.

Rohanunk a riadóhelyekre.

A Wasák két százada, egy osztály Miklós-husár, meg az Olap-üteg egyik ágyús-szakasza eldübörög északnak, Turcsek felé. Aulich ezredes délben visszadobta Götz előőrseit, s most Turcsek irányába üldözi az osztrákokat.

Mi többiek visszamehetnénk az Aranyperecbe, de az akkor már zárva meredezik ránk.

Sétálgatni kezdek a kis Olap Sándorral, az ősi Szent Anna-templom előtt. Mosolyogva pödörgeti csinos bajuszkáját. Végre nem tudja már magába fojtani észvesztő boldogságát. Traugott Milike szereti. Pedig Milikénél tündérőbb lény nincs a kerek világon. És én el sem tudom képzelni, mennyire szeretik ők egymást. Mert ilyen csodálatos dolog még nem volt ezen a földön.

— Tudom, öcsém, tudom — mosolyodom el. — Veletek esik meg először. Ti fedeztétek föl a szerelmet.

— Bocsáss meg, főhadnagy uram — dadogja a fiú zavartan. — Ostobaságokat beszélek. S bizonyára úntatlak is. De kellett, el kellett mondanom valakinek.

S mialatt beszél, ömlik a szó az ajkairól, mint az áradozó tavaszi patak. Hogy vasárnap lesz a kézfogójuk és mihelyt vége szakad a háborúnak, nyomban megesküsznek. Egyre távolabbról hallom a hangját. A Bakonyban járok, hulló hófátylak között, vidáman lépegető leányka mellett, és tele van a szívem zengő melódiákkal. És vált a kép... vonul a hajítás Zámory Kálmán papodi vadászatán... már Óbányán vagyunk Marton Zsigáéknál, dübörög a bakonyi baloska-tánc, de már csilingel, suhan velünk a szánkó, és karomban tartom a legszebb lányt. És vált a kép... harsog az ujjongó orgona a pápai Öregtemplomban és köszönt a tavaszruhács, májusi Bakony... Dehogyan hallom már Olap Sándor áradó rajongását, hiszen Bocsorék szüretjén járunk aranyszínű szőlők között és megtudom Kláritól, hogy a fiam szíve ver az ő szerelmes szíve alatt. És rohan a kép és átölelem mind a kettőjüket és ölelem őket a kígyóutcai, öreg házban, és anyám símogatja a fejem és az öreg Balter boldog nyöszörgését hallom. S már áll a kép: csak őket látom. Apró, szőke fiacskámat, meg az asszonyok asszonyát és... és fölfordít bennem a vágy, és úgy belesajdul a szívem, hogy meg kell állanom. És ez a gyötrelmes kín csak akkor csitul, amikor megkondulnak fölöttünk az öreg templom sokszázéves harangjai, s a zsongásuk símogatni kezdi a lelkemet.

Ha meg nem szólaltak volna, én beszéltem volna

áradó szóval, a szenvedő, megláncolt szerelemről, a töviskoszorús szerelemről, a kis tűzérnek.

Késő este jön meg a hír, az öreg Aulich győzelmes tureseki csatározásairól.

És futár is jön Selmecről. A díszpozíció: fokozatos fegyelmező gyakorlatok a pihenőknél, éber figyelő- és földérítőszolgálat a biztosítócsapatoknál.

A Besztercebányán gyülekezett két ujonc-zászlóalj, addig is, amíg a hadügyminisztérium megadja sorszámaikat: a besztercei első, és besztercei második honvédszászlóalj nevet viseli. Kiképzőtörzsük útba-indult a Kmety-, valamint Piller-divízióktól.

Aulich hadosztályparancsa holnapra kirendel Zsarnócra, néhány völgyzáró támpont helyének kiszemelése végett. S ha már úgys ott vagyok: be kell mennem Selmecre is, a hadosztály zsoldjáért. Beretvás hadosztály-intendáns jön velem szekéren.

18-ik január, — Selmecbánya.

Újra itt. Kora reggel indultunk Beretvással. Zsarnócon félóra alatt végeztem. Kicövekeztettem a két támpont helyét. Délre már Selmecen voltunk, noha a hodrusi völgyben számos útjáró akadályon kellett átvergődnünk, amelyeket a Guyon-hadosztály utászai építettek.

Hanem a hadbiztosságon nem jártunk szerencsével. Danielis törzsintendáns csaknem valamennyi tiszte vidéken járt. A kincstári értékeket szedték össze, meg bőrt, posztót, vásznat, és lovakat vásároltak. Másnap délre várták őket vissza.

A főhadiszállás a bányagrófság épületében van.

Miután Pusztelnik kiment dandárparancsnoknak az Aulich-divízióhoz: Bayer őrnagy az úr. Úgy hírlík, hogy most már véglegesen ő lesz a vezérkari főnök, mert Zsedényi alezredes — akiért pedig elküldött Görgey a Szepességbe is — a fáma szerint, a császáriaknál jelentkezett szolgálattételre azóta. — Görgey délben nem volt itthon. A Piller-hadosztályt vizitálta Zólyomban. Mert szakadatlanul a csapatok sarkában van. Oktat, igazít, buzdít, fedd, dorgál, és — fenyít irgalmatlanul.

A medvehangú Bayer meghívott a törzs étkezőjébe. Rochlitz főhadnagy és Mednyánszky báró tábori főlelkész közé kerültem. A fiatal tisztek évődtek, a gyerekképű pap hallgatott. Különben úgy hasonlított a bátyjához, akit föl akartunk menteni az ostromolt Lipótvárral, hogy idegenképpen is megismertem volna benne, Laci pajtásunk öccsét.

A lipótvári dologra tereltem a szót, szánakozó szívvvel. Hálásan nézett rám, de nyomban hozzáfűzte mély meggyőződéssel:

— Ne is fejtessük: nem lehetett másként! A fel-dunai hadtest és annak szerepe sokkal, sokkal több, mint Lipótvár és benne az Ordódy-dandár maradványai. S Görgey tábornok nem volna előttem olyan fenségesen nagy, ha Lipótvárért, meg a bátyám iránt érzett hű barátságáért, kockáztatta volna hadtestét és az ország mindennél előbbrevaló érdekeit. Pedig ma is gyötrődik a bátyám sorsa miatt. Nekem kell csitítanom, kínzó nyugtalanságát. Pedig meggyőződésem, hogyha Lászlót magát kérdezhetnék meg, ő is habozás

nélkül azt mondaná: így van jól, így kellett történnie. Az ország sorsát nem lehet embørsorsokkal mérni. S tudom, László bátran néz sorsa elé, bármi lesz az. Az imádságom kíséri útjában.

Meghatott e karcsú gyerekember átszellemült nemessége. Megszorítottam a kezét. Szó nélkül is megértette, mit akartam ezzel kifejezni.

Rochlitz Kálmán, Bakody, Schmidegg, szokás szerint háborogtak. Azon füstölögnek, hogy Kossuth, nyolcadiki kelettel levelet írt Görgeynek, amelyben éles szemrehányásokat tesz neki a fővárosok föladása miatt. Ez annál elképesztőbb, mert elképzelhetetlen, hogy Vetter, Csányi, Kollmann és a többiek, ne tettek volna jelentést Kossuthnak, a pesti haditanács egyhangú határozatáról. S a Hábé ennek ellenére is megdorgáltatja Görgeyt.

— Vigyázzatok rá — heveskedik Rochlitz —, bármi történik majd az országban, amiért a Hábé orrolhat, azért mindig a tábornok urat okolják! Perczel móri hebehurgyasága, csatavesztése, s vele a vértesi állás tarthatatlanná válása: semmi. Perczel azért mégis hős, nagyszerű gyerek, a Hábé és a flamingók szívecskéje. De mikor a mi tábornokunk embertelen erőfeszítések árán háromszor is megmenti badát az ország számára, a Hábé és Windisch-Grätz közösen előidézett kutyaszorítóiból, az szót sem érdemel. Sőt csak szemrehányás és gáncs éri érte. Akármi legyen, ha ez nem a váci proklamáció fölötti düh szele! Pedig ha jóhittel néznék, látniok kellene, hogy az is csak utolsó ráció volt. Seregmentés — Magyaror-

szágért. Egyébiránt, az a sok litván, kiebrudalt vár-megye-vitéz és koncleső nemzetőrtiszt, akit a tábornok úr kitett a seregből vagy megfenyített, s immár Debrecenben sündörög, most ugyancsak visszafizetheti a kölcsönt!

— A legdöbbenetesebb azonban mégis az — vélekedik a halkszavú, kis Schmidegg gróf —, hogy Kossuth, a levélből ítélve, még most sem látja át utolsó, pésti hármaspáncsa hajmeresztő ellentmondásait. Vivjünk Buda falai alatt élethalálharcot, de a fővárosok minden kára nélkül és úgy, hogy a hadsereget is átmentsük a Duna balpartjára. Azaz ússzad át a Dunát, de úgy, hogy a puskaaporod száraz maradjon, sőt anélkül, hogy vízbe ugranál.

Utóbb másra terelődött a szó. A Debrecenbe ment Csányi helyett, egyszerre két kormánybiztost küldöttek ki a hadtesthez. Ragályi Ferdinándot, meg Luzsénszky Pál képviselőket. A tisztek szerint ez a két új ember palástolhatatlan gyanakvással jött a táborba. Általában úgy vélekednek róluk, hogy legalább is addig, amíg maguk is meg nem győződnek Görgey egyenes jelleméről és tiszta szándékáról: e kezdeti gyanakvásukkal is többet árthatnak Debrecenben a tábornoknak, mint amennyit Csányi — Görgey e nemes és meggyőződéses jóbarátja — használ neki ugyanott.

Még délután megismerkedhettem Ragályival. Beretvás elment a Steingrubenba, hogy szállást szerezzen számunkra, a háború miatt üres diáktanyákon, mi meg a főbányagrófság előtti síkútor-korzón sétálgattunk Mednyánszky páterrel. Ott szólított meg és csatlakozott hozzánk, Ragályi kormánybiztos. Prémsap-

kás, bundás, barátságos úr. Rajongó híve Kossuthnak, de a flamingókért nem lelkesedik. Debreceni hírekről szólva, meglehetősen fanyarsággal nyilatkozott az országgyűlés legsürgősebb „alkotásáról“ a vésztörvény-székek fölállításáról. Madarászék egyébiránt megint előállottak a távollevő képviselők hazaárulókká-nyilvánításáról szóló indítványukkal, de Kossuth egyelőre levétette napirendről ezt az ügyet. — Így csak azt mondták ki, hogy határidőt tűznek ki a képviselők visszatérésére, s további távolmaradásuk esetén, megfosztják őket mandátumuktól.

Megtudjuk azt is, hogy Perczel és Répássy harc nélkül jutottak el a Tiszáig. Annál érthetelenebb volt, hogy Perczel Szolnokot is odahagyta — rengeteg értékes fém- és terményzsákmányt juttatván így az ellenség kezére — sőt a Tisza-vonalat is föladta. Azóta Szolnok visszavételére és a Tisza-vonal megszállására utasították. Ennek végrehajtásáról azonban még nincs hír.

Az ellenség, teljesen hiteles hírek szerint, meglehetősen szétforgácsolta erejét. A Csorich-hadosztály Görgey nyomába indult, a Schulzig-hadosztályt Miskolc felé irányította Windisch-Grätz, míg Szolnok előtt csak az Ottinger-lovasdandár portyázik. Szóval: Győr, Esztergom, és Székesfehérvár megszállása után, valamint az előbb említett erők szétküldésével, annyira meggyöngült a Bomba-herceg, hogy szinte megbénult.

Még örövendetesebbek azok a hírek, amelyeket Kossuth tiszántúli tevékenységéről hallunk Ragályitól. Fáradhatatlan buzgalommal toborozza az új

zászlóaljakat. Nagyváradon Lahner tábornok vezetésével ágyú-, fegyver- és löporgyár készül. Ruha-, bakancs- és fűszerelés-üzemek indultak meg vagy hét helyen. Gabona-, és élelmezőraktárak gyűjtik össze a készleteket. Debrecenben és Váradon hadikórházakat, ezeken kívül pedig egész sor mozgó tábori-kórházat szerelnek föl. De szétugrasztotta Kossuth a Debrecenben összetorlódott, harckerülő, volt nemzetőrtiszteket is, és vaskézrel nyúlt bele a katonaruhábabujt áltisztek hemzsegésébe is.

De nem tagadta Ragályi, a váci proklamáció hatását sem. Ezt még Vácról, kézírásos példányban juttatta el Debrecenbe Görgey.

A flamingók fölháborodtak s árulást kiáltanak miatta, a Hábé elkeseredetten tiltakozik ellene, míg az országgyűlés nyugodtabb elemei részben vállukat vonogatják, részben helyeslik a kiáltványt. Beszélnek valami békepárt szervezkedéséről is, amelynek fejei a tavaly még radikális Madarász-párti és Kossuth-rajongó Nyáry Pál, Kemény Zsigmond és Horváth Lajos volnának. Ám ezt az irányzatot alkalmasint ugyancsak lehűti Deák Ferencnek a napokban beérkezett írásbeli jelentése, amelyet — az egyébként Zalába visszavonult — Deák tett az országgyűlésnek, a békekövetség útjáról. Eszerint Windisch-Grätz avval kezdte, hogy Batthyányt nem óhajtja látni, de a többieket fogadja. Ezekkel azután közölte a bicskei kastélyban, hogy rebellesekkel nem tárgyal, hanem egyszerűen: feltétel nélküli megadást követel. Egyébiránt kifogástalan vendéglátásban részesítette őket ottartózkodásuk alatt, s Pest megszállása után, bántatlanul mehettek szét. Küldetésük meg-

szűnése után azonban, bécsi parancsra, nyomban elfogatta a Pesten tartózkodó Batthyányt.

Esti harangszóra hazaért Görgey. De másokkal is megszorodott a hadtesttörzs tisztí asztala. Vele érkezett meg Beniczky Lajos zólyomi alispán, felvidéki kormánybiztos, most honvédőrnagy. Festő ecsetjére méltó férfiszépség. Sugárzik belőle az úri gavalléria. Kevéssel utóbb, belépett egy sántító, szélesvállú, alacsonytermetű, vadászruhás férfi is, mögötte pedig — azt hittem a szemem káprázik — Sótonyi Pál honvéd-főhadnagy, egykori bécsújhelyi növendékem, a kicsapott kadét.

Viharos öröm. Mikor végül is lecsitul bennünk a meglepetés izgalma s elhangzanak legelső kérdéseink és válaszaink, megtudom, hogy a fiú, az első nemzetőriborzások óta katona. Beniczky őrnagy segédtsíztje. Ámuldozik, hogy Beniczkyról nem tudom kicsoda. Azaz: csak annyit tudok róla, hogy ő az, aki Querlonde őrnaggyal együtt, jóegynéhányszor megkísérelte a Csácánál betört osztrák oszlopok meg cseh diákfölkelők föltartóztatását. Legutóbbi budetini veresége óta azonban Querlonde Komáromba, Beniczky meg a Vág—Poprád völgyébe húzódtott vissza a sereg maradványaival.

— Mert gyöngék, fegyelmetlenek, tanulatlanok és rongyosak a csapataink! — kesereg égő arccal Sótonyi. — Ó, ha tudnád, Vilmos bátyám, hányszor szégyenkeztünk a sok kudarc miatt!

— Akárcsak mi — bólogatok. — Minden régi, katona. Hiába: a lelkesedés önmagában semmi. A pusztá tömeg még nem hadsereg. Az első lövésre

csűrhevé válik. Ahhoz, hogy hadsereggé legyen, kemény iskolán, kíméletlen katonanevelésen kell átmennie. De ehhez vasakaratú vezér kell.

— Nos hát ilyen: Beniczky őrnagy úr. Még sohse láttam csüggedőnek. Minden kudarc után újrakezdi az erőfeszítést. Most magához vonta az Ujházy-vadászokat és a Cornides-féle guerillákat, s megint föl vesszük a harcot Götzzel, Frischeisennel, Hurbánnal és Sturral. És a derék tót nép velünk van. Hiába akarja ellenünk lázítani, Bécsben toborzott cseh sőpredekével, a császári zsoldon fölbérelt Hurbán. Ha lát-nád a tótok rajongását Beniczky körül! Úgy hírlik, neki is tót leány volt az anyja. De az bizonyos, hogy mélységesen szereti ezt a népet. Ha szól hozzájuk: fölragyog a szemük. Neki köszönhetjük, hogy Hurbánék minden eddigi lázítása kudarcba fulladt. A keleti, katolikus tótság különben sem volt hajlamos, semmi-féle magyarellenes mozgalomra. Aminthogy a nyugati luteránus tótok is. hálával és örömmel fogadták a föld- meg jobbágyszabadítást. Utóbb, ezek között még is sikerült Hurbánéknak, a luteránus papok meg tanítók révén, helyenként nyugalanságot szítaniok. Ám ezeken a helyeken is elég volt Beniczky egyszerű megjelenése, hogy elüljenek a hullámok. Még a legradikálisabb földosztás, meg a szabadrablás jelszavaival is kudarcot vallottak Hurbán és Hodzsa. Jellemző, hogy Simunich őszi támadása idején, amikor a Fehérhegyek szegény, félvad favágói, a kopanicsárok, csatlakoztak Hurbánhoz, Beniczky úgy megfordította a helyzetet, hogy utóbb ezek maguk fogták el Simunich egyik

hadianyagszállítmányát, és szolgáltatták be a „tótok hercegének“.

— Szóval Beniczky itt csodatevő — mondom a fiú rajongásában gyönyörködve.

— Az! — bólogat Sótónyi. — A tótok azt mondják: varázslat van a szemében. S valóban: akárhányszor, ha — csak másod- vagy harmadmagával is — belovagolt a legvadabbul fölizgatott falvakba, percek alatt lecsendesítette a népet. A bányavárosok, a gazdag szász kereskedők, meg a magyar urak jó-része hevesen ki is keltek emiatt a puhakezű, „tót-dédelgető“ bánásmódja miatt — ezért is nevezték el, kezdetben gúnyból: tót-hercegnek — sőt árulással vádolták Pesten. A Batthyány-kormány Kossuth-párti tagjai, ugyancsak erőszakot, kemény megtorlásokat, kivégzéseket kívántak tőle, de Széchenyi és Batthyány több államférfiúi bölcsességgel nézték a dolgot, és Beniczky pártjára keltek. Az idő nekik és Beniczkynek adott igazat. Soha sem végeztetett ki senkit, s mégis nyugalmat teremtett mindenütt. S nézd majd meg önkéntesei: a Beniczky-vadászok között. Ezek eleinte jóformán csak selmeci bányász-, meg erdészfőiskolásokból és a városi német lövészekből állottak. Akárcsak Cornides szabadcsapata. Ma: háromnegyedrészt tót földművesek, favágók, és bányászok. És veresd meg bárhol a verbunkosok dobját Beniczky nevében: özönlik a zászlók alá a nép. Görgey tábornok úrnak annyi újoncot bocsátott rendelkezésére, hogy kiegészíthette csapatait s emellett még két teljes zászlóaljat is szervezhetett.

Most, Sótónyi elbeszéléséből látok csak bele a Fel-

vidék küzdelmes hónapjainak történetébe. S egyre nagyobb megbecsüléssel nézek a Tótok Hercegére, meg arra a zömök, szélesvállú, vadászruhás urra, aki vele jött. Ez Cornides, a híres guerilla-szervező. Rajta kívül, mint hallom: Ujházy László sárosi alispán is alakított egy portyázócsapatot, Ujházy-vadászok néven.

Görgey elmegy, de a többiek az asztalnál maradnak. Valahonnét előkerül néhány cigány, s egyre több fiatal tiszt telepedik le köztünk. Beniczky és Cornides csapatából. És szebbnél-szebb magyar nóták, busongó tót dalok, meg ősi, német bányászénekek búgnak föl a dudolható tisztek ajkán.

— Ha béke volna — dörmögi Cornides — most hetekig tartó, vidám Karnevál-menetektől volná hangos a selmeci híres farsang. Hanem a mókamesterek: az erdész- és bányafőiskolások bizony kint állanak a turóci hegyek havában, s puskájukra támaszkodva álmodoznak a selmeci leánykákról. Itt-ott elesik egy-egy valéta, firma, vagy balek, ahogy egymást nevezik az évfolyamok, s itt Selmecen sírva fakad utána valamelyik kislány. Azok a bajtársai, akik megmaradnak a háború után is, csak úgy emlegetik majd, hogy a tavalyi Karnevál-herceg, Bányarém, Erdei manó, Piros törpe, vagy a város címeréből kiugrott Zöldgyíkok egyike volt, de Magyarországnak emlékeznie kell rájuk a világ végeztéig. Mert ezen az idei farsangon, a valedták, firmák és balekok honvédruhában kergetőznek az ellenséggel, s vidáman halnak meg Magyarorszáért.

Beniczky fölpattan a poharával:

— Urak! Azokra iszunk, akik szívvel vállalják

az idei farsang legszebb jelmezét és mosolyogva adják oda életüket!

Mindenki föláll, s kiüríti italát.

Beniczky fordul, földhőzcsapja a poharát és rákurjant a cigányra.

És tíz perc múlva itt is dübörög, az idei farsang, Isten tudja honnét jött, szilaj és sodró, hetyke és hallal-kacérkodó férfitánca: a katonatánc.

Tíz óra tájt bandukolunk haza Beretvás főhadnaggal, a Steingrubenban szerzett szállásunkra.

A Leányvár zömök tornya alatt meghúzódó, havas-tetejű, púpos kis házak között, rőten pislognak a láncrajáró vaslámpák a ferdén hulló hóban. Az alabárdos, városibakterok minden másodikat leeresztik csigángördülő láncán és elfujják, majd megint föl-húzzák a helyére.

A Gerstäcker-, meg a Gregor-féle, híres diákvendéglőkben most Simonyi őrnagy tisztjei mulatnak. Weissl őrnagy gránátos főhadnagyaival, meg hadnagyaival.

De a főbányagrófság előtt keményen, zordonan járnak föl s alá a medvebőrsüveges, hórihorgas gránátosőrszemek, s a girbe-gurba, meredek utcákon éberen dobognak végig az éjszakai járőrök.

Mennyi minden történik egyetlen nap alatt! Csak a leírása is másfél órát tartott.

Éjfél van.

Am búcsúzásul ideírom még:

Aludj békén, én egyetlen asszonyom, pihegő, pici

fiam, fehérhajú édesanyám! Rettentő messze vagytok tőlem, de a vágyam, szerelmem, áldásom mégis odaér és átölel benneteket.

19-ik január. — Körmöc.

Mindig úgy véltem, hogy a napló: apró jegyzetek kurta sorozata. Ma látom csak, milyen sok esemény, hangulat, szín és gondolat özönlik át az emberen, egyetlen nap alatt is. Ha meg akarjuk őrizni őket, nem rögzíthetjük kurta mondatokba, mert elvész a színük, s olyanokká lesznek mint a préselt ibolya szirmai, édesanyám öreg imakönyvében. Az élet gazdag, nem lehet gyűszűbe gyömöszölni.

Reggel, Selmecen úgy terveztük Beretvással, hogy kilencig fölvehetjük a pénzt, s nyomban el is szekereshetünk. Hanem az intendaturát úgy megrohanták a hadosztályok, dandárok, és csapatok manipuláns-, meg élelmezőtisztjei, hogy az mondották: tizenegynél előbb ne is számítsunk pénztárnyitásra, mert ennyi pénzigénylés számfejtése maga is eltart három óráig.

Megvakartuk a fejünket, s ki erre, ki arra széledt.

A főhadiszállás előtt, Kempelen báróba, a monoklis huszárba ütköztem. Tubákolva nézte a pénteki piacra jövő, vagy már onnét széledező népet.

Persze szóbaelegyedtünk. Kempelen vidám volt, mint mindig. Elmondott egész sor tréfás bolondságot, s amikor kifogyott ezekből, összerántotta a szeme sarkát és evvel kilökte a monokliját a szeme gödréből. A kerek üveg ott himbálódzott finom zsinórján, az atillája előtt, és hetyke barátom komolyabbra fordította a szót:

— Úgy lehet, mon ami, hogy egy-két nap múlva megkezdődik a tánc.

— Mi a szósz?

— Soupper nyilvántartásából, jobban mondva Duka kémhálózatának jelentéseiből, egyre világosabb mozaik alakul ki. Csorich generális, a vén granicsár, már fölgyúrte az ingujját, hogy kidobjon bennünket ebből a csárdából. S alkalmasint ugyanerre kapott parancsot a Turóczban ólálkodó Götz tábornok is. Annyi mindenestre máris bizonyos, hogy Collery ezredes a Garam völgyén át, báró Salis óbester pedig Bátot már elhagyva, Bakabányán át, furakodik előre a hóban.

— No és? Hiszen négyannyian is vagyunk, mint két cserepár brigád.

— Nem egészen, mon ami. Csorich teljes hadosztálya magában is csaknem olyan erős, mint mi. S ennek a zöme is már Bátton áll. A mi dandáraink különben felét se teszik ki a császári brigádáknak. Még létszámban sem. Hát még kiképzésben és diszciplinában?

— De hiszen az most hatalmasat javult!

— Hála a pesti, meg váci seregtisztulásnak, a tábornok úr személyes szuttyongatásainak, meg a varázspálcának.

— Miféle varázspálcának?

— Ejhát, a ropogós huszonöt vesszőnek! Amely szükség szerint hatvan suhintásra emelve, erősen hozzájárul ahhoz, hogy a pelyvából sereg legyen. Egyébiránt magam is elismerem, hogy a fegyelem rohamosan javul, de a tábornok úr még mindig nem bízik

a csapatokban. Ez a had: a pánikok népe. Idő, kemény kéz, tanítás, a gyakorlat vasvesszeje és főként a példák sorozata kell hozzá, amíg egészen kiveti magából a kaszás, nemzetőri borsereg fertőzéseit. Ezer-szemű tábornokunk tehát, az osztrák mozgolódást látva, katonai intézkedései mellett, mindenestre megkezdte a főbányagróftól átvett újverésű pénzkészletek, aranyrudak, ezüst-, cink-, és réz-értékek védettebb helyre való fuvarozását. Ez egyelőre: Besztercebánya.

Még ott beszélgettünk Kerpelennel, amikor két lovas vágatott a főhadiszállás elé. Gergelyi őrnagy, a 10. honvédszászlóalj parancsnoka, meg a segédtszjtje.

— Hol a tábornok úr? — zihálta földultan az őrnagy.

— Ritterstein főbányagrófnál, jelentem alázattal — ugrott eléje Kerpelen. — Kincstári javakat vesz át. Meghagyta, hogy csak a legsürgősebb szükség esetén...

— No hát, ez az, a keservit ennek a cifra világnak! — törülgette az arcát Gergelyi. — Nyomban szólj be érte! Lázadás! Föllázadt a zászlóalj!

Rohanás föl a lépcsőn. Két perc múlva megint leszalad Gergelyi a főhadnagyával, lóra vetik magukat s elnyargalnak.

Azután elővezetik Görgey hatalmas pejlovát, s lelépeget a kapu alá a tábornok is, Kerpelennel. Nyugodt mint a szobor. De én ismerem. Ami erő, akarat, elszántság csak van benne, az most mind cselekvésre feszül, e félelmetes nyugalomban.

Veti magát a lóra és lassan léptet a Főtérre. Kerpelen meg én a házak mentén követjük.

Túlmanról most fölbukkan a 10. zászlóalj. Szemre: teljes fegyelemmel vonul felénk a pergő dobok ütemére. Gyönyörű, immár jól öltözött, hat század. Szálas, debreceni fiúk. Kemény, dacos arccal lépkednek Gergelyi őrnagy, meg a segédje lovasalakja mögött.

— Mi történt hát? — kérdezem a sietéstől zihálva, Károlytól.

— Egyik még Léván lemaradt honvéd, tegnap este kullogott utánunk. Gergelyi, a kiadott, szigorú parancs szerint meg akarta vesszőztatni. A zászlóalj azonban egyhangúan fölzúdult ez ellen. Azt mondják tiltakoznak, s nem engedik végrehajtani a fenyítést. De hallga!

Gergelyi vezényel, a századok pontosan fejlődnek osztályonként tömegbe. Még néhány vezényszó, dübörgő mozdulatok, s már áll a zászlóalj.

A dobok elnémulnak. Az ablakokban: kíváncsi fejek.

A tábornok a zászlóalj arcvonalának közepére irányítja lovát. Dermesztő csönd. Az óriási pej habzó szájjal rágja a zablát és suhogó farokkal lépked lovasa alatt.

Megáll. Szoborrá válik, akár a gazdája. Ez most olyan szálfaderékkal ül a nyeregben, hogy kétszer akkorának látszik, mint amilyen a földön.

Csőnd. Az oroszlánszelidítő mered ilyen nyugodt szemekkel, félelmetes, királyi ellenfelére.

Megszólal. A hangja metsző, mint a köszörült kard.

— Kihirdették-e a zászlóalj előtt háromszor is, a maradozók fenyítékét?

— Igen! — zúgja vissza a zászlóalj.

De nyomban ki is lép a második századból, egy szép, barna legény. Kiállásáról, mozgásáról látszik, hogy tanult, önérzetes úrfi.

— Tábornok úr — kiáltja, sértett önérzettől remegő hangon — a zászlóalj nevében szólok!

— Tessék! — fordul feléje Görgey komor, csákos feje.

— Mi, a tizedik zászlóalj katonái, az első hívó szóra, a nádor, és Batthyány miniszterelnök toborzó rendeletére állottunk a zászló alá. A századok négy-ötöde: tanult úrfiú. Debrecen és a Hajdú-kerület legjobb családjainak sarjai. A Hajdúság színe-virága. Velünk tehát nem lehet úgy bánni, mint bármely parasztlegénnnyel. Ezt nekünk a minisztérium meg is ígérte. S ígérete szerint, semmiféle testi fenyíték nem érhet minket.

Elhallgat.

Görgey jeges szava végigsüvít a téren.

— Ennyi az egész? Szégyelje magát! Fegyver alatt nincs úr, vagy pór. Igaz ember szemében: másutt sincs. Csak ember. Becsületes, vagy hitvány ember. S az a derék, falusi legény, mesterember vagy nap-számos, aki hű katona: százszor különb előttem, mint a vele egysorban álló, de haszontalan, fegyelmetlen, hitvány úrfi, aki megfélemezik eskűjéről és a rendtartásról. A honvédatilla: Magyarország ruhája. Abban egyforma mindenki. Akár az ekeszarvától jött, akár a könyv és lúdtoll mellől. Magyarországnak nem szónokló, engedetlen és kényes úrfiakra van szüksége, hanem acélfegyelmű hadseregére. Tapasztá-

lataim szerint, engem az a bizonyos kormányrendelet nem kötelezhet, mert avval fegyelmet, hadsereget teremteni lehetetlen. Teremték tehát avval, amivel tudok. Magyarország önöknek azt parancsolja, hogy a pokol szenvedései között is, kötelességtudó katonák legyenek. E parancsot vállalták, s erre esküt is tettek. Nekem pedig azt parancsolja Magyarország, hogy tűzzel, vassal, ha kell: golyóval is, tehát minden eszközzel, rákényszerítsem a rámbízott csapatokat a könyörtelen rendtartásra. Erre én tettem esküt, s megtartom. A botbüntetésre ítélt emberen végrehajtom a fenyítéket!

— Én pedig a pajtásunk helyében nem vetném magam alá annak! — hördül föl most a szónokló ifjú. — Inkább löjjenek föbe.

A zászlóalj meredten áll, de az arcokon látni, hogy szívük szerint beszélt a szószólójuk.

Görgey fölkapja a fejét, az álla csaknem széptántja a csákója rohamszíját, de a hangja fagyasztóan nyugodt:

— Ügy? Ez meg is történik akarata szerint.

S fordul Gergelyihez:

— Örnagy úr! Gondoskodják arról, hogy ez az ember papot kapjon, s elkészülhessen a halálra. A végrehajtáshoz pedig vezesse ki zászlóalját, a városból a szabadba!

Gergelyi sápadtan tiszteleg, a zászlóalj kábult-riadtan mered rájuk, a szerencsétlen ifjú iszonyodva tántorodik vissza a sorba, a tábornok pedig faarccal, de rendületlen nyugalommal léptet el az arcvonala előtt, s tér vissza a főbányagrófság épületébe.

Mi is fordulunk. De még halljuk Gergelyi, majd a századparancsnokok vezényszavát, a bakancsok kemény dübörgését és a megpördülő dobokat.

Nem telik bele negyedóra, már megint bevágtat az őrnagy a főhadiszállásra.

— Egytől-egyig fölláztak az emberek! Ha nyomban le nem fegyverezzük őket, megrohanhatják a főhadiszállást!

Minket az intendatúrán ér a hfr, Beretvással.

Rohanunk le az utcára.

Görgey addigra útnak indíttatja a főhadiszállás őrségéül szolgáló, két század gránátost.

Beretvás, Duka, Bakody, meg én: utánuk, a Besztercebánya felé nyíló városkapuhoz.

Mielőtt odaérünk, utólér bennünket a tábornok, Gergelyi őrnagy, Kempelen, Schmidegg, és Görgey István főhadnagyok kíséretében. Valamennyien löháton követik, az élen ügető tábornokukat.

Majdnem egyszerre érünk ki a kapun.

Az országutat itt egyik oldalon a város régi bástyafala, a másik oldalon, hirtelen alászakadó mélység szorítja össze. A lázadó zászlóalj fejlődött vonalban, háttal áll a mélységnek. Ingerülten hadonászik és zúg mint a megdühödött darázsraj.

Valaki odakiált Görgeynek, a városkapuba behúzódtott honvédtisztek közül:

— Tábornok úr, az Istenért! Töltve van a fegyverük, istenkísértés közékük menni ezen a szűk helyen.

Görgey továbblovagol.

Amint átléptet a kapun, nyomban halkul, majd

elnémul a bábeli hangzavar, a bomlott sorok rendbeigazodnak. Pedig se dob, se kürt, se vezényszó.

Parancs nélkül lendülnek vállhoz a fegyverek is. Síri csönd.

A tábornok lassú lépésben tartja a lovát, s végigléptet a front előtt. Éles, kék tekintete minden egyes honvéd szemébe fúródik. A szívünk a torkunkban kopog. Ha most túlbecsüli bátorságának hatását, mágikus, nyugtózó erejét, ha csak egy ember is fölszabaddul démoni igézete alól; ha a vakmerő oroszlan-szelidítő megrebben: akkor örökre elveszti a játszmát. Egyetlen lázadó puska golyója, egyetlen kilendülő szurony, és — vége. Menekvés nincs a szűk úton.

Föllélekzünk, amikor a zászlóalj túlsó végére ér és tiszteleg a szárnyon álló zászlónak. Hála Istennek, nem történt semmi.

De mi ez? Megfordul? Hát mit akar kockáztatni még?

A következő perc megmutatja, hogy: mindent. Mert ma kell neki megnyernie a föltétlen alárendelést, most kell rákényszerítenie ellenállhatatlan akaratát, ezen a tragikus összeütközésen át — egész hadtestére. De ehhez egyetlen, vékony pókhálósálra kell függesztenie tekintélyét, parancsoló akaratát, bátorságát, lelkierejét, életét. Az utolsó ellenkezést, lázadóindulatot kell megtörnie, hogy a tömeg katonává, az organizmus használható eszközzé, a még salakos, izzó ércanyag tiszta vassá; a zabolátlan, királyi vad, engedelmes, hatalmas oroszlánná válják.

Ugyanolyan lassan, mint ahogy az imént: léptet vissza az arcvonal közepére. Daliás termete hatal-

masra nyúlik, balkeze a esípőjén, kardhüvelyé ütemenesen csendül össze, kopott, testőrcsizmája sarkantyújával.

És ahogy megszólal, úgy csattan a hangja, mint a korbács. De tele van a parancsoló hatalom — magában és győzelmében biztos erejével.

— Hát katonák vagytok ti? Úrfiak és vénasszonyok vagytok! Parancsolni, azt mindegyik szeretnel! De engedelmeskedni: egy sem! Éltetni a hazát tudjátok: de engedelmeskedni érte és meghalni érte — nem! Szégyeljétek magatokat! Féljobb! Indulj!

Csoda. A kővémeredt zászlóalj fordul, dobban, mint a remekbekészült gép. És vonul dübörögve arrább. A kivégzés helyére. Ahol a szerencsétlen honvéd, akinek életét követeli a vastörvény, várja végzetét.

Két perc múlva eldörren a végrehajtást végző hat gránátos sortűze.

A lemaradt bűnös pedig, akiért amaz az életével lakolt, hangtalanul tűri a rázuhogó vesszőcsapásokat.

A zászlóalj moccanás nélkül nézi végig.

Görgey még egyszer odaléptet a sorok elé, megáll a zászlóval szemben.

— Katonák! Honvédek! Remélem, hogy most megértitek a katonatörvényt! Azt, amely nekem éppen úgy parancsol, mint nektek! S amelynek megszegése ugyanolyan sorssal sújtana engem, mint a közkatonát. És méltán! Ezt a törvényt nem én diktálom, hanem a kérlelhetetlen katonakötelesség. A had, a fegyver, és a parancs becsülete. Ezt a becsületet pedig az a szeretet parancsolja, amelyet Magyarország kö-

vetel tőlünk, minden fiától, akármilyen rendhez tartozott azelőtt. Tiszteljétek a vastörvényt, mert hazátokat tisztelitek benne, és azt szolgáljátok vele! Himpellér az, aki híve helyett, árulójává válik! De ti, érzem, hívei lesztek, mindhalálig!

Tiszteleg, fordul, sarkantyút ad a lovának, s a pej hatalmas lanszáddal ugrik vágtaiba, a városkapu felé.

A zászlóalj megrettenve s megigézetten bámul utána.

Most értette meg ezerkétszáz ember: a katonatörvényt.

Most lett acéllá a salaktalan érc

Katonává a 10. zászlóalj.

S vele: a feldunai hadtest.

Hanem a tábornok, mihelyt a főhadiszállás elé ér, leugrik lováról, s úgy véli, hogy nem látjuk: leveszi a csákóját és letörli zsebkendőjével a homloka vérértékét.

A Bálványkatona is csak ember. S bálványnak lennie: irtózatosan nehéz.

— — — — —

Miközben fölveztük a hadosztály zsoldját és élelmező-pénzét, mindenki a délelőtti eseményről beszélt az intendatúrán. Akkor már azt is tudták, hogy Görgey elrendelte, tartsanak istentiszteletet a kivégeztetett legény lelkéért.

A hadműveleti iroda előtt még egyszer találkoztam Sótónyi Pállal. Éppen azon töprengtem, hogyan jut-

tathatnám el megtakarított zsoldomat Pápára, a feleségemnek.

— Ha rám bízod — mondotta — bizonyosan eljut hozzá, az egyik selmeci kereskedőház révén. Csak hogy mikor, az más kérdés. Mihelyt lehet.

Rábíztam a dolgot, s elbúcsúztunk.

Délután visszaszekereztünk — ezúttal Garamberzencén, Junán és Garamszentkereszten át — Körnöbányára.

20-ik január. — Körnőc.

Estig: eredménytelen nap.

Dél előtt elindítják Selmecre, a turcseki ütközetben fogságba esett báró Pichl osztrák őrnagyot, egy főhadnagyot és egy hadnagyot, valamint tizenöt bakájukat. Mind a Bianchi-ezredből valók. Azt mondják, harminc halottjuk s ötvenkét sebesültjük volt. Hálálkodva köszönik Aulich ezredes gavalléros bánásmódját, s álmélkodva állapítják meg, mekkora változáson mentek át csapataink, három nap alatt. Tizenhetedikén, a turcseki ütközet napján, még olyan rongyosak voltak a hófúvásban és golyózáporban rájuk rohanó Wasa-, meg Sándor-bakák, hogy rongyosságuk és elvadultságuk még félelmetesebbé tette kétszer visszavert, majd harmadszor is megismételt rohamukat. Most új, vagy kitatarozott köpenyekben, bakancsokban feszítenek az utcán.

Nem áruljuk el, hogy ez nem három nap csodája. Aulich ezredes, tábornokunk parancsa értelmében, tüstént Körnőcre való megérkezése után, tehát még 14-én, munkára fogta a körnöbányai meg

szentkereszti mesterembereket. Azóta szinte éjjel-nappal szabtak, varrtak, foltoztak, a Pestről s Vácról elhozott anyagból.

Csermelyi századostól, az Aulich-hadosztály vezérkari tisztjétől hallom különben, hogy saját vesztésünk, a perki és turcseki harcokban huszonhárom halott és negyvenegy sebesült volt.

Ifjabb tisztjeink bálra készülnek. Kemniczer őrnagy, a Miklós-huszárok egyik osztályparancsnoka a főrendező. — Olap Sándor és Zsigmond Gusztó olyan szerelmesek, hogy se látnak, se hallanak.

Triplakarsay egyre ádázabbul bolondítja mamzell Kunigundát. Ez a szerencsétlen vénkisasszony délután még a hárfáját is lehozatta a cukrászdába, s halk és ábrándos, német dalokat zengett, a szőrvillabajuszú hadnagynak. Romantikus boldogságában olyan vak, hogy semmit sem lát a tölcsercsizmás Falstaff-Romeo selymaságából. Holnap leintem a betyár Aranyshájút. Ámbár nem tudom, nem követeke-e el evvel bünt, a mamzell ellen. Az ellenségről hallott tegnapi hírek után, alkalmasint úgysem sokáig melegsünk már itt. S ha masírozunk kell, úgyis végeszakad e méltatlanná fajuló játéknak. Mamzell Kunigunda majd sír egy félórát, soha többé nem hall hordóhasú lovagjáról, de végeredményben gazdagabb lesz egy füstté vált „romantisch“ szerelem emlékével, amelyen elédeleghet holtáig. — No, majd meglátjuk. — Triplakarsay mindenesetre gyalázatosan élvezi, a város leánykái érdekében vállalt elefántszerepét, s úgy érzi magát, mint holmi mesebeli lovag, aki behatolt a sárkánybarlangba, hogy föláldoz-

ván magát a remegő várkisasszonyokért, fékentartisa a sárkányt.

U. i. — Már azt hittem, hogy végeztem a mai nap dolgával. Ám az imént bekopogtatott hozzám Szenczi Tamás, s hozta a hírt, hogy a Garam völgyén Léváról északnak nyomuló ellenség megtámadta Zsarnócon állott, déli előrs-századunkat. Ez, nagyon botorul, ahelyett, hogy erősítést kért volna Garamszentkereszt-ről: föladta Zsarnócot. Szentkereszt ugyan a miénk, oda vonult vissza a zsarnóci század is, de a hámoshadrusi völgy, számunkra elveszett. Ez pedig nagy baj. Mert így nyitva áll az út az ellenség előtt ahhoz, hogy ezen a völgyön előnyomulva, nyugat, majd észak felől, Selmec, valamint a Guyon csapataival védett Szélakna mögé kerüljön.

Aulich ezredes — mondja Szenczi — bosszús, és nyomban utasította a Szentkeresztben álló zászlóaljzat, Zsarnóc visszafoglalására. — Ám alig, hogy a parancsvívő ezzel elnyargalt, Selmecről is lovas-sürgöny érkezett. Guyon Szélakna előtt őrködő utóvédjeit már megtámadták a Léva felől Báton át előretört osztrák hadoszlop előcsapatai. Guyon biztosító-örsei visszavonulóban vannak a szélaknai fővédővonalba.

Ügylátom: a körmöci bál elmarad, mert egészen másutt kezdődik a tánc.

21-ik január. — Körmöc.

Reggel óta riadókészültségben állunk.

Hajnalban ideért Görgey, Kempelen főhadnaggyal. Azt mondotta: Zsarnóc birtokán fordul meg minden. Csorich ugyanis feltétlenül folytatja támadá-

sát a szélaknai pozíció ellen. Ha tehát Guyont, a Zsarnócnál megnyílt hodrusi völgyön át is megtámadják — még hozzá oldalba és hátba —, akkor Szélakna és Selmezbánya: tarthatatlan.

E kettős veszedelem elhárítása végett a tábornok parancsot adott a Zólyomban álló Piller-divíziónak, hogy zömével vonuljon gyorsmenetekben Garamberzencére, onnét irányítson egy zászlóaljat délnyugatnak, a hodrusi völgy északkeleti kijárója lezárására — tehát Guyon jobbszárnyának megerősítésére; a többivel pedig siessen Szentkereszten át Zsarnóc ellen. Guyon gróf ugyanakkor parancsot kapott arra, hogy Szélaknát — Selmec e délnyugati kulcsát — föltétlenül tartsa. Mivel Guyonhoz bevonult a Selmecpatak völgyének teplicskai szorulatából hátravont Pongrácz-féle hadoszlop, valamint a Kmety-divízióhoz tartozó 23. honvéd-zászlóalj többi százada is: Guyon gróf elég erős ahhoz, hogy Csorich altábornagy arctámadását kivédje.

Görgey maga, a zsarnóci helyzet mindenáron való tisztázása végett jött át Körnöcre.

Aulich apánk szállásán, reggelizés közben, megnyugvással hallotta, hogy Aulich már a maga erejéből is intézkedett Zsarnóc megszállására.

Ám még le sem nyelte az utolsó falatot az éjjeli kocsizástól fáradt és átfázott tábornok, amikor újabb, elkeserítő jelentés érkezett Szentkeresztről. Aulich Zsarnóc kézbevételeire küldött zászlóalja, a helységet osztrák erőkkel már megszállva találván: egyszerűen visszafordult Garamszentkeresztre. Indok: csak Zsarnóc megszállására kapott parancsot, de Zsarnóc ellen-

séges kézen lévén, a zászlóaljparancsnok úgy vélte, hogy utasítása nem szolt a helység megtámadására, tehát harccal való visszavételére is.

Görgey összezsapta a kezét ennek az égígérő ügyefogyottságnak hallatára. Aulich a bajuszát kezdte rángatni. Ez azonban a bosszúság és harag legszélső határát jelenti nála.

Görgey legott fölkel. Fölriasztatta a Sándor-bakák zászlóalját, egy század M. klós-huszárt s Olap hadnagy ütegét, hogy elinduljon velük Zsarnócra.

Félóra múlva pergő dobokkal vonult föl az utcán a Sándor-zászlóalj, élén a nagy, szürke lován ülő Nachtigall őrnaggyal. A pénzverő épülete mellől kibukkant a huszár-század is, majd pedig Olap hadnagy hat ágyúja, s hat lőszeres szekere.

Görgey magára kanyarította viharvert vidrabőr-köpenyét és kijött az utcára. Már fölszállott a kocsijára is, Kempelen a pokrócokat igazgatta a lábukon, amikor eszébejutott még valami.

Magához intette Aulichot, s magyarázni kezdett neki valamit. Eközben többször fölmutatott a Kőrmöc és Besztercebánya között északról délnek vonuló hegyvonulat sziklatarajára.

Aulich bólintott, majd kezét fogtak.

Görgey elindult délnek. A kirendelt csapatok komoran követték.

A Traugott-ház előtt, Olap Sándor fölszalutált az emeleti ablakokra. Riadt leánykezecke lobogtatta utána árva keszkenőjét.

Kevéssel utóbb, északról is jelentés jött, hogy a Turóc völgyében is újabb mozgolódás látszik.

Aulich ezredes elrendelte valamennyi Kőrmöcön fekvő csapatának a riadókészültséget. Azóta teljes felszereléssel, szállásain üldögél vagy heverészik a légnység. A lovak és málhásállatok hámban, vagy üres nyereggel, de meghuzatlan hevederrel állanak istállóikban.

A tisztjeim, kürtöseim, és Bagdi Ferke, suttyókorú, árvagyerek-dobosom, aki Rétságon ragadt a századomhoz, az én szállásomon várakoznak.

Tétlen órák. Odakint templomokba siet a nép. Ha lehetne magam is ott lennék. Hiszen hetek óta csak az ünneplőruhás emberekről meg a sűrű harangozásból tudom csupán: mikor van vasárnap. Zsigmond Gusztí a pamlagomon fekvve álmodozik a szöke kis Claudius-lányról, a pohos Aranyszájú valami könyvbe bujt, Szenczi Tamás pedig bodor füstfelhőket eregetve vigyáz a kályhában lobogó tűzre.

A két cigány horkolva alszik a konyhapadlón, Bagdi Ferke meg fényes szemekkel tanulmányozza, és a két mutatóujja végével próbálgatja, a különböző dobjeleket. Ezeket a Wasa-bakák egyik dobosa rajzolta neki föl, nagy téntapöttyök, meg függőleges vonások formájában, valami füzetbe. S a kölyök égő figyelemmel tanul, dödög magában, szakadatlanul. Ha nem volna riadókészültség, most a ház végében gubbasztana, s rongyokbacsavart dobverőkkel tanulná a jeleket, nehogy zajt üssön Zsigmond hadnagy úr kényes fülébe. Készültség lévén, most ezt sem teheti. Tanul hát — ujjkopogással.

Várakozás feszül a levegőben, a riadt városka föltött, a borongó ég alatt.

Magam: unalmamban papirra vetem a percekét.

10 óra. — Semmi változás. Északon még mindig mozgás. Úgylátszik, Götz tábornok is parancsot kapott a délről rárontó Csorich-hadosztály valamilyen támogatására. De lehet, hogy föladata csak: tüntetés, a körmöci erők lekötése végett. — Majd meglátjuk.

Egynegyed tizenegy. Aulich ezredes úr hivat valamiért.

28-ik január, vasárnap. — Rózsahegy.

Végre megint ráérek, hogy följegyezzem az elmúlt hét eseményeit. A legutóbbi bejegyzésből látom, hogy éppen egy hét telt el azóta, hogy Aulich apánk hivatott, Kőrmöcön.

Istenem, hol van már Kőrmöc! Mintha száz mérföldnyire és tíz-huszesztendős messzeségben volna mögöttünk. Hihetetlen, hogy csupán egy hét volt az őszszefolyó nappaloknak és éjszakáknak az a sorozata, amelyet végigbukdácsoltunk hajsztoltan, elcsigázva, álmatlanságtól parázsló szemekkel és kábult, zúgó fejjel.

Nem igen hiszem, hogy akad még az életemben olyan keserves hét nap mint ez volt. De úgy vélem, az önvédelmi harcban résztvevő valamennyi hadtest sem élt át s alkalmasint ezután sem is él át ilyen roszkaszító fáradoalmakat, mint amilyenek a feldunai hadtest mögött vannak.

Mintha valami roppant boszorkánymese volna. Legyőztük a lehetetlent.

Keresztülmentünk a sziklafalon, megláboltuk s rántámadt tengert és megmáztuk az Üveghegyet.

Pedig akkor, amikor a divizionárusunk hivatott, sejtelmünk sem volt arról — de magának Aulichnak sem — hogy a bányavárosok kerülete minden eddiginél szörnyűbb egérfogóvá, jobban mondva labirintussá válik számunkra. És hogy a legszorítóbb órákban éppen a mi két utászszerződésünk erején, karján, akaratán fordul meg egész jövődönk. Rosszul mondom. Az akarat nem a miénk volt. A mi akaratunk már régen összeroskadt volna, ha Görgey nem lett volna. Valójában az ő akarata hajszott bennünket, az élt bennünk, mozgatta karjainkat, izmainkat, inainkat, feszítette veszett munkadühvé, egyetlen rögeszmévé, utolsó erőinket.

Vasárnap, január 21-ikén, negyedtizenegy órakor hivatott bennünket a hadosztályparancsnokságra Aulich ezredes. Sebess századost és engem.

Hárman vártak bennünket. Az ezredes, Csermelyi százados, a hadosztály táborkari tisztje, meg egy vatermörder-galléros, tubákszínfrakkos, borotvált, öszülőhajú úr. Kőrmöcbánya polgármestere.

Színre csak arról volt szó, hogy a nagy kerülővel járó garamvölgyi, vagy a Turcsekon és Hermanecen át vivő északi útnál, rövidebb utat keressünk Kőrmöc és Besztercebánya között. Indokolásul azt mondotta Aulich ezredes, hogy a hadtest tavaszig a bányavárosok kerületében marad. Tehát fontos, hogy rövidebb úton is elérhessük egymást. Görgey tábornok úgy tudja, hogy volna valami régi, elfelejtett hegyi ösvény itt.

A polgármester készséggel világosított föl arról, hogy a szájhagyomány szerint csakugyan volt régente egy

rövidebb út is. Ez a Kőrmöctől keletre levő, hatalmas, falszerű hegyvonulatba hágott föl, legmagasabb szakasza, úgy hírlík, tárnához hasonlóan haladt a sziklagerinc alatt, s a túlsó oldalon aláereszkedve Tajova községen át ért le Besztercebányára. A szóbanforgó tárna keletkezésének idejét és okát már nem tudták, de a régi, bányavidéki tót legendák úgy tudják, Rákóczi ezen menekült át egyszer üldözői elől maroknyi lovascsapatával. A nép ma is „Rákóczi egérútja“ néven emlegeti. A hegyvonulat mindkét oldal felé eső lejtőjén még megvan az út — helyenként ugyan csak maradványok formájában —, de a regebeli tárna: járhatatlan. Szádját emitt is, túlnan is mutoztatják, vagy másfélőlnyi barlang formájában. Az bizonyos, hogy e barlangok emberkéz művei, de hogy valóban út számára készült átfúrás egykori nyílásai-e, avagy csak a sziklatarajon át rövidebb utat kereső pásztorok és favágók pihenődui, azt nem tudja senki. Lehet, csak azért mondják, hogy ez átjárósikátor lett volna valaha, mert a Kőrmöcről és Besztercebányáról is fölvezető hegyiösvény a két üreg táján ér föl, az erdős hegyhát éleként kiemelkedő sziklagerinc alá. S kétségtelen, hogy ez a hatalmas sziklataraj itt a legkeskenyebb. Az üregek magasságában legföljebb 25 öl vastag. — Ám az is lehet, hogy a két följáró ösvény éppen azért vezet ide, mert itt kell a legkevesebb sziklamászás ahhoz, hogy átjusson a két város között az ember. Pásztorok, favágók, erdei népek, de néha a sietősdolgú városi fiatalság is, ma is akárhányszor választják ezt az utat. Különösen télen, ha az országutakon a nagy hó miatt, még hosz-

szabb ideig tart az utazás. Ilyenkor, jobb mód híján még terhet is szállítanak erre. A terhet kézi szánkón vontatják föl, ott szétszedik a rakományt meg a szánt s részletekben, hátiteherként másszák meg vele a tarajt. Többszöri átkelés után, a másik odunál megint összerakják a szánt meg a batyut, s úgy ereszkednek le a túlsó völgybe. — Ha azonban csakugyan van igazi magja a legendának, akkor a szóbanforgó alagút, vagy emberkéz rombolásából, vagy magától beomlott, mert a barlangok hat-hét láb-nál tovább nem vezetnek. Ha Rákóczi átment ezen a sziklafalon — ahogy a legenda tartja — az ő emberei robbantották föl, hogy útját szegje üldözőinek. Ám éppenúgy lehet az is, hogy ilyen tárna csakugyan volt valaha, s bár sohse látta Rákóczit, idővel beomlott.

A polgármester mindenesetre vállalkozott arra, hogy percek alatt kerít olyan embert, aki fölvezet bennünket az innenső barlangig. Aulich kérésére nyomban el is sietett evégből.

Magunkra maradván, Csermelyi kulesra zárta az ajtót s Aulich ezredes föltárta az egész tanácskozás igazi okait.

Görgey számol avval, hogy Csorich támadásának eredményeképpen a déli utak, vagyis a garamvölgyi út, amely összeköt minket a többi bányavárossal: Besztercebányával, Selmeccel és Zólyommal, valamint a hámor-hodrusi völgy, amelyen még nagyobb kerülővel Selmeceet érhetjük el, elvesznek a számunkra. Még akkor is, ha Szentkeresztet végig tartani tudjuk és Zsarnóc visszafoglalásával sikerül a hodrusi völgy

nyugati kijáratát megint kézbevenni. Hiszen ha Guyont levetik a Selmechánya előtti magaslatokról, hiába őrizzük Zsarnócot. Ez pedig — ismerve csapataink felületes kiképzését, gyakorlatlanságát, alig szilárdulni kezdő fegyelmét, ebből eredő pánikhajlamát, valamint a honvédtisztek járatlanságát — sajnos, nagyon lehetséges.

— A másik, vagyis északi utat — folytatta Aulich ezredes — ugyancsak alig vehetjük számításba. Ezt ugyanis Götz tábornok rekesztheti el, ha máris rajta nem áll, Turcsék és Bartoska között. Vagyis ha a két déli út elvész: a mi hadosztályunk menthetetlenül elzáródik a többtől. A legrosszabb esetben még a Szentkeresztre rendelt Piller-divíziót is ugyanez a sors érheti. Mindezeket számításba véve, tehát gondoskodnunk kell olyan útról, amely akkor is nyitva marad számunkra, ha a mai közlekedővonalak elvesztek. A tábornok úr a legendás Rákóczi-ösvény járhatóságátételére gondol. Meg kell kísérelnünk a lehetetlent. Utat kell törnünk a sziklafalon át. Ezért kérttem az urakat.

Ezekután a térképhez, majd pedig, keletrenéző ablakaihoz szólított.

Körmöc és Besztercebánya között, észak-déli irányú, erdős, a tetején éles sziklataréjt viselő hegyszakaszt alkot a Nagy-Fátra oldalága. Olyan mint valami hatalmas gereblye, amelynek fogait néhány nyugat és délnyugat felé kifutó mellékág, gerincét pedig a gereblyefok alkotja. Az egyik ilyen gereblyefog: a Szalka, maga a főgerinc pedig a Szuha Hora.

A Rákóczi egérútja a Körmöctől keletre levő Szent Anna-kápolna mellett, majd a Bisvica völgye oldalán vezet föl a Szkalka lejtőjére, s onnét a főgerinc sziklataraja alá a nyugati oduhoz, vagy mondjuk: legendabeli alagút innenső szádjához. Ha igaz a mese, akkor a másik szádjának, vele szemben s vele egy-magasságban, a sziklafal túlsó oldalán kell lennie. A polgármester tudomása szerint, onnét ereszkedik le a további ösvény Tajovára, majd pedig Besztercebányára. A parancs ez: vegyük szemügyre az ösvényeket meg a mesebeli tárna helyét. S ha csak a leg-halványabb lehetőségét is látjuk az útépités technikai keresztülvitelének, lássunk hozzá. Erő: a két utászszázad, szükség esetén 30—40 megbízható bányász, valamint — a lejtőkön húzódó ösvény szükség szerű járhatóvátételére — 150—200 napszámos. Munkaidő: öt nap. Szemrevétel: azonnal.

Tíz perc múlva úton voltunk egy fehérhajú, öreg, tót bányással. A századoknál csak egy-egy tiszt maradt. Az enyémnél: Zsigmond hadnagy.

A hegyiút csaknem a Szkalka lejtőjéig meredek, térden fölül hó alatt, de elég jó volt. A helyenként övig is érő hó eltakarítása után, némi javítással és kiszélesítéssel, tűzéség, valamint szekerek számára is alkalmassátehetőnek ígérkezett. Különösebb nehézségeket nem okozhatott.

Utóbb azonban, ahogy az erdő fölé ért, sziklás gyalogösvénnyé keskenyedett az út, majd omladékos törmeléken át vezetett az oduhoz.

Ez kétségtelenül elárulta emberkéztől való eredetét. Boltozata, oldalai, durván kinagyolt bányász-

munkára vallottak. Belül föld- és sziklaomladék zárta el.

Meg kellett keresnünk a túlsó barlangot is. Nagy ügyel-bajjal, helyenként tizkörümmel-kapaszkodva s hasoncsúszva, fölmásztunk az éles sziklatarajra is, onnét meg le. Vagy hatvan lábnyi mászás föl s körülbelül ugyanannyi le. A túlsó odu ugyanazt árulta el, mint a párja. Körülbelül ugyanazon a magassági szinten tátongott. Nyilvánvaló volt, hogy csakugyan valami régi tárna szádjai. A keleti odu alatt vagy kétezer lépésnyire, Králik nevű favágótanya húzódott meg alattunk. Onnét már kocsival is járható út vezetett Tajovára. Lejjebb: köd úszott s eltakarta Besztercebányát.

Mérésekről szó se lehetett. Csak becsléseket végezhattünk. De ehhez is ide-oda kellett csúsznunk-másznunk, a gerinc meg a tárnaszájak között. A kezinkről lehorzsolódott a bőr, a jobb térdemen elrepedt a nadrág, de végül is — holtrafárdva ugyan — megbecsültük a földadattal járó munkákat. Ami az első pillanatban súlyos gondot okozott, rövidesen könnyűnek ígérkezett. Ez az a kérdés volt, vajjon ha két oldalról vájjuk az alagutat, hogyan maradunk pontos irányban? — Kitűnt, hogy az oldalfalak elég símára munkált, szilárd közelből állanak, míg az alagút beomlásából eredő anyag: lazább omladvány. Nyilvánvaló volt, hogy ez beljebb is eligazítónk lesz valamelyest.

A két odu vagy hatvan lábnyra a sziklagerinc alatt ásított. Becslésünk szerint mintegy huszonöt ölnyi fúrómunka várt ránk. Ezenkívül azonban a két

alagútszájhoz való följarást, valamint a völgyekbe vezető ösvényeket is ki kellett szélesítenünk ahhoz, hogy ágyúk és szekerek járassák. A tárna keresztmetszetét 6 és fél láb szélességben, meg 9 és fél láb magasságban határoztuk meg. Így az ekhós szekerek is átférhettek.

Beosztottuk a munkacsoportokat. Sebess Emil százada sorsvetés alapján a besztercebányai, az enyém a körmöci oldalon fog munkához. A fúrást a két árkász-aknászszakasz végzi, a három-három utászszakasz pedig az ösvények kiszélesítésén dolgozik.

Mivel a sziklafal elválaszt s mégis érintkeznünk kell munkaközben, különösen ha robbantásokra is szükség lesz, kötelet kell átvetnünk a tarajon. A taraj tetejére pedig embert állítunk, aki az frott üzeneteket fölhúzza és lebocsátja egyik oldalról a másikra.

A terv készen volt, hozzáláthattunk a munkához.

Visszamasztunk a körmöci oldalra. Éles szél süvített a havas sziklák között. Mielőtt átmásztunk a gerinc élén: ágyúmorajlást hozott felénk a szél délfelől.

Fülelni kezdtünk.

— A Guyon-hadosztályt megtámadták — állapította meg Sebess.

— S a tábornok úr, meg Piller ezredes még Zsarnócot sem érhetette el. Attól tartok, nem lesz öt napunk a munkához.

Sóhajtvá másztunk lefelé a körmöci oldalon.

Odalent kiadtuk az intézkedéseket. Mindkét század azonnal feljön. Az éjszakákat is itt töltjük, tehát amennyi húst, kenyeret föl tudnak szállítani, azt

hozzák föl. A járóművek is jöjjenek, ameddig csak tudnak. Fáklya, bányamécs bőségesen akad Kőrmőcön, hát az is legyen elegendő. Szenczi, meg a Sebesszázad Tóth nevű hadnagya lementek a századokért, Triplakarsayval táborhelyet kerestettünk a csónak-taligáknak, én meg olyan közeli erdőrészt szemeltem ki, ahonnet az alagút földucolásához szükséges bányafát előteremthettük. Sebess Emil megint átmászott a tarajon, hogy odaát keressen ilyen erdőrészt.

Karsay nemcsak táborhelyet talált, hanem több favágó- meg juhásztanyát is, ahol a lovaink fődél alá kerülhettek.

Délután négyre értek föl a ziháló századok.

Korgott a gyomrom pogányul, de azért beleállottam a munkába.

Ha a hordóhasú Karsay nem gondoskodott volna rólam, hol nyársonsültet, hol meg forralt bort hordozván a tárnába, éhen maradhattam volna estig.

És akkor megkezdődött életem leglázasabb erőfeszítése.

Az alagútban csak három ember csákányozhatott egymásmellett. Másik három a törmeléket talicskázta ki. Ezt mindjárt a följáró kiszélesítésére használtuk föl. Az árkász-aknászszakasz többi húsz embere tehát hozzáláthatott a fadöntéshez és fűrészeléshez, a század ácsai pedig a bányafák megbárdolásához.

Mi már rég dolgoztunk, amikor a Sebess-század vége még zihálva, hosszú sorban mászott át a tarajon.

Ránkborult az este. Lobogó, rőt fáklyafénynél dolgoztunk tovább.

Eleinte könnyen ment a munka. Porhanyós közettel volt dolgunk.

Éjfélig másfél ölet haladtunk. Föl is dúcoltuk. Hiszen ha így megy — gondoltam, holnap éjszaka végzünk az alagúttal.

Megnyugodva néztem le a völgybe.

Ameddig elláttam, tüzek lobogtak a havas erdők között kanyargó ösvény mentén, s apró árnyak lapátolták a havat.

Jobbkézről, egy tisztáson: tábortüzek mellett főztek az emberek.

Éjfél után fölküldötte az én vacsorámat is a gondos Aranyszájú. Bagdi Ferke, a kisdobos hozta föl. De a dobját is fölcepelte a hátán.

Mialatt bekanalaztam az ételt, ott didergett a fiú a tárna szélén.

Visszaadtam neki a csajkát, evőszerszámot, s az aknászaim munkájához fordultam. Még mindig javarészt törmeléket csákányoztak ki. Szaporán zuhogtak a csákányütések, hiszen éjfél óta váltás dolgozott már, és fürgén fordultak a nyikorgó talicskák is.

Vagy félóráig ügyeltem, hogy az embereim iránban maradjanak. Megnyugtatótt az a körülmény, hogy az oldalfalak kemény kőzete, meg a beomlás földes törmeléke, csakugyan elég biztos útbaigazító volt.

Kilépegettem megint a tárnaszájig. S ahogy oldalt léptem, belebotlottam Ferkébe. Pokrócokba, rongyokba burkolódzva, aludt mint valami karikára görbült kis kutya. És, didergett álmában.

— Hé, Ferke — rázogattam. — Hát te mért nem mentél le az akolba?

A fázó kis kölyök vacogva tápáskodott föl.

— Nem szabad instállom — nyöszörögte le-le-ragadó szemmel.

— Nem-e? — ámuldoztam. — Aztán mért nem, hallod-e?

— Merhoggy dobosnak nem szabad. A dobos regulája az, hogy félhóttan is a századparancsnok úr mellett maraggyon. Hát ezér nem mék, jelentem alássan.

— Jó, jó, de most nincs harc!

— Akkó se. Vargánya őrmester úr így okosított.

— De ha én parancsolom.

— Akkó: parancs.

Föllállott a kiskoma, de tántorgott az álmoságtól. Szinte nyomban összecuklott.

Megszántam. Gondoltam, a váltáskor leküldöm. Sőhajtvá dült le a vackára. Még a rongyaival is én takartam be, mert már ehhez sem volt ereje. Rávetettem a magam köpenyét is, hiszen bent a mélyülő tárna fejtővégeben meleg volt a fáklyák tüztől.

Hajnali háromkor föltopogott Szcenci hadnagy, hoggy fölváltson. S híreket is hozott.

Bene manipuláns éjféلكor jött föl a városból. Aulich és Csermelyi nyugtalanok. Görgey értesítést küldött előbb Szentkeresztről, majd Zsarnócról. A Piller-hadosztály oly fáradtan ért Zólyomból Szentkeresztre, hogy ki sem mozdult Zsarnóc felé. A tábornokunk megállás nélkül haladt tovább. Az esti órákban ért Zsarnócra. A község üres. Az ellenség már

odahagyta, s még reggel benyomult a hodrusi völgybe. Görgey most ennek az osztrák oszlopnak a hátában áll. De egész nap masírozott emberei oly fáradtak, hogy kénytelen velük Zsarnócon éjjelezni és csak reggel eredhet a hodrusvölgyi osztrák nyomába. Együttal parancsot küldött Guyon ezredesnek is, hogy még délelőtt föltétlenül foglalja vissza Szélaknát. Ez annál könnyebb lesz, mer ő, Görgey, ugyanakkor támadja hátba a hodrusi völgyön Guyon megkerülésére előnyomult császári hadoszlopot.

Nem értettük. Hát Szélakna elveszett?

Mintha csak erre a kérdésre akart volna válaszolni. Sebess Emil, a besztercei oldalról. A taraj sziklás lejtőjén zörögve ereszkedett le a jelzőkötélen, egy rákötözött kövel súlyosbított: bádogkulacs. Összegöngyölt írás volt benne.

„Egy ölet haladtam. Munka jól megy. Porhanyós közet. Oldalfalak még irányítanak. Králik-tanyán hírváltó stációt állítottam. Ordonánc-altiszt lentjárt Tajován, Kmety-hadosztály egyik előörstartalék-szakaszánál. Élelmezést déltől kezdve onnét szállítatok föl századomnak. Kérek tájékoztatást túlsó oldali munka haladásáról is. — Most érkezett besztercebányai hír szerint, Guyon ezredes csapatait kiszorították szélaknai pozíciókból. Hadosztálya Selmecre húzódott vissza, aligha tartható völgyállásba. Bayer őrnagy Besztercebányára költözik a főhadiszállással”

Most már megértettem a Görgey-féle parancsot.

Megírtam a jelentésemet Sebessnek, beledugtam a kulacsba, megállapodás szerint kétszer megrántot-

tam a kötelet, s a tarajon gubbasztó emberek föl húzták a sötét magasba.

Utána nyomban be is húzódtam a mélyülő tárnába, mert odakint kegyetlen-hideg szél zúgott, s a köpönzgem Bagdi Ferkén volt.

Kevéssel utóbb fölérkezett a tárnamunkát végzők váltása. A föl váltott hat ember fáradtan vánszorogott le a közeli akolba. Persze velük küldtem a derék kisdobost is.

Beállítottam még a hat új embert és leballagtam magam is az ösvényen dolgozó szakaszokhoz. Aulich ezredes, fogadott napszámosokat ígért reggeire, addig hát valamennyi emberünk munkában maradt. Megbízattam őket, hogy reggeltől kezdve, rendszeres váltással, könnyebb lesz a munka. Rájukfért a biztatás! Nagyon hervadtak voltak már szegények a fáradtságtól s a hidegtől.

Lementem egészen a kápolnáig. Zsigmond Guszti éppen akkor gyülekeztette az embereit. A kápolna alatti útszakaszon csak a havat kellett eltakarítaniok, mert az útpálya ott elég széles volt. A hólapátolással készen voltak, hát följebb akart vonulni, a többiek segítségére.

Visszaküldtem őket a városba, pihenni. De délelőtt tizenegyre ismét munkába kellett állaniok.

— Ugyancsak sikerült a bál! — sóhajtott a gyerekekarcú hadnagy.

— Hát az jól! Csak még nagyobb tánc ne kerekedjék.

Mivel tartottam attól, hogy a beomlott tárna közepe felé az oldalfalak — éppen az omlás miatt —

már aligha mutatják számunkra az irányt, tájoló műszereink pedig nem voltak, utasítottam Gusztit, küldessen föl bányász-szakembert, aki segítségünkre lesz.

Avval elváltunk.

Suhogó szél zúgatta az erdőt.

Fölkapaszkodtam a lapátoló szakaszok mellett a pihenőtanyául kiszemelt akolhoz. Vargánya őrmester, a lóvezetők, a föl váltott, pihenő tárnafűrók, Cser Jancsi, a két cigány trombitás, meg Bagdi Ferke mélyen aludtak. Cser Jancsi még az este mellettük túrt nekem is vackot, jó köteg szalma képében. Odakint zúgott a szél, csattogtak a fejszék, sivitottak a fűrészek az erdőben, birkák és lovak között aludtunk a rozzant deszkaakolban, de az álmoságtól ernyedő gondolataim ide is elhozták a pápai öreg ház népének, kedves arcát.

Ha nem ébresztett volna föl a hajszólo kötelesség, Isten tudja, meddig aludtam volna. — De így, délelőtt 11 órára már ismét hegyet másztam, hogy föl váltsam Szenczit a tárnában. Akkor váltották a Körmöczön összeverbuvált napszámósok is a hólapátoló és útszélesítő utászokat. Vargánya nyomban átvette fölöttük a parancsnokságot, s a fáradtságtól roskadozó utászok, meg-megbotolva ballagtak Karsay után az akolba. Szinte aludtak menetközben, ahogy egymás nyomába lépve, húzódtak a gömböcformájú, kis hadnagy után.

A kápolnától a városig akkor már a 15. honvéd-zászlóaljjal lapátoltatta a havat Aulich ezredes.

A hegyi út legkeskenyebb részein már meglát-

8 Somogyváry: Katonacsillag megfordul. II.

szott az utászcásákányok munkája. Hanem hiszen volt még elég szélesíteni való rész, hogy ágyúk és szekerek is jár hassák. Mindamellett úgy véltem, hogy 25-én estére végzünk.

Fele úton utolért a nagy dobjával bukdácsoló Bagdi-gyerek.

Vissza akartam küldeni a kölyköt. Elszomorodva tisztelgett, szalmával kitömött óriási csákója alatt. Szántam is, nevetnem is kellett rajta.

— Hát mi baj? — kérdeztem.

— Tessen megparancsúnyi, hogy doboljak valamit!

— De ha egyszer nincs veretni való!

Szipogva húzta el pirosrafagyott mancsát az orra alatt.

— Akkor tesszen megengedni, hogy a főhadnagy úr mellett maraggyak. Dobosnak ott a helye.

— No, jól van. De előbb visszamégy, fölküldöd az egyik trombitást is.

— Parancsáral — ragyogott föl a szeme. S már iramodott is lefelé, ormóttan csizmáiban.

A Furubajcunak még meghagytam, adja át üzenetemet Zsigmond hadnagynak, hogy a legszűkebb útszorulóknál töresse robbantással is a sziklát, mert nagyon kell sietnünk a munkával.

Fönt a tárnában, újabb két ölet haladtak. Sebess kulacspostája a túlsó oldalról is jóhírt hozott. A vajúvég ott is hat ölnyire volt már a tárnaszájtól. Mi hét ölnyire voltunk bent a hegyfalban. Becslésünk szerint legalább tizenhárom ölnyi omladás választott el még bennünket.

Alig hogy a fölváltott Szenczi lement, új üzenetet hozott a kulacsposta.

„A tarajon lévő embereim közül az egyiknek lefagyott a két füle, meg az orra — tudósított Emil. — Óránként kell őket váltatnunk, mert odavesznek. Az új váltást te adjad, 1 órakor. S attól kezdve, óránként változtatva cseréljük őket. Egyébiránt 10 óra óta szakadatlan ágyúmorajlás hallatszik délről. Guyon, s alkalmasint a tábornokunk is, harchan áll, Selmec körül.“

Erre a hírre átmásztam a gerincen Sebesshez. Szorongó szívvel figyeltük az ágyúszót.

Mire visszavergődtem, már vasékkal dolgoztak a fejtővégben izzadó aknászok. A porhanyós kőzetnek vége volt. Sziklatömbök állták az utunkat. Csákány-munkával már semmire sem mentünk. Nyilvánvaló volt, hogy a gerinc legkeményebb sziklarésze alatt vagyunk, s hogy az egykori beomlás olyan repedéseket okozott az oldalfalakban is, hogy az oldalak eddigi irányvezető szerepére sem bízhatjuk többé magunkat.

Kedvetlenül vakargattam a fülem tövét. Az embereim repedésekbe illesztették vasékjeiket, s a tompa csákányfokkal verték azokat mélyebbre, hogy repesztéssel fejtsék darabokra a sziklát. Ám ez olyan keserves munka volt, hogy nyomban láttuk: így alig kaladunk valamit.

Szerencsére fölérkezett a két körmöci bányász. Ugyan furcsa figurák voltak! Az egyik: fehérszakállú, bicegő, nagyothalló kis öreg; a másik: szálas, vékony, borotvált legény. Az első: Molitorisz főbányamester; a második: Szírotek bányatiszt. Mindketten kopott, bá-

nyászsapkát, s a bundájuk alatt bányászruhát viseltek.

Igyekeztem nekik megmagyarázni, miről van szó. Molitorisz a füle mellett/billegetetett tenyerével fülelt rám. De még csak az első mondatoknál tartottam, amikor az öreg bölintgatni kezdett, makogott valamit a társának s otthagytak. Szó nélkül átmásztak a tarajon a keleti oldalra.

Átüzentem a kulacspostán Sebessnek, hogy tartsa szemmel a két furcsa embert, mert szerfölött különös lények. Emil rövidesen visszaüzente, hogy én is tartsam őket szemmel, mert csakugyan azok. Ide-oda szaladgálnak, beállítják a tájoló bányaműszerüket, időnként makognak egy-egy szót ismeretlen nyelven, kopogtatják, szolgatják a fejtővégben a kőzetet, lerögzítettek egy zsineget a tárna tengelyében a földre és már másznak is a lejtőn visszafelé.

Kevéssel utóbb le is értek s itt is ugyanezt cselekedték. Nézegették az eget, meg a tájolójukat, számítottak magukban, megint állították s nézegették a műszert, majd végül nálunk is kifeszítettek a tárnában, két cövek között egy zsineget, és elém szaladva egyszerre megállottak, szolgálatkész mosolygással.

Örültek — gondoltam magamban.

Ám a két csodabogár besietett a tárnába, krétával apró karikákat rajzolt az omlás sziklatömbjeire, és fúróvasakat kért.

Most már az én aknászaim is megértették, mit akarnak. Fölhozatták a fúróvasakat, a krétakarikákba illesztették és zuhogni kezdtek a pörölyök. A minden ütés után megforgatott fúróvasak éle, egyre mélyebb lukat mart a sziklába.

A fehérszakállú, bicegő Molitorisz, meg a hórihorgas, pöndöriorrú Szirotek néhány percig nézték az aknászaink dolgát, azután vakkantottak egyet s kibaktattak a tárnából. Odakint megint: se szó, se beszéd. nekiveselkedtek a gerinc sziklalejtőjének. Dühöngő szél zúgott a kopár lejtőn, de csak másztak, akár a macskák, s hamarosan eltűntek a kövek között.

Megüzentem Sebessnek, hogy hozzáfogtunk a robbantólukak fúrásához. S mivel nyilvánvaló volt, hogy minden robbantással közelebbjutunk egymáshoz, ennélfogva idővel veszedelmessé válhatunk egymásra: közöltem vele, hogy öt erős rántás a kötélén, robbantás előtti figyelmeztetés jelent. Öt rántásra tehát a vájóvégben dolgozó aknászok hagyják abba a munkát s menjenek ki a tárnából. Nem lehetett ugyanis tudni, milyen a fekvése az alagutat elrekesztő, beomlott sziklatömbnek, s nem okoz-e valamelyik robbantás újabb beomlást?

Sebess tudomásul vette a dolgot, közölte, hogy a tárna elhagyását is jelezzük négy kötélrántással, s igazítsuk el e jelzések pontos továbbadására a gerincen ülő kötélpótlásokat is.

Mire Molitorisz és Szirotek visszatért, már benne volt a löportöltés s a gyújtózsínór, és a jól ledöngölt fojtás a lukakban. Elismeréssel vakkantottak rá, intettek, hogy robbanthatunk és kibaktattak a tárnából.

Kiküldtem az embereket is, leadattam a jelzést, megvártam túlnanról a négy rántást, azután meggyújtottam a kanócot és kiszaladtam magam is.

Molitorisz és Szirotek ott guggoltak egy széltől védett sziklazúgban és pipáztak. Molitorisz bácsi rö-

vid makrapipából, Szirotek öcskös, hosszúszerű selmeciből. Bodor fellegeket eregetve nézegették, a száguldó ködfoszlányokból ki-kibukkanó Körmöcöt.

Most gyöngre reccsenés remegtette meg alattunk a sziklát. A tárnából tompa morajlás hallatszott, néhány kő csapódása koppant, és füst gomolygott ki a száján.

A vājóvégben álló sziklatömb jó nagy darabja levált, folytathattuk a fejtést. A csákányozás, talicskázás, az oldalfalak egyengetése és a kiducolás újból megindult.

Szirotek átmászott a tarajon, Sebesséknél is megrajzolta a fúrólukakat, s félóra mulva ott is robantottak.

Így ment ez napestig. Másfél-másfél ölet haladtunk mindkét oldalról. A félsüket öreg, meg a turesi-orrú legény, bármily furcsa figurák voltak is — Bagdi Ferke kisdobos pillanatra se vette le róluk a szemét — mindenesetre bámulatosan tudták a dolgukat. Kévs szóval, gyors kézzel cselekedtek, mutogattak, állították a műszerüket, hosszabbították az irányjelző zsinórt s rajzolgatták számunkra a fúrólukakat. Legjobban azt csodáltam, milyen biztosan állapították meg, hová kell a lukat fúrunk, hogy a robbanás a leghatásosabban s legkedvezőbb oldalirányokban repessze a sziklát. Mogorvák voltak, elképesztően furcsák, mégis percről-percre nagyobb becsüléssel néztük őket.

Délben nem fogadták el jószívvel kínált falatjainkat, csak a maguk tarisznyájából ettek valamit, de

azért fáradhatatlanul dolgoztak, baktattak, apró, ügétésszerű lépteikkel.

Délután megint zordabbra fordult az idő. Vad északnyugati szél vonított és hordta, hordta a havat. A tüzek elaludtak. Csak a tárnában lehetett kibírni a csontigató hideget.

A tarajon levő jelzőállomás embereit félóránként kellett váltanunk.

A kisdobost le akartam küldeni az akolba. De a kölyök olyan meghatóan könyörgött, hogy hadd maradjon mellettem, hiszen ez a kötelessége, hogy megkönyörültem rajta. Hanem ott kellett feküdnie a tárna legvédettebb zugában, fenyőgallyakból összehordott vackon. Hogy dolgot is adjak a kis emberkének: neki kellett ügyelnie a sziklahasadékokba szorított fáklyákra, nehogy áttüzesítsék a közeli bányafákat. Végezte is e föladatát égő buzgalommal, amíg le nem ragadt a szeme.

Igaz, akkor már én is zsibbadt voltam a fáradtságtól.

Este fölött Szenczi. Olyan volt, mint egy ziháló hóember. Jelentette, hogy az útéptetés, a hóvihar kezdetéig hatalmasan haladt, de azóta alig lehet dolgozni. A napszámosok kétharmada megszökött már. Se jószóval, se fenyegetéssel nem lehet őket tartóztatni. A többi is egymásután, percenként tűnik el az erdőben. Vargánya versenyt bömböl a viharral, de tehetetlen. Zsigmond most munkába állítja az egész századot. Utászaink nyöszörögnek a lélekdidergető hidegtől a szemükbe, arcukba csapkodó, jeges hótól.

Robbantás következett, ki kellett mennünk a tárnából.

Valóban itéletidő volt odakint. A bányagerendákat cipelő, hóval borított embereim, nyögve, jajgatva tették le nehéz terhüket.

Úristen, szörnyülködött bennem is a rémület, mi lesz, ha ez az iszonyatos idő egész éjszaka tart? Reggelre mindent betemet a hó, megdermeszt a fagy. Az embereim élelem nélkül maradnak. De a legirtózatosabb baj az, hogy az útépités megbénul. Kezdődhet újból az erő- és időpocsékoló hólapátolás, hogy kiássuk és folytathassuk a hegyiút szélesítését. Nem, nem szabad abbahagynunk a munkát!

Le akartam küldeni a bányafavágással és bárdolással vesződött embereket is Zsigmond Gusztiek segítségére. Alig hogy eltűntek, üvöltő segítségkiáltás hangzott föl.

Két perc múlva visszatopogtak hozzánk. Törött karral hozták föl az egyik rátótít. Bari Pált. A zúgó, fehér forgatagban lelépett az ösvényről s vagy három ölnyit zuhant a hegyiút mellett tátongó mélység sziklalejtőjén.

Elláttuk, úgy, ahogy tudtuk. Kapott két nagy korty pálinkát s befektettük a kisdobos mellé a tárnába. A többiek könyörögve kértek, hadd maradhasanak idefönt, amíg megcsitul a viheder.

Engednem kellett. Istenkísértés lett volna kiküldenem őket. Minden lépésükkel a halálba zuhanhatnak volna. Beültek a tárnába. Az északi oldalfal tövébe.

Értesítenem kellett Sebesst. Papírra vettem né-

hány sort s kivergődtem valahogy a tárnaszáj elé. A szél csaknem letépte rólam nehéz bélelt köpönyege-met, televágta az arcomat hóval és csaknem lesodort a kiszélesített tárna-előtérrel. Odatapogatóztam a jelzőkötélhez. Megrántottam, hogy eresszék le a kulacsot. Nem mozdult semmi. Újra megrántottam. Semmi. Harmadszor is. Semmi jele, hogy odafönt megértették volna.

Teremtőm! Ezeket lesodorta a szél, vagy eltemette a hó. Beszéltem Szenczinek, hogy fölmászom a tarajra.

Bolond küzdelembe került minden könyöknyi magasság. A kötél mellett kapaszkodtam föl, sziklától szikláig, a bögő hófürgetegbe. Odafönt, a perem alatt, mosóteknő-nagyságú horpadásban valami puhára akadtam. A két jelzőember teste volt. De már alétlan feküdtek a rájuk hulló hó alatt. Hiába rázogattam őket a sötétben, nem mozdultak már. Rémület fogott el. Kiáltani akartam. De ugyanakkor megmozdult alattunk a hó és Szenczi Tamás zihált föl a gyilkos kavargásból.

— Itt vagyok, főhadnagy úr!

A többire ma is csak borzongó háttal tudok viszagondolni. Csúsztatva, vonszolva vergődtünk le a két, alét emberrel. Sebess Emil századából való utászok voltak. Mialatt dörzsölni, élesztgetni kezdtük őket, a derék Szenczi még egyszer fölmászott a szikla-élre, hogy átmenjen Sebess századoshoz, s figyelmeztesse: ne robbantsunk addig, amíg valami védősátrat össze nem eszkábálunk odafönt, az új jelzőembereknek.

Én meg tíz famunkás-utászt magamhoz véve, embertelen kínládással felvonszoltam a taraj alatt levő horpadásba öt szál bányagerendát s kötelekkel egymáshoz erősítve őket, szükségszerű féltetőt állítottunk belőlük a teknőcske fölé. A hó nyomban belepte szélfelőli oldalát. Két utászom vállalta, hogy fönt marad egy óra hosszat. Kezükbe nyomtam a pálinkás-kulacsomat, a többieket leküldöttem a körmöci oldalra, magam pedig leereszkedtem a Sebess-századhoz.

Akkor lehetett éjfél.

Azoknál jobb világ volt. A taraj megvédte őket a fehér pokol hatalmaitól. Legalább is a széltől nem szenvedtek.

Annál lesújtóbb volt az a hír, amely még kora este ért föl hozzájuk. Ezt át is üzente Sebess a kulacs-póstával, de ez a hiradás már elakadt útközben.

Most elmondotta szóval.

Guyon ezredes délelőtti megtámadta az osztrákokat, hogy visszafoglalja Szélaknát. Csapatai azonban csakhamar megfutottak. A fapipás angol hősies erőfeszítéssel igyekezett őket összeszedni s újból harcban vetni, de minden igyekezete kárbaveszett. A 13. honvédszászlóalj — az egykori Pesti Csatárok — sorai másodszor is meginogtak, magukkal rántották a bányai harminchármas honvédeket, ezek meg az Erneszt-bakákat. A 33. zászlóalj úgy szétszóródott, hogy attól tartanak: odaveszett a zöme. A futó csapatok jórésze átrohant Selmecen is. Fel kellett adni a várost. A hadosztály maradványai északnak hátrálnak, s Guyon a Garam északi partján, Bucsánál akar megállani.

— És Görgey? — kérdeztem hűledezve.

— Róla nincs hír. De az a tény, hogy az osztrákok visszadobták Guyon dandárait, sőt Szélakna felől is előnyomultak: a hodrusvölgyi vállalkozáshoz fűzött reményeinkből sem hagy meg sokat.

— Igaz — sóhajtottam. — De akkor a hodrusi völgyön kívül, a garamvölgyi út is elveszett, Szentkereszt és Bucsa között. S akkor már csak ez a ~~hegyi~~ út marad meg. Tehát: török-szakad, át kell törnünk a falat.

Mivel az összeköttetés megint működött, visszamásztunk Szenczivel. A hóvihar valamelyest gyengült, de a völgyi útra vállalkozni még mindig istenkísértés lett volna. Még a tarajon is csak a kötél mentén volt tanácsos átkelni. Helyzetünk tehát nem változott. A hóvihar elrekesztett bennünket Körmöctől. A váltások nem jöhettek föl, az élelem elmaradt.

De az embereknek nem akartam elárulni súlyossá vált helyzetünket. Meg utolsó, halovány reményként bíztam abban is, hogy Görgey hát- és oldal-támadása a hodrusi völgyön át, még fordíthat a dolgunkon. Ha ez a remény is eltűnik, akkor Selmec feladása, s ennek eredményeképen a Közép-Garam balparti vidékének elvesztése: tarthatatlanná teszi számunkra a bányavárosok környékét.

Egyelőre tehát csak az volt bizonyos, hogy a hegyi út megnyitása sürgősebb, mint valaha. Sürgős akkor is, ha Görgey sikerrel járt, s a Piller-hadosztályt maga után vonva, a hátába kerül a Guyont üldöző Csorich zömének. Mert akkor Kmety és Guyon északról, a Piller-hadosztály dényugatról, majd dél-

ről, a falon átkelő Aulich-divízió pedig, egészen váratlanul: nyugatról bukkanhat föl a Garam-völgy Besztercebánya és Bucsa között húzódó teknőjében s teljesen összemorzsolhatjuk Csorich altábornagy erejét. Ha pedig Görgey vállalkozása is kudarcot vallott, akkor még százszor sürgősebb a mi munkánk, mert a besztercebányai teknőbe vezető valamennyi út elvesztésével, a Körmöcön álló Aulich-hadosztály olyan elszigetelt helyzetbe kerül, amely menthetetlenül pusztulását okozza. Hiszen akkor délről is rátörhetnek, északról is, anélkül, hogy a többi hadosztályoktól segítséget várhatna. Ebben az esetben, csak egy mentsége marad. Ennek az átkozott sziklafalnak áttörése. Ezen át még elillanhat a körmöci csapdából s egyesülhet a többi hadosztállyal.

— Most minden a mi munkánktól függ! — dörögött föl mellettem váratlanul Szenczi. Mert ugyanezek a gondolatok zakatoltak az ő koponyájában is.

Összeszedtük hát minden erőnket, s dühös akarral törettük a sziklát.

Korgott a gyomrunk, szikrázott a szemünk az éhségtől, de robbantottunk, csákányoztunk, talicskázunk és ducoltunk rendületlenül.

A hóvihar bőgött odakint.

Fönt a gerincen csak félórát bírtak ki az emberek és sírva jöttek le, váltás után. Óránként két ember erejét és akaratát szívta ki ez a szolgálat. Pedig ezeket is, meg a fúrókat is, csákányozókat, talicskázókat és ducolókat is, csak a velünk levő tizenhat emberről állíthattuk ki. Valamit érő pihenésről tehát már szó sem lehetett. Beállottunk hát mi is a mun-

kába. Szenczi forgatta az egyik fúróvasat, én meg csapkodtam a végét, dühös erővel.

Molitorisz és Szírotek látták e roskasztó erőfeszítést. Nem kérdezték, miért siettetjük egyszerre ily veszettül. Csak makogtak néhány szót s kivették a másik vasat és pörölyt a lankadó aknászok kezéből. S dolgoztak izzadva.

Ment a munka szilaj haraggal.

A hóvihar böngött odakint.

Hajnal felé már alig volt erő az embereimben. Szinte kifordult a szerszám, meg gerenda a kezükből.

Reggel 9 óra tájban fölvergődött a völgyből Vargánya őrmester, húsz emberrel. Havas eszkimó-hadként topogtak be a tárnába. Szalonnát, kenyeret, bort hoztak.

Haraptunk, rágtunk, nyeltünk.

Hanem a segítségükből nem sok hasznunk volt. Ők is egész nap s egész éjjel dolgoztak. Éppen úgy tántorogtak a fáradtságtól, mint jómagunk.

Az öreg Furubajcú hűséges szemekkel nézte, hogyan eszem. De mihelyt becsuktam a bicskámát, halkan jelentette, hogy hírt is hozott Zsigmond hadnagy úrtól. Hanem azt nem jelentheti a többiek előtt.

Kimentem vele a tárna elé. S a jelentésével úgy fejbe kólintott, hogy neki kellett támaszkodnom a sziklafalnak.

Görgey tábornok hodrusvölgyi vállalkozása kudarcha fulladt. Veszteségünk 17 tiszt, mintegy 700 ember és 5 ágyú.

Kábultan tántorogtam vissza a tárnába.

Még eldörmögtem a riasztó hírt Szenczinek, az-

után átvettem megint a kalapácsot, s beledűltem a munkába. Az utolsó reménység is füstté vált. Minden ellenünk esküdött. Az ellenség, a hadiszerecsencse és az időjárás. Az Aulich-hadosztály elszigetelődött. Sorsa azon fordult meg, hogy át tudjuk-e törni idejére azt a tíz- vagy tizenkétölnyi, konok, sziklafalat, amely elzárta az utat, a besztercebányai völgybe!

Tíz óra tájt már úgy éreztem, minden hiába! Almos zsibbadás lankasztotta a karjainkat. A szemünket már csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtuk nyitvatartani. Mihelyt a robbantások miatt ki kellett jönnünk a tárnából: nyomban elaludtunk. De nem csupán mi voltunk így. Molitorisz és Szirotek munkakedve is hervadt.

S már lázadni se tudtam tehetetlenségünkön. Akaraterőnk utolsó szikrája is kialvóban volt. Úgyis mindegy! — zakatolt fejünkben az utolsó gondolat. Ha meg kell döglenünk, hát megdöglünk. Csak aludni, aludni, még egyszer aludni. Úgy ahogy ezek a szerencsétlen emberek alusznak itt a tárna oldal-fala mentén, s nyöszörögnek és sírnak még álmukban is.

Már csak heten dolgoztunk. Molitorisz, Szirotek, Szenczi, Vargánya, két rátóti, meg én. Amazok robbantólukakat fúrtak. Kardos Antal és Makkos Gergely ducolt, én a törmeléket talicskáztam ki, kókadózó fejjel, rogyadozó térdekkel.

S amikor már az hittem, összeroskadunk, egyszerre két ember bontakozott ki a fehér kavargásból.

Éppen a talicskát fordítottam ki a törmeléktöltés szélén, amikor rámszólt egy jólismert, lihegő hang:

— Bírjátok még, öreg?

Görgey tábornok állott előttem, havas csáköval, havas vállakkal, hótól bevert bajusszal-szakállal, lúcsoktól csöpögő szemüveggel, a szélben csattogó köpönyegben. Mögötte Kempelen állott, azontúl pedig vagy húsz ziháló, köhögő honvéd.

Kábán bámultam rájuk. Már nem fogott az agyam.

A tábornok hozzám lépett, megveregette a hátamat:

— No! Vilmos! Öreg pajtás! Bátorság!

Akkor tért vissza az első értelmes gondolat az agyamba.

Leejtettem a talicskát, s bekísértem Görgeyt a tárnába.

Talpra akartam ugratni az embereket, de nem engedte.

Tíz percnyi szemlélődés után tisztában volt a helyzettel. A két bányásszal sem váltott többet húsz mondatnál. De tudhatta a nyelvüket, ezt a harmadában szász, harmadában tót, harmadában meg bányásznyelvet, mert ez a két furcsa figura egyszerre beszédes lett. Magyaráztak kézzel-lábbal, elfogadták a szivarjait is, s olyan fürgék lettek megint, mintha nem dolgoztak volna huszonnégy órája egyfolytában.

— Hallom, — fordult végül hozzám a tábornok — tíz ölnyire becsületek még a két tárna közötti falat. A tárnametszet, úgy látom, vagy két kvadrától. Szóval: húsz köbölnyi kő áll még az utunkban.

Sóhajtott, a szája akaratosan szorult össze, s a rágóizmai megfeszültek a csontossá soványodott archan.

Majd a vájóvég felé lendült a feje, a kék szemek föl-villámlottak, az öklei keményen döccentették a föld-höz a kardhüvelyé végét. És dacosan mordult föl:

— Hús köből szikla nem lesz sírköve a hadtest-nek! S átviszem rajta Aulich hadát, ha vashól volna is!

E szavakra föltrebbent álmából, s föltápászkodott a kisdobos. Kisodeig riadtan pillogott, a tábornokra, majd egyszerre fölugrott, nyakába kanyarította a dob-ját, s mint valami eszelős: verni kezdte a díszjelet.

— Mi ez? — kiáltottunk rá Szenczivel, a dob-szótól kongó tárnában. — Hagyd abba! Mi ütött beléd?

A gyerek szemei ragyogtak, akár a gyémánt:

— A tábornok úr — hebegte lelkendezve — a tá-bornok úr. A dobosnak ezt köll verni, ha... ha... meglátja a tábornok urat! Hadd verjem, instállo!

Görgey kemény arca ellágyult. Odalépett Bagdi Ferkéhez, vállára tette a kezét.

— Igazad van, kiskatonám. Verjed hát! Ha a do-bos tudja a dolgát: mindenki megteszi a magáét.

Akkor már ott állott vigyázban az egész, imént még holtfáradtan horkoló, kis utászhad. A Görgey-varázslat talpraállította a roskadozókat is.

S amikor a tábornok szerszámhoz szólította a vele jött honvédeket is, és kilépett a tárnából, hogy átmásson Szenczivel a túlsó oldalra Sebessékhez: már új erők feszültek az izmainkban.

A mániákusok dühével vetettük rá magunkat a hús köből sziklának és fúrtuk, törtük, morzsoltuk-robbantottuk, lapátoltuk. Mert Görgey azt mondotta, hogy az a hús köből szikla nem lesz sírköve a had-

testnek. S átmegyünk rajta haddal, ágyúval, szekérel, ha a pokol vasajtaja volna is! Hiszen csak kő. És csak húsz köből. Mi az? Semmi!

— Arkangyal ez, vagy démon, a csillagát! — dörögte utána bámulva, magafeledten, Kempelen. — Vele vagyok, vele élek, látom minden percét, tudom, hogy ember; és mégis több mint ember... És nem tudok rájönni a nyitjára! Bálvány, hát bálvány! Négy napja nem aludt öt óránál többet egyfolytában; tegnap Hodrusnál cserbenhagyták a csapatai, vesztett hétszáz embert, odaveszett öt ágyúja; a végén egymaga akart szembeszállni az ellenséggel, átlőtték a csákóját, köpönyegét, s ha magammal nem rántom, hogy megmentsem, hát szitává lövik; este megtudja, hogy Guyont kiverték Selmecről, odavan minden útvonalunk; éjfélkor olyan összetört, hogy verejték ül a homlokán, alig tudunk belekönyörögni két falatot Aulichhal, azután alszik öt órát egy rossz pamlagon, utána fölül, diszpozíciót diktál; azután fölvergődik erre a bűdös hegyre ilyen átkozott hóviharban: s most nézd! Mindenki féldöglött már körülötte és mögötte, de ő megrázza magát, lehányja magáról a fáradtságot, mint vedlő kígyó a bőrét, s rugalmas akár a penge! Sőt megbabonázza még az ájultakat is! Nem értem — hát nem értem!

Mialatt Görgey odavolt, megtudtam a hodrus-völgyi szerencsétlenség történetét.

Avval kezdődött, hogy a Piller-hadosztály addig rostokolt Szentkereszten, hogy mire végre Zsarnócra ért: a garamvölgyi osztrák oszlop már benyomult a hámor-hodrusi völgybe, Guyon oldalába. Maga az erő

nem volt valami nagy, de Collery ezredes, a császári ármádia egyik legkötekedőbb s legkarakánabb törzstisztje vezette. Ez két század vadász, két század gyalogos, egy szakasz ulánus, valamint egy utászosztág élén behatolt a szűk völgybe, ahol előbb a Guyonhadosztály utászai által összerótt fatorlaszokon kellett átvergődnie, hogy Hámoron és Hodrics községen át, a szélaknai magyar pozíciók oldalába jusson. Görgey, Collery erejéről értesülván, Zsarnócon és Szentkereszten is csak zászlóaljnyi erőt hagyott, Piller divízióját pedig nyomban visszarendelte Bucsa és Zólyom közé a Közép-Garam völgyébe, hogy szükség esetén segítségére siethessen a Szélakna visszafoglalására utasított Guyonnak. Maga a váci ujoncokkal hadilétszámrá emelt Sándor-zászlóalj, egy századnyi Miklós-husár, meg Olap hadnagy háromfontos ütege élén benyomult a hodrusi völgybe, hogy hátbakapja Colleryt. Ez a nap azonban a katasztrófák napja volt. Guyon nemcsak, hogy Szélaknát nem tudta visszaragadni, hanem még Selmecet is elvesztette. Futó csapatai — Guyon hősies erőfeszítése ellenére — riadtan özönlöttek északnak a Közép-Garam felé.

Görgey — mit sem sejtván mindezekről — gyorsan haladt előre a szűk, hodrusi völgyön Collery nyomán. Ez már jóval túl volt a torlaszok javarészén, s az északi lejtőn lövészállásokba küldött vadászainak fedezete alatt, a Hodricson túl levő torlaszok szétszedésével bajlódott.

Az osztrák vadászok, Görgey elővédjének felbukkanásakor, nyomban golyózáporral fogadták azt. A tábernek erre egy század Sándor-bakát küldött föl

a balkéz felől levő erdős magaslatokra, hogy oldal- és háttámadásukkal lesöpörjék a vadászokat az út fölötti sziklákról; a jobboldali hegyekre erős járőröket irányított biztosítás végett; az úton pedig előrevonatott két ágyút, azokat is a vadászokra irányíttatta. A megkerülő század vezetését a lelkes Pusztelnik maga vette át és elszántan nyomult előre.

A vadászok tüze csakhamar megoszlott. Néhány Miklós-husár, harci virtusában, ekkor előrevágtatott, de még mindig olyan heves tüzet kapott, hogy kénytelen volt visszanyargalni. Ebből támadt a szerencsétlenség. A hátrarúgtató huszárok láttára, megriadtak a Hodrics felsővégén álló zászlóalj-zöm újoncai és nyugtalanzkodni kezdtek. Mivel ugyanakkor a megkerülő század is harcshakeveredett — még hozzá túlszárnyalt helyzetben — Görgey az úton végrehajtott gyors rohammal akarta eldönteni az ütközetet. Nachtigall őrnagy bátran előre is vezette a zömöt, el is hagyták a két ágyút, de mihelyt a vadászok hatásos lőtávolaiba jutottak, ezek olyan bolond tüzet zúdítottak a Sándorokra, hogy az amúgyis szepegő újoncok kerekét oldottak. Az öreg-bakák, Nachtigall őrnagy, majd pedig Görgey, hiába erőlködtek föltartóztatásukban. Ordító áradatként menekültek lefelé, Hodricskal. Ordító áradatként menekültek lefelé, Hodrics tett egy üldöző osztagot; a futók magukkal sodorták a káromkodó öregbakákat is. Hátrább Kemniczer őrnagy vetette magát a fölbomlott áradat elé, huszáraival. Elkeseredett kardlapozásuk se segített. A menekülők még a lovak hasa alatt is átbújtak, csakhogy minél előbb biztonságba vigyék az irhájukat.

Percek alatt oda volt minden. A futó csürhe megvadította a huszárok mögött álló üteg ágyúslovaikat, két ágyú mindenestől az útmenti szakadékba zuhant, a harmadik fölfordult, s elrekesztette az utat, a negyedik pedig immár gazdátlanul maradt, megsérült lovaival, megmozdíthatatlanná vált. Ekkor már csak Görgey állott elől, a két tüzelőállásba vont ágyú mellett. Azok tüzérei is vagy elestek, vagy pedig megfutottak. A tábornok maga akart tüzelni, hogy legalább az ágyúkat mentse, amíg lehet. Az elmenekült tüzérek azonban töltőrúdjaikkal, kanócvesszőikkel együtt iramodtak el.

Vége volt mindennek.

Görgey csak akkor gondolt magára, amikor a vadászok rohama már ott dübörgött előtte. Elkecseregetten látott meneküléshez. Hol a havas, erdős hegyoldalra szökve, hol meg az úton próbált a vadászok golyózáporából kijutni. Köpenyét két helyen is átjárta a golyó, csákóját átlőtték.

Kempelen, akinek ezalatt mégis sikerült vagy negyven bakát összeszednie, szorongó szívvel sietett ezekkel előre, s éppen akkor bukkant rá gazdájára, amikor egy derék huszár a saját lovát kínálgatta, szabódó tábornokának a menekülésre.

Görgey és Kempelen most e szakasz élén törtek előre az elveszett ágyúk felé. Mihelyt azonban az első kanyarulat mögül kibukkantak, s a vadászok beléjük puskáztak: vége szakadt ennek az utolsó próbálkozásnak is. Embereik nyomban szétugrottak.

— Mára vége! — zihálta Kempelen.

— Örökre vége! — legyintett kétségbeesetten

Görgey. — Ez a bolond golyó is lejjebb fűrődhatott volna egy hüvelykkel a csákómba.

Csak az öreg Miklós-husár, meg Kempelen maradt a tábornok mellett. Ez már menekülni sem akart. Pedig a vadászok egyre közelebbről lőtték őket. Karonragadták hát s úgy vonszolták magukkal le, Hodricsig. Ott egy gazdátlan, üres, sebesültszállító szekerre kaptak és azon zörögtek le a község alvégére. A huszárok még ott bajlódtak a futók összeterelésével.

Görgey meg akarta tizedeltetni az összeszedett bakákat és tüzéreket, de megfogyatkozott soraik látára elvetette ezt a szándékát.

— Az ellenség különben nem üldözött bennünket tovább — fejezte be e szomorú históriát Kempelen a tárnaszáj előtt, a csendesedő hóesésben. — Nachtigallt otthagyt a Zsarnócon megtépzott népével a tábornok úr, avval, hogy utóbb vonuljon Szentkeresztre. Ő meg égő nyugtalansággal hajtatott előre, ugyancsak Szentkeresztre, hogy mielőbb hírt kapjon Guyon harcáról. Itt azonban csak annyit tudott az ott álló század, hogy még délután a Piller-hadosztály egy nyargonctisztje ügetett át a falun, Körmöc felé. Ez oda kiáltott nekik valamit a Guyon-hadosztályról, de nem értették a szavát. Tovább kellett hát mennünk Körmöcig. Ott tudtuk meg, hogy Piller, Zólyom felé való menetében értesült a Guyon-divízió szerencsétlenségéről. A többit már tudod.

— És Pusztelnik? — kérdeztem búsan a monoklistól.

— Szétverték. Alig néhány embere menekült meg. Maga Pusztelnik három súlyos sebbel esett fog-

ságba. Elesett szegény Kemniczer őrnagy is. Ott halt meg a hodricsi alvég egyik házában. Haldoklásában rám bízta a jeggyűrűjét, adjam át a menyasszonynak. Itt van a zsebemben. Isten tudja, átadhatom-e valaha. Pedig ha nagyon szerette őt a kis baronessz, akkor nyilván megérezte a mátkája halálát.

— Miből gondolod? — kérdeztem búsan.

— Mert ma reggel láttam, mi a szerelem — sóhajtott lehajtott fejjel, Károly.

— Nem értelek!

— Ma reggel, rajtunk kívül, még senki se tudta Kőrmöcön, mi történt Hodricsnál. Mégis mielőtt elindultunk Aulich hadiszállásáról, egy reszkető leányka támolygott be a tábornok úr elé. Magánkfűl könyörgött, hogy hadd mehessen át a mátkája holttestéért. Mert ő megérezte, hogy elesett. Olap hadnagy menyasszonya volt.

— És Olap? — kaptam föl a fejem.

— Ott maradt a két ágyúja között. Az elsők között esett el. S ez a boldogtalan kislány, akivel csak néhány napja ismerkedett meg, s mégis halálosan egymásba szerettek, megérezte a szegény fiú halálát. Úgy állottunk ott, mint akiket fejbevertek. Azóta úton van Aulich frásával a zokogó kislány Hodrics felé. Remélem, Collery sem vadállat, s kiadja a hadnagy holttestét.

— Kiadja — bólogattam. — Ismerjük Bécsből. A Hartmann-bakáknál szolgált mint őrnagy, mikor Görgey testőr volt ott, én meg tanár Bécsújhelyen. Mindig gavallér hírét hallottuk.

És elsubant előttem szegény Pusztelnik fekete

cigányarca, Kemniczer őrnagy szálas, úri alakja, és a kis Olap Sándor feje, amint szerelmes, boldog mosollyal hajol Traugott Mili piruló arcocskája felé, az Aranyperec süteményillatú melegében. Ez lett hát a körmői bálból. A bálrendező és a leglelkesebb táncos, a kézfogóra készülődő legény, meg ki tudja még hányan — kiállottak már ebből a véres, magyar farsangból.

Még így, összetörten, fáradságtól és csüggedéstől kábán is, megsajdult utánuk a szívem. Pedig olyan örült tótágast áll a világ, hogy már semmin sem csodálkozik az ember. Még azon sem, hogy Görgey meg Collery véres fegyverrel kerültek szembe egymással. Holott három évvel ezelőtt még vidáman billiárdoztak a bécsi tiszti kaszinóban.

Néhány guruló kő koppant le a fölöttünk levő sziklalejtőről. A tábornok ereszkedett ott alá, Szenczi Tamással.

— Ne búsulj, öreg Toronypiktor — szólt rám biztatóan. — Hogy is mondtuk Tullnban, keserves időkben? Se baj, lóbőr! Hát most is: lóbőr! És neki a sziklának, fúróval, csákánnyal!

Lihegve birkóztunk tovább a sziklával. Az öreg Molitorisz egyre ráncoltabb homlokkal nézegette a tárna boltozatát. Ott bizony hatalmas repedések, meg jókora rések sötétlettek. Az egykori beomlás ürege alatt voltunk. Ha a sűrű ducolás nem támasztotta volna a kivájt tárnát, újabb omlás zúdulhatott volna a nyakunkba. Még sűrűbben ácsoltuk hát a bolt alá a bányafákat, s tovább viaskodtunk a kővel.

Néha úgy éreztem, már nem a testi erőnk harcol,

hanem csak a lelkünk. A lélek birkózott a lelketlen anyaggal.

Ha Görgey nincs ott, régen összeroskadtunk volna. De a tábornok újból és újból kicsiholta belőlünk az akarat utolsó szikráit. Törtük, morzsoltuk, robbantottuk, csákányoztuk az átkozott hegyfalat. Pedig az inaink remegtek és a fejünk kókadózott.

Kora délután karomra tette a kezét a Bálvány-katona.

— Dülj lel! Aludj estig. Akkor majd ébresztelek.

S pihenni küldött mindenkit és a váltókkal tette tovább a falat.

Félóránként ugyan föl kellett kelniünk a robbantások miatt s tíz-tíz percig kint bóbiskoltunk a tárnaszáj előtt. De akkor már órával dolgoztak. Mert Görgey úgy szabályozta a munkát, hogy félórás fúrás után, mindkét vájóvégnek egyszerre kellett robbantania. Ez bizony nekünk is eszünkbe juthatott volna. De hát hiába: nem egyformán mérte belénk a világosságot a Szentlélek.

Este megint munkába állított a tábornok. Maga lement Körmöc felé az útra, hogy szemügyre vegye azt is. Kempelent se engedte magával. Le kellett dűlnie az én helyemre. A fenyőgalyból megágyazott pokróc-vacokba. S a hegyes-szakállú huszár, szemén a monoklival, úgy aludt abban, a kalapács- és csákányütésektől döngő-kongó tárnában, mint a tej.

Éjfél előtt jött föl megint Görgey. Falatozni kezdett a bicskájával.

Akkor már volt szalonnánk, kenyერünk.

Pálinkával kínált, majd valami parancsot írt a

Kmety-, Piller-, meg Guyon-hadosztálynak, s azt átküldötte továbbítás végett a kulacspostán.

Azután ő is ledült Szenczi mellé. Félperc alatt aludt. S attól kezdve éppen úgy járt ki s be, bóbiskolva, minden félórában, mint a többiek. Talán föl se ébredt. Mint ahogy a többiek is félálomban botorkáltak ilyenkor. Mert végezetül, öntudatlan géppé válik az ember. Amikor már alszik a lélek.

Éjfélig két ölet haladtunk. Ha Sebessék is annyi-val értek közelebb, akkor már csak öt-hat ölnyi fal választott el bennünket.

Szakadatlanul dolgoztunk tovább, a rőt fáklya-fényben.

Odakint megenyhült az idő. Déli szél kezdett fujdogálni.

Hajnal felé, mikor egy pillanatra nem csattogtak a kalapácsaink és csákányaink, halk, tompa duhogás hallatszott túlnanról.

— A Sebess-század! — ujjongtunk föl mámorosan.

Szirotek belekiáltott valamit Molitorisz fülébe.

A kis fehérszakállú bányamanó bólintott, majd hozzámfordult:

— Vier und ein halb Klafter! Négy és fél öl!

Virradt.

Dolgoztunk.

A tábornok fölült, kitörölte az álmat a szeméből, talpraállt, ásított, meghallgatta a jelentésemet, ivott egy korty pálinkát, szivarra gyújtott és átmászott a tarajon Sebess Emil századához.

Kivilágosodott.

Dolgoztunk.

Nem volt már gondolatunk, csak egy: át kell törnünk a falat.

Reggel lett.

Dolgoztunk.

A csákányaink szinte már egy-helyre vágta a túlsó csákányokkal.

Görgey visszajött.

Dolgoztunk.

Féltizenkettőkor, mikor az eldörrent robbanás után visszamentünk a vājóvégbe s csákányozni kezdtük a megrepedt sziklát, fönt fejmagasságban szétfröccsent a kő és az átszakadt falon — egy csákány hegye vágódott be hozzánk.

Tizen üvöltöttünk föl egyszerre:

— Átszakadt!

És az örültek izgalmával ragadtunk csákányt, lapátot valamennyien, akik csak odafértünk a vājóvéghez.

Tíz perc múlva átvillant hozzánk a túlsó tárna világossága és Sebess százados megviselt, kőporos, verítékes, de boldog arca.

Huszonnegyedikén, tizenkét óra kilenc perckor átléptünk a zsámolyul szolgáló bányafákon, fölgugoltunk a még ölnyi magas törmelékre Sebessel, és csurgó verítékkal s kibuggyanó könnyel szorítottuk meg egymás kezét.

A két tárna: alagúttá egyesült.

Az egész hegyvonulat nyomasztó terhe gördült le a szívünkről. Az elcsigázott utászok egymást ölelgettek, Bagdi Ferke rövid pergőt vert a dobján, a tábor-

nok lehúnyt szemmel támaszkodott a tárnafalnak, csak Molitorisz vartyogott mérgesen, a maguk különös nyelvén Szirotekkel.

Mint utóbb kitűnt, afölött mérgelődött, hogy a kétoldali fúrás tengelye, azaz menete „félrecsúszott” vagy féllábbal. Mi persze füttyültünk erre. Az a kis szög, amely az iránymérés hibájából keletkezett: valóban szót sem érdemelt. Magunk észre se vettük volna. Az oldalfalak kiegyengetésénél játszva tüntettük el.

De hát ennek a bozontos kis bányarémnek szőrnyű dolog volt. Az ötvösművész érezhet hasonló keserűséget, ha remekművén megcsúszik a vésője s kiszalad egy vonalnyira a kirajzolt irányból.

Alig győzte megnyugtatni Görgey. S mikor végül is elcsitult, továbbra is olyan tekinteteket vetett a boldogtalan Szirotekre, mintha az valami iszonyú katasztrófa okozója lett volna.

A tábornokunk gavallér volt. Két százas-bankót vett elő, hogy megjutalmazza a derék bányászokat.

Molitorisz azonban úgy nézett rá, mintha a lábára lépett volna.

— Nein! Nein! — tiltakozott hátradugott kezekkel. S ugyanilyen vonakodva rázta a fejét a röstelkedő Szirotek is.

De amikor a tábornok a kezüket szorongatta köszönetül, olyan mélyen hajoltak meg örömükben, hogy csaknem orra estek.

Azután mégegyszer végigszimatoltak mindent és szedelőzködni kezdtek.

Molitorisz meglóbálta a mécesését, Szirotek a melére tett kézzel, Isten tudja, hol látott szertartásosság-

gal hajolt meg felénk, s baktatni kezdtek ügetésszerű járásukkal a körmöci alagútszáj felé.

Az utászokból, akik eddig némán nézték a két derék bányalény furcsa búcsúját, most egyszerre tört föl a harsány éljen.

A bányászok visszafordultak. Molitorisz arca rángatózott, Szirotek röstelkedve lóbálta a szerszámtáskáját. Talán életük legmeghatottabb pillanata volt ez. Szemhúnyásnyi ügy-fogyottságukból mégis Molitorisz találta meg a kivezető utat. Magasra emelte bányamécsét, s megindultságtól rekedt hangon kiáltotta:

— Éljen mátyár! Éljen ország! Glück auf!

És kibaktattak a szabadba s eltűntek a hegyiút aláereszkedő hajlásában.

Különös figurák, csodabogarak voltak, de mindig szeretettel gondolok majd rájuk.

Az első, akit az alagúton át levitettem Besztercére: a karjátört Bari-fiú volt. Két rátótít küldtem vele.

Akkor azt hittem, hogy végeszakadt a négynapos, embertelen erőfeszítésnek. Hiszen mi volt még hátra? Az alagút alátámasztására szolgáló bányafakeretek sziklaváatainak apró törmelékekkel való betömése, hogy az emberek meg lovak ne botladozzanak, az ágyú- és kocsikerekek símán gördüljenek. Gyerekjáték az eddigi küszködéshez képest. Mialatt a Görgey parancsával Körmöcre siető Kempelen leér, s a délután ötkor elinduló Aulich-divízió éle fölkapaszkodik: füttyszóval is végzünk vele.

Pedig akkor ereszkedett ránk, eddigi életem leg-hajzásabb éjszakája.

Aulich ezredes, a tábornok parancsára, már reg-

gel bevonulásra utasította Szentkereszten állott, déli biztosítócsapatait, déltől kezdve pedig fokozatosan bevonta a Turóc völgyét elzáró, északi örsvonalát is.

Mialatt ezek fokról-fokra húzódtak vissza Körmőc felé, a rendíthetetlen Aulich elindította hadosztálya zömét föl, a Szkalka meredek hegyiútjára.

A már régebben megfordult, s délre változott szél estefelé megerősödött és bár meleget hozott: viharossá vált. A besztercebányai oldalon dél óta olvadt és megroskadtt a hó.

Sötétedéskor föllovagolt Besztercebányáról Duka Tivadar. Bayer jelentését hozta, hogy a Garam zajló jege Jana és Szentkereszt között eldugult és a folyó rohamosan árad. Ha Piller hadosztálya Zólyomból, Guyoné pedig Bucsáról hamarosan el nem indul, ottrekesztheti őket a medréből kilépő víz. Pedig a tábornok parancsát már az elmúlt éjjel megkapták, hogy húzódjanak Besztercebánya felé.

Még ki sem húztuk a lábunkat az egyik veszedelemből, már a másik zúdult ránk.

Ám Görgey most elsősorban az Aulich-hadosztály átvonásával törődött. Amazoknak csupán annyit üzent, hogy a legkíméletlenebb erőfeszítéssel igyekezzenek Besztercebánya felé.

Azt még láttuk odafönről, hogy Körmőcbányán fények gyulladtak s mintha imbolyogva közeledtek volna a hegyiút kanyarodóin. Nyilván fáklyák fénye mellett masíroztak a csapatok. Később azonban rendre elaludtak a fények a nedves, kövér hócsomókat csapkodó szélben. Az út néhány kiszélesedő fordulóján rövid időre föllobbant egy-egy máglya is, ám

ezek sem tudtak megbirkózni a mind lucskosabbá váló hóviharral.

Vaksötét éjjel borult a világra. Ha a fehér kavargás nem derengett volna s az út szélére kiállított utászaim nem irányították volna kiáltozással a fölfelé kúszó seregkígyót, bizony rá sem talált volna az útra a hadosztály élén ziháló 39. zászlóalj.

— Hahó! Erre! Csak erre! — jött közelebb egyre ez a tompa kiáltozás. De ezt is gyakran percekre elnyomta a hóvihar zúgása.

Mialatt a csapatokat vártuk, fölrkezett a túlsó oldalról, havas Mikulásként, Bayer őrnagy, meg Schmidegg főhadnagy. Az utászok még dolgoztak, az apró-törmeléket hordó talicskák térültek-fordultak s az egész alagút hosszában folyt a döngölés; amikor Görgey már összebújt egy fáklya alatt a Lapátszakállúval. Mi jöttünk-mentünk előttük s csak egy-egy szavuk ütötte meg a fülemet. De ebből is megértettem, hogy a hadtest továbbvonulásának útvonalait állapították meg. Két oszlopról volt szó. Az egyiket a Garam felsőfolyása, majd pedig a Gölnic völgyén át akarták keletnek irányítani Iglóra, míg a másíknak a Stureci hágón kellett átkapaszkodnia a Vág és Poprád völgyébe, hogy ezen az úton jusson el a Szepességbe.

Este nyolc óra volt, amikor Bayer elment a kis gróffal. Görgey akkor végiglépegetett az alagúton s figyelmesen vizsgálgatta a sziklaboltozatot. Alapos szemlélődés után magához szólított bennünket, Sebessel.

— Mihelyt a hadosztály átvonult — mondotta hal-
kan — föl kell robbantani az alagutat.

És megmutatta azokat a pontokat, amelyek a legalkalmasabbaknak látszottak a robbantás végrehajtásához. Ezek a boltozatnak azon a részein voltak, ahol a leglazább volt a kőzet, s ahol éppen emiatt a legsűrűbb ducolást ácsoltuk a mennyezet alá.

Azután kimentünk a körmöci oldalra és vártuk a csapatokat.

A lucskos hóvihar teljes erővel dühöngött.

A kiáltások már közvetlen alattunk hangzottak. De most már szakadatlan morajlássá erősödtek s ijedt lőnyerítések és kétségbeesett húhózások vegyültek bele.

Egyszerre velőtrázó kiáltás ordította túl az erősödő morajlást.

— Segélykiáltás! — mordult föl nyugtalanul a tábornok. — Valaki lezuhant a szakadékba.

De már akkor föl is bukkant a derengő kavargásból néhány lovas. Mögöttük a hóvalborított, ziháló oszlop első gyalogosai. Gyra őrnagy zászlóalja. Győr- és komárommegyei honvédek.

— Átkozott idő... A pokolból jövünk! — lihegte az őrnagy segédtisztje.

Az emberek tántorogtak s pihenőrért nyöszörögtek.

De a tábornok hajtotta őket:

— Tovább! Csak tovább! Nincs megállás, emberek! Át az alagúton és le a túlsó völgybe.

Pislogva, lélekzet után kapkodva botorkáltak át az emberek a sziklasikátoron, az oldalfalak bányafáihoz szögezett fáklyák lobogó lényében. A csákójukról, arcukról, köpönyegükről csurgott a hólé.

S attól kezdve másnap délig szakadatlanul dühör-

gött a huszonkétöles alagút. Még ma is a fülemben zúg a hangja. S azt hiszem holtig hallom majd, ha visszagondolok e kísérteties éjszakára, meg a rávirradt roskasztó nappalra.

Mert hol lejjebb, hol följebb akadt el a csapatok menete. S akár valamelyik ember zuhant le egyetlen rossz lépés miatt a szakadékba, akár lovak vadultak meg a keskeny úton, a vak éjszakában és szembeesapkodó hóförgetegben; akár katona vagy málhásállat roskadt össze, avagy kocsikerék, meg tengely roppant ketté, mindig ugyanaz a kiáltás hangzott föl a völgyből:

— Hé, utászok! Utászok ide!

Mindenki félreállhatott, mindenki kidúlhatett, nekünk helyt kellett állanunk.

Jómagam csak az út legfelső szakaszán erőlködtem, mert a tábornok közelében kellett maradnom. S ott fönt még istenes volt az állapot, mert menedéke-sebb lejtőn kapaszkodott az út.

De Karsay, Vargánya, Zsigmond és Szenczi, életük legborzalmasabb éjszakáját élték át.

Mint utóbb kiderült, a kápolnánál kezdődtek a nehézségek, a Szkalka-lejtőn fordultak legsúlyosabbra, azután valamivel könnyebb útszakasz következett, majd utóbb megint kegyetlen kapaszkodó, élesebb kanyarulatok váltották föl azt, hogy végül egy lazább, omladványos útrészlet keserves veszedelmei után, forduljon az ösvény az alagút előtti, szélesre egyengetett följáróba.

A rendszeresített szekérszogatok már a kápolna

fölötti szakaszon nem bírták a járműveket. Kiállottak mind.

— Utászok ide! Segítség!

Szenczi kifogatta a leghátul álló szekerek lovait, s előre vezettette őket, hogy előfogatként segítsék föl az elakadt ágyúkat és kocsikat. De ez is elmondhatatlan nehézségek között ment. Hiszen a hegyiút java-résznén, még kiszélesítése után is, olyan keskeny volt az útpálya, hogy a hegyoldal mellé lapuló oszlop mellett, csak egyesével mehetett el az ember vagy ló. Nem telt el félóra, hogy le ne zuhant volna az útmenti szakadékba, előre- meg hátravezetés közben egy-egy szerencsétlen pára. Még jó volt, ha a vezetőjét magával nem rántotta, vagy összezúzván magát, fájdalmas nyertésével meg nem vadította a közelben remegő lovakat.

Mihelyt azután a vaksötétben és hófúvásban, szitkok és nyögések között sikerült, szinte csak tapogatózással, az előfogatokat a megrekedt járművek elé kapcsolni, akkor megkezdődött az éktelen hűhózás, biztatás, ostorozás, hogy az állatok és emberek erejének végső megfeszítésével fölvonsszolják az ágyút vagy szekeret a legközelebbi menedékesebb útrészletig. Odaérve megint lekapcsollák az előfogatokat s újból: egyenként hátra, a következő járműért!

Közben: ágyúk, szekerek és lovak között, szakadatlanul özönlött fölfelé a gyalogság, meg a lovait maga mögött vezető huszárszázadok egyesével lépcgető, hosszú sora. De ezek közül is hányan csúsztak el a síkossá taposott úton, s hányan zuhantak le az útról!

Már a hátam borzongott s a hajam meredezett a nehéz csákó alatt, ha fölhangzott lentről, a szörnyű éjjel rémes üvöltése:

— Segítsééég!

Majd nyomban utána:

— Hé, utászok! Ide, erre!

És hol lejjebb, hol följebb dörrent el egy-egy lővés, is. Olyankor tudtuk, hogy lábatört vagy lezuhant és menthetetlen lovat lőttek halántékon.

S hányszor, de hányszor próbálkoztak szegény utászaim az elázott fáklyák meggyújtásával, hogy mégis világosságot teremtsenek egy-egy kétségbeesett fordulat helyreigazításához! Persze hasztalan. A dühöngő szél hamarosan eloltotta. Legtöbb bajuk a kackaringós hegyiút élesebb kanyarodóiban volt. Ezekben nemcsak hogy az ágyúk elé fogott nyolc vagy tíz pár ló nem tudott fordulni, de két pár ló sem fordulhatott volna. Nem maradt más hátra, mint kifogni az állatokat s embererővel följebb vonszolni mindent. Előbb a mozdonyokat, azután az ágyúkat. Ilyenkor hatvan-nyolcvan utász meg baka kapaszkodott bele a kötelekbe, s markolt a kerékküllőkbe. Ez csak egy-egy üteg esetében is huszonnégy fordulót jelentett, az ütegek lövészeres kocsijait is számítva.

Ha lábatört embert cipeltek föl a hegyre, majd meg át az alagúton, vagy felkötött karú, nyögő katonát támogattak a társai: kérdés nélkül tudtuk, hogy az ágyúk föltolása során érte őket szerencsétlenség.

Bizony mázsás kő gördült le a szívünkől, ahányszor egy-egy ágyúsfogat vagy málhásszekér fölért és átdübörgött az alagúton.

Görgey időnként átment a túlsó oldalra, de rövidesen visszatért. Egyízben, mikor lihegve feljöttem, egy közvetlen alattunk keresztbefordult tarack helyre-zökkentése s fölvontatása után, odakiáltott hozzám keserű tréfával:

— Te ugyan jó sorsot húztál, öreg Toronypiktor, amikor sorsravezettétek Sebessel, ki melyik oldalra kerüljön! Odaát se pillangókergetés az életük, de ahhoz képest, ami itt van: játszi enyelgés.

Éjfél után 1 óráig, a győri honvédeken kívül átvonultak az alagúton Liptay őrnagy tiroli vadászai, Kramper alezredes 2. lovasütege, három század Miklós-husár és Sztrakoniczky százados 3. számú hatfontos gyalogütegének négy ágyúja meg két tarackja. Sztrakoniczky maga és az egyik hadnagya, még odalént bajlódtak a völgy különböző pontjain, ahol egyik ágyújuk meg egy tarackjuk lefordult a meredek hegyi-útról a mélységbe.

A hadosztály Gáspár-dandárából tehát már csak a Miklós-huszárok négy százada volt hátra. Ezek meg-megszakadó, hosszú sorban lépegettek egymás nyomába az el-elakadó szekerek mellett, száronvezetett, hóborítottnyergű lovaikkal.

— Tovább, csak tovább, megállás nélkül! — bíz-tatta őket a tábornok.

Most megszakadt a hosszú sor. Mint utóbb megtudtuk, az egyik huszárló bokrosodott meg valamivel alattunk, a havat szemközt hordó vihar legszilajabb szélrohamától. Ágaskodni kezdett, lezuhant az útról, s magávalrántotta a gazdáját is.

— Segítsééé! Utászok ide! — hangzott föl a kiáltás alántról.

Lebotorkáltam a szerencsétlenség helyére. Két derék tót ujoncom addigra már letapogatódzott a havas sziklákra a huszárhoz. A ló nyilván menthetetlen volt, mert egyszerre tűzvillanás és dörrenés csapott föl. Hanem a huszárt fölsegítették az útra.

Dolgom hát nem akadt. Visszafordultam, föl az alagúthoz. A huszárok sora megindult mögöttem.

Feleúton beleütköztem egy sötét árnyba.

A tábornok volt. Elnézést kértem, s tovább vándorogtam föl az alagút felé.

Görgey szóttanul állott a mélység szélén a lucskos hófúvásban. Kopott vidrabőrlebernyegét csattogva lobogtatta a szél.

Akkor bukkant föl előtte az első huszár. Káromkodott a legény, mint a jégeső.

— Legalább a lovamat vezetné valaki, a keserves mindenségét ennek a cudar világnak! — mérgelődött. — Hogy tüzet csíholhatnék a pipámba! Az embernek még a pofája is elárvul pipa nélkül, ebben a pocsék időben! Istenverte fürgeteg! Oszd éppen ebben köll az ember gyerekeinek lödörögni! Akár a kivert, rühes, ridegmarhának!

Görgey nyomban hozzálépett, megmarkolta a ló kantárszárát:

— No hát csak gyujts rá!

S vezetni kezdte a lovat, hogy meg ne akadjon a vonulás.

A huszár megállott és a kigombolt fehér, lovas-köponyege meg a mentéje szélárnyékában kicsiholt.

A szikrátfogott taplóból kicsípte a tüzes részt, bele-
nyomta a pipájába, rácsappantotta a kupakot, s na-
gyokat szipákolva lódult utánunk.

Az alagút előtt elért bennünket.

— Fizesse meg az Isten, komám! — dörmögte a
kantárszárat átvéve. — Ha csak pocétakerülő baka is
vagy, jót tetté velem!

Akkor vette észre: ki vezette a lovát.

— A... a tábornok úr... — hüledezett — jaj
nekem... tesszen elnézni...

— Szívesen tettem — mormogott Görgey — s bo-
csánatra nincs szükség. De valamivel több magyarér-
zésre bizony szükség volna öcsém, hogy az ember ká-
romkodás nélkül tűrje azt, amin nem lehet változtatni.
Vagy sajnálsz a szenvedést Magyarorszáért? No, to-
vább!

És a vonuló többi huszárhoz fordult:

— Mozgás, emberek, mozgás!

Most egy nyerget-kantárt cipelő, szipogó hu-
szár bukácsolt el előttünk.

— Hát téged mi lelt? — szólt rá a tábornok.

A legény kitámolygott a sorból s megállott a rá-
sütő fáklyafényben. Könny és hólé csurgott végig az
arcán.

— A Föcske... instállom... — nyögte a köny-
nyeit nyelve. — Odale maradt az imént. Abba a dög
szakadékba. Lábatörten, Oszk még halántékon is köl-
lött durrantani... jelentem alázatosan. Szegény pára...
Öt esztendeje vótunk egybe... Inkább a szívem szá-
katt vóna meg...

Görgey két szivart nyomott a markába.

— No, föl a fejjel! Bizony ez keserves. Veszettül fáj az embernek. De ki kell bírni, fiam! S majd kapsz másikat.

A huszár tisztelgett.

— Köszönöm alássan. Nagyon köszönöm. Csak hát az nem lesz a Föcske . . .

Belépett a sorba, s továbbcammogott, be az alagútba.

Dandára végén ment át a tigrisfejű Gáspár őrnagy is, a karsegédével, parancsörtisztjeivel és trombitásaival.

Azután az 1. dandár lihegett föl a völgyből. Elöl Zihrer őrnagy Wasa-bakái, azután a régi Olap-üteg egyetlen megmaradt félszakasza, majd pedig a tizenötös tót honvédek.

Virradat felé megszakadt a csapatok áradása.

Mivel félóráig nem jött már semmi, lementünk Görgeyvel csaknem a Szkalka alatt levő kanyarodóig.

Egy töröttkerekű, lövészeres kocsi torlaszolta el az utat.

Még hozzá olyan helyen, ahonnet már négy ló is föl húzhatta volna az alagúthoz. A legnehezebb forduló fölött. Az előfogatokat már éppen lekapcsolták s hátravezették, amikor a rudas megvadult, rángatni kezdte a kocsit s az oly szerencsétlenül fordult, hogy egyik kereke eltörött és a jármű fölborult.

Emiatt megállott a gyalogság is és dideregve tipródott, a szinte már esővé olvadt havazásban.

Görgey éktelen haragra gerjedt a gyalogoszlopok megállása miatt. Azok, egyenként szakadozva, valóban folytathatták volna az utat.

Ezeket nyomban útbaindította, mi meg egész erőnkkel láttunk hozzá az út szabaddátételéhez.

Szét kellett szedni az egész rakományt, hogy a kocsi fölállíthassuk s a töröttagyú kereket kicserélhessük.

Akkor meg előfogat nem volt a mozdításhoz, mert alább a Jungwirth-üteg tarackjaival volt baj. Tíz pár ló kellett eléjük, a mélyre kívásvott útnak még laposabb szakaszain is, mert az előfogatmunkában teljesen kiállottak már a szegény párák.

Zsigmond Guszti elküldött az akolba a mi lovainkért.

Végül, reggel hét óra felé elindulhatott a lövőszekér is. De az utászok nekihanyatlottak a fáradtságtól az útmenti szikláknak. Zsigmond Gusztinak már nem volt hangja, Szenczi felkötve hordta kifémodott balkarját, s alig volt utászunk, aki kisebb-nagyobb zúzódásokat ne szenvedett volna.

Közben előrehaladt az egész 15. honvéd-zászlóalj.

Kábuló fejjel botorkáltam megint föl az alagúthoz. Már nem volt az agyamban értelem. Le-lecsukódó szemmel, gépiesen raktam egymás elé ólomsúlyú csizmáimat. Kapaszkodás közben egyszer csak nem hallottam magam előtt a tábornokom lépteit.

Kinyitottam a szemeimet. Görgey állott, s az útszéli sziklafalnak dülve lihegett.

— Milyen nap van ma? — suttogetta.

— Nem tudom — ziháltam.

Lehúnyta a szemét.

— Embernyúzó napok! — sóhajtott. — Végük

szakad-e már? Milyen ostoba volt az a... hodricsi golyó. Véget vehetett volna mindennek.

Zúgó fejjel, értelmetlenül meredtem rá, a virradó, lucskos reggelben.

Ám a tábornok összerázkódott, szenvedő arca megkeményedett, szorosabbra húzta a csákója roham-szíját, s elindult.

— Lóbör! — mordult föl rekedt hangon, indulatosan. — Nem láttál semmit, vén pionír!

— Nem láttam — suttogtam a nyomában lépegetve.

Ez volt a Bálványkatona egyetlen elgyöngülése azon a kálváriás úton, amelyen annyi ember összeroskadt és minden lélek megrendült. Senki se figyelt föl rá, senki se látta, én meg hallgatok róla. A hadtest bálválynak látja, sziklaszálnak. — S én nem mondom el, hogy ő is csak ember. Hiszen Pozsony óta csak az ő akarata tart össze bennünket. S maholnap nem lesz külön lelkünk. Az ő lelke él bennünk, s az hajtja az egész hadtestet.

Ami még azután jött, arra csak ködös, elfoszló képekként emlékezem.

Vánszorgó szekerek, tele nyöszörgő vagy nyögő sérültekkel, Kidült lovak. Az elcsigázott Sándor-bakák szánalmas botladozása. A kimarjultlábú Nachtigall őrnagy, sántító lován. Egy hangtalanul összerogyó, fiatal honvédhadnagy. Még egy ágyú, fújóhorpaszú, erőlködő lovaival. Puskájukra támaszkodva bicegő emberek. Azután a két dandár markotányososztekerei, a mellettük gyalog vergődő markotányosokkal. Vé-

göl, egy szakasz huszár közepette: a rendíthetetlen Aulich faarca.

Ez volt a vége.

És Görgey, mindig Görgey, amint ott áll, és azt mondogatja:

— Tovább, csak tovább, emberek!

Akkor már világos reggel volt.

Arra rezzentem föl e holtrafáradt, alvajáró állapotomból, hogy Sebess Emil áll mellettem, s előttünk a tábornok.

— A szakadékokban még két lezuhant ágyú, egy tarack és két löszerkocsi hever. Lehet, hogy még élő, lezuhant emberekre is akadtok. Tudom, hogy megtesztetek mindent, ami erőtöktől telik. S ha minden odaát van: robbantás. Mivel azonban nem lehet tudni, mennyire sikerül ez, a túlsó hegyúton döntetek még keresztbe vagy száz fát is torlaszul.

— Igenis, tábornok úr.

— Köszönöm.

Tisztelgett, s elindult. Megint olyan daliásan, rugalmasan ment, mintha egész éjjel pihent volna. Pedig ötödnapja nem volt lent róla a csizma, s három nap alatt alig néhány órát aludt. De láttuk, látták mások is, tehát Bálványkatonának kellett mutatkoznia.

Odaát hátszlóval várta Schmidegg, aki még az éjjel lement volt ezért Besztercebányára.

Sebess legfelső szakasza fölszabadult a levonult hadosztály mögött, így átküldhette a mi oldalunkra segítségül.

Egész délelőtt vesződtünk még a lezuhant emberek, ágyúk és szekerek megmentésével. Pedig már

csak az árnyékunk küzkörött, átázott nehéz ruháinkban, átnedvesedett csizmáinkban.

A hegyiút: csatakép volt. Nyöszörgő, félholt emberek és agyonlőtt lóhullák szegélyezték.

A tábornok azt mondta: tudja, hogy megteszünk mindent.

Hát megtettünk.

A két ágyút s a tarackot fölvenszoltuk, a két szekér egész municióját megmentettük. Huszonhárom sebesültet és összeroskadt katonát szedtünk össze. Egy összezúzódot Wasa-bakát, meg egy gerincetört győri honvédtizedest eltemettünk.

Kocsink már nem volt. A ladikhordó talyigáinkon megfordítottuk a csónakokat s azokba raktuk föl a huszonhárom sebesültet, menetképtelent, meg az én századomból öreg Suba Mihályt.

Azután átvittük az utászokat is a tulsó oldalra. Mikor az utolsó átment, még egy pillantást vetettem Kőrmöcre s a szenvedések völgyére.

A havaseső elállott, nyirkos köd gomolygott a város fölött. Eltakarta a tornyokat, tetőket, az Aranyperect, a szerelmesszívű álmodozó lányokat, mamzell Kunigundát, a félbemaradt kőrmöci farsangot és azt a szerencsétlen leánykát, aki nyilván jajgatva hozta haza Olap hadnagy holttestét, hogy magáénak mondassa a mátkáját legalább — holtában.

És a köd följebb jött, egyre följebb, befödte a szenvedések völgyét is, amelyen végigjárta a maga Golgotáját, a rendíthetetlen Aulich hadosztálya.

Végül átmentem magam is.

Sebesség már megfűrták a két-három fontnyi lő-

portöltések számára a lukakat, lefojtották bennük a töltést, kihordták óvatosan a bányafadúciók javarészét is, és Emil kiszámította a gyújtókanócok lángralobbantásának időadatait is. Mert az öt töltés különböző távolságban volt az alagút keleti szájától. Ahhoz, hogy mind robbanjon, egyszerre kellett robbanniok. Tehát a hosszabb gyújtózsínóroknak előbb kellett tüzet kapniok. A zsínórok alá végig, bányafagerendákat fektettünk, nehogy elaludjon a tűzük a lucskos földön.

Útbaindítottuk a századokat.

Sebess hosszúság szerint rendezte a kanócokat. A leghosszabbnak a vége volt balkézfelől, a többi: két-két arasszal arrább.

Azután előhúzta az óráját, meg a papirra írt időadatokat.

Meggyújtottam egy lassanégő kanócdarabot és vártam.

— Egyes! — vezényelt Sebess.

A balszélső zsínórhoz érintettem a kanócot.

Sisteregve futott rajta tova a tűz.

— Kettes!

A kettesen is elindítottam a szikrát.

— Hármas!

Sietve kúszott előre a csöppnyi láng a többi után.

— Négyes!

Ez is.

— Ötös!

Az utolsó is tüzet kapott.

— Kész! — dörögtem és futni kezdtünk lefelé a lejtőn.

Vagy száz lépés után, egy szikla mögé húzódtunk, lihegyve.

Kisvártatva megremegett alattunk a hegy és hosszú morajlás hallatszott utána.

Mikor ez elcsöndesedett, mégegyszer fölmásztunk az alagút szájához.

Összeomlott egészen. Csak másfélöles odu maradt a helyén. S a beszakadt törmelék hézagain át, sárgás-fekete füst gomolygott ki belőle.

Utánaeredtünk a századoknak.

Sebess két szakasza utolsó erejével fűrészelte és döntötte le kötélén a legszálasabb útmenti fenyőket az útra. Lejjebb szétverték két hidat is...

Akkor már csurgott a víz a nyomukban. És csurogtak az erdők.

Az utolsó órákra már alig emlékezem.

Králik után fölültünk a lovainkra. Nyomban elaludtam a nyeregben.

Tajova táján ébredtem föl.

Szürkült.

A század élén voltam. Cser Jancsi vezette a lovat. Zsigmond Guszti hápogva magyarázott valamit a fölköltöttkarú, pipázó Szenczinek. Azután együtt nevétkék a sántító Triplakarsayt. Az Aranyszájú ugyancsak cifra firma volt. Szörvilla-bajuszának egyik szára lefelé, a másik előre meredezett.

Az ifjúság lelke — agyonverhetetlen. Félholtan is tud kacagni. A század javarésze bóbiskolt menetközben. Már csak az örök társasösztön mozgatta a lábakat. De a harmadnap óta csak órákat pihent tisztjeim még nevétkék.

Hátranéztem a századra. A fele sántított, bicegett. S a köpönyegük alja cafatokban lobogott. A tiszteké is. Az enyém is.

Öt óra volt és sötétség, amikor beértünk Besztercebányára.

Az Aulich-hadosztály még reggel, kilencre leért. De szármalmas állapotban. Tizenhatórás szörnyű menet után.

Az már aludt. Csak a főhadiszállás emberei voltak talpon.

Az utcán barátságtalanul sürgött a nép. Talán nem is a fekete-sárgaság fájt neki. Hanem az, hogy tíz nap alatt fölették készleteit a csapatok. S télidőben meg a Garam fenyegető áradása miatt, alig várhattak délről gabonát.

Itt-ott azért fölhangzott mellettünk a kiáltás:

— Éljen a magyar! Éljen a magyar!

A mögöttem baktató Kardos Anti megszólalt:

— Az árm! Éhen a magyar! Nagyon éhen van szegény!

Morajló nevetés futott végig a már alig vánszorgó emberek sorain. Még belőlem is fölgurgulázott valami nevetésképe.

A főtéren, a templomok előtt, Duka főhadnagy meg a főhadiszállás törzsaltisztjei vártak bennünket. Ők vezették szállásra minden szakaszunkat, istállóra minden lovunkat. S főzött étel várt mindenütt.

A tábornok külön rendeletére.

S Dukának még végig kellett járnia valamennyi szállásunkat, meg kellett győződnie arról, hogy mindenkit elláttak, mert a tábornok jelentést várt erről.

Még megtudakolta tőlünk a robbantás eredményének körülményeit s a fadöntést, majd elköszönt.

Zsigmond Gusztival kerültünk egy-kvartélyra, valami Hüttner nevű bányatisznél.

Az ablakaink alatt olvadt jégtáblákat hömpölyögtetett és zúgott a dagadtra-áradt Garam.

Faltunk, ledültünk, elvillant előttem a párom, fiam meg az anyám szertefoszló képe és — megszűnt a világ.

— — — — —
Besztercebányáról alig van emlékem.

Csak Hüttnerék házára, magukra Hüttnerékre, és két pici, szőke lányukra emlékezem.

Tizenkét órát aludtunk egyfolytában.

Farkasétvággyal ébredtünk, s megint ettünk, ettünk, hogy belefájdultak a rágóizmaink. Az elmúlt éjjel még zsúfoltabb lett a város. A Guyon- és Piller-hadosztály nem akart hadifogságba esni az árvíz miatt, s helyenként mellig gázolva az árban: elvergődött Besztercebányára.

Tulajdonképen csak most tudtuk meg, hogy ez a két divízió még közelebb állott a teljes elvágatás veszedeleméhez, mint az Aulich-hadosztály.

A váratlanul meglágyult időjárásban ugyanis olyan gyorsan olvadt a hegyeken a hó, hogy a Garam rohamosan áradt. S hogy a baj még nagyobb legyen: a Bucsa és Szentkereszt között húzódó folyószakaszon megrekedt valahol a jég. A megtorlódott ár erre kilépett medréből, előntötte a partmenti utat. Rövidesen tengerré vált a folyóvölgy Janától keletre, s a zólyomi hajlástól északra, Hajnikon fölül. Ebből a tengerből

csak a dombra épült Bucsa, meg Zólyom magasabb részei emelkedtek ki. A Guyon-hadosztályt amott, Pilleréket pedig emitt tette foglyaivá az árvíz.

Mialatt tehát mi az Aulich-divízió kiszabadításáért viaskodtunk, két másik hadosztályunk került abba a még kétségbeejtőbb helyzetbe, hogy nemcsak a Besztercebányán fekvő Kmety-divíziótól, hanem egymástól is elszigetelődtek.

S amiként mi nem akartunk megsemmisülni, s ezért keresztül kellett mennünk a falon, úgy amazoknak is meg kellett gázolniok a tengerre vált Garamszakaszt.

Mi áttörtük a sziklafalat, ők nekimentek az ártengernek.

Igaz, a főhadiszállás emberei, a Guyon-hadosztály menekvését nem annyira a hősiesség, mint inkább a félelem csodájának minősítik. Kompolthy őrnagy a pesti 13. honvédszászlóalj — emberei miatt oly sokszor pironkodó — parancsnoka, meg Üchtritz huszároőrnagy legalább is esküsznek rá, hogy csak újoncaik rémületének köszönhették menekülésüket. Az újonccsapatok e — Schwechat óta tartó — gyerekbetegsége a szélaknai és selmeci kudarcok után még csak fokozódott. Elég volt az a kiáltás: — Jön az ellenség! — ahhoz, hogy az újoncok nekiiramodjanak, s magukkal rántsák az öregebb katonákat is. Ez történt, szerintük, Bucsánál is. Valaki elkiáltotta ezt a vészkiáltást, mire a megrémült, gyorslábú újoncok, belerohantak az áradaiba, noha a lakosság úgy vélekedett, hogy amíg le nem fut az ár: istenkísértés a belegázolás. Nos: a derék menekülők tapasztalatai megcáfol-

ták ezt a hiedelmet. Derékig, sőt helyenként melligérő vízben is megtalálta lábuk az elöntött úttestet, s fegyverestül, lovastul, ágyústul, szekerstül átgázoltak a vízen.

A Piller-hadosztály, látván a bátorság, azaz inkább a félelem e csodáját: az elöntött zólyomi hídon is átment, s órákhosszat vízben gázolva, szerencsésen bevánszorgott, a csurgó, Guyon-féle csapatok nyomában Besztercebányára.

Am akárhogy is történt, a fő, hogy megint együtt volt a hadtest.

Kmety-hadosztálya ugyan már előtte való napon elindult, de ez már az új hadművelet végrehajtásához tartozott.

Az új hadművelet veleje ez:

Miután a hadtest zöme vagy kilencnapig úgy ahogy pihent, fölszerelést kitatarozhatta, némi fegyelmezésen s rendezésen esett át, kiegészíthette létszámait, sőt két új zászlóaljjal is erősödött; miután magához vette a bányavárosokban elszállításra váró vert, valamint veretlen kincstári arany-, ezüstkészleteket, rezes, ólmos, fegyver-, szövet-, cukor- meg kávészállítmányokat; végül mivel a fokozódó élelemhiány és a három oldalról fenyegető ellenséges hadak hovatovább tűrhetlenné tették helyzetét; főként azonban mivel Mészáros hadügyminiszter egyre sürgetőbben követelte az erőknek a Tisza mögött való egyesítését: most kitörünk a bányakerület hegyei mögül, s átvágjuk magunkat a Tisza mögé.

Evégből két menetvonalon nyomulunk legközelebbi célunk: a Hernád felé.

A déli hadoszlop — Guyon és Piller hadosztálya — a felső Garamvölgyben, Pohorellán, Vernáron, Sztracsénán és Hután át Iglóra; az északi oszlop — Kmety és Aulich divíziója — pedig, áthágva az Alacsony-Tátrát, a felső Vág, valamint Poprád völgyén át Lőcsére. A Hernád-vonal környékén minden körülmények között harccal kell magát átverekednie a hadtestnek a Schlick-féle császári erőkön, mert ezek nyilvánvalóan tartják majd Galiciából kiépített ellátó útjukat s hadműveleti alapjaikat.

Schlicken kívül még a következő ellenséges hadakkal kell számolnunk:

Délről a Csorich-hadosztállyal, amely kelet felé, velünk párhuzamosan haladva, Vámosfalván, Rimaszombaton s Tornallyán át — rövidebb úton — még elébe is kerülhet a Guyon—Piller-féle oszlopnak. Délkeletről az Alföld felől, a Bükk-hegységig működő Windisch-Grätz-féle erőkkel. Nyugatról Götz tábornok és Frischeisen ezredes csapataival, valamint Hurbán cseh-morva-tót fölkelőivel.

A diszpozíció további részében meglepő ötletre bukkantunk, amely bizonyára egyedülálló a hadtörténelemben.

A déli hadoszlop utóvédjéül ugyanis a — máharonatot jelölte meg a rendelkezés. Nem akartunk hinni a szemünknek. Hogyan? Szekerek — utóvédszerepben? — De azután megértettük az okát. Vác óta annyi kincstári értéket szedtünk össze, s ez a bányavárosokban még vagy tízszeresére szaporodott, hogy ezek fedezetére már nem lehetett csapatokat kiszakítani, ha Schlickkel szemben kellő súllyal akart

föllépni a hadtest. Ez volt az egyik ok. A másik az volt, hogy a százakra menő szekerek sorát a csapatok előtt járatni semmiképen nem volt tanácsos, mert az az ellenség első hírére úgy megtorpant s megtorlódott volna, hogy lehetetlenné tette volna a harchoz-fejlődést. Mivel ilyen körülmények között csak a csapatok közé, vagy azok mögé lehetett sorolni, s így amúgy is a jószerecsére kellett bízni a sorsát; a tábornok — valóban Görgey-ötlettel — a kényszerben is katonai hasznosságot keresvén: utóvéd-szerepet szánt neki.

Bizonyos volt, hogy ezek az állami javak, üldözés esetében az ellenség kezébe esnek. De akkor kénytelen lesz az osztrák előbb eltakarítani az útjából az egész szekértömeget, mielőtt utólérhetné, a két menet-nappal előtte járó csapatokat.

A szekérhad mellé, pusztán a rend biztosítása végett, néhány szakasznyi huszárt rendelt ki a tábornok. Ezek parancsnokának pedig meghagyta, hogy üldözés esetén, amennyire csak lehet, apránként vessé az ellenség torkába a zsákmányt. Még pedig úgy, hogy az oszlop végére hagyott, legkevésbé értékes szállítmányok szekereivel torlaszolja el az út legszűkebb részeit, s a lovakat hajtsa el.

Az északi hadoszlop nem húzhat maga után ilyen furcsa „utóvédet“, mert annak meg kell másznia a több mint 3000 láb magas Stürecet. Ez pedig télen, még a csapatok legszükségesebbre csökkentett szekér-oszlopával is, éppen elég nyaktörő vállalkozás. Ezért Görgey a Kmety- és Aulich-hadosztály közé csak az

arany- és ezüstkészletekkel megrakott néhány szekeret iktatta, erős fedezet védelme alatt.

Kmety divíziója már a mi Besztercebányára való megérkezésünk napjának reggelén útbaindult, Beniczky őrnagy portyázóhadának mintegy 2000 főt kitevő felével. Utóbbinak az volt a parancsa, hogy a felső Vág völgyét elérve, ott forduljon nyugatnak és Kralován felé előnyomulva, a legalkalmasabb ponton zárja le a völgyet, és így biztosítsa a kelet felé masírozó északi-oszlop hátát. Utóbb, ha már az Aulich-hadosztály is elvonult, csapatai másik felével egyesülve, két menetnapnyi távolságot tartva, húzódjék ugyancsak Poprád és Lőcse felé.

Aulich hadosztálya huszonhatodikán reggel vonult ki a városból. Sebess utászszezada a Gáspár-dandárral ment. Az én századom csak délelőtt 10 órakor sorolt be az oszlopba, az újból Clementis őrnagy kardja alá került, 1. dandár mögé.

Guyon ugyanaznap, Piller és a szekerek másnap indultak el a déli úton.

Még ott állottunk, indulásra várva, mikor Mednyánszky páter, egy másik gyerekkepű honvédpaptól búcsúzott. Ez a Besztercebányán alakult két újonczászlóaljossal került a hadtesthez s most Guyon hadosztályával kellett elvonulnia. Időnként egy-egy biztató szót kiáltott oda az előttük masírozó 2. besztercei zászlóalj újoncainak.

— Zamnou, chlapci! Zamnou! — mondogatta vidáman. Azaz: Előre fiúk! Előrel

Egyébiránt: Erdősy Szilveszternek hívják, s nyitrai piarista tanár.

Indultunk.

És akkor megkezdődött az a menet, amelyre éppen olyan meredező hajjal gondolok majd késő vénségemig, mint a körmöci szenvedések-völgyének éjszakájára.

Az ellenség nem ért a nyomunkba, hát az időjárás vette elő a fegyvereit. Huszonötödikén még minden ereszt, fa és hegyoldal csurgott az olvadás miatt, de az éjjel újból fordult az idő, jeges, északnyugati szél dudált végig a Felvidéken, s reggelre kelve hűsz vonalnyira zuhant fagypontra alá a hőmérséklet, Réaumur mércéje szerint.

Mire az Aulich-divízió meg a főhadiszállás elindult, már jégpáncél borította az utakat, fákat, erdőket, hegyeket.

Olmányfalváig, s az aranybányájáról és búcsújáró hírességéről nevezetes Óhegyig, még csak nem is panaszkodhattunk igazában. Kilenc ember és három ló szenvedett ficamodásokat, zúzódásokat és lábtöréseket. A lovakat agyon kellett löni.

De Óhegytől egyre meredekebbre kapaszkodott föl az út.

Néhány összetört, üres szekér, s lépten-nyomon az útszélre vonszolt lótetem jelezte, hogy a Kmetyhadosztály sem ingyen jutott föl a hágóra.

Pedig Kmety csapatai még olvadásban tették meg ezt az utat.

A mi számunkra azonban a mesebeli Üveghegygé vált a Sturec.

Dante Purgatóriuma és Infernója, az emberi képzelőerő legszörnyűbb iszonyatait tárja elénk. S ez a

csodálatos költő úgy vélte, hogy az Inferno legborzalmasabb körén túl: nincs több változata a gyötrelmeknek.

Nem ismerte a Sturecet tegnapelőtti állapotában.

Görgey kellett hozzá, hogy átvigyen rajta bennünket.

Görgey hajlíthatatlan konoksága, kiméletlen akarat, démoni sugallóereje.

Hetekig pihent hadnak is embertelen föladat lett volna az áthatolás ilyen dermesztő hidegben.

Hannibál és Napoleon átkeltek az Alpokon. Utjuk magasabban vitt és sokkal hosszabb volt. De nem húsfokos, tuskórepesztő hidegben, nem üvöltő és sodró szélviharban, merő jéggé fagyott, szakadékos hegyen keltek át. És nem — négy hét óta agyonhajszolódott, alig összekovácsolt csapatokkal, amelyeknek tüdejében, szívében és roskadozó lábában még benne remegett az utolsóelőtti éjszaka sohsesejtett szörnyűsége és emberfeletti erőfeszítésének fáradalma.

A mesebeli Üveghegy a megmászhatatlanság, az emberi akarat és erő teljes hiábavalóságának szimbóluma.

És mi megmáztuk az Üveghegyet.

Rosszul mondom. Nem mi.

Görgey tábornok.

Ő markolt össze bennünket, láthatatlan, óriási kézzel, ő emelt föl bennünket száz elcsúszás után is a riasztó szakadékok szélén, ő feszítette vállunkat az ágyúk küllőibe, ő támasztotta meg kisikló lábainkat, ő vonszolta a mi karunkkal, hörgő és fújó lovainkat, málhásállatainkat, ő kapaszkodtatott meg bennünket

jéggédermedt öreg fák szélkifúttá gyökereiben, meredező csonkjaiban; s ő tette meg azt a csodát, hogy egyidőben mindenütt ott volt, ahol legreménytelenebbé fordult az Üvegheggyel való küzdelem.

Ő tette meg azt a csodát, hogy véresrezúzódott térdekkel, széthasadozott körmökkel, jéggé fagyott verítékekkel a homlokunkon, jéggégyöngyösödött könnyekkel a szempilláinkon, sípoló tüdővel, hörögve, zihálva és jajongva: mégis fölértünk a Sturecre.

Soha ember el nem mondhatja, mi történt velünk, hogy végre tudtuk hajtani ezt a lehetetlenséget.

S főként mi utászok nem tudjuk, honnét volt erőnk mindahhoz, amit György vezetésével tettünk. Hiszen a magunk nyomorult testének folyvonszolásához sem éreztünk magunkban erőt. S mégis mi voltunk azok, akik minden összeroskadó embert, minden visszacsúszó lovat, minden elakadt szekeret, minden visszasikamló ágyút föltámogattunk, s minden szakadékba fordult járművet kivonszoltunk a mélységből. Marokkal, karral, vállal, derékkal, lábbal, csákánnyal, kötéllel — véres körmökkel és összecsiszorított foggal.

Nem tudom hogy történt.

És sohase tudja meg egyikőnk se.

Se Zsigmond, se Szenczi, se Karsay, se Vargánya. Egyetlen emberünk se.

Aminthogy arra sincs magyarázat, hogyan tudtunk megtenni aznap több mint hét és fél mérföldet. Síkon vagy dombok között, négy mérföldet számít egy napi menetnek a katonai regula. Télen csupán három. Mi pedig csak e szörnyű menet után, az értelmünk visszatéréseivel eszméltünk rá, hogy Beszterce-

bányától Rózsahegyig hét és fél mérföld az út hossza, s közbül ott meredezik a 3000 lábnál magasabb, jégpáncélba öltözött Sturec hágója.

Ki érti meg, hogy mikor délután két óra tájban, utolsó erőnkkel és szinte már csak négykézláb, fölértünk a gerincre, s úgy véltük ezek után csupán a kinyúlás és utolsó vonaglásunk következik: akkor még lehet földi akarat, akadhat emberi szó, amely tovább tud serkenteni bennünket félholtakat és másnap hajnalig mozgásban tudja tartani elgyötört, erőtlen testünket?

És mindehhez a csodához csak két szava volt Görgey tábornoknak.

Ez a két szó hangzott el százszor is, egész nap.

Magyarul:

— Előre, emberek!

Tótul:

— Zamnou chlapei!

Talán nem is tud sokkal többet tótul.

Ezt a két szót más is kimondhatja és mégsem terem belőle csoda. Görgey ajkán nem szóként hangzottak. Lendítő, ellenállhatatlan erőként. Ez az erő támogatta föl Bagdi Ferke kisdobost, amikor már elterült s csupán lihegni tudott, és ez állította talpra újból meg újból a Prvy bistricki batalion, azaz: az első beszercei zászlóalj gyerekképű tót ujoncait, mikor már csak nyöszörögni tudtak, s csupán azért rimádkodtak, hogy engedjük őket kinyúlni és meghalni a Sturec vad sziklái között.

Ha most kinézek e hóbaborult kis tót városka

piacára, nem akarom elhinni, hogy ezek a kint járókelő vásottköpenyű, vékonylábú, csontosra-soványodott, magyar és tót kölyökhonvédek, morcosbajszú, kócoszakállú öregbakák, lötyögőcsizmájú huszárok meg a kiállócsontú gebéik ugyanazok, akik tegnapelőtt elindulva tegnap délig hét és fél mérföldet vánszorogtak végig, miközben üvöltő hidegben áthágták az Alacsony-Tátra legzordabb hágóját: a jeges Sturecet.

És értelmetlenül bámulunk, ha betéved ide a szállásunkra a Gáspár-, vagy Clementis-dandár egy-egy tisztje, hogy megszorítsa a kezünket, s közben valami különös utáshősiességet emlegessen.

Hiszen mi semmit sem tettünk. Csak nyögtünk és gyöngéeknek és reménytelenül ügyefogyottaknak éreztük magunkat.

Ha Görgey nincs: ott esünk össze az úton, s már a Sturec alján föladjuk a küzdelmet.

Hát csak mosolygunk, kábán és értelmetlenül, a hálálkodó szavakra és kézszorításokra.

Mert örökre érthetetlen marad előttünk a tegnapelőtti meg tegnapi nap.

Ezen a rejtelen kívül, még valami megmarad bennem örökké.

A lovam utolsó tekintete.

Mert ez a hűséges társam — ott maradt az Üveg-hegyen.

Már fönt voltunk a hágón, már rámeredtünk szélcibálta hajjal, szakállal és köpönyeggel a Magas-Tátra óriás látványára, már megindultunk ki-kicsúszó lábakkal lefelé a Vág völgyébe a Kriván irányába:

amikor elzuhant előttünk a derék Terrier s magával sodorta vezetőjét, Cser Jancsit is.

Vagy nyolc ölet csúsztak-gurultak lefelé a jeges úton. Cser Jancsi akkor föltápáskodott, de a holló-fekete, hűséges jószág, Esterházy Károly gróf ajándéka, hasztalan próbálta meg a fölállást. A hátsó bal lába szárban eltörött.

Mikor látta szegény, hogy nem tud fölállani, felémvetette vergődő fejét a jégen. S a hűséges jószág szenvedő szemeiben panasz, tehetetlenség, szenvedés és alázat tükröződött. Mintha azt mondotta volna: Nem megy tovább, édes gazdám.

S csak fújt és a horpasza járt, tehetetlenül.

Dermedten állottam fölötte, a nyöszörgő Cser Jancsi mellett.

Akkor szólalt meg a tábornok:

— Szegény állat. Kétszeres kár érte. Írlandi. Nemesvér. Ne engedd szenvedni, Vilmos! Tartozunk néki annyival, hogy derék katonalóként, tisztességgel haljon.

S mivel még mindig nem mozdultam, elővonta Terrier nyeregkapájából a pisztolyomat és halántékon lötte a szenvedő állatot.

Terrier megremegett, fölemelte vérző fejét utoljára, azután visszahanyatlott.

Megsímogattam mégegyszer a nyakát, ott ahol Klári cirógatta meg utólszor.

És elfordítottam a fejem.

Cser Jancsi lenyergelte, lekantározta, vállára vette a szerszámokat, de még tízszer is visszanézett rá.

Alvajáróként botorkáltam tovább a tábornokkal az oszlop végén.

Arra még emlékezem, hogy egyszer, egyetlenegyszer fölsóhajtott a szörnyű menetben Görgey:

— Hergott, ist das fürchterlich! Úristen, milyen rettenetes ez az út.

De akkor már lent botorkáltunk a völgyben, sötét volt és tudta, hogy senkisémet látja az arcát.

Mégis azt mondom Kemelel: nem ember. Vagy ha ember — több mindnyájunknál.

Mikor bevánszorogtunk ide, megszorította a kezem s csak ennyit mondott:

— Ez a kézzorítás minden utásznak szól. A Szalkáért, a Szuha Horáért és a Sturecért.

Ma, január 28-ikán pihent a meghajszolt hadosztály.

Szomorú, gyanakvó kis tót városka ez a Rózsahegy. Nem szeretnek itt bennünket. De temploma van, vasárnap volt, s orgonaszóban borulhattam le a Jóisten előtt.

Rongyosan, megviselten, kárvallottan, de — élek. Túl vagyunk az Üveghegyen.

Csak olyan rettentő messze ne volna — Pápa.

Szegény kis kádármesternél lakom. Az ágy oly rövid, hogy úgy alszom benne, mint az összecukott bicska. De a kályhában lobog a tűz, s az ágyban paplan is van, dunna is.

Odakint a tűzhely mellett gyerekhangok imádkoznak tótul.

A kádárné imádkoztatja vacsora előtt a kisfiát meg a kislányait.

29-ik január. — Liptószentmiklós

Menet Liptószentmiklóstra. Két és háromnegyed mérföld. Szeles, de derült idő. 15 vonás a fagyponthoz, Réaumur mércéjén.

Elöl az Aulich-divízió, mögötte a főhadiszállás, majd fél menetnapnyira a Kmety-hadosztály.

A Sebess-század az elővédben, az enyém az Aulich-hadosztály végén. Huszonhét menetképtelen betegemet, már tegnap átadtam a tábori lazarétum székérozslópának.

Boldog, derűs nap. Könnyű, ötórás menet a felső Vág völgyében. Balkéztől a Liptói Magura, jobbkeztől az Alacsony Tatra havas hegyvonulata.

S egész út alatt a főhadiszállás törzsével együtt — gyalogoltam. Mert ők is gyalog tették meg az utat.

Szenci meg Zsigmond szerint azért, mert én ló nélkül maradtam. Ez persze csak tréfa.

De úgy kezdődött, hogy Rózsahegyen, miközben a menetoszlopba való besorolásra várakoztunk a századdal, az előttünk elvonuló Clementis-, majd Gáspárdandárnak engedvén át az utat; lejöttek a főhadiszál-

lás tisztjei is. A lóápolók elővezették a törzs nyergelt lovait.

Bayer pálinkáskulaccsal kínálhatta a rókamálasbundájú Ragályi kormánybiztost, Souppert, meg a Guyon-hadosztálytól visszavezényelt elegáns, monoklis Albrecht vezérkari századost, Dukát, Rochlitzot, azután egy fiatal huszárkapitányt, Mednyánszky honvédpátert, és egy elképesztően gyerekképű hadnagyot. Az ismeretlen kapitány, meg ez a hadnagy alkalmasint a Beniczky-féle hadoszloppal került hozzánk, mert úgy rémlik, mintha a selmeci tisztiétkezésben láttam volna őket először.

Németül tréfálkoztak.

Mi ott állottunk a századom szárnyán, Szenczivel és Gusztival. Már a Gáspár-dandár vége — a szürkeköpenyes, és Körmöc óta végre kakastollaskalapú tiroli vadászok utolsó százada — masírozott előttünk, amikor lejött a tábornok is. Kempelen főhadnagy, meg egy pirosarcú, kurtaszakállú százados kísérte. Mint utóbb kiderült: Mezőssy Menyhért honvédszázados, a hadügyminisztérium kurirja. Ez még a bányavárosokban ért el hozzánk, a Tiszához való vonulás sürgető parancsával, s most, tarsolyában Görgey jelentéseivel, a Hernád mentén akar átsurranni Schlick hadtestén. Szentmiklósig velünk tart.

Tisztelgést vezényeltem a századnak s úgy maradtunk. Bagdi Ferke, izgatottan verte, a két cigány pukkadtt pófával fújta, a díszjelet.

Elővezették a tábornok hatalmas pejlovát, a Csókát, Görgey megveregette a nyakát, s már föl húzta

kopott, erős, csaknem könyökigérő lovaglőkesztyűjét, amikor ránkesett a pillantása.

Erre otthagya a törzset, végigsietett a század előtt, s vidám tekintettel nézett az utászaim szemébe. A lőszőrforgós csákók, világos szürke köpenyek fala mozdatlanul állott.

Visszafelé jövet megállott a közép előtt.

— Csak annyit akarok mondani szóval is — kiáltotta érces hangon — hogy büszkék lehettek a Szkalka, Szuha hora és a Sturec névre!

Tisztelgett és vissza akart menni a lovához.

A század szárnyáig kísértem. A szárny mögött ott állott rettentő csákója alatt, bő, szürke köpenyében s óriás utászsizmáiban a kisdobos. Mögötte meg elárvult lovászom, vállán a nyereggel és kantárral.

Görgey megállott, a mellét kipukkasztó, dülledt-szemű kölyök előtt.

Láttam, hogy mosolygást fojt el.

De csak bólintott.

Azután Cser Jancsira pillantott, majd hirtelen rám villant a szeme. Most nem a kék villámok cikáztak benne, hanem a felhőilen nyájas ég.

De csak tisztelgett.

Hanem ahogy a táborkarához ért, megszólalt jókedvűen:

— No urak, gyerünk! De a lovaitokat csak küldjétek előre az enyimekkel együtt, mert ma mi is gyalog sétálunk át Szentmiklóstra.

S ezt elmondotta németül is, hogy a Lapátszakállú is megértse.

A lovakat elvezették a huszár-lovászok.

A kényelemszerető Bayer meg is vakarta a füle tövét, a kövér Lumniczer törzsorvos pedig sóhajtott. Még a csákórózsája mellé tűzött, páros fehérpántlika — a honvédorvosok megkülönböztetőjelvénye — is egyszerre búsabban libegett a vidám szélben.

A századot elindítottam és, az útóvédhez lévén beosztva, a végére maradtam Szenczivel.

Görgey és tábornoka mögöttünk lépegetett. Rajtuk túl: a bozontosfüvegű gránátosztály élén, a savanyú Weissl, majd pedig a törzshuszárszázad, meg a főhadiszállás emberei.

A tábornok szaporán járt. Csakhamar a nyomunkba értek és átvették az előttünk haladó hadosztály menetütemét.

Belekeveredtünk a törzsbe. S egész Liptószentmiklósig együtt masiroztunk. Az egész eddigi hadjárat alatt nem láttam ilyen vidámnak Görgey Arturt. Tréfálkozott, évődött. Most nem volt semmi éle a tréfáinak. Az élesenvágó gúny, amely olyan elképesztően találó torzítással tudta az ember elé állítani az érintett személyt, tárgyat vagy esetet, s amellyel mindig a legmagvasabb lényegre mutatott rá, ma délelőtt a tarsolyában maradt.

Ma az egyszerű bajtárs, úgyis mondhatnám, pajtás volt.

A beszélgetés javarésze németül folyt, hogy valamennyien résztvehessenek benne. Eleinte a tejfölös-képű hadnagyot ugratták. Ezt Hahnenheim Józsefnek hívják, s úgy hallom, valami nagyúri német familia fia. A Coburg- vagy Hannover-buszárok kadétja volt,

amikor Jellachich betört. Bajtársaihoz ragaszkodó tisztaszívű gyerek, hát ittragadt.

Görgey avval ugratta, hogy az én kisdobosommal toboroztat majd hasonlókorú kölyöcsapatot, s azoknak a parancsnokává teszi meg Hahnenheim Józsikát.

Józsika hadnagy pedig piros arccal hajtogatta, hogy kerüljünk csak szembe az ellenséggel, majd megmutatja ő, mennyire férfi.

Az ismeretlen kapitányról jóideig nem tudtam kiesoda. De amikor véletlenül oldalról néztem meg és az arcélét láttam: egyszerre esküdni mertem volna hogy Mednyánszky-ivadék.

Meg is kérdeztem Cézár pátert, vajjon milyen atyafiságban van a kapitánnyal.

Elnevette magát:

— Ej, hát az édesbátyám!

S nyomban közénk szólította.

A kapitány hangja meg éppen hasonlít László testvérüknek, a Lipótvárát védő őrnagynak s egykori testőrbarátomnak hangjához. Alaposan kikérdezett, honnét ismerem Lacit, s azután fölsóhajtott:

— Isten oltalmazza meg, szegényt!

Görgey a hegyeket magyarázta, a körülötte me-nőknek. Örömmel, boldogan mutogatta a Liptói Magura ormait, meg az Alacsony-Tátra kúpjait, nyergeit. Látszott rajta, hogy itthon van, s minden lépéssel közelebb érünk szűkebb hazájához: a Szepességhez.

Mögöttünk Zuber őrnagy, Duka és Bakody főhadnagy lépegettek. Zuber széles taglejtésekkel ismételtette, milyen elképedt arcot vágott tegnap az a vete-rán, nyugalmazott kapitány, aki Rózsahegyen Win-

disch-Grätz titkos üzenetével kereste föl a tábornokot, s akit olyan frappánsan intézett el a gazdánk.

Jómagam semmit sem tudtam az esetről, Duka meg Bakody a részletekre voltak kíváncsiak, így hát Zuber az egészet elmondotta.

Röviden az történt, hogy a Gáspár-dandár keleti előőrseinél, tegnap délben, egy bicegő, nagybajuszú, nyugdíjas huszárcapitány — valami Rankay József nevű öreg úr — jelentkezett. Görgey tábornokkal akart beszélni. Hogy valami bizalmas üzenetet kell neki átadnia. Denikve, eléje is vezették. Vagy tíz percig zárt ajtó mögött beszéltek. Akkor beszóltotta a tábornok Zubert, Bayert, meg két törzstisztet a Kmety-hadosztályból, akik történetesen a főhadiszálláson jártak. A tábornok ezek, valamint a hűledező Rankay előtt elmondotta az imént lefolyt beszélgetést. Eszerint Windisch-Grätz herceg, bizalmas futár útján, megkérte Rankayt, tolmácsolja üzenetét Görgeynek. Üzenete fölötté meglepő. Mivel a herceg úr ömagassága a váci kiáltványról hallott s ebből úgy véli, hogy Görgey és a feldunai hadtest kiábrándult a forradalomból, mivel további értesülései is mind a hadtest teljes szertezülléséről számolnak be: felszólítja Görgey urat, vezesse át hadtestét a császári hadsereg táborába, vagy játssza azt át, valahogyan mindenestül az ő kezére. E szolgálat fejében a herceg úr ömagassága teljes amnesztiát, valamint a monarchia határain kívül szabadon megválasztott helyen, élethossziglan való gondnélküli megélhetést biztosít Görgey úr számára.

— Elképzelhetitek — mondotta Zuber — milyen

elképedve hallgattuk a tábornok úr megkísértetését. De mielőtt még fölocsudhattunk volna, előhúzta a gazdánk a váci proklamáció egy németnyelvű példányát s átnyújtotta az ámuldozó Rankaynak. Szót csak keveset fűzött hozzá. Körülbelül csak ennyit. A feldunai hadtest nem ábrándulhatott ki a forradalomból, mert sohasem volt abba szerelmes. Ellenkezően. Ha forradalomról volna szó, szembeszállana vele. Ami pedig a szertezüllést illeti, ennek fokáról a császári csapatoknak rövidesen lesz szerencsájük közvetlen tapasztalatokat szerezniök. Végül ami a váci kiáltványt illeti, azt méltóztassék ömagasságának tüzetesen elolvasni, s akkor tisztában lesz a feldunai hadtest felfogásával. Evégből átadja azt, úgyis mint az ajánlatra szóló választ, s egyszersmind — ultimátumot. — Rankay dadogva és hüledezve vette át a nyomtatványt, az ablaknál kereste az ajtót, s mihelyt kívül volt, olyan harsányat kacagtunk, hogy a könnyünk is kicsordult a nevetéstől.

És Zuber olyan sikerült, mókás képpel és mozdulattal utánozta a megrökönyödött Rankayt, hogy mi is hahotára fakadtunk. És ez a nevetés előre-meg hátraterjedve hullámozott végig az egész tisztcsoporton s továbbfodrozva, új és új tréfákat, derűs históriákat vetett föl a lelkek mélyéről. És ez a vidámság nem szűnt meg, nem halványodott, inkább egyre bolondsabbban áradt, Szentmiklósig.

Olasziban megállottunk főzőpihenőre. S ahogy fölbodroztak a tábortüzek füstjei, a főzőgető, sütőgető legénység is úgy mókázott, mintha az egész hadosztály gyerekké vált volna.

Mi állva szalonnáztunk és kézzől-kézre jártak a kulacsok.

— Lesz-e még úgy — bolondozott Kempelen —, hogy mindennap terített fehér asztalnál ebédelünk?

— Otthoni, bojtoszsinorú hálókabátban? — tette hozzá nevetve Zuber.

— És himzett hálósapkában, mi? — kacagott Mezőssy százados.

Lumnicer fölsóhajtott:

— És hozza-e még ebéd után a feleségem a párolgó feketekávé, meg a hosszúszerű csibukot? Az ember már el se hiszi, hogy így volt valaha!

Erről az asszonyunkra, családunkra röppent a gondolatunk.

Görgey érdes tréfát fűzött hozzá:

— No, az én asszonykám ugyan jól járt! Se házunk, se tűzhelyünk, se tányérunk, se ibrikünk! Semmi dolga, semmi gondja hát! Ez aztán mód! Ugyan jól járt velem!

S parányi sóhajjal tette hozzá:

— Azt se tudjuk egymásról, merre hanyódunk a világban.

Jaj, hát az enyéme? — lükkent meg az én szívem is. — Tudják-e, sejtik-e, merre sodorhat a háborús sors?

De ez volt az egyetlen báránypelldő-foltoska, amely ma átsuhant a kedvünk fölött.

Mert most este is, amikor e sorokat írom, az az érzésem, mintha avval a Rankay-jelenet után kitört kacagással, föloldódott volna a hadtest lelkét tavaly

óta fojtó szorítás. Mintha napsugár érte volna a bennünk gomolygó ködöt.

Kora délután értünk Liptószentmiklóstra.

Biz ez apró kis városka. Bár a csapatok jórésze a környékbeli falvakban, tanyákon van, az ittlévő részeknek is össze kell zsúfolódniuk.

Három szubalternus tisztemmel, meg Mezőssy századossal, a hadügyminiszter futárjával vagyunk egy-szálláson, valami szücsmesternél. Az ágyat és a pamlagot Mezőssynek és nekem hagyták a fiúk, maguk szalmán alszanak majd. A sok, száradó irha ugyan nem a legjobbszagú, de a fő, hogy meleg a kvártély.

Némi nyújtózkodás után széjjelnézünk kissé. A nevezetességekkel hamar készen vagyunk. Régi, ötbatszázéves templom magasodik a városka fölé. Ezt valóban érdemes volt megnézni. A másik nevezetesség — bár nem sok látnivaló van rajta — a megyeháza. Abban a főhadiszállás ütötte föl a sátorfáját. Előtte: tágas tér. Itt áll az Aulich-hadosztály tüzérsége. Sztrakoniczky százados, meg Jungwirth százados hatfontos ütege. Csak a Kramper-féle lovasüteg ágyúi vannak tüzelőállásban a helység keleti kijáratánál. A hatfontos gyalogütegek hát pihennek ma éjszaka. A tágas teret ágyúk meg tarackok szegélyezik. Kölyökcárcú tüzérposztok sétálgatnak előttük, főlgyűrtgallérú köpönyegben, mellükhöz támasztott, kurta tüzérkardjukat összefont karjukban tartva.

Ahogy elmentünk mellettük, a tüzérekre terelődött a szó. Mezőssy azt mondja, az egész honvédár-

mádiában a tűzérek a legfiatalabbak. Csupa tejfölös-képű legény. De hát ez érthető is. Jellachich betörésekor talán csak hét vagy nyolc császári üteg volt az országban. Azoknak a legénysége is javarészt osztrák, lengyel, tót vagy cseh. A csehek meg osztrákok lassanként elpárologtak csak a többiek maradtak velünk. Néhány lelkes tiszt szervezte meg az egész magyar tűzérseget, ebből a maroknyi, öreg tűzérből, meg az idetoborzott — főként tanult vagy éppenséggel még diáksorban lévő — fiatalságból. Érthető hát ha csupa gyerek. De más furcsaság is keletkezett ebből. Az öreg tűzérek a német vezényszóhoz szoktak. Magyar tűzéرنyelv nem lévén, német komandóra képezték ki ujoncbajtársaikat is. Ezért — bármily furcsa — az új magyar tűzérség legtöbb ütegében, németül vezényelnek. Alig néhány üteg tudta eddig bevezetni, az azóta megszerkesztett magyar tűzéرنyelvet.

Most, hogy ott mentünk el ezek mellett a gyerek-katonák mellett, ötlött a szemembe, hogy a szegény Olap Sanyi ütegeből megmaradt egyetlen háromfontos ágyút a „Bözsikét“ a Jungwirth-üteghez osztották be. A többi odaveszett Hodricsnál. A „Bözsike“ tűzéreinek ma is könnybelábad a szemük, ha az elveszett testvérágyúkról beszélnek. Mintha valóban élő, kedves, szép leánykák lettek volna. Mert Olap ütegében csupa leánynevet adtak az ágyúknak. Minden üteg elnevezi valahogy az ágyút. Ilyen neveik vannak: „Üdvöske“, „Kincsem“, „Bátor“, „Durcás“, „Vitéz“, „Oroszlán“, „Bajtárs“, „Alkotmány“, „Szabadság“, „Diadal“, „Villámló“, meg hasonlók. A gyalogütegek

mind négy ágyúból és két tarackból — vagy ahogyan egyes műszógyártók nevezik — két vetágyúból állanak. A taracknevek ilyenek: „Morgó“, „Mérges“, „Mackó“ és a többi. Olap hatfontos, könnyű ütegének mind a hat ágyúja leánynevet viselt. Még hozzá az ábécé sorrendjében. „Annácska“, „Bözsike“, „Cilike“, „Dórácska“, „Etelke“, „Franciska.“ — Most már csak a „Bözsike“ árválkodik itt. De Olap megmaradt kölykei annál több szeretettel tisztogatják, fényesítik, kényeztetik.

Észre se vettük, messzire elsétáltunk Vihodna felé. A Kriván roppant hősüvege vörösén izzott a nyugvó nap fényében.

Már hallottuk az előőrsvonal magyar és német őrkiallásait. Mert a Wasák, Sándor-bakák és a tiroli vadászok persze németül kérdezik a „Feldruf“-ot, meg a „Parole“-t, míg a honvédek „tábori jelet“ és „ígét“ követelnek az őrsvonal mentén járkáló emberektől vagy katonáktól.

Friss, arcpirosító szélben értünk haza. Esteledett. Néhány utcai lámpa vetett parányi fényt a derengőóra. Egy-két táncoskedvű, fiatal tiszt, a szállásadók révén persze már ismerkedett a városka fehérnépével. Örömmel ujságolták, hogy estére honvédbált rendeznek, mert engedelmet kaptak rá a tábornoktól.

Sűrögtek is veszettül. Zsigmond és Triplakarsay persze nyomban beleugrottak a rendezésbe.

Egyszerre szekér zörgött a vármegyeháza elé. A szekéren, bebugyolált asszonyféle ült, s a gubás, kucsmás tót kocsis mellől egy tizedes ugrott le.

Mi éppen ott ácsorogtunk Mezőssyvel és Szenczi-vel a megyeháza kapuja előtt.

A tizedes tanácstalanul nézett körül, majd összevágta magát előttünk.

— Alázatosan jelentem, ez az asszony Vihodna felől jött. Aszongya, hogy a tábornok úr felesége vóna. Megörültünk neki, de nem vagyunk bizonyosak benne. Csak németül tud. A hadnagy urunk idekísértette, hogy majd elválík, igaz-e. Mer hogy nagyon szegényes. Semmije sincs, csak ez a papiros iskátulája.

A kapuőrségen álló gránátosok hadnagya behorant az épületbe, én meg odaléptem a szekérhez.

Persze, hogy Görgeyné volt.

Ám alig válthattunk néhány szót, lesietett a tábornok. Köpönyeg nélkül, hajadonfőtt.

— Ma petite! Ma pauvre!

Az asszony szavát nem hallottuk, mert akkor már az ura vállán volt a feje, ahogy az leölelte a kocsiról s vitte, vitte a karjaiban be a vármegyházába.

Kopott kis papírdobozát Kempelen vette át a tizedestől. Ő fizette ki a kocsist is.

Egyszeribe még jobban megpezsdült a városbeli tisztikar. De még a környékbeli falvakból és tanyákból is betódultak a szolgálatmentesek.

Zsigmond és Karsay csak két falatra rohantak haza. Az Aranyaszájú még azt is bajuszkötővel az orra alatt kapta be. S utána úgy fésülködtek, keféelkedtek, mint az eszeveszettek.

Persze elrángigáltak bennünket is a megyeházára.

Mert annak a dísztermében rendezték a vigasságot. Ott volt a hadtesttörzs tisztieihezője is.

Éppen vége volt a vacsorának. A tisztek Görgeyné előtt csattogtatták a sarkantyúikat s a legényeik gyorskézzel szedték szét az asztalokat, hogy helyet tágit-
sanak a tánchoz. A trombitásokból és dobosokból cigánybandává visszavedlett füstösök, köztük az én két utászruhás fáraóivadékom is, már gyantáztak, cincogtak. Csak a Jóisten tudja, hol rejtegetik, hogyan szállítják ezek a gyapjashajú, fekete betyárok, a hegedűiket, brácsáikat, pikuláikat, nagybögőjüket! De az bizonyos, hogy mihelyt két pár tisztisarkantyúnak bokázásra kerekedik kedve: nyomban egész banda verődik össze, minden zenészerszámaival.

Bámulatos, hogyan föl tudja gyújtani egyetlen asszony is, ezt a rengeteg, ágrólszakadt, vihar sodorta katonát! Milyen daliásak, milyen úri gavallérok kopottságukban is. A szenvedések völgyének szörnyű éjszakáján, vagy a Sturec jeges viharában olyanok voltak mint a pusztulásba kiveret, cafatos condrájú, nyűszítő kuvaszok. Itt meg úgy lépnek, mozognak, gaval-lérkodnak, mintha a bécsi udvari opera csarnokában, vagy valamely fejedelmi fogadáson parádéznanak.

A legkopottabb közöttük: a tábornok. Ha hódító ifjúsága s minden férficsoporthól is kiváló rendkívüli-sége nem emelné ki közülük, bizvást egyszerű, szerény törzstisztnak nézhetné valaki.

A legdaliásabb közöttük mindenesetre Beniczky őrnagy, a Tót Herceg. Igaz: ez itthon van a Felvidéken s válogathat az aransujtásos atillái között. Kempelen, meg Soupper Sándor monoklija fényesebben villog,

s ezek még a féltett pantallójukat is fölvették. Hozzá: finom lakktopánt halkpengésű sarkanytúval. Hát a kis Hahnenheim, meg Schmidegg! Szinte kibújnak a bőrrükből, hogy egy-két kedves szót váltson velük Görgeyné. Még a himlőhelyesképű, lapátszakállú, medvehangú, nehézmozgású Bayer is simábban, rugalmasabban hajladozik, gesztikulál. S mintha a mély morgása is lágyabb volna, ahogy a kis Görgeyné közelében beszélget Beniczkyvel.

Közel állunk hozzájuk, az ajtó mellett, idehalljuk német beszédüket.

— Übrigens, most hallok — dörmögi Bayer a Tót Hercegnek — hogy ez a Rankay nevű naftalin-husár már a kis tábornoknénál is okvetetlenkedett, mielőtt beállított volna hozzánk. Azaz hogy éppen az asszonykát akarta megnyerni a Bombaherceg tervei számára. Megszimatolta, hogy Görgeyné nem tudott hazamenni Franciaországba, ahogyan az ura szerette volna, s valahol itt a Felvidéken húzta meg magát. Mert nem akar elszakadni a férjétől. Denikve, a buzgó, öreg svaregelb végigjárta a Görgey-rokonságot az asszony után. Toporcon nem lelte. Azt mondták neki, csak néhány napot töltött ott, s nagyon rosszul volt. Késmárkon keresse. Késmárkon, Bodányiék kastélyában, azaz Görgey Klementinánál már megint hült helyét találta. Onnét különben is kinézték a szegény kis menyecskét. Nosza utána Lucsivnára, Szakmáry Donátné, Görgey Idához! No itt rátalált az öreg kehes. Ígért is fűtfát a menyecskének, ha az urát eltántorítja. Csak egy levélkét kért tőle az urához, néhány szerelmes, rábeszélő sorral. Hanem ez karakán kis teremtetés!

Egyszerűen kitette a szűrét, a penészes öreglegénynek! Akkor bicegett át a póruljárt Windisch-Grätz-lovag Rózsahegyre. A többit tudod.

— Fáradt ez a kis teremtés — állapítja meg a Tót Herceg. — Bár olyan elevenen csillogó szemmel beszélget, hogy látni rajta: ebben a percben nincs nála boldogabb lény a világon.

— Valóban az — bólogat a Lapátszakállú. — Ez a boldog viszontlátás is delejezte föl ilyen elevenné ma estére. De fáradt is, gyöngé is. A tábornok úr nagyon aggódik érte.

Most Beniczky füléhez hajol Bayer és súgva mond valamit.

Majd ismét hangosan folytatja:

— Sokszor borong rajta, mi lesz a feleségével, talál-e olyan nyugodt zugot, ahol világrahozhatja gyermekét ez a viharsodorta asszony.

— Szegények! — sóhajt Beniczky résztvevően. — Az ember azt hiszi, hogy a háború csak a férfiak próbája. S ime ott csapkod a villáma az ilyen szelíd, gyöngé kis teremtések körül is.

Elhallgatnak.

Görgey kíséri kifelé a feleségét. Az asszony mosolyogva lépeget, bólogat jobbra-balra, a tisztek hajlonganak, sarkantyúik csörrennek, a cigányok valami tuszt húznak, majd lelkes éljen zúg föl.

S ebben a meleg ünneplésben halad, lép a fekete bársonyruhá, törékeny, csöpp asszony az ura előtt, boldog-fáradtan. Alig árnyalatnyival nehezkesebb a járása, mint Győrött volt, de az arcocskája vékonyabb,

megnyúltabb. Mikor előttem megy el, éppen a cigányok felé int kedvesen, hát nem lát meg.

Igen, ő most a legboldogabb feleség Magyarországon. A hányattatások asszonya megint összesodródott a párjával. Ám ez az erős férfi tele van miatta gonddal, aggodalommal. Minden mozdulatán rajta van a szeme, s a két karja készen áll, hogy a legelső meg-ingásánál fölkapja és magához szorítsa. Hiszen egész nap utazott Lucsivnárról idáig, erős hidegben, metsző szélben s csaknem odafagyott a zörgő, rossz szekérhez.

Az ajtóban int is Görgey a derék Lumniczernek, menjen föl velük a szobájukba.

Közben azonban gyülekeznek Szentmiklós és környékének népei, a cigány tánczenébe kezd, s a tisztek egymással versenyezve sietnek a kipirultarcú táncosnők elé.

Néhány percig nézegetjük még a kerekedő bált, de Mezőssy fáradt, hát eloldalgunk szépen — haza.

Holnap korábban indul mint mi, korán is fekszik.

Én meg előkeresem a naplót, írószerszámot.

— Nem tudom — dűnnyögi vetkőzés közben — mikor kell megint átvedlenem fűtyülő-zsidóvá, hogy átvergődhessem a császári hadak vonalain. De remélem, ha jövet átcsúsztam köztük, menet is sikerül. S vajjon mi történt azóta Debrecenben?

— Az ám, Debrecen! — kapom föl a fejem. — Ugyan hogy érzi magát vice-fővárosként?

— El se képzelheted, hogyan beletalálta magát! Megpezdült, mint a menyecske a huszártrombitára.

És elmondja milyen zsongó élet támadt Debrecenben már január derekára.

Bár a honvédelmi bizottmány nem érzi magát biztonságban, s a Hábé irattára ma is kocsikra rakva útra készen áll a városháza udvarán a további menekülésre; Kossuth valósággal új lelket lehelt az álmos civis-városba. Az „Alföldi Hírlap“ mellé egész sor új lap sorakozott. A menekült pesti újságok közül nyomban megjelent a kormány hivatalos lapja a „Közlöny“, majd az „Esti Lapok“. S persze a flamingók is sietve szólaltatták meg a radikális „Március Tizenötödiké“-t. — A civis-város lakóssága másfél hét alatt megkétszereződött. Olyan mint valami hatalmas, nyüzsgő tábor. A piacokon toborzóasztalok állanak, hajnaltól estig szól a verbunkosok muzsikája, és százával csapnak föl a legények. Az utcákon éjjel-nappal jönnek-mennek a lőszeres-, meg eleség-szekerek, terelik a Tiszántúlon összeszedett, s besorozott pót-lovak új meg új falkáit. Minden nyílt tér, vagy üres telek, de még a hozzáférhetőbb kertek javarésze is: egy-egy tábor, ágyútelep, szekérfalu. S mennyi egyenruha! A lengyel, német és olasz légiók szervezése igazában csak itt indult meg. Prémszegésű-piros csapkás, piros-gallérú és fehércabátos lengyel gyalogosok; vörösgallérú-, s vörösszegésű sötétkéruhás, és ehhez Kossuthkalapot viselő német legionáriusok; magas-csákójú, füzöldköpönyegű olasz légionisták; meg a kék ulánuscsapkát, pirossal szegett, fehér nemeztűtű égszínkéruhát és kékfehér-zászlócskás dzsidát hordó lengyel lovasok: eleven és festői színfoltokat adnak Debrecen forgalmának. Éjszakánként is legfeljebb csak néhány órára csillapodik ez a sürgés. De alig kukorékolnak a kakasok hajnalt, már meg-

mozdul a forgalom. Roppant ujonctömegek vonulnak át a kálvinista Rómán, s friss lovasszázadok és tüzér-
ütegek dübörögnek végig az utcáin, hogy csapattes-
teikhez csatlakozzanak.

Bár a nép — mondja Mezőssy — vajmi keveset
törődik a liberális forradalom „világboldogító“ esz-
méivel, s egyszerű ösztönei csak azt hajlandók tudom-
ásulvenni, hogy ellenség jár a haza földjén, tehát
vérekedni kell; a forradalmi izgatás mégsem pihen.
A flamingók elképesztő ügyességgel szövik bele a ma-
guk revolucionista és republikánus törekvéseit a
reánkényszerített önvédelmi harc becsületbeli kötele-
ségébe. Nem volt még rá példa, hogy valamely, min-
den ízében nemzetközi áramlat ennyire magára tudta
volna kendőzni a melldöngető hazafiság és magyar ér-
zés színeit, ennyire magyarízü szólamokba tudta volna
önteni egész dialektikáját, mint a liberális forradalom.
Hovatovább annyira sikerül azonosítaniok e nemzet-
közi elveket s a maguk egyéni érvényesülésének érde-
keit a magyar nemzeti ügygel, hogy még a tisztábban-
látók szemléletét is összezavarják.

S amíg a nép meglehetősen józansággal nézi őket,
s olybá veszi a mozgalmas forradalmi külsőségeket és
külföldmajmoló handabandázást, mint holmi cirkuszi
csepűrágók, vagy majomtáncoltatók mutatványait; a
tanultabb rétegek, a volt köznemesség és a városi pol-
gárság jórésze bizony sodródik a flamingók felé. Az
öblös hang: hatásos terroreszköz. S flamingóék rossz
magyarnak, hazaárulónak kiáltanak ki mindenkit, aki
nem vallja magát liberálisnak és republikánusnak.

Madarászék hát Párist játszanak Debrecenben. A

piacokon egymást követik a népgyűlések és a szónokok harsogó megértésnek minősítik, hogy annyi hallgatójuk akad. Hogyne akadna, hiszen Debrecen most olyan, mintha állandóan vásár volna benne!

Jó néhány flamingó időnként egyszerűen kinyitja az ablakát és „szónoklatot intéz” a néphez.

A bivalytüdejű Besze János rendszeresítette szónoklatait. Délután háromkor megjelenik a szállása erkélyén és harsog. Tücsköt-bogarat beszél össze, de a mesterinasok, ráérő civisek és diákok pontosan egybe gyülekeznek, hogy meghallgassák falrengető hangját.

— Ámerikába sincs ilyen hang! — állapítják meg dölyfösen, jóleső meglepedettséggel.

Le-lezajlik egy-egy macskazene is.

Minden kávéház és vendéglő: a honmentés temploma.

A kocsmákban viszont a lelkes diákság szónokol az asztalokon — tanulás helyett.

Mindezek mellé: éjjel-nappal zenészó zeng a városban mintha Magyarország valamennyi cigánya ott adott volna találkozót egymásnak. És hát sáskaként lepte el Debrecent bizonyos hölgyvilág is, amely életbevágó kötelességének véli, a buzgó hazafiak körül nyüzsgését.

Valami élelmes, bécsi liberál-menekült, valódi párisi metropolis-színvonalra igyekszik emelni a derék hortobágyi várost. Evégből forgalmas kártyahelyiséget nyitott, ahol egyes honatyáink a zöldasztalon is megkísérlik a va banque-játékot.

Csak az aprópénzzel vannak bajok. A fém-aprópénz eltűnt. Ezen úgy igyekeznek segíteni, hogy az

egy-, meg kétforintos bankjegyeket négyrésztre vágják. Mivel azonban a nép nem hajlandó ezeket elfogadni, Kossuth rövidesen külön tizenöt- és harminckrajcáros bankjegyeket nyomtat.

Mindezekről eltekintve becsületére szolgál Debrecennek, hogy azt a roppant föladatot, amely elé oly váratlanul került, derekasan állja. Példás rendet tart, noha a szállásbérek, valamint üzleti árak hihetetlenül fölszöktek. S ami a vidék és a város életrevalóságának legdicséretesebb jele: élelmiszer bőségesen érkezik a piacokra.

Szóval a derék hajdúváros minden igyekezetével azon van, hogy megfeleljen Kossuth jóslatának. Kossuth ugyanis a honvédelmi bizottmány nevében kiadott kiáltványában — ahogy Mezőssy mondja — kijelentette, hogy Debrecen az a szikla, melyre Isten fölépíti a magyar szabadság szentegyházát s amelyen a pokol kapui sohasem fognak diadalmaskodni.

Mezőssy 10 órakor elaludt, s én hozzáfoghattam az íráshoz.

Most éjjélre jár. Magam is pihenőre térek. Alig merek hazagondolni, mert úgy fáj! Ötödik hete nem tudok semmit azokról, akiknek a képét a szívemben hordom. Én Istenem, legyen rajtuk a szemed!

P. s. — Ideírom még a holnapi diszpozíciót:

Az Aulich-hadosztály Hibbére megy. A Kmety-divízió: Liptóújvárra. A Beniczky-hadoszlop elsőfele: Liptószentmiklóstra, másik fele: Kralovánról Rózsahegyre.

A déli hadoszlop Guyon-hadosztálya holnap Tel-

gártra, Piller-hadosztálya és a Simonyi-csoport Breznóbányára ér. — A málhavonat: Piller mögött fél menetnapra.

30-ik január. — Hibbe.

Délelőtt tízkor indultunk. Elöl a Clementis-dandár, hátrább a Gáspár-dandár. Amögött a főhadiszállás.

Az én századom az elővédzászlóalj — a 15-ös trencsényi tót honvédek — végén.

Két szakasz Miklós-huszár — a Görgey Kornél őrnagy osztálya — meg a hadosztály csapatainak szálláscsinálói, másfél mérfölddel járnak előttünk. Velük küldötte a tábornok a feleségét is, Lumniczer doktor üveges hintójában.

Havazás, hideg, de könnyű menet. Két és fél mérföld. Utászmunka nem akad. Sokat mulatok Zsigmond Gusztin, Triplakarsayn és a két trombitásomon. Hajnalig mulattak. Valami keserűpálinkát ittak és most keserűnek érzik az egész világot.

Aulich egész idő alatt az elővédzászlóalj mögött lovagol. Nem szól két szót se, az arca mozdulatlanul mered előre, de mindenre gondja van. Esményi katona.

Mielőtt beérünk a községbe; utolér Görgey; Kempelen, Duka, Schmidegg és Hahnenheim kíséretében. Megint gyakoroltatta a csapatokat menetközben.

Mikor a századom élére ér, lépésbe lassítja ügöző lovát és rámszól:

— Te még mindig kutyagolsz? Miért nem gondskodsz lóról? A századparancsnok kötelessége

az erejével való takarékoskodás, mert neki van legtöbb gondja a századnál, s nem szabad kidülnie.

Mielőtt válaszolhatnék, elneveti magát:

— Igaz, ilyen kétszázfontos termet alá, nehezen talál elég erős hátast az ember. No majd meglátjuk!

Néhány szíves, német szót vált az előttünk lovagoló Aulich ezredessel, azután tovaüget, az elővéd elé. Kiséretének lovai magasra fölvergik a havat.

Ahogy eltűnt, eltűnődöm azon, milyen romolhatatlanul fiatal.

S egyszerre eszembe jut: éppen ma harmincegy éves. Jánúár harmincadikán húztuk meg Tullnban és Bécsben a fülét hajdanán.

Elmondom azt a többieknek is. — Futótűzként terjed végig az oszlopon ez a hír.

Két órákor dobszóval masírozunk be Hibbére.

Az előőrsöket ma a Gáspár-dandár adja. Két zászlóalja tehát túlmegy a községen.

Riadt tót falu. Nyomoruságos szállások.

A század egy közeli akolban van. Magunk is az embereink között telepszünk le. Csak ebédre, vacsorára megyünk be a nagyvendéglőbe. Az egész hadosztály tisztikara ott étkezik, dandáronként.

Délután alaposan szemügyre veszem a századot és lehordom a rendetlenkedőket.

Este, a vendéglőben, hozzám lép Görgey Kornél őrnagy.

— Te vagy az a Feliczián?

— Én.

— Parancsot kaptam rá, hogy kerítsek neked

lovát. Nos, Komáromi kapitánynak van két eladó lova is, mert folyton kupeckedik. Az egyik, szokatlanul nagycsontú, erős állat. Holnap, mialatt a Gáspár-brigád, s benne a Miklós-huszárok másik két osztálya is előrevonul előttünk, megnézheted. Magam is ott leszek, mert Artur bátyám meghagyta, jelentsem neki, hogy van lovad.

Alig tudom, hogyan köszönjem. Megindító ez a figyelem. Ezér gondja között is gondol rám Görgey tábornok.

Nagy hidegben megyünk ki az akolba.

Dermedt körmökkel írom meg e néhány sort, egy borosüveg szájába dugott gyertya fényénél. Alig látok mellette. Mindenki horkol már. Zárom is a jegyzetet.

Diszpozíció holnapra:

Aulich-hadosztály megyen: Lucsivnéra, Kmety-hadosztály: Hibbére, Beniczky-oszlop eleje: Liptóújárra, utóvédcsapatai: Liptószentmiklóstra.

31-ik január. — *Lucsivna.*

Gyönyörű, gyönyörű, gyönyörű!

Csak ezt mondhatom az időre és a Tátrára.

Sohse sejtettem, hogy ennyi szépség van ebben a szegény, megtámadott országban.

Reggel nyolckor indultunk. Elöl megint egy huszárszázad, azután a Gáspár-dandár, majd a Clementis-dandár. A sorakozónál hallottam, hogy Aulich ezredes még az este egy fő jácintot szerzett a hibbei paptól, beállított vele a tábornok szállására, s avval

kedveskedett neki a hadtest nevében. Görgey meghatottan szorongatta az öregúr kezét. Bár azt hiszem, legszebb születésnap meglepetése: a felesége érkezése volt.

Még gyülekeztünk, amikor elémtoppant Görgey Kornél, meg Komáromi kapitány. Persze a két lóval.

Az egyik kistermetű, jóvérű, nyugtalan pej. No, ez számításba se jöhetett.

— Jószerencse! — sóhajtott föl megkönnyebbülten a mokányképű kis Komáromi. — Ezt sajnáltam volna, mert nagyon kedvemrevaló kis jószág. Csikókancáért cseréltem magam is. Emettül a másiktul, szívesebben válok meg.

— Miért? — kérdeztem. — Mi hibája van?

— Semmi. Nézd meg. Hibátlan. S legföljebb hatéves.

Nagycsontú, almásszürke kanca.

Nézegettük, forgattuk, járattuk. Más, a csizársághoz értő ember bizonyára talált volna hibát rajta, én nem. Terrier elevenebb, idegesebb, jobbvérű volt, az bizonyos. De hát olyat úgyse találhatok.

Csak hát hogy olcsón kínálta a kapitány. Kétszáz forintért.

— Mégis lehet valami hibája, hogy ilyen olcsó! — gyanakodtam.

— Nincs annak ha mondom! — kupeckedett a huszár. — Erős, győzős, szárazpatájú, hosszúlépésű állat. Szinte óriás, ehhez a másikhöz képest. Lipicai vér is van benne. Éppen neked való, kamerád!

— De hát akkor mért akarod eladni, ha csupajó?

A kis mokány megvonta a vállát, hümmögött, majd elszánta magát.

— Megmondom ne! Lónak hibátlan, de nem huszárló.

— Nem értem. Ha egyszer hibátlan és jó, akkor miért nem jó huszárlónak?

— Annak nem jó.

— De hát miért nem?

— Mer dragonyosló, ne! Német nevelés. Köpcsény előtt zsákmányoltuk egy csetepatéban. Lába is jó, tüdeje is, háta is, járása is, keménysége is, győzősége is, csak éppen virtusa nincs. Nem huszáreszkadron elé való. Bakának jó, tüzérnek is, dragonyosnak is, svalizsérnak is, csak éppen huszárnak nem. Mer nem adhat virtust a mögöttejáróknak.

Huszárügy volt, huszárgög, huszárargumentum, el kellett fogadnom.

A vége az lett, hogy megvettem kétszáz forintért. Utalványt írtam az intendaturához, azt átadtam Komárominak, paroláztunk, ittunk egy korty pálinkát a kulacsomból, s nyeregbe szálltak Görgey Kornéllal.

— Ejnye, hát a neve? — fordultam a kis kapitány után.

— Tudja a fenét Mink Dragonyosnak hittuk.

— No akkor én is így hívom.

A csapatok közben szakadatlanul vonultak, nem volt időnk a nyeregpaszitásra, hát csak Cser Jancsi gondjaiba ajánlhattam a nagy, melák Dragonyost, s elindultunk.

Ragyogó hideg idő, ragyogó fehér hegyóriások.

Félórával azután, hogy elhagytuk Hibbét, elrobo-
gott mellettünk Görgeyné, azazhogy Lumniczer doktor
kocsija. Lelkes éljenzés dörgött föl az oszlop mentén.
És a gyerekasszony piros arccal, boldogan integetett
a csapatoknak. Bagdi Ferke vidáman pergette meg a
dobját s ettől kezdve minden dobos és trombitás meg-
szólaltatta hangszerét.

A bakák, meg utászok keményebben vágják a
marsot, a tüzérek kidüllesztik a mellüket a mozdo-
nyokon, s a huszárok hetykébben ringatják magukat
a nyeregben, amióta köztünk van ez a csepp teremtés.
Mással nem tudnak neki kedveskedni, hát így gaval-
lérkodnak. Íme: az asszony csodájai! Hiába: mióta vi-
lág a világ, két dolog kell a katonaneveléshez. Kemény,
tanult, hadhoz-értő vezér és — gyönyörködő asszony-
szemek.

Egész nap dobpergéssel és trombitaszóval vonul-
tunk a szikrázó, fejedelmi Táttra alatt. És megcsendült,
magától zendült meg a nóta is. Valahol a Wasa-zász-
lólalban jutott eszébe egy öregbakának, hogy vala-
mikor danoltak is mars közben a katonák. Hónapok
óta nem hallottunk nótát. Mert eddig nem volt igazi
katonaság a feldunai hadtest. Most kivirágzott belőle
a nóta is.

Búza, búza, de szép tábla búza,
Közepébe két szál majoránna.
Ki fogja azt learatni
Ha majd el köll masérozni
A regiment után, a regiment után...

Régesrégi bakanóta ez. Aulich ezredes azt mondja, hogy már 1812-ben énekelték a pozsonyi Sándor-bakák, meg az egri Wasa-legények, amikor Napoleon ellen hadakoztak, utóbb meg Napoleon hadaiban masíroztak Lengyelországon át Moszkva felé. Mert az öreg Aulich végigszenvedte azokat a hadjáratokat is a Sándorok kölyök-kadétjaként. A „grande-armée“ dermesztő pusztulásának, annyi jó magyar és tót baka szomorú vesztének képei fagyasztották meg a kedvét örökre.

Görgey ma a fiatal honvédtiszteket examináltatta. Odalovagolt egy-egy hadnagyhoz, megmutatott neki valami vonulatot, dombot, vagy kiugró hegyet a tájon, s megkérdezte tőle, hogyan, merre támadna, ha ott ellenség volna? Vagy hova állítaná a táboriőrséget, hová a főőrséget, tartalékát?

Ha kedvére felelnek, dicsér, ha mafláskodik valamelyik, rávezeti okos, higgadt szóval. És mindig evvel végzi:

— Nem boszorkányság ez, csak a józan ész logikája. Ha ismerjük a fegyverek hatását, akkor a taktikára már a táj tanít. Az mondja meg, hogyan kell rajta mozognom, támadnom, védekezni. Ehhez csak józan észnek kell lenni a csákóban és bátor, becsületes szívnek az atillában. Ennyi az egész!

Időnként abbahagyta a tanítást és a hegyeket mutogatta gyönyörködve a katonáknak.

Ó, hogy ismeri ezeket a csúcsokat, gerinceket, völgyeket, éleket!

Ez a nagy, háromélű óriás: a Kriván. De mögötte kibukkant már a Pátia, a Koncsisza. Ezek között, jó

hátral a bámulatos, négyágú Tátracsúcs hegyes ormai kandikálnak ki. Amott: az a Nagyszalóki-csúcs. Fölöt-tük ott, az a szakadékosölű: a Gerlachfalvi-, majd még arrább: a Lomnici-csúcs.

Hallgattuk a gyönyörűségtől zengővé vált szavát. Mert gyönyörű, gyönyörű, gyönyörű ez a világ itt!

És a csapatoknak, amelyek egy héttel ezelőtt még a megsemmisülés annyiféle iszonyatával viaskodtak, s amelyeket ez a kopottcsákójú fiatal férfi úgyszólván egymaga mentett ki az ellenség, a hóvihar, a sötétség és a szakadékok szörnyűségeiből; mondom, ezeknek a sorscibálta katonáknak eszébe se jut itt, hogy most is háború van. Pedig a nyomukban is ellenség, messze délen az oldalunkban is ellenség, és ellenség felé megyünk mi magunk is. Amazokat négy-öt menetnapnyira hagytuk s most verhetik a nyomunkat, de emehhez — minden egyes lépésünk közelebb visz.

Most tréfál, énekeltet, mosolyogva tanít bennünket, szinte játszat velünk a tábornok. Főlemeli szégyenben és rémségekben megrendült lelkünket, könnyű rövid marsokkal pihenteti a lábaink multheti remegését, s élesztgeti a kedvünket. Mert vidám harcos és elszánt sereggé kell válnunk holnapra vagy holnaputánra, hogy áttörhessünk az ellenség falán is.

Délben Vihodnán pihentünk. Percek alatt jókedvű tábor kerekedett a falu körül. Főzöttüzek lobogtak föl a zászlóaljok helyének szabályos négy-szögei mögött. A jobbszárnyon álló zászlók, valamint a fegyvergútlak sorai mellett csak az őrszemek sétál-

tak föl-alá. A többiek mind ott főzögettek a tüzek körül.

Triplakarsay nyárson sütötte meg a mi porciónkat, s azután ragyogó képpel találhatta elénk az izes szeleteket.

Olyan illata volt a peccsenyénknek, hogy oda-csalt egész sereg gyalogos-, tüzér-, meg huszártiszte is. S odakeveredett a kocsijáról a két kormánybiztos, Ragályi és Luzsénszky is. Vadászkalapos, bekeccses fiatalember lépegetett velük felénk. Mint kitűnt: Szemere Bertalan volt miniszternek, s most borsodi kormánybiztosnak a titkára. Szemere üzenetével vágta át magát a gömöri hegyeken, meg az Alacsony Tátrán, a feldunai hadtest táborába.

Persze, tele van hírekkel. A hónap harmadik hetében Debrecenben járt, hát onnét is sok mindent tudott. Úgy estünk rá, mint a kiéhezettek.

Csak úgy kapásból vetem ide, amit tőle hallottunk.

Mihelyt a Debrecenbe érkezett képviselők úgy ahogy rendbeszedték magukat, nyomban összeült a képviselőház. Bizony megritkultak. Szinte minden második honatya hiányzik. A főrendek közül meg éppen csak, hogy lézeng ott valaki. Madarászék persze megint előállottak avval az indítványukkal, hogy a távollevőket nyilvánítsák hazaárulóknak, Kossuthnak azonban sikerült egyelőre visszanyomnia őket. Így azt határozták, hogy a távollevők haladékat kapnak március elsejéig. A véstörvénytől felállítására ügyében azonban már kénytelen volt engedni.

Ismertetésre került a csonka országgyűlés előtt

Deák Ferenc jelentése is, a kudarcba fulladt békeküldöttségről. A flamingók „no, úgye igazunk volt” kiáltással vették tudomásul; a józanabbak lehorgasztották a fejüket.

A Madarász-csoport különben Deákot is hazaárulónak tartja, amiért visszavonult zalai falujába. Batthyány elfogatását eleinte egyáltalán nem hitték, most pedig azt híresztelik róla, hogy az egész: kicsinált dolog volt. A „hazaáruló gróf” maga kérte elfogatását, hogy elkendőztesse „a szabadság ellen eddig elkövetett ármányait” s jó hazafi színében maradhasson a nemzet előtt. Mert a kamarillának tervei vannak vele a forradalom után, az ország vezetése terén.

Deák jelentése, azaz Windisch-Grätz pökhendi kijelentése különben megfélemlítés helyett, még elszántabbá tette a debreceni országgyűlést. Mert ezek után még a legjámborabb álmodozók és titkos pécsovicsok előtt sincs más lehetőség, mint: a harc továbbfolytatása a véksőkig. Ezt nyomatékosan, országgyűlési nyilatkozat formájában is hangsúlyozni kívánja a törvényhozás.

Szemere embere néhány debreceni újságot is nyomott a kezünkbe. Most, hogy e bejegyzést rovom, idefrom belőlük Kossuth lángszavainak néhány sorát, amelyeket a nyilatkozat megszövegezése körül lefolyt vitában mondott.

„Az „Unbedingte Unterwerfung” annyi, hogy trja alá a nemzet saját halálának ítéletét. A halál, melyet itt elénkbe szabnak, bizonyos. De mely a harc végén ránk vár, nem bizonyos. Védjük tehát magunkat! Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem

ismer a história. Mégis kinyújtá a karjait engesztelésre, de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz. Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, minthogy védelmezzük magunkat. S ha védeni fogja magát a nemzet, akkor megél. S akkor esküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akárki a kormányon megmenti a hazát! És ha nem teszi, akkor tessék leütni még ma a fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát!

A békekövetség jelentésének tudomásulvételéhez különböző megjegyzéseket kívántak fűzni az országgyűlésen. Meglepetésszámba ment a nemrég még radikális, Madarász-csoportbeli Nyáry Pál pestmegyei alispánnak, s a honvédelmi bizottmány tagjának javaslata. Ez azt kívánta kimondani, hogy mivel Magyarországot erőszakkal szorították az önvédelem terére, ezért védeni fogja magát amig lehet, s nem adjuk fel a nemzet jogait. Mindamellett hangsúlyoznunk kell, hogy — a nemzet törvényes jogainak és függetlenségének elismerése alapján — bármely pillanatban készek vagyunk a békére is.

A flamingók fölhördültek. Madarász László és Irányi Dániel valósággal ledorongolták Nyáry, Kemény Zsigmond, Bartha György, Kováts Lajos, Kazinczy Gábor, Hunfalvy és társaik indítványát, majd pedig mocskoshangó válasz-szöveget szerkesztettek a Windisch-Grätz kijelentésére adandó feleletként. Ám ez a képviselők többsége — mint az országgyűlés méltóságával össze nem egyeztethető — elvetette. Bár a flamingók emiatt duzzogtak, maguk között elégtétellel állapítják meg, hogy mégis sikerült Kossuthot újabb lépéssel maguk felé rántaniok, amennyiben Kossuth határozottan szembeszállott Nyáry és társai indítványával is. Kijelentette ugyanis, hogy nem helyeselhet

olyan indítványt, amely kimondaná, hogy bármiként forduljanak is a körülmények: a márciusi alkotmány elismerését elegendőnek tartjuk a megbékéléshez.

— Kossuth végre átlépte a Rubikont! — dörzsölgetik a kezüket a vöröstollasok. — Kaput hagyott a továbblépésre. Nem mert szembeszállani a forradalommal!

Az elfogadott határozat szövege tehát csak azt mondja ki, hogy miután a nemzet csupán megtámadtatása miatt fogott fegyvert, s miután ennek ellenére is megkísérelte a békés megegyezést, de erre gőgös elutasítás volt a válasz: a végsőkéig kénytelen magát védelmezni.

E vita óta tele van Debrecen pletykával, Nyáry Pál és barátai „titkos pártalapítása“ felől. A flamingók minden bokor mögött „békepárti ármánykodást“ szimatolnak.

Nyáry Pál és társai föllépésének „merényét“ különben legújabbban Görgey és a feldunai hadtest váci proklamációjának bátorító hatásával magyarázzák a vörösök. A békeküldöttség jelentésével kapcsolatos vita idején ugyan alig egy-két ember tudott a váci kiáltványról, sőt Nyáryék még ma is azt állítják, hogy nem ismerik, a flamingók mégis azt mondják: enélkül nem mertek volna előhozakodni titkos óhajukkal. Persze — füstölög a flamingó-had — Nyáry és cinkosai nem féltik az irhájukat Bécestől, mert mindig gyávák voltak és sohase merték követni a valódi forradalmi eszményt. De Görgeyvel való egyhúronpendülésük kétségtelen. A váci proklamáció igazi szövegét — hangoztatják a flamingók — ugyan még

„az ingadozó Kossuth“ maga is eltitkolja, de annyi bizonyos, hogy a feldunai hadtest is csak a márciusi alkotmány elismertetéséig hajlandó harcolni. Tovább nem! Sőt! Úgy hírlik, hogy a váci kiáltvány még fegyveres fenyegetéssel is fordul azok ellen, akik a márciusi alkotmányon túlmenő követeléseket is forgalnak az agyukban. Mi ez, ha nem fondorlatos ármány a liberális világforradalom eszméivel és dicső törekvéseivel szemben?

Így a baloldal. — A jobboldal viszont megdöbbsent Kossuth kijelentésén. Eddig úgy vélték, hogy Kossuth is az alkotmányvédelem kétségbevonhatatlanul törvényes harcának álláspontján áll. Azaz: semmi más nem akar, mint az egyszer már szentesített márciusi törvények elismertetésének kiharcolását. Most azonban világosan kitűnt, hogy neki is — egyelőre ugyan még homályos — de mindenesetre továbbmenő tervei vannak.

— Pletyka! Lotyogás! — vélekedtünk e hírek hallatára. — De mi hír a többi harctereken?

Ilyen hír is volt egy tarisznyára való. Jó is, rossz is.

Perczel Mór a Hertelendy- és Kazinczy-dandárral a Tisza mögül előnyomulva, Alberti és Irsa tájáig kergette vissza Ottinger lovasait. Utóbb mégis visszavonult a Tisza mögé.

Bem hatalmasan megverte Gálfalván Puchnert, s az osztrákokat szakadatlanul üldözve, elfoglalta Meggyest. Különösen kitűntek hősiességükkel: báró Messena és Lázár Albert őrnagyok.

A rácok a Bánságból kivonuló magyar sereg nyomán megszállották Versecet.

Balinte román „prefektus“, 6000 föllázított havasi mőe élén megrohanta Járafalvát s vérlázító nyílkolás közben kirabolta és fölgyújtotta. Az unitárius pap holttestét kiégetett szemekkel s kezén-lábán megnyúzva találták meg temploma romjai között, a vérengzés után odaérkezett honvédek. Ugyanott hevert a fia, azután a református pap, meg egy negyedik férfi meztelen holtteste is. Rom, füst, temetetlen holtak jelezték Balinte kezenyomát.

A Bácskából és Bánságból a Közép-Tiszához rendelt magyar hadtestek mögött, mindenét odahagyva, ezrével menekül a szerencsétlen magyar és sváb lakosság észak felé.

A szenttamási rác tábor martalócai megrohanák a bácsmegyei Feketehegyet s lakóinak nagyrészét leöldösték.

...Aulich indulót fuvatott.

Hosszú ideig szóttanul vonultunk a század nyomán. Csak lassan ocsúdtunk föl lehangoltságunkból. Pedig a csapatok énekeltek. Hanem a délvidék és Torda környékének sikoltása túlkiáltotta ezt a nótaszót, meg Bem győzelmeinek bennünkzúgó, diadalmas ágyúdörgését.

Utóbb, ahogy vidám trombitaharsogással és pergő dobszóval továbbmasíroztunk az úton, s a hatalmas Tátra leküldötte hozzánk friss lehelletét, föloldódott a lelkünk borongása.

Csak Szenczi Tamás dörmögött föl mégegyszer, mialatt újra tömte kiverő pipáját:

— Érthetetlen! Miért titkolná Kossuth a váci kiáltványt?

Török főhadnagy, az előttünk haladó gyalogüteg egyik tisztje, akinek lesántult a lova, s most közöttünk kutyagolt; vállatvonva jegyezte meg:

— Miért? Mert a Hábé, amely a tökéletesség szobraként szeretne a nép előtt állani, s fölháborodva utasít vissza minden bírálatot, nyilván fölszisszen a váci kiáltványra. Hiszen ez sorra veszi a Hábé katonai tévedéseit, s kapkodásának következményeit is!

— Ez igaz — pöffentette ki az első füstfelhőt Szenczi — de ez nem halálos bűn. Hiszen a tábornok úr is megvallja benne a saját hibáit, botlásait. Valósággal gyónik benne. A vak is látja, hogy javítani akart a bírálattal.

— No ezt aligha veszik benne észre. Annál inkább azt, hogy megtagadja a Hábé közvetlen parancsait és csak a honvédelmi miniszter útján kapott rendeleteket fogadja el.

— Hm — füstölgött Szenczi. — De hiszen evvel csak a törvényes útra tereli a dolgokat! S megóvja vele a Hábét a közvetlen, tehát kontár, ellentmondásoktól hemzsegő, s ezért legtöbbször végrehajthatatlan intézkedések reáharuló felelősségétől. Különben is, Kossuth mindmáig a törvényes alkotmány hívének vallja magát. S napról-napra kénytelen szembeszállani a flamingók forradalmi radikálizmusával. Nos hát, a váci proklamáció mindennél hatásosabb támasztékot ad neki ehhez is. Katonák szavával!

— Igaz — bólogatott a tűzér. — És ennek legfőbb ideje is volt már! Mert az országgyűlés éppen a Hábé intézkedéseiben nagyon kezdett már forradalmi konventhez hasonlítani. Hiszen a hadsereggel való ilyen

közvetlen rendelkezés, csak a forradalmak és konventek történetéből ismeretes. S ha a magyar országgyűlés beleesett ebbe a hibába: ez már forradalmi rendszer volt.

— Úgy van! — pöfékelt Szenczi. — És Kossuth csak hálás lehet a tábornok úrnak, meg a feldunai hadtestnek, hogy segítségére vannak e forradalmi kicsuszamlás helyreigazításában. Mert a váci kiáltvány végeredményben csupán a törvényes keretek közé igyekszik visszaszorítani az országgyűlés és a Hábé határozatainak végrehajtását.

— Persze! Hiszen ezek a váci kiáltvány alapján is végrehajthatják minden honvédelmi szándékukat. De persze csak az alkotmányosan felelős, tehát illetékes, emellett szaktudással is rendelkező személy: a honvédelmi miniszter útján.

— Tiszta sor — dünnyögte Szenczi. — Éppen azért nem értem, miben éri a váci kiáltvánnyal hatalomcsorbítás az országgyűlést, a Hábét, vagy Kossuthot? Semmiben. Törvényes úton minden szándékukat keresztülvihetik. Szó sincs hát arról, hogy a proklamáció engedetlenséget jelentene. Elismerem: érdes, szókimondó nyilatkozat, de becsületes hitvallás. Egyenes utat mutat és emellett megmentette az ország számára a főellenséggel szembeállított hadat.

— Úgy van — helyeselt a tűzér. — Enélkül úgy szóródtunk volna szét, mint a pelyva.

— No már most azt kérdezem — fűzte tovább a szót az én pipás hadnagyom — hogy mindezek után miért volna kellemetlen a proklamáció Kossuthnak? Miért kellene eltitkolnia? Mert vagy törvényes úton

akar haladni, amit változatlanul hirdet, s amit meggyőződése szerint őszintén érez is; s akkor csak támaszték neki a proklamáció a forradalom kótyagósaival szemben. Vagy pedig, de ezt kimondani is méltatlanság Kossuth Lajos nevével együtt: törvényentűli, tehát forradalmi terveket rejteget a lelkében maga is. Ebben az esetben érthető volna a proklamáció ellen való fölgerjedése, hiszen az élesen szembenáll minden forradalmi kísérlettel, s áthúzná számításait. De hát ez: agyrém! Kossuth Lajos nem hazudtolhatja meg önmagát. S majd meglátjátok, nyilvánosságra hozza váci kiállványunkat, s azonosítja magát annak alapelveivel! Hiszen ez ugyanazt váltja, amit ő. A törvényes alkotmánynak minden veszedelemmel szemben való fegyveres védelmét.

— És akkor — vette át a szót a tüzér — egyszerre elül a dőre lotyogás, gyanúsítgató pletyka, jobbról is, balról is. Bizonyos, hogy Debrecenben a törvényesség és forradalom viaskodik Kossuth Lajos körül. De remélem, hogy a józanok és becsületesek: legalább egy bátrak s elszántak, mint a kergék és a kalandorok.

Több szó Szenczi meg Török között se esett erről.

Frissen, piros arccal vonult az oszlop a Tátra alatt. Elől földalolt valamelyik trombita. Nyilván faluba ért a hadosztály-zöm eleje. A vidám harsogást pergő dobszó, majd megint kürt váltotta föl. Egyik század a másiktól vette a jeleket, már az én kürtöseim is elfújták a maguk sorát, amikor Bagdi Ferke belevágott a maga dobjába. És verte, verte olyan lelkesen, hogy mosolygott tőle az egész táj. S e zengő trombita-harsogástól, dobpergéstől, énekszótól, az égigérő

havas hegyek szikrázásától, meg az ég csodálatos kék-ségétől szinte megmárosodva vonultunk át Vázsec községen, utóbb pedig Csorbán. Elhagytuk a Vág forráspatakjainak vidékét, s immár a Poprád mentén jártunk.

Álmélkodó, halinanadrágos, bocskoros tót emberkék, tarkarokolyás, kendős asszonyok és pirosalmaképű gyerekek integettek a jégcsapos ereszek alól.

Az alkonyat már fönt égett a hegyek ormán, amikor megérkeztünk Lucsivnára.

A hadosztály itt három községben éjjelezik. Lucsivnán, meg a csöpp Menguszfalván és Batizfalván. A főhadiszállás Lucsivnán maradt. A tábornok és felesége, valamint a hadművelleti iroda tisztjei Szakmáry Donát kúriájának vendégei. A gyalogüteg fele, meg az én utás századom Menguszfalvára került.

Gyatra kis szállások, de jószívvel adják.

A plébánosnál vagyunk szálláson. Bizony szegény az eklézsia, nem akarunk semmit elfogadni. Ám a derék kis pap mégis módján felül megtraktál. Mint mondja: a tót nép, meg a poprádi cipszerek és magyarok velünk tartanak, de aggasztja őket az a hír, hogy Kossuth protestáns országgá akarja változtatni az ősi Regnum Marianumot. S ezt a hírt a környékbeli konzervatív urak avval is erősítik, hogy Kossuth, a Hábé jó-része, meg maga Görgey is — protestáns. — Az öreg kis plébános alig akarja elhinni, hogy ez a hír persze: mesebeszéd és hogy a honvéd zászlóaljak lobogóin Szűz Mária képe ragyog.

Triplakarsay és Zsigmond Guszti még most is beszélgetnek vele, pedig már éjfél felé jár.

bél
pár

ha
hel
és
fö
Lő
rác
eny
szá

a c
a
tot

kő
de
me
tat
lan
örv
nu
má

ná

Nem tudok a Táttra bűvölete alól szabadulni. Ha béke lesz és módot is ad hozzá az Isten, eljövök ide a párommal meg a fiammal.

Úristen, mi van velük?

Védelmezzed őket, én Uram!

Diszpozíció holnapra: Az Aulich-hadosztály, a fő-hadiszállás, a Kmety-divízió és az utóhad a ma elért helyzetben pihen. Csak a hadosztály lovasságának fele és egy utász-század megy előre Poprádra. A huszárok főadata: tüzetes földérítés Késmárk, Csütörtökhely és Lőcse felé; az utászszázadé: az esetleg lerontott Poprád-hidak helyreállítása. A kirendelt utászszázad az enyém. Reggel kilenc órakor kell csatlakoznom a huszárdivíziókhoz.

A még Besztercebányán kiadott menetterv szerint, a déli-úton vonuló Guyon-hadosztálynak ma Vernárt, a mögötte haladó Piller-hadosztálynak pedig Telgártot kell elérnie.

1-ső február — Poprád.

Az eddigi hadjárat legragyogóbb napja. Nagyon könnyű menet — alig másfél mérföld — metsző hidegben, de tündöklő napsütésben. Minden csúcson messzelengő hózászló. A fönt zúgó havasi szél lobogtatva hordja az ormok havát. Az ég olyan, mint valami zengő, kék türkisz-bura. Egész nap az az érzés örvendezett bennem, mintha a Táttra királyi hegyvonulata a mi k-dvünkért parádézott volna, egész gyémántos szépségében.

Mikor reggel bejöttünk Menguszfalváról Lucsivára, a Szakmáry-kúria előtt kellett megvárunk a

Gáspár-dandár két osztálynyi Miklós-huszárát. Markovits Adolf őrnagy és Görgey Kornél őrnagy lovasdivízióit. Poprádig egy-oszlopban vonulunk. Onnét Markovits századai Csütörtökhely, Lőcse és Igló felé, Görgey Kornél eszkadronjai pedig Késmárk irányában deritenek föl. Másfél, vagy két napra vagyunk Schlick altábornagy Galiciából bevezető, fő ellátóvonalától. Hadteste hadműveleti területének határán járunk. Innét már bármely pillanatban találkozhatunk ellenséges hadakkal.

Mialatt a huszárokat vártuk, lóról szállottam, s Weiszl kapitánnyal, a törzs-csapatok gránátos osztályának parancsnokával beszélgettünk.

Azt mondja: futárok jöttek az este a déli oszloptól. Nehéz útja volt annak is — bár nem akadt rajta Sturec — de ellenséggel eddig nem volt dolga. A bányavárosok köré szorult osztrák gyűrű csapatai, miután üresnek találták az egérfogót, jóideig a fülük tövét vakarták, majd különböző irányokba vonultak el. A Csorich-hadosztály zöme — hír szerint a Perczel előnyomulása miatt Pestet féltő Windisch-Grätz parancsára — gyorsmenetben visszatért Pestre; Götz egyesült a Jablonowsky-brigáddal, s a rövidebb utat választva: Losoncon, Füleken, Feleden át, Guyonékkal párhuzamos vonalon lohol kelet felé, hogy élénkvágyjon. Arra úgylátszik nem is gondolnak az osztrákok, hogy a feldunai hadtest fele átkelt a Sturecen, s így két oszlopban hagyta el a bányavárosokat. Erre mutat az, hogy Götz, Körmöc elfoglalása után Bucsára, majd Zólyomba vonult, ott találkozott a Csorich-hadosztály Selmecről északnak küldött Jablonowsky-dandárával

s e
Inn
kel
yor
és
mo
elsz
arr
lop

sün
szin
kiv
szin

nek
doc

A k
bör

lép
vas

szor
Sza
szor

s együtt siettek megint északra: Besztercebányára. Innét mentek le újból Zólyomba, majd Losoncon át, keletnek. De vagy öt menetnapnyi távolság van a Guyon-hadoszlop meg közöttük. — Frischeisen ezredes és Hurbán Karlovánál állott áltót fölkelői meg se mozdultak kelet felé, mikor a Beniczky-féle utóhad elszakadt tőlük, hogy a mi nyomainkat kövesse. Ez is arra vall, hogy az osztrákok aligha tudnak északi oszlopunkról.

Távoli trombitaharsogás vetett véget a beszélgetésünknek.

Csorba felől föltűnt a Miklós-huszárok éle. Meszsziről csak a lovakat, meg a csákós arcokat lehetett kivenni. A kékruhás, kékmentés lovasok testét ugyanis szinte láthatatlanná tette bő, fehér köpönyegük.

Weiszl nyomban befordult a kúria kapuján:

— Jelentenem kell a tábornok úrnak, hogy jönnek. Szakmáryék látni szeretnék Görgey Kornélt. Tudod: rokonság...

Akkor lépett ki a kúria tornácára a tábornok.

Összekaptam a századot, tisztelgést vezényeltem. A két cigány pukkadtt pofával fujta, Bagdi Ferke dübörögve verte a díszjelet.

Görgey fönt állott a tornácon, tisztelgett, majd lelépegetett a lépcsőn, átjött az udvaron, a kökerítés vaskapujáig.

Azután pihenjt vezényeltetett.

Közben kijött Görgeyné, egy kedvesarcú úriaszszonnyal, meg egy pirosposzgásképpű, fehérhajú úrral. Szakmáry Donáték voltak. Kijöttek a kapuba. Az aszszonyok fázósan topogtak a fejükre kapott kendők

alatt, rövid kis bundájukban s kíváncsian tekintgettek Csorba felé.

Öt vagy hat lépésre állottak a század szárnyától.

S akkor egyszerre rámesett Görgeyné pillantása. Megismert, elmosolyodott.

— Oh c'est vous, monsieur?

Görgey bemutatott Szakmáryéknak is.

A gyerekasszony csillogó madárszemmel kérdőzködött a családom felől, s amikor elmondottam neki, hogy hat hete kaptam az utolsó levelet Pápáról, elborult az arcocskája.

— Oh, comme c'est triste! — sajnálkozott. — De majd megsegíti magukat az Isten. Látja, mi is újra összekerültünk az urammal. És most olyan jó! Olyan elmondhatatlanul boldog vagyok! És milyen figyelmes hozzám mindenki! Valójában csak most ismerem meg a magyarokat, a katonákon át. Pedig sokan vannak közöttük, akik nem is magyarok. De valahogy lovasabb, úribb, szívesebb emberré válik itt, ebben a levegőben mindenki. Ne nevéssen ki a kifejezésért: itt magyar-jelleművé alakulnak az emberek.

— És nem furcsa — kérdeztem — így, váratlanul belesodródnia ebbe a merőben idegen s amellet csupa férfiből álló körbe? Ennyi idegen arc közé? Katonák világába? Hiszen ez egészen más, mint amiben Drezdában vagy Prágában forgott!

— Persze, hogy furcsa! Csak hát éppen ezt könyölyti meg az az utánozhatatlan, úri, magyar gondolkozásmód, amely a hadtestet eltölti. Nézze, hol látott már ilyen meleg bajtársiasságot, az ügy iránt való lel-

kességet, mint itt? Pedig a kor és a rang ugyanesak merészen cáfol itt rá egymásra. Látni közöttük idősebb urakat alig hadnagyi rendfokozatban, és egészen fiatal embereket, akik följebbvalói amazoknak. De e tiszta lelkeket nem árnyékolja be semmi. Se irigység, se féltékenység.

— Nagyon rózsaszín szemüvegen át lát bennünket, asszonyom!

— Lehet, de kívülről, idegen szemmel ezt a szépet mutatják. Annakidején, Prágában járt néhány tiszt Redtenbacher professzorékhoz. Így valamelyest beleláltunk a prágai garnizon életébe. Feszés volt és kiellen. Itt maguk között meg sokkal melegebb a kapcsolat, mint amit a bajtársiasság szó kifejez. Mintha testvérek volnának. Pedig, úgy hallom, az uram nagyon szigorú. S igen keményen fogja föl a szolgálatot.

— Hiszen csak a polgári életben is ilyen testvéri viszony volna! — sóhajtott föl, németre fordítva a szót, Szakmáry Donát. — Sajnos, itt az ellenkezőt kell tapasztalnunk. Egyik ház a magyar ügy híve, a másik a császáriakkal tart. Rokonok, sőt testvérek is gyanakodva méregetik egymást, vagy már éppen dühös haragosok.

És magyarrá fordítván a szót, hogy Görgeyné ne értse meg, így folytatta:

— Tudod-e, öcsémuram, hogy vannak, csak a Görgey-rokonságban is, olyanok, akik Artúr öcsémet holmi véreskező, tróndöntő forradalmárnak és republikánusnak tartják? „Bête noire“-nak, a család bűnösének nevezik!

Elképedtem

— No, de remélem — fejezte be Szakmáry —, hogy ez csak a Szepességben van így. S ha megismernek benneteket úgy értem a hadsereget, talán itt is megváltozik a világ. De valamit tenni kell, az bizonyos!

A Miklós-huszárok már a községbe értek. Szapora patadobogás dübörgette a havas-jeges utat.

Markovits őrnagy vágolt az élen az osztálysegédjével és a trombitásával.

Mikor meglátta a tábornokot, kardot rántott s hátra kiáltott:

— Habt acht! Difilierung Rechts!

A kürtösök harsogtatni kezdték a generálmarsot, Markovits kardja tisztelegve suhant le s a bihari legények csontos, feketeképű feje a tisztelgő tábornok felé lendült.

Markovits két eszkadronja mögött Görgey Kornél századai bukkantak föl.

Kornél arca piros volt az örömtől, de azért fesszen ült táncoló lován s úgy vezényelte a tiszteletadást az unokabátyja előtt, mintha pusztán előljárója lett volna. A tábornok intett neki, az asszonyok lelkesedtek, a fiatal őrnagy azonban csak akkor rugtatott vissza hozzájuk, amikor már az osztálya vége is elvonult. Akkor is csak egy csókra, szíves kézszorításra.

Fölkapaszkodtam szürke Dragonyosomra, s menetet vezényeltem én is.

... Delet harangoztak Poprádon, amikor bevonultunk. A hidak épek, dolgunk nem akadt.

A huszárok, portyákra oszolva, kirajzottak a vá-

roskából. Egyrészük északkeletnek, másrészük keletnek és délkeletnek.

A századom a malomban, s a körülötte levő néhány házban van kvártélyon. Jó szállások.

Zsigmond Guszti meg én a patikusnál vagyunk.

Délután megnéztük a várost. Kicsi, de: város. Kövezeit utcák, sok emeletes, régi épület s a templomai között egy gótikus, patinás templom. Hatszázéves.

Áhítattal jártunk benne. Elgondolkoztat ez a hatszáz év. Persze itt nem járt a törökdúlás. Istenem, mi mindenünk lehetne Magyarországon, ha az ország nagyobb része nem lett volna annyiszor a háború szeke-
rének országútja?

A főhadiszállás, meg az Aulich-hadosztály kvártélyszabályozói ugyancsak megjöttek délután.

Bámulatot alkonyat! A hegyek ormai bíborfényben égnek.

A tisztjeim a patikus két leánykája körül legyeskednek. Azaz, hogy Szenczi a vatermördergalléros, tubákszínfrakkos, borotvállképű, kopasz patikussal politizál. A derék poprádi Aesculap olyan pecsovics, mint a fene. A leánykái azonban egyáltalán nem idegenkednek a honvédtisztektől. Szól a klaveszin és ábrándos német dalokat énekelnek. a csinoshangú Gusztival. S nem nevetik ki a tölcséresizmájú bajusz-trubadurt sem. Igaz: ez minden dal után megkacagtatja őket valami bolondos mókával.

A patikusné kint sűrűg a konyhában. Mert pecsovicsék ide, pecsovicsék oda: a vendéglátást el nem engedik. Sőt, vacsora után már Brücke-, vagy whist-játékra foglaltak le bennünket.

Hét óra. Már kétszer beüzentek értem, hogy menjek át.

Még idefom a holnapi diszpozíciót. Az imént hozta meg az előrevetett huszárcsapat egyik hadnagya Lucsivnárról.

Holnap, február másodikán, pénteken, az Aulich-hadosztály, a főhadiszállás és a vonat Poprádra, a Kmety-hadosztály Felkára, a Beniczky-hadoszlop Lucsivnára vonul. — A Guyon-divíziónak, a besztercei menetterv szerint, Iglóra kell beérkeznie.

2-ik február. — Poprád.

Számunkra — pihenőnap. Annál keményebb a husárok számára. Szorgalmasan szimatolnak ellenség után. Az első hírek kora délutánra futnak be Markovits őrnagyhoz.

Északkelet felé, a Poprád völgyében nincs ellenség. Görgey Kornél, egyik eskadronja élén, Késmárkig lovagolt. Patruljai szerint Ólubló is üres.

Markovits századai Csütörtökhelyig és Káposztalváig portyáztak. Ezekben sincs osztrák. Csütörtökhely lakói azonban azt mondják, hogy tegnapelőtt egy szétugrasztott osztrák csapat maradványai menekültek Sztracsena felől, Hután, Iglón és Csütörtökhegyen át, Lőcsé felé. Lőcsén különben nagyobb császári erők vannak.

Markovits úgy véli, hogy a szétugrasztott osztrákok nyilván Guyon elől menekültek. Déli oszlopunk menetvonalának és napi céljainak ismeretében, térkép szerint, másról nem is lehet szó. A fapipás angol gróf

előcsapatai tegnapelőtt csakugyan Sztracsena és Huta között járhattak. Az osztrák őrhadat alkalmasint a Babina-magaslat tájáról űzhették el. — Ez az esemény egyébiránt amilyen örvendetes, éppen olyan kellemetlen is. Örvendetes azért, mert arra vall, hogy annyi kudarc és futás után, végre a Guyon-hadosztálynak is sikerült valami. Kellemetlen pedig azért, mert a szétugrasztott menekülő osztrákok azóta fölriaszthatták a Schlick-féle hadtestet Lőcse környékén fekvő részeit s azok fölnesszelhettek az Iglón át feljűk közeledő veszedelemre. Schlickről ugyan az a hír járja, hogy hadteste zömével, napok óta Tokaj táján, a tiszai átkelést erőszakolja Debrecen hátbatámadása végett; de a fel-dunai hadtest váratlan megjelenése, bizonyára új elhatározásra készíti. Hacsak időközben nem sikerült átjutnia a Tiszán. Mert ezesetben aligha hederít arra, hogy a hátában — azaz a Hernád és a Tarca között — szinte az égből pottyant, magyar hadak jelentek meg. Ám, ha a partváltás nem sikerült neki, akkor — már alapjai és ellátóvonalai biztosítása végett is — minden erejével bizonyára ránkveti magát.

Igaz — töprengünk tovább — van Schlicknek egy harmadik és egy negyedik útja is. Ha hadműveleti alapjait és galíciai ellátóvonalát föladja, akkor Miskolcon át a Sajóvölgyébe, akár pedig Hidason és Szepsin át a Bódva, vagy Torna völgyébe hátrálhat. Bármelyik utat választja ezek közül: egyesülhet a Gömörben. kelet felé loholó Götz és Jablonowsky herceg dandáraival. Akkor kiszabadul két tűz közé szorított helyzetéből is, sőt ő áll a mi déli oszlopunk hátában. De persze ez csak eddigi alapjai feláldozása árán lehetséges. Ezt

pedig nyilván csak végszükség esetén teszi. Minden-
esetre: ismervé a félszemű Schlick nem mindennapi
katonai talpraesettségét és elszánt támadószellemét,
valószínűbbnek látszik, hogy új helyzetében ránkveti
magát, s igyekszik előbb minket, majd pedig a felső-
tiszai magyar erőket szétverni.

Markovits elmékedése oly világos, hogy nem le-
het hozzá egyetlen megjegyzést se fűzni.

Délelőtt alaposan végigvizsgáltuk a századot s
azóta szorgos foltozás, tatározás, tisztálkodás, fegyver-
és szerelvénytisztogatás dúl a malom környékén.

Zsigmond és Karsay persze megismerkedtek már
a fél várossal. Az Aranyszájú teleszívta magát hírek-
kel is és a „Fehérszarvas-fogadóban“ — ahol az itt-
honlevő huszártisztekkel együtt ebédeltünk — egész
csokorravalót teregetett ki előttünk.

A hírek egyrésze Lőcse, Eperjes és Kassa tájáról
származik, javarészt a császáriak táborából. Másrészét
a szepesi vászonkereskedőknek az Alföld felől haza-
zötyögő szekerei hozták. Hitelességük tehát nem egé-
szén kétségtelen.

Így nem tudjuk, mit higyjünk el abból, hogy Kos-
suth újabb lengyel hadvezért szerződtetett, Dembinski
Henrik gróf személyében. Ez, hír szerint, idősebb ember,
A legutolsó lengyel szabadságharchan hősieen harcolt
az oroszok ellen. Nálunk átvette a középtiszai magyar
hadak parancsnokságát. Répásy, Kazinczy és Herte-
lendy készségesen alája is rendelték magukat, de Per-
czel Móric feldühödött, kijelentette, hogy neki ne paran-
csoljon senki, idegen vezér alatt meg éppen nem haj-

landó szolgálni, s máris lemondott. — A debreceni fáma úgy tudja, hogy Kossuth, idővel a Tisza mögött összegyülekező egész főhadereg vezetését Dembinskire akarja bízni. A Nyáry-csoport és a konzervatívok úgy vélik, azért tervezi ezt, mert fél, hogy vetélytársa támadhat a hatalom birtoklása körül, a magyar vezérek valamelyikében; míg a flamingók helyeslik ezt a tervet, mert szerintük a magyar tisztek csakugyan mind gyanúsak, ármányra és cselszövésre kaphatók, egy sem igaz híve a forradalmi törekvéseknek.

Lőcsén egy héttel ezelőtt, fennen hirdették az osztrák tisztek, hogy Debrecen másfél hét alatt Schlick kezén lesz, mert a félszemű gróf egyesült a Windisch-Grätz hadából északkeletnek küldött Schulzig-féle hadosztállal. Evvel rövidesen szétveri a tokaji Tisza-átjárónál védekező feltiszai hadtestet, s északról ront a rébellisek székhelyére. Egy Lőcséről ma reggel érkezett marhakereskedő viszont azt a hírt hozta, hogy ott tegnap este nagy megrökönyödéssel suttogtak Schlick tokaji kudarcáról, valamint bodrogkeresztúri vereségéről. Valami új, fiatal magyar vezért emlegetnek. Bizonyos Klapka György nevű ezredes. Ez verte volna meg Schlicket Schulzigostól.

E hírek körül persze széleskörű vita támadt a Fehér-szarvasban. Szeretnénk elhinni Schlick megverését. Klapka nevét persze jól ismerjük. De serege: a sokszorosan megfutott, hernádmenti hadtest, amelyet nemrég még Mészáros hadügyminiszter vezetett — csupa kudarc. Hihetetlen, hogy ez verte volna meg a nagyon merész, ügyes és tapasztalt Schlick, harc-edzett, s eddig mindig győztes csapatait.

A Dembinski-ügy, illetve a hozzáfűzött debreceni pletykák miatt, jónéhány elkeseredett kifakadás hangzott el a tisztek között. Egyre élesebb megjegyzésekkel illették Kossuthot és szidták a flamingókat.

Valóban rájuk fért a csitítás.

Az én nézetem — s ezt meg is mondtam — az, hogy kár mérgetlődni. Mert először is: kérdés, vajjon mi igaz az egész Dembinski-ügyből? Másodszor meg: mielőtt bármiféle véleményt formálunk, képzeljük magunkat Kossuth helyzetébe.

Gondjai és aggodalmai egyre hajmeresztőbbek. S nem tagadhatjuk, hogy — függetlenül az okoktól — magyar vezéreink néhány szerencsés részletülközetet kivéve: ezideig csak vereségeket, kudarccokat és lehangoló sikertelenségeket szállítottak. Kossuth, katonai kérdésekben kétségtelenül járatlan. Azt hiszi, hogy fegyelmezett hadsereg nélkül, pusztán összeverbuvált, nyers tömegekkel is lehet győzni. S ha mégsem győztünk, ez csupán a vezér hibája. Azaz: csak jó vezér kell, s akkor minden rendben van. Másszóval, eddigi kudarcainak oka, Kossuth szemében: egyesegyedül a magyar vezérek tehetetlensége. Nem érthető-e hát, ha szörnyű felelősségét érezve, aggodalmában új vezérek után kapkod? Még akkor is, ha ezeket külföldön keresi? — Ebből még semmiféle önző, hatalomfáltó törekvésre következtetni nem lehet és nem szabad.

— A flamingók véleményére pedig — mondtam tovább — fűtülünk. Magunkról magunk tudjuk a legjobban, hogy becsületes szándék van a szívünkben és ármánykodók nem vagyunk. Ellenben való igaz, hogy forradalmárok sem vagyunk. Sőt! Szembeszállunk min-

den forradalmi idétlenkedéssel. Flamingóék megvetése tehát nem lehet ránk nézve sértő. A velünk való megelégedésük volna az. Végezetül: mi katonák vagyunk, nem politikusok, s csak a kardunkat ajánlhatjuk föl megtámadott hazánknak. Ezt becsülettel meg is tesszük. A többi a mi szempontunkból — pitykegomb.

Valamennyien helyeseltek.

Több szó nem is esett ezekről.

Délután, csikorgóra fordult hidegben, megérkeztek a főhadiszállás kvartélykészítői. Kevéssel utóbb az Aulich-hadosztály és a főhadiszállás.

Azóta zsong az egész város.

Kevéssel utóbb Bayer őrnagy hivatott bennünket, Sebess századossal.

— Ugyan mi galibát követhettünk el? — kérdezte Emil, amikor beléptünk a városháza kapuján.

Bayer helyett a tábornokhoz utasítottak.

— Tüstént nyergeltessetek! — adta ki a parancsot. — Meg kell néznünk a szepesvéghely-vernári út állapotát. Járható-e, vagy milyen javítást kíván? Attól tartok, hogy déli oszlopunk kamárosan ellenségbe ütközik, s a mögötte jövő, nagy szekérvonat is bajba kerül. Kár volna érte, miután idáig már szerencsésen eljutott. Szükség esetén ezen a haránt-úton vonnám át az egész szállítmányt, ide. De ehhez föltétlenül járhatónak kell lennie ennek a vonalnak.

Szépséges emlékem marad ez a néhányórás lovaglás.

Görgey szapora ütemben ügetett előttünk. Átnyargaltunk a Poprádtól délre levő, dombossá szel-

dült tájon, elhagytuk Szepesvéghelyt s kapaszkodni kezdtünk Vernár felé.

Útközben Piller ezredes egyik galopin-jével találkozunk. Kelemen huszárfőhadnaggal. Ez Poprádra igyekezett. Mivel a huszár kifogástalannak mondotta a Vernáron át tovább vezető utat, Görgey nem folytatta a szemrevételt.

Megnyugodva fordította meg a lovát. Ha a déli oszlopnak útját is állná az ellenség a Hernád mentén, a málhavonát állami javai biztonságosabb őrizet alá kerülhetnek.

Visszafelérővet éppen olyan szótlanul lovagolt előttünk a tábornok, mint odamenet. De most gyakrabban lassította lépésbe a lovát.

A Tátra hatalmas, alkonyati képe bővült meg bennünket. Az ormok narancssárga színe és a csodálatos nyugati felhőzet. Ez a kép akkor is szótalanná tett volna bennünket, ha tele lettünk volna mondanivalóval.

A Krizsova nyergén megállította a lovát Görgey. Félpercig állott szemben a Tátrával.

— A szülőföldem — sóhajtotta elmerülten. — Milyen hatalmas az Isten, hogy ilyet tud teremteni! S hozzá: nekünk. Hangyáknak.

Elindította a lovát s hazáig hallgattunk megint. A holnapi diszpozíció különben már itt van.

Az Aulich-divízió és a főhadiszállás holnap Csütörtökhelyre vonul, Kmety hadosztálya Poprádra, Beniczky utóhada: Csorbára.

Guyon hadosztálya — ha ellenségbe nem ütközik

— Szepesváraljára, Piller Iglóra, a málhavonat Sztracsenára.

3-ik február. — Csütörtökhely.

Hajnalban riadót-verő dobok, nyergelőt-harsogó trombiták vertek föl álmunkból.

Izgalom, lőtás-futás, de — Görgey meg lehetett elégedve az Aulich-hadosztállyal. Tizenkét perccel az első dob megperdülése után az utolsó csapat is fegyverben állott a gyülekező-helyeken.

A Gáspár-dandár nyomban útnak eredt Csütörtökhelyre.

A mi dandárunk — az álldogálásban jól kifagyva — kilenc órakor indult utána.

A tábornok és Aulich ezredes Kempelennel, Dukával, Schmideggel és Aulich törzsével, a Gáspár-brigád elővédzászlóalja mögött lovagolt.

Útközben tudtuk meg a váratlan riadó okát.

Markovits őrnagy Csütörtökhelyre előrevetett patruljától hajnali ötkor tájékoslovú huszár vágta-tott be Poprádra evvel a hírrel:

A császáriak éjjél után rajtaütöttek az Iglón éjjelező Guyon-hadosztály csapatain. A honvédek szörnyű utcai harc után, kiverték az ellenséget az égő városból. Két elvelt ágyújukból ugyan már csak az egyiket sikerült visszaragadniok, ám az ellenség meg a maga rakéta-ütegének három csövét, egy röppentyű-állványát, továbbá két szekérnyi röppentyűjét és ágyúlőszerét hagyta a magyarok kezén. Az ellenség Lőcse

felé vonult vissza, Guyon gróf virradat után üldözőbe veszi.

Menetközben persze nagy találgatás. Melyik osztrák had részei rohanták meg Iglót? Mennyi a veszteség?

És hát: izgalom. Tíz napja nem látott ellenséget a hadtest. Most megint szembekerültünk vele. Bizonyosan nem lehet még tudni, hogy melyik osztrák had ez. De abból a hírből, hogy Lőcse felé vonult vissza, valószínű, hogy Schlick csapataiból való erők vetették rá magukat Iglóra.

Szóval — megkezdődött a félszemű osztrák gróffal való viaskodás.

Egyideig örvendezünk azon, hogy íme, a Guyon-hadosztály csapatai is verekszenek végre. Nem futnak meg az első puskalövésre. Érthetetlen is volt mindig, hogy ennek az oroszlánbátorságú angolnak, aki maga a százfejű sárkánytól se rettenne meg, a csapatai nem tudnak katonává válni. Még a Nagyszombatnál olyan hatalmasan verekedő Ernesztbakák is nyúlszívűekké váltak közöttük. — No, de hála Istennek, úgy látszik, ez a hadosztály is túl van a szomorú gyermekbetegségeken. — Mire megint összeakaszkodunk a cserepárokkal: igazi sereg lesz az egykori pelyvanép.

Az iglói harc fölötti megelégedésünk jóleső hangulatába azonban egyszerscak beleszólt két füstpöfentés között Szenczi Tamás.

— Azért még ne igyunk erre a jóhírré, urak! Mert az iglói harc mégse tiszta dicsőség. Az is benne van, hogy rajtaütöttek Guyon ezredes úr hadosztá-

lyán. Menetközben, biztosítócsapatokon, lehet rajtuk ütni. De ha zömöt ér valamely rajtaütés, akkor ott már valami hibának kellett lennie a biztosítás körül. Még nagyobb hiba, ha pihenő csapaton, még hozzá zömön tud rajtaütni az ellenség. Mert ez azt jelenti, hogy vagy egyáltalán nem volt biztosítás, vagy hiányos volt ez, avagy elaludt az előörs-lánc. Az iglói esetben annyit már tudunk, hogy magán a zömön, s éjjelezés közben sikerült rajtaütnie az ellenségnek. Ott hát hibának kellett lennie. Viszont ha a csapat mégis kiverte az ellenséget még ilyen veszett helyzetben is, az már azt mutatja, hogy a csapatok nem éppen rosszszak. A hiba tehát aligha a csapatokban volt.

Szenczi Tamás e kinyilatkoztatás után újból füstfellegekbe bújt. Nem szóltunk rá, de ez a hallgatás bizonyította a legjobban, hogy pipás filozófusunk — mint mindig — most is fején találta a szöveget.

Nagy hegyek között masíroztunk keletnek.

Átmentünk Gánócon, Mahálfalván, majd hosszas ácsorgások után, kora délután megérkeztünk Csütörtökhelyre.

A Clementis-dandárból azonban csak a Wasák vannak itt, az üteg és mi, utászok. A többi Mahálfalván és a körülötte levő tanyákon pihen, erős oldalfedezetek védelme alatt. A Gáspár-dandár gyalogságának nagyobb része ugyancsak előörsön áll Csütörtökhelytől keletre. Markovits lovasszázadai Igló felé portyáznak, Görgey Kornél eskadronjai pedig Lőcse felé.

Síralmas szállások. Mi utászok egy fűrésztelepen vagyunk deszkafeszerek alatt. Baromi hideg. A mele-

gedéshez tűz kell. Ez pedig — ennyi fűrészelt fa, meg deszkarakás között — nem túlságosan megnyugtató a parancsnoknak.

Háromszor fogtam hozzá a mai bejegyzéshez, mert szinte lefagy a körmöm írás közben. A ténym tiszta jég, ceruzával kellett írnom.

Karsay most jött meg a főhadiszállásról. Diszpozíció még nincs, mert pontos jelentéseket várnak előlről. Guyon hadosztálya, hír szerint, már túl jár Lőcsén is, és Szepesváraljára nyomul. Ha ez igaz, akkor Lőcsét kiűrtette az ellenség.

A másik hír: Markovits egyik százada Csütörtök-hely és Igló között a félúton találkozott Piller hadosztályának egy Ferdinánd-huszárszakaszával. Piller divíziója Iglón áll.

Vivát! A hadtest két oszlopa tehát egyesült! Sőt, a „málhavonat-utóvéd“ is baj nélkül ért be Iglóra!

P. s. — Este 8 óra. — Megint írnom kell, pedig majd lefagy a kezem. De egyik jóhír követi a másikat.

Lőcse csakugyan üres!

Kiesewetter császári őrnagy, Guyon éjszakai támadója, kiűrtette Lőcsét és Szepesváralját is. Eperjesre vonul vissza. Örsei azonban bizonyára tartják a két utóbbi hely között emelkedő Branyiskó-hegyláncot.

Klapka tarcali és bodrogkeresztúri győzelmének híre is egyre bizonyosabbnak látszik. Osztrák tisztek beszéltek róla Lőcsén. Ezek szerint a támadó fél kezdetben Schlick lett volna. Egyik támadását a másik után indította Tokajnál a Tisza jegén át, Klapka védővonala ellen. Ez mind visszaverte. Utóbb Klapka

ment át támadásba, s Tarcalon át Keresztúrig kergette Schlicket. Szinte hihetetlen! Avagy Schlick a mi érkezésünk hírére hátrált volna meg? Akárhogy van: olyan jó érzés, hogy végre — magyarok is győznek. Csak igaz legyen!

P. s.: másodszor is. — 10 óra. — Alig látok, mert csak a tűz lobogó fényénél írhatok. — Két rossz hír. — Guyon gróf még Telgárton tisztgyűlést hívott egybe s ott Görgey tábornok ellen lázította volna tisztjeit. Úgy hírlik, ellen-nyilatkozatot akart tenni a váci kiáltvánnyal szemben. Erre azonban nem került sor, mert a törzstisztjei közül valaki erélyesen szembeszállt vele, avval, hogy katonák vagyunk, háború van, végezzük a magunk dolgát. S ha Debrecen tartja Görgeyt, engedelmeskednünk kell neki. — Hervasztó dolog. Megértem, hogy Guyon nem szereti Görgeyt, elég sok leckéztetést kapott tőle, de hogy idáig menjen...

Iglói veszteségünk is fájdalmas. Végeredményben: 68 halott, köztük a derék, vitéz Szentpétery huszárkapitány, és 129 sebesült.

Áldott legyen emlékezetük!

4-ik február. — Lőcse.

Reggel 9 óra óta itt vagyunk. De csak a Gáspárdandár 39. honvédszászlóalja, az én utászszászadom, a Miklós-huszárok Markovits-divíziója, két század gránátos és a főhadiszállás.

Az Aulich-hadosztály többi része: Csütörtökhegyen, Mahálfalván és Poprádon. Poprádon áll a Kmety-hadosztály is. Beniczky: Lucsivnán. Guyon

divíziója Szepesváralján és környékén, Piller hadosztálya Iglón.

Hajnali háromkor kaptuk az ébresztőparancsot, dideregve töltött, rossz éjjelezés közben. Az emberek éppen csak hogy megmelegítették reggeli levesüket a tüzeknél, s már indulnunk kellett. Bagdi Ferke még sorakozás közben is aludt. Le-leragadó szemmel állott a jobbszárny mögött. Olyan volt, mintha a nagy csákó alatt, a fölhajtottgallérú köpenyben és ormótlan csizmákban nem is lett volna élő emberke, hanem csak a köpönyeg tartotta volna hátán a dobót.

S bizonyára félálomban bókászott volna menetközben is, ha föl nem hajítom az előttünk haladó lovasüteg utolsó ágyújának mozdonyára. Nyomban el is aludt rajta a kisöreg.

Nehezen virradt. Így alig láttunk valamit a tájból. Egyébiránt magam is bóbiskoltam a nyeregben. Dragonyosom tanult katonaló lehet, mert a megszőkottság nyugalomával, lógó fejjel baktatott az oszlopban.

Közel jártunk már Lőcséhez, amikor az oszlop végéről továbbadott kiáltás közeledett felénk:

— Balra húzódj!

Gyors patacsattogás hallatszott mögöttünk. Kisvártatva elrobogott mellettünk a tábornok, Albrecht, százados, Kempelen, Schmidegg és Duka főhadnagys, meg vagy hat törzshusár kíséretében.

Ez kitörülte szemünkből az álmat. Ideje is volt, mert Lőcse tornyai bontakoztak ki a ködös reggelből.

Kilenc óra volt, amikor Gyra őrnagy a város szé-

lén kibonttatta a győri honvédek zászlóját s dob- és trombitaszóval — bevonultunk.

Vasárnap van, s bár tegnap délben még osztrák, este pedig már az átvonuló Guyon-féle honvédcsapatok menetzajától voltak hangosak az utcák: a nép mégis a templomok körül hullámszik. Mintha hirtelen a középkor, a röneszansz és a barokk különös keverékének kis világába csöppentünk volna.

A főtéren ódon, gótikus csoda magasodik föl előttünk.

A Szent Jakab-templom. És arrább: remekbekészült árkádos városháza. S a Ringen, amely már a magyar Kör-tér nevet is viseli, olyan kapukiképzések, ablakrácsok és árkádok, hogy azt hisszük, Olaszországban járunk.

Még ámulok, amikor megtorlódik az oszlop. Valamiért megállították az élenjárt Gyra-zászlóaljait.

Duka és Kempelen várta itt a csapatokat. Minden századtól és az ütegtől szálláscsinálókat rendeltettek. Ezek, valamint a szekerek továbbmentek a már kijelölt kvártélykerületekbe. Azután kiléptették a sorokból a protestánsokat és zsidókat s külön sorakoztatták őket.

— A tízórás istentisztelet ma mindenütt Te Deum és hálaadás! — mondták. — A tábornok úr rendelkezése.

Mi katolikusok ottmaradtunk a Szent Jakab-templom előtt, arccal a kapunak, végig feszes vigyázzban. A templomból kizúgott az orgonaszó s a tizenötös zászlóalj szárnyán csattogva röpködött a nemzetiszínszélű lobogó, selymén a Boldogságos Szűzanya szelíd képével.

Istenem, hogy megolvadt a szívünk, erre a simogató orgonaszóra! Vigasztalóan, lélekcsitítóan szivárgott a könnyünk, annyi baj, oly sok szenvedés után.

És amikor Úrfelmutatáskor imához vezényeltük a csapatokat s fölfohászkodott a győri honvédek zászlóaljkiáltója: bizony nem akadt egyetlen szív sem a kopott, vásott katonagúnyák alatt, amely nem egész alázatával hajolt volna meg a Jóisten előtt, aki idáig segített bennünket.

S a templomból kitóduló nép ámulva nézte a hihetlent. A magyar sereg, a honvédség, a „rebellisek” katonái nem istentelenek. Nem a közömbös vagy éppen vallástagadó forradalmak, még csak nem is a protestantizmus avagy Kossuth hada, hanem Magyarországnak hadserege, amely sem harcában, sem szenvedésében — s mint itt látszik — örömében sem feledkezik meg a világokat kormányzó, seregek és fűszálak, országok és hangyabolyok sorsát irányító, legfőbb Hatalomról.

A tábornok kérte meg az egyházakat, tegyék Te Deum-mal ünnepibbé számunkra ezt a napot.

Valahol elhangzott egy éljen s ez a kiáltás továbbzúgott a tömegben.

Végül összeolvadt lelkes hangáradatba.

Lőcse szíve megenyhült s befogadott.

Az álmélkodó lőcseiek emberforgatagában vonultak el szállásaikra, különböző irányokban a csapatok.

Kitűnő kvartélyok.

Három szakaszom egy nagy vászonkereskedő tágas udvarházában, a negyedik egy borárusnál került földél alá. Amazok régi lakásból átalakított, fűthető, tá-

gas raktárakban, emezek, ugyancsak fűthető, pincetornácban.

Triplakarsay és Szenczi, valami gazdag órásmester vendégszobájában, mi, Zsigmond Gusztival meg egy öreg, csibukozó, nyugalmazott professzornál tanúazunk.

Professzor uram ugyancsak begombolkozott előttünk. Mogorván járkál üveges tornácán, fején a kerek, hímzett hálósapkájával, kezében félöles csibukjával. Felesége — elmaradhatatlan kulcsesomójával csörgő, száraz és szigorú szász asszony — ugyan meghívott bennünket ebédre, de mi kitértünk avval, hogy közös étkezőnk konyhája már megkezdte a főzést a szomszédos utcában. — A valóság az, hogy az Aranyszájú a „Posta-fogadóban“ rendelt ebédet-vacsorát négyünk számára.

Azt azonban igyekszik tudomásunkra hozni a fenéges zárkózottságba visszavonult csibukos-bácsi, hogy itt vajmi kevés a „rebellis“. A megkótyagosodott diákság valamint a városi polgárság fiatalabb része ugyan elment Pulszky nemzetőreivel, ám a tisztcsaládok távolmaradtak mindennemű revolucionista handabandázástól. Végül megjegyezte, hogy a megye első alispánja, Máriássy Mihály is megjárta magyarkodásával. Addig-addig verbuvált s építetett torlaszokat a határon, amíg egyszer csak itt termett Schlick altábornagy s kihajította őt hivatalából. Helyére, a mi vitéz tábornokunk kedves rokonát, Görgey Gézát installáltatta, császári meghatalmazása értelmében.

— Szóval: törvénytelenül — fűztem hozzá.

— Hogy-hogy? — hökkent meg a professzor úr.

— Úgy, hogy császári szóval a herkópáter sem parancsolhat Magyarországnak. A megyék hozzájárulása nélkül még a magyar király sem installáltathat alispánt — alkotmányosan. Egyébiránt: mi nem vagyunk rebellisek, sőt szembeszállunk a törvénytelenséggel.

— Hogy-hogy? — ismételte meg előbbi kérdését, közelebb lépve a csibukos házigazda.

— Úgy, hogy mi kétféle forradalom között állunk. A kamarilla császári forradalma között, meg a magyarországi vöröstollasok republikánus, forradalmi törekvései között.

— Hogy-hogy: császári forradalom?

— Úgy hogy az osztrák császár félretolta önmagában a magyar királyt. Ez is forradalom, mert a magyar alkotmány fölrúgását jelenti.

— De hiszen Kossuth kezdte a királyi hatalommal való szembeszállást, az itáliai hadisegítség megtagadásával, a törvénytelen pénzkibocsátással, a katonatoborzással és a többivel!

— De a császár volt az, aki megfelejtkezve magyar királyi szaváról, vonakodott az új országgyűlés törvényeinek szentesítésétől! Tehát a forradalom odaát kezdődött. Kossuth, azaz hogy Batthyány csak az alkotmány védelmében tette meg további lépéseit. Jellachich császári zászlók alatt tört be Magyarországba, védekeznünk kellett, pénz kellett, katona kellett, hát egyre tovább sodródtunk. Bizonyos, hogy követünk el hibákat is, Széchenyi és Batthyány emiatt kerültek végre teljesen szembe Kossuthal, ám ezekre

a magyar törvénytelenésekre, a császári törvénytelen-ség kényszerített bennünket.

— De azt csak elismeri spektábilisz — repliká-zott az öregúr — hogy Kossuth rebellis!

— Eddig még nem az. Amit eddig tett, az csupán a ránnkényszerített, fegyveres alkotmányvédelem és országvédelem. Lehet, hogy több türelemmel s főként kölcsönös bizalommal elkerülhettük volna a véron-tást, Batthyány legalább is ezt vallja, azonban Bécs és Pest, illetve Debrecen közül még ma is Debrecen áll tisztább, törvényesebb alapon.

— És a vöröstollasok?

— Azok egy idétlen, forradalmi és republikánus fantazmagória megszállottjai, akik mindenesetre sze-retrnék a tételes forradalom doktrinái közé is tovább-sodorni Kossuthot. De mi, a magyar királyi hadsereg, s meggyőződésem szerint Kossuth is, éppenúgy szem-benállunk ezekkel, akárcsak a császári forradalom-mal. Felezőponton állunk a feketesárga rebellió, meg a vöröstollas rebellió között. Láthatja: a mi zászlónk a háromszínű lobogó!

Az öreg csibukos vakarni kezdte a tarkóját s abbahagyta a vitát.

Alkalmasint azóta is gondolkozik.

A Posta-fogadóban mozgalmás élet zajlott. Tele volt tiszttel. Alig kaptunk helyet.

És hát persze: lelkes izgalom. Ennek egyik oka az, hogy a Szepesváraljáig előnyomult Guyon jelentése szerint az ellenség harckészen áll előttünk a Lőcse és Eperjes között emelkedő Branyiskó-hegyvonulat há-góján. A kilenceszer kanyarodó serpentinút minden

párhuzamos szakaszát megerősítették. Lövészsáncok és torlaszok lépten-nyomon.

Viszont nyugatról, Poprád felől is jelzik már az ellenséget. A Götz- és Jablonowsky-dandár mégsem Losoncon, Feleden át, hanem — mindenesetre jól elmaradva — a mi volt déli oszlopunk nyomán eredt utánunk. De Vernártól északkeletnek fordult, s Szepes-vághelyen át igyekszik a Poprád völgyébe. Előcsapatai már Beniczky utóvédhada mögött állanak. Így voltaképpen két ellenséges hadcsoport között állunk. Ebből tehát harc lesz! Vajjon hogyan verekszik majd a fel dunai hadtest most, a tábornok többhetes, kemény, fegyelmezőiskolája után? Mert a bányavárosok vidékén még csak az Aulich-divízió részei verekedtek jól. A többi harcakerült kötelék mind csődöt mondott. Azóta páratlan erőfeszítések, szenvedések, nélkülözések és folytonos gyakorlatok közben, kétségtelenül keményebb, egységesebb, acélosabb lett a hadtest. Teljesítményei — a Rákóczi-egérúton, az árvízben és a Sturecen — emberfelettiek. De állja-e a tüzet is?

Ujonccokkal kiegészített régi csapataink, meg a merő újoncból álló gyerekzászlóaljaink nekimennek-e, a harcedzett, s csupa öregkatonából álló, császári hadaknak? Görgey szörnyű erőfeszítésekből, irgalmatlan szigorúságból és folytonos oktatásból álló, rövid gladiátoriskolája fölér-e az évszázados császári hadseregnevelés, tizenkétévig tartó, zordon drilljével? S végül e harmincegyéves fiatalember, aki főhadnagyként lépett ki az ármádiából, hogy vegyészköpenybe bujjon; meg az itáliai harcokban hadvezetéshez szokott, babérokatszerzett, öreg, tapasztalt generá-

tisok között kifejlődő mérkőzés: hogyan alakul majd? — A hevenyészett had és a vasszerkezetté kovácsolt hadsereggép; a legényvirtus és a tapasztalat; a piros-arcú ifjúság és a marcona férfikor; a félbenmaradt tanítvány és a kipróbált stratégiamesterek; egyszerűen: az aránytalanságok harca — miféle eredményre vezethet? — No, majd elvállik! A kérdés mindenesetre megérdemli e vérpezsdítő izgalmat, amely eltölti itt a tisztikart.

Az izgalom másik oka: a holnapi bál. A tábornok megengedte, hogy tisztjei tovább farsangoljanak. Holnap este bál lesz a kávéházban. S ez nem olyan mint Liptószentmiklóson. Szentmiklós kis falucska — Lőcséhez képest. Itt majd akad elég táncosnő a táncosokhoz. Markovits és Gyra őrnagyok, Albrecht tábornok százados meg báró Kempelen főhadnagy a főrendezők. A tábornokné a pátróna. A jövedelem: az ezután megsebesülő nonvédeké. Lázás tervezés, szervezés, piros arcok, hetyke bajuszpödörgetés és öröm. Zsigmond és Karsay már nyakig ugrottak a buzgalomba. Délután vagy huszonöt tiszt, párosával járja végig a Postafogadó traktérosával összeírt lányos családokat, meghívás végett. Ez igen! Ez igazi bál lesz.

Milyen furcsa! Mult szombaton még a császáriak rendeztek itt bált! Wilhelm-ezredbeli baka-, ottocsáci horvát határőr-, és Sunstenau-vértesezredbeli lovas-tisztek, Kieseewetter őrnagy pátronussága alatt. Most meg mi.

Zugott a fejem a zsvajtól, amikor kiléptem a fogadóból. Hideg, de tiszta délután volt. Gondoltam: alszom félórát, azután lóra ülök s kilovagolok valame-

lyest a város környékére. Kiszellőztetem a kobakom, meg ismerkedem is — Dragonyossal.

Negyedkettőre már nyeregben is voltam, s kiléptettem a szállásunk kapuján a katonáktól és szekerektől mozgalmas utcára.

S abban a nyomban elnevettem magam. Bagdi Ferke már megismerkedett a lőcsei gyerekekkel, s önfeledten — csigázott. Pörgő facsigát ostorozott vagy öt körül a kikövezett gyalogjárón. Bagdi Ferke, a marcona kisdobos most láthatott először csigát és kitört belőle: a gyerek. Elkérte valamelyik vadonatúj pajtásától a csigáját meg ostorát s hajrá! Megfelejtkezett dobról, kardról, a fejében nehezedő ormótlan csákóról, és nagyokat csattintva verte, verte a pörgő játékszert.

Észre se vett, amikor ellovagoltam mellettük.

A vármegyeháza előtt már ott sétáltak a gránátos-őrszemek. Ott van a főhadiszállás. Sürgés-forgás. Jelentőlovasok, galopin-tisztek ki-benyargalása.

Lépésben mentem el az épület előtt, amikor az egyik ablak mögött elsuhanó Kempelen szeme megakadhatott rajtam, mert nyomban integetni kezdett, hogy menjek be hozzá.

Leugrottam a lóról, rábíztam Dragonyost egy ott ácsorgó törzshuszárra s bementem. A nagyvásár idilli nyugalom ahhoz képest, ami odabent volt. Fölborzolt hajjal kiabált és dolgozott minden épkézláb törzsbeli tiszti.

— A jószerencsém hozott erre, mon ami! — kiáltott rám a monoklis huszár. — Annyi a dolgunk, hogy majd megveszünk. A tábornok úr kileneker be-

zárkózott a főstratégákkal amoda s bár az imént már ki is lovagolt Szepesváralja felé, azóta csak úgy ontják a parancsokat, rendeleteket, utasításokat, tennivalókat. Nekem most egyszerre hatféle dolgot kellene elvégeznem. Ezt a kiáltványt kell lefordítanom németről magyarra meg tótira, hogy tüstént nyomdába mehessenek, utána nyomdát kell keresnem, mert a tábori sajtónk csak könyomatot ad ki, föl kell hajtatnom Máriássy Mihályt, a megye elmozdított törvényes alispánját, hogy vegye át hivatalát, el kell igazítanom egy jelentőhuszárt Guyon ezredes úrhoz, egy másikat Kmety ezredes úrhoz, végül le kellene másolnom az elnöki levelezőkönyvbe, fordításával együtt, ezt az imént érkezett francianyelvű parancsot.

— Francia parancsot? — álmélkodtam.

— Azt. Az imént hozta egy becsületes vászonkeskedő Debrecenből. Igaz, jó régóta hozza, de a fő, hogy mégis elhozta.

— De miért francia?

— Nyilván azért, hogyha kíváncsi is lett volna rá, ne értse meg. Szóval hát ez mind sürgős. De ne töltsük az időt, mon ami, benned olyan ritka és fenkölt férfiút küldött ide kellő pillanatban a jósors, aki ugyancsak tudsz franciául s így belekörmölsz ebbe a füzetbe ezt a levelet. Én meg fejest ugrom a kiáltvány dolgába. Eh bien: en avant!

Nekigyürköztem a levélnek.

Röviden az volt benne, hogy a hadügyminisztérium utasítja Görgey tábornokot, vonuljon el sürgősen a bányavárosokból, s támadja hátba a Klapka-féle, fel-tiszai hadtesttel szembenálló: „monsieur S.”-t. Azaz

Schlicket. Ezt a „monsieur“-t különben Eger felől is oldalba kapja, bizonyos Dembinski nevű altábornagyunk. A bányavárosokban pedig hagyjunk 3000 embert, se nem vakmerő, se nem félénk parancsnok atatt. — Kelt 24-ik január. — Écrit par l'aide de camp général. — V. p. M. L. s. k.

Vagyis: írta a főhadsegéd.

De mi az-a: V. p. M. L. s. k.?

* Némi fejtörés után megfejtettem. „Vu par Mészáros Lázár s. k.“ — Azaz látta Mészáros Lázár s. k.“

Hm. Tizenkét napig jött a parancs. Az elejét magunktól is teljesítettük. Csak okosabban. Mert ha visszahagytunk volna 3000 embert, azt már összemorzolták volna — haszon nélkül.

Mire készen lettem a munkával, Kempelen is végzett a maga fordításaival. Átnézte Zuber őrnaggyal a mentét, csákót és kardot ragadva igyekezett, a közben földértett nyomdába.

Magam is lementem vele. Egybeesett az utunk, elkísértem, a száron vezetett lovammal.

— Hogy állunk? — kérdeztem a hegyesszakállú huszártól.

— Mint a bál! Szünóra, két tánc között. Mögöttünk a Ramberg altábornagy alá rendelt Götz- és Jablonowsky-dandár; előttünk monsieur Schlick előtáncosai a Branyiszkon. Általában mágnásjellege van a dolgoknak. Erdélyben: gróf Bem és báró Puchner. Az Alföldön, ha igaz: herceg Windisch-Grätz, báró Jellachich és gróf Dembinski. Temesvár körül, meg a Délvidéken: gróf Leiningen Keresztély és gróf Vécsey

Károly. Itt nálunk egyfelől: gróf Schlick, másfelől: herceg Jablonowsky. S igazán zavarban lehetünk, hogy mi, kiknek a névjegyét prezentáljuk. A Branyiskóra ugyan még fölküldhetjük a félig-gróf Guyon ezredet, de már Jablonowskyra nem futja az előkelőségünkéből

— Bolond vagy, Károly! — nevettem el magam. — S különben miért mondod Guyont fél-grófnak?

— Mert maga magyarázza folyton, hogy értsük meg végre, ő nem gróf. Nem: lord. Csak: esquire. S kétségbeesik azon, hogy mi magyarok mégis konokul grófnak tituláljuk. Szóval hát keleten még csak megtudjuk tisztelni Schlick ömértóságát egy fél-gróffal. De mi lesz nyugaton, ha a Jablonowsky—Götz—Rambeg-koszorú is táncra hív? Kénytelen leszek indítványozni a tábornok úrnak, hogy sürgősen neveztesse ki brigadérossá a kis Schmidegg Kálmánt. Az legalább gróf. Vagy ha báróval is megelégszünk, akkor engem. Remélem, helyesled, mon ami!

— Mondhatom: jó firma vagy! — kacagtam. — Az ördögnek se jutott volna eszébe ez a furcsa szemügyrevétel! Mindenesetre érdekes kortörténeti tünet, hogy a demokrácia jegyében küzdő Magyarország éppenúgy arisztokratákkal dolgozik, mint a feudo-arisztokrata Ausztria. Egyébiránt tévedtél: volna még egy brigadéros-bárónk. Clementis őrnagy. Dehát beszélj komolyan: mi a helyzet?

— Lényegében az amit mondtam. Hadtestünk megint két ellenséges csoport, sőt lehet, hogy rövidesen három közé szorult. Ha a Pestről Miskolc felé ki-
küldött Schulzig-hadosztály is megjelenik a poron-

don, akkor három irányból szoríthatnak meg. Sajnos, Schlick barátunk, Guyonék előzékenysége miatt, túlságosan korán vehetett tudomást rólunk.

— Hogy érted ezt?

— Úgyhogy Guyonék Sztracsena és Igló között kiengedték kezükből a madarat. A löcsei osztrák hadnak volt egy előretolt megfigyelő-detasmanja Iglótól nyugatra. Ezt Guyonék, noha hír szerint egészen lefűlelhettek volna, csak szétverték. Helyesebben szétugrasztották.

— Erről hallottunk.

— Nos hát a megugrottak kengyelfutókként rohantak Lőcsére a hírrrel. Erre az itt feküdt Kiesewetter őrnagy, egyfelől nyilván gyors-stafétával értesítette a dologról a Tokaj előtt fenekedő Schlicket; másfelől hirtelen rajtaütött Iglón. Ott, mint tudod, a polgárság mámoros lelkesége mámorossá tette derék és félelmet nem ismerő Fapipásunk csapatait, mire azok egy jól-sikerült disznótor kellemes hangulatában merültek álomba. A többit tudod. Éjszakai illuminációról és mozsárdurrogatásról Kiesewetter gondoskodott. S ebben még a Lőcsei-kaputól keletre kiállított, maroknyi magyar útzárócsapat sem feszélyezte. Mert az behúzódván az Akasztófadombon lévő falak közé, jó meleg tűz mellett ugyancsak az igazak álmát aludta. Denikve, nekünk tudod mibe került ez a mulatság. Az osztrákoknak, miként az imént itt hallottuk, jóval kevesebbe. Négy halottba és négy szekérre való sebesültbe. Egyébiránt Kiesewetter e támadása már a Schlick-hadtest hátbiztosítására szolgált. Azóta, Duka kémjelentései szerint, Kiesewetternek segítségére sle-

tett a Deym-dandár; s ha igaz: útban van a Klapkával vívott csatáját megszakító, Schlick is, egész hadával. Szóval a farsang gyönyörűen alakul, mon ami!

— S mit szól mindehhez a gazdánk?

— Hallgat, mint mindig. De a szemén látom, hogy magában köpi a markát. A Lapátszakállú mindenáron arra akarta rávenni, hogy Iglón, Rozsnyón, Tornán, majd meg a Bódva-völgyön át surranjunk ki innét, s megkerülve Schulzigot, Schlicket; harc nélkül igyekezzünk a Tiszához. Ám a tábornok úr leintette. Csatát akar. S még is értem: Debrecen úgyis úgy prűszköl a váci kiáltvány miatt, mint a fene. Gondold el, hogy mit szólnának ezekután, ha a „General Rückwärts“, aki legendás retirálásait ráadásul megtoldotta még a váci kiáltvánnyal is, s aki a bányavárosok körüli harcokban is javarészt csak kudarcokat aratott: fikarcnyi győzelem nélkül bukkanna ki a hegyekből? Stratégák még évszázadok multán is értékelik majd elképesztő ügyességét, amellyel annyiszor mentette meg pelyva-népét a szétmállástól és összemorzsolástól, hogy hadsereggé nevelhesse; s a nyúlfiak helyett oroszlánkölykekkel kerüljön elő hegyvidéki kalandozásaiból. Debrecenben azonban nem stratégák, hanem táblabírák, forradalmi szajkók és jogászkodó fiskálisok ülnek, akik annyit értenek a hadviseléshez, mint hajdú a harangöntéshez.

— Tehát?

— Tehát a gazdánknak győzelem kell! Valami olyasféle mitológiai fegyvertény, mint Herakles diadala a szarvánfogott bika fölött. Vagyis nem térünk ki többet. Holnap szarván ragadjuk a bikát. A Bra-

nyiszkö megrohanása éppen ilyen mitológiai-jellegű vállalkozás.

— Értem. De az remélem csak tréfa, hogy Guyon csapatait emlegetitek a Branyiszkói bikával kapcsolatban? A hadtest legsilányabb hadosztályát?

— Maradj az ecsetnél, öreg Toronypiktor, ha ezt nem éred föl ésszel! Vagy hogy időszerűbb munkakört mondjak: maradj a csákánynál, öreg pionírl!

— Már pedig nem értem. Sőt azt sem értem, miért tűri meg a gazdánk a hadtestben a frondörködő Guyont, telgárti bujtogatásai után is.

— Nyugodj meg, én sem értettem a branyiszkói választást. Mások se. Még a Lapátszakállú se. De mikor a gazdánk leargumentálta az egész társaságot, akkor azt kellett látnunk, hogy tökfílikók vagyunk valamennyien. Hanem hát előbb azt nézzük, miért tűri a Fapipást, Telgárt után is? Egyszerű dolog, mon ami. A flamingók átragasztották Kossuthra is a nyughatatlan gyanakvást. Forradalmat játszanak, viszont a forradalmak legtipikusabb nyavalyája a gyógyíthatatlan gyanakvás. Mindenkit figyeltetnek. Errevalók a hadtesthez beosztott kormánybiztos urak. De mivel azokban sem bíznak meg egészen, másokat is megbíznak a szimatolással. Kossuth Schwechat előtt azért akarta Móga tábornok mellé beosztani az akkor még forradalmárnak vélt Görgéyt is, hogy megfigyeltesse és ellenőriztesse vele Mógát. A gazdánk azonban nem vállalta ezt a szerepet, hanem csapatparancsnokságot kért. Így került annakidején Ivánka Imre helyére, a volt Ivánka-dandár élére.

— Nem tudom, hova akarsz kilukadni evvel?

— Oda, mon ami, hogy a Hábé állandóan úgynevezett megbízható, forradalmi tisztek után kutat. Nos, ilyenek sűrűn akadnak berkeinkben. Mert akiket valaha lehordtak, holmi szolgálati mulasztásaik miatt, azok nyomban megneheztelnek pirongató előljárójukra. S a nehezteléstől már csak egy lépés az út odáig, hogy a duzzogó férfiú a maga hibájának elismerése helyett úgy vélje, hogy politikai nézeteltérések vannak előljárója és ő között. Még akkor is, ha azelőtt teljesen egyformán gondolkoztak. S ha az előljáró történetesen alkotmánypárti, akkor a lehordott tiszt föltétlenül a revolúció felé tájékozódik.

— Ebben igazad van. Lélektani törvényszerűség.

— Perczeléknél fordítva van. Perczel vörösebb forradalmár talán még a flamingóknál is. Mert összekeveri a hazafiságot a radikalizmussal. Ez is forradalmi divat. Minél féktelenebb forradalmárnak mutatkozik valaki, minél több régi törvény, intézmény vagy szokás fölrúgását követeli, tekintet nélkül arra, vajjon azok jók-e, avagy rosszak; szóval minél kisebb rapityákra kívánja valaki zúzni az úgynevezett rendszert: annál gigantikusabb hazafi. Perczel tehát forradalmár, sőt harsogó republikánus lévén, minden lehordott alantosa az alkotmányvédők, utóbb a konzervatívok, sőt legvégtére majd a svaregelbek felé tolódik. Nálunk, lévén a mi gazdánk alkotmányvédő, s a legitim királyság híve: a lehordott duzzogók balra tolódnak. A flamingók felé, a forradalom felé, majd pedig a republikánus berkek felé. Ilyenformán a gyanakvásra s a Debrecenből várható vállveregetésre készen áll. Úgy véli hát, hogy kötelessége a duzzogás, gyanakvás,

frondörködés s a hitványabb esetekben a spicelkedés. Különösen akkor, ha ebből, flamingóéknál még különös megbecsülésre is számot tarthat az ember.

— Tiszta sor!

— Nos, Guyon ezredest, Pozsony óta más sem éri, mint pirongatás, leckéztetés. Sajnos bizony nem ok nélkül. Mert amilyen halálmegvetően vakmerő katoná, olyan gondatlan, megfontolatlan, könnyelmű és hebehurgya parancsnoknak bizonyult szegény. Folytonos hibái miatt a lehordások sorozata érte. Tehát frondörködik és a Hábé ellenőrző megbízottjának érzi magát. Maholnap ő, az angol lesz az igaz magyar hazafi, az ősmagyar-származású Görgeyvel szemben. Holott azelőtt csak aulikusok között élt, Splényi tábornok testőrezredes meg a csillagkeresztes felesége lányát vette el, s magyarul nem is tud még.

— De az osztrák lakájtempót mindig utálta. Ismerem a rokonságát. Földijeim. Egyébként tiszta és makulátlan ember.

— Az hát. Csak beleesett a forradalmi nyavalyába, az előbbi lelki metamorfózis alapján. Lehet, hogy már bizalmas jelentéseket is küldöz a Hábénak, a tábornok úrról. Még hozzá a legjobb meggyőződése szerint. Mert úgy érzi, neki kell megvédenie a magyar ügyet Görgey Artúrtól. Denikve: a gazdánk nem veszi komolyan ezeket a dolgokat. A forradalmi légkör sajnálatos velejáróinak tartja. Ennélfogva nem látja célját Guyon ezredes eltávolításának. Tudja, hogy ha áthelyeztetni a hadtestből, más akad a helyébe a duzzogók közül, vagy más duzzogót keres köztünk Deb-

recen. Guyon ezredes hát itt marad, s holnap ő támad a Branyiszkóra.

— Hát látod: ez az érthetetlen.

— Pedig ez is egyszerű, a gazdánk logikája szerint. Ne felejtse el, hogy a tábornok úr kémikus is és Vác óta roppant experimentumon dolgozott. Futóhomokból akart vasat csinálni. Hadteste elképesztően különböző, s ugyancsak ellentétes elemek keveréke volt. Ezt kellett egységes vegyületté, vagy ha így szebb: ötvözteté összeolvasztania. Összeszedte hát minden tudományát. S most már lássuk: mi lett belőle. Holnap lesz a próbája.

— Ez mind szép a kémia nyelvén. De katonanyelven szólva mégis csak az a meghökkentő kérdés, vajjon miért éppen a legkétesebb értékű hadosztályunkkal kísérli meg ezt a nagy próbát?

— Éppen azért, mert eddig mindig ez bizonyult a leghitványabb seregtestnek. Ráadásul résztvesz a rohamban a két beszercei ujonczászlóalj is.

— Hajmeresztő!

— Hja, a kémikus néha maga is fölrobban! Ám itt nincs erről szó. A Branyiszkó megvétele nem stratégiai föladat. Csak taktikai. Nem annyira ész kíván, mint halálmegvető bátorságot, vad energiát és viharos lendületet. Vagyis: mintha csak Guyon ezredesre szabták volna. Egyébiránt a Piller-hadosztály felét is mögéje tolja a tábornok úr.

— De más hadosztállyal mégis csak bizonyosabb volna a siker! Miért kockáztatjuk?

A nyomdához értünk. A monoklis huszár fölnézett a „Druckerei“ föliratú címtáblára.

— No, én helyben vagyok. Le is megyek a nyakadról, nyomban. Csak még hát...

— A kockáztatásról beszéltünk!

— Igen, igen. Úgy véled, kockáztatjuk a sikert. Hát nem kockáztatjuk. Mert ha Guyont visszaverik, ez nem rendíti meg a többi hadosztályunk erkölcsi erejét. Azt mondják majd: érthető, hiszen a Guyon-divízió eddig is mindig futott. S megismételtetjük a rohamot más hadosztállyal. Tehát semmi baj. Viszont ha Guyonnak sikerül legyűrnie a szarvánfogott bikát, ebből fölbecsülhetetlen hasznunk keletkezik. Először: maga a siker. Másodszor: Guyon meglegedése, öröme, kitüntetése s talán hálája is a tábornoka iránt, amiért ez olyan dicsőséghez juttatta, amely elvitathatatlanul az övé marad. Harmadszor: megjön az eddig nyúl-szívű zászlóaljak bátorsága, tehát több lesz egy megbízható divíziónnkal. Negyedszer pedig: gondold el, hogyan düllesztik ki majd a mellüket egyszerre a többi hadosztályaink is, ha látják, mit tud a köztüklevő leghitványabb is. Szóval, igaza van a gazdánknak, mint mindig, s mi valamennyien bikficek vagyunk hozzája képest. Eh bien, au revoir, mon ami!

S a bolondos huszár kezeltfogott, tisztelgett és bezörgetett a vasárnapi pihenőjét szunyókáló nyomdász kapuján.

Fölkapaszkodtam a melák Dragonyosra, s elgondolkozva léptetem kifelé a városból. Nem is néztem merre? Amerre az utca, meg a városból kivezető út kanyarodott.

Megkerültem a jobbról emelkedő hegyet. Az út

mentén havas szántóföld nyujtózott. Rálovagoltam és kipróbáltam Dragonyost vágtában is. Majd meg visszatérve az útra: ügetésben. Nem bizonyult valami fékezhetetlen sárkánynak, de becsületesen végezte a dolgát.

Az úton, jövő-menő katonakocsik zörögtek. Egy-egy ügető jelentőlovas is el-elrobogott mellettem. Az egyiktől, aki a város felől nyargalt utánam, megkérdeztem, hová igyekszik.

— Szepesváraljára, jelentem alássan. Óbester úr Gajin komendójára!

Ebből megtudtam, hogy Szepesváralja felé tartok. Szürkült, hát visszafordultam.

Kevéssel utóbb, két ügető lovas ért utól.

Görgey volt, meg egy törzsbeli huszárstrázsamester. Guyon hadiszállásáról tartottak hazafelé.

— Mi szél hord erre, Vilmos bátyám? — szólított meg halkán a tábornok, a tisztelgésemet fogadva. Visszafogta a lovát. Az erős dohányosok bagószaga csapott felém, ahogy léptetni kezdett mellettem.

— Az új lovamat próbálgatom.

— No, és jó?

— Meglehetős. Szegény Terrieremnek a nyomába sem ér, de a magamfajta, nehéz embernek nem is igen lehetnek igényei. Az ilyen alá kár is a drágább ló. Megrokkann ekkorra súly alatt.

Csendesen léptettünk a havas úton. Már csak egy-egy elkésett szekér dőcögött el mellettünk.

A tábornok fölsóhajtott.

— Emlékezel Tullnra?

— Emlékezem.

— Azokra a karácsony- és húsvétkörüli estékre is, amikor a vakációk alatt magunkra maradtunk? Három-négy szegénysorsú magyar?

— Emlékezem. Rendszerint mi hárman, Ivánka Imrével. Mert mi nem kérhettünk útiköltséget hazulról. Meg nem is nagyon lett volna érdemes. Az egész szabadság ráment volna az utazgatásra. Hej de sokat fáztunk akkor!

— Mégis jó volt. Összebujtunk hárman, mint az árva madarak. S megkönnyebbedett a szívünk, ha el-elmondottuk, mi nyomja.

— Meg.

— Most se ártana — sóhajtott föl a tábornok a csillagos hideg égen jártatva a tekintetét — ha időnként el-elmondhatná az ember a bajait.

Hallgattam.

— Nagyon egyedül vagyok — tette hozzá utóbb, egészen halkán. — Akárcsak az Északi-sarkon. Milyen jó a gyerekeknek! S milyen jó lehet neked is, aki csak száz vagy százötven ember gondját hordod. S be könnyű volna nekem is, ha csak zászlóalj élén állanék. Ostobán szentimentális vagyok, mi? De az ember néha szepegő kölyökké válik. S ma délután óta, mióta kiadtam a parancsokat Guyon ezredesnek, különösképen rámaggatta magát ez a nyöszörgős nosztalgia. A Jóisten küldött erre éppen téged. Te láttál Tulliban. Gyerekként. Szólhatok előtted.

Olyan lágy volt a hangja, hogy meleg szájalom kerekedett bennem.

— S miért éppen ma? — kérdeztem megindultan.

— Elnéztem Guyon csapatait. Tejfölösképű köly-

kők. Köztük a háromhetes beszercei regruták. S ezeket kell holnap rohamra küldenem. Az első harcvonalban a harminchármas honvédek lesznek. Temesi meg torontáli kamaszok. Eddig mindig megfutottak. Mert kölykök. De most ragyog a szemük, akár a te kisdobosodnak és... fogadkoznak, hogy följutnak a Branyiszkóra.

Elhallgatott. Majd még halkabban folytatta:

— Láttam a Branyiszkót. Félóráig vizsgáltam messzelátóval, Korotnok felől. Jeges, meredek, kegyetlen. Olyan félelmetes-nagynak tűnt, s oly picikék ezek az én bakáim! Hitványka kis, pelyhesállú honvédek. Szörnyű az a gondolat, hányan hemperednek majd közülök véresen a hóba. Eh! Nem való vagyok én vezérnek. Lombik való nekem, tégely, meg kémlelőcső. És nem ez a danse macabre.

Megrendített ez a didergő vallomás. A lélek meg-rázó vergődése. Éreztem, mondanom kell valamit.

— Nem te parancsolsz — dörmögtem. — A vastörvény. A história nem dajkadal. Zúgó szélvész. Tájfun. Elsodorja azt a népet, összezúzza azt az országot, amely nem akar élni a vastörvénnyel.

— Igaz, igaz. Logika! Kérlelhetetlen logika. Bár hiszen csak logika volna a világon! S nem kellene bajlódniunk a nyomorult szívünkkel is. És ne volna az az iszonyatos mérleg. Egyik serpenyőjén az a kérlelhetetlen, logikai tézis, a másikon meg ez a vergődő, piros húsdarab...

— Ha szív nem volna — mondtam — nem éreznénk az áldozatot. Nem kellene legyőznünk magunkban az ember félelmét. De akkor nem is válna

hőssé a véréthullató ember. És nem érdemelnénk meg sem embervoltunkat, sem Magyarországot.

Felémvillant a szemüvege.

— Boldog prókátor, te! Hogy zsongít ez az igazságod! De a kérdés mégsem ilyen egyszerű. Mert ott a másik. Sikerül-e, ez a hajmeresztő, branyiszkói experimentum ezekkel a gyerkőcökkel? És ha sikerül is, mi jön még utána? Mi van a Branyiszkó mögött? Lőcsétől Tokajig húsz mérföld az út. Schlick öt napja tudhatja, hogy itt vagyunk. Ha nyomban félbeszakította harcát, öt menetnappal ideérhet. Holnapután, hétfőn Eperjesen, meg a hernádvölgyi Kluknónál állhat. Kedden két oldalról ronthat ránk, míg Ramberg a Götz- és Jablonowsky-brigádokkal a hátunkba eshet. Szerdára összemorzsolhatnak. S akkor hiába volt ez az egész, vérverítékes erőfeszítés Pozsony óta. Hiába botoztattam, biztattam, hiába hurcoltam át ezeket a szerencsétlen embereket a Szkalkán, a Szuha Horán, a Sturecen, hiába hajsoltam neki a Branyiszkónak. És akkor Görgey Artur egyszerűen éretlen, elbizakodott siheder volt, cinikus rongyember, aki pökhendi felelőtlenséggel mert vállalkozni Pozsonyban olyasmire, amihez hitványnak, nyomorult törpének bizonyult.

— Agyrémek! — dörmögtem. Mert megriasztott ez a vergődése. — Agyrémek. Miért ne sikerülhetne a branyiszkói áttörés? És miért kellene Schlicknek már itt teremnie? Hiszen ha félbe is szakította volna miattunk a tokaji átkelőért való harcát, nem olyan egyszerű a dolog! Klapka nyilván a sarkában marad!

— De az üldöző mindig lassabban jár! Ezt neked

kell a legjobban tudnod, aki jól megtanultad Tuulnaban, mire való a csákány, a fűrész, a löpor meg a gyújtózsínór, s hogyan lehet meglassítani az üldözöhad menetét. Schlick bizony végezhet velünk s utána szabadon vetheti rá magát Gyurkára. Csak semmi optimizmus, az Istenért! Háborúban ki kell kapcsolnunk mindent, ami nem pöre logika és matematikai képlet! A pöre logika pedig jeges, vad és érzéketlen, akár a Sturec. De ha vezér vagy s csak félpercre is leveszed róla a szemedet: elvesztél. Hiszen ez a szörnyű! Levetni mindent, ami érzés, sejtelem, ábránd és remény; s a logikára meredni minden idegszálunkkal! Tudod mi ez? Levetni egész emberhabitusunkat, hogy merő, rideg értelemmé váljunk. Nem tapasztalatlan és forrószívű fiatalbereknek való a hadvezéri pálca. Csonotos, vén kondottierék kellene a hadak élére. Akikben már elszáradt, s pusztá, kemény bölcsességgé vált a lélek lírai tartalma.

Nem tudtam, mit válaszoljak erre. De mert érzetem szavai mögött a gyötrődést, szólanom kellett.

— Bízom abban, hogy a holnapi roham rácsafol a pusztá logikára. Ne felejtjük: a lelkesedés is lehet csatadöntő erő. Az ellenfél valamely apró hibája is. Egy eltévedt galopin, egy megkésett parancs, ó és még ezernyi kicsiség. Szóval: a véletlen.

— Igaz. De ezek mind olyan tényezők, amelyekkel eleve számolni: bűn. A csatár és a csapat legyen optimista, mert ha nem az, kihal belőle a vállalkozókészség, a lendület és a virtus. De a hadvezér nem ringatózhat vágyak és álmok között.

Megint csönd szakadt közénk. Csak a két ló patái-

nak dobogása hallatszott és a sarkantyúnkhoz verődő kardunk halk csattogása. Meg a mögöttünk léptető strázsamester paripájának prüsszögése.

Ismét Görgey törte meg a csöndöt.

— És ha sikerül is az áttörés! És Schlick nincs ott a Branyiszko mögött. S egyszerre mi leszünk üldözővé, az üldözöttből. S mi fogjuk két tűz közé Schlicket. És ha e felvidéki osztrák hadakat meg is semmisítjük. Hogy lesz tovább? Mi vége lesz ennek a nagy háborúnak, amelyre olyan gaz vaksággal provokálták nemzetünket a Halovány Vámpír és társai? Schwarzenberg, Stadion meg a többiek? Ki hiszi el azt, hogy Ausztria belenyugszik még valamely lesújtó vereségbe is? Hiszen inkább itáliai érdekeit engedi veszni, semhogy a rajtunk való hatalma szenvedjen csorbát! Azután itt vannak a forradalmak idegen hajótöröttjei. Szívem szerint szánom a lengyeleket. De vajjon mi lesz ha ránkdühödik miattuk az orosz hatalom? Mivé lehet Széchenyi féltett kis magyar bögréje, a germán és nagyszláv vassfazekakkal való összekoccanásban?

Ezekre már nem tudtam felelni, a vigasztalan este-
tében.

Görgey tovább töprengett. Már nem velem beszélt. Önmagával.

— Nem jobb lett volna-e a legelső lépést sem megtennem, amely utóbb idáig hozott? Ahonnét nincs már visszatérés. Nem jobb lett volna-e, a jobbról is, balról is félreértett, harcias váci kiáltványom helyett holmi békesóvár felhívást intéznem a hadtesthez? Felhívást a reménytelen harc abbahagyására? Hiszen Vácott úgy állott a szétmállás vagy együttmaradás

valószínűsége egymáshoz, mint tíz az egyhez. De mert a proklamáció hatott, s együttmaradtunk: mennyi vér, mennyi emberélet vész el majd miatta? Holott a végeredmény olyan kétes! Vagy tán nem is kétes. Érdekes-e hát? Vajjon Széchenyi útját csakugyan fölrobantotta-e a kamarilla és Kossuth közös löpőpor? Vajjon nem állítja-e helyre Batthyány még rabbilincsen is? S nem átkoz-e bennünket, hogy nehezítettük a dolgát?

Félszázad Ferdinánd-huszár csörömpölt el mellettünk a sötétben. A 3. dandár éle volt, Pöltenberg brigádjából, Piller hadosztályából. Tisztelgő parancsnokuk aligha sejtette, hogy a tábornokot köszöntötte az imént. S mögöttük száz lépésenként két-két huszár következett utánuk. Szótlatlanul dobogtak el mind Szepesváralja felé.

Görgey komoran lovagolt mellettem. De a gyötrődése tovább tartott.

— Igaz, hogy pozsonyi tételeim ma is állanak. A bécsi kamarilla császári-koronás forradalma a magyar király ellen: semmivel sem lett igazabb, morálisabb vagy éppen törvényes azért, mert mi a betört Jellachichot osztrák felségterületen is megtámadtuk. Igaz az is, hogy a márciusi alkotmány megéri az érte való vérhullatást. Megérné akkor is, ha végül semmi mást, csupán az úrbéres jobbágyság visszaállítását akadályozhatnók meg vele. S végül ma is igazság az, hogy a magyar nemzet önnön becsületének tartozott e kardrántással. Ebben egy volt velünk még Batthyány is. Magyarország államélete forgott kockán, az osztrák bűnnel és magyar rövidlátással ellenünk lázított, hazai

szlávok, meg románok véres zendüléseiben. Ezek hát ma is igazságok. Mindazonáltal már Vácott kénytelen voltam megvallani magamnak, néhány keserű tapasztalatot. Azt, hogy a nemzet jórésze vajmi keveset gondol becsületével, s én nem tudom rákényszeríteni kötelessége teljesítésére. Azután azt, hogy az ellenség hadereje sokszorosan felülmúlja a miénket. Végül pedig azt, hogy ezek szerint egész küzdelmünk, jóllehet háromszoros kötelességünk: minden bizonnyal hiábavaló lesz. S még örülhetünk majd, ha a flamingók olyan további lépésekbe nem sodorják Kossuthot, amelyek utóbb, ámbár csak per anakronizmus, még dicsérettel igazolnák a világ szemében, a bécsi kamarilla velünk szemben elkövetett, erőszakos állami csínyjeit.

Hideg este terpedt már a tájon. Csak a hó derengett idelent. Fönt az égen dideregtek a csillagok. S a havas földgolyó és a didergő csillagok között immár esupán három lovas léptetett a végtelen úton. Vagy talán csak egy. Az, amelyik ott vergődött gyötrelmes kétségek között, mert megriadva látta, hogy egyedül van, ijesztően egyedül, fagyasztó magasságokban, s a verítéke jéggyöngyökké dermed a homlokán a rettentő kérdés előtt. Szabad-e holnap meghalnia ötszáz vagy ötven, avagy csak egyetlen pelyhesképű honvédnak is: hiába?

— Ha azt kérded hát — tűnődött tovább ez a magányos lovas, amikor elporoszkált mellettünk az utolsó páros huszár is — mi az mégis, ami a nemzet nagyrésznének fásult közömbössége ellenére, szemben az ellenség roppant túlerejével és a Kossuth önzetlenség-

gébe vetett hitem megrendülése után is előrehajt a Branyiszkó felé: ma még nem tudom szóbaformálni a választ. Holnap... Igen, talán majd holnap. Addigra megfejttem a titkát és szavakba öntöm ezt az unszoló kényszert. Csak még, még egyszer végig kell vizsgálnom ezt a gomolygást itt belül. Le kell hántanom a logikáról mindent. Ma még csak érzem, mit kell tennem. De tudni akarom, mi ez: végső analizisében. Az bizonyos, hogy nem pusztá matematikai képlet. Ösz-tön.

Tompándübörgő oszlop vonult velünk szembe. Az emberek és lovak lélekzete ezüstösen párázott szét a hideg levegőben. Botorkáló zászlóaljok, kongócsövű ágyúk mentek el mellettünk.

A Pöltenberg-dandár.

Azután kikanyarodtunk egy hegy mögül s bal-kéztől fölcsillantak Lőcse lámpái.

Öreg este volt, amikor lóról szállottam a kvártélyunk előtt. Nyomban át is mentem a Posta-fogadóba.

Zajlás, ételszag, füst. A hadnagyaim nyakig voltak a bálrendezésben, csak Szenczi pipázott mellettem.

Nem tudtam mit eszem. Görgey töprengése zúgott bennem, mint valami rejtelmes malom.

A szomszéd asztalnál huszártisztek vitatkoztak.

Az egyik azt állította, hogy alkalmasint mégsem a Branyiszkón törünk át, hanem a Hernád völgyében. Kluknónál. Mert Kmety ezredes hadosztályának egyes részeit, meg a Piller-divízió felét odarendelték s azok készülleteket tesznek ott a támadáshoz.

A másik huszár viszont azt hajtotta, hogy először

a Poprád völgyébe átkelt Ramberg—Götz—Jablonowsky-féle haderővel végzünk. Ez abból is látszik, hogy legjobb divíziónk, az Aulich-hadosztály Poprád körül maradt, sőt a Beniczky-féle utóhad már vissza is csapott Csorbáig. A branyiszkói és kluknói csoportosulás tehát pusztá csel. Előbb megverjük Rambergéket, s evvel magunk után csaljuk keletről meg délről Schlicket, majd pedig erre vetjük magunkat, hogy Klapkával két tűz közé fogva, megsemmisítsük ezt is.

Jómagam tudtam mi a szándékunk. De mivel ezek csak találgatták, nyilvánvaló volt, hogy a főhadiszállás titkolja. Kétségtelen, hogy csupán a hadosztályparancsnokok és brigádosok vannak vele tisztában. Az bizonyos, hogy a hernádvölgyi mozdulatok célja: tüntetés. Lehet, hogy Aulich meg Beniczky is kapott hasonló parancsot, a Ramberg-csoport lekötése végett. Hadtestünk — mint a most hallottakból megállapíthattam — mindenesetre olyan csoportosításba került, amelyből három irányban való támadásra is lehet következtetni. S szükség esetén bizonynyára ütni is lehet belőle mind a három irány felé.

Nyolc óra lehetett, amikor hazatértem. De előbb még kerültem egyet a század szállásai körül is.

Az emberek aludtak, dödögtek, vagy a szerelvényük közt matattak.

Inkább csak az öregek voltak még ébren. Öregembernek kevesebb alvás kell.

Valahol a közelben huszárok lehettek szálláson, mert áthallatszott a nótázásuk.

*Öreg királ udvarába két szál majoránna,
Egy szép barna Miklós-huszár, se, lovát karéjozza.
Ne karéjozz barna huszár, mer leesöl rúla,
Nincs itt a te édesanyád, se, aki megsiraina...*

Dünnyögve, vontatottan szólt a nóta, avval a csöppnyi búbánattal, amely mindig benne van a magyar ember danolásában.

A harmadik szakaszom kvártélyá előtt két pipázó árnyék támaszkodott rá valami léckerítésre. Mögöttük állottam meg, nem vettem észre. De a szavukból kivettem, hogy a furubajcu Vargánya, meg öreg Suba Mihály. Az eget bámulták. Pipáztak — hallgattak.

Túlánan lépett egyet a nóta:

*Ne sirasson engem senki, jól vagyok tanítva.
Se lépésbe, se mars-marsba, se, le nem esek rúla.
Mer a huszár a nyeregbe bele van teremve,
Akárcsak a rozmaringszál, se, a földbegyökerezve...*

Egyszercsak megszólalt Vargánya:

— Jó danúnak odaát.

— Jó — pöffentett rá Suba. — Pejg lehet, hogy hónapután mán nem danúnak.

— Ullehet. Igéncsak ullehet. Merhogy háborúba, hadasvilágba sose tudhassa az ember.

— Aza.

Csönd.

Kisvártatva megint Vargánya szólalt meg.

— Pejg ahonnízem, csaták gyünnek most. Mírges, öreg csaták.

— Mibü gondujja kend?

— Abbú, hogy, nízze csak, fordul a Katonacsillag!

S fölbökött a pipájával az ég felé.

— Ahá — dünnyögött az öreg rátóti.

— Vagy húsz esztendeje nizegetem — füstölgött a Furubajcu. — Győrtű Garácig, Garáctű Lájbokig, Lájboktű Majlándig, Majlándtű Mántováig. Hun a Mincsó vizéné, hun a tenger vizéné, mindegy vót a', csak níz-tük furt. Merhogy ais hozzátartozik a katonadologhó. A csillagnízés. Oszt nízem azúta is. Vót egy öreg fire-rünk a Sarconberg-bakákná. Ammég verekedett a Napojlonnyal. Hát avvót, aki mindig aszonta: amég csak háttal van a Katonacsillag, vagyishogy halovány, addig csak masérozás van, meg retirálás. De ha kertájkba fordul oszt eccerre kiragyog: akkó mán öregcsatát mutat. Azír Katonacsillag. De csak nekünk mutassa így magát. Merhogy magyar csillag. Öreg csillag. Százév alatt ha egyet fordul. De most fordul...

Több szó nem esett. Tovább pipáztak, hogy kiszívják a makrást s ledüljenek ők is.

Lábujjhegyen jöttem el a hátuk mögül.

... Abbahagyom az írást, mert leragad a szemem. Pedig még hazá is kell mennem Pápára.

Másfél hónapja nincs róluk hírem. Én Uram-Istenem, adj nekik erőt!

XII.

7-ik február. — Eperjes.

Azt hittem: csak álmodom.

De most hogy ismét ébren vagyok, éppen úgy zúg a fejem s ha csak pillanatra is lehúnyom a szemem, véres látomások suhannak el előttem.

Pedig odakint az utcákon örvendező nép zúg, lelkes tömegek özönlik körül az egyre vonuló csapatokat.

Erővel kell kiszakítanom magam a látomások, az ágyúdörgés és a vad kiáltozás apokaliptikus zűrzavarából, hogy megértsem: itt vagyunk, túl a Branyiskón, Eperjes zúg körülöttünk és Görgey gránátosai dübörögnek az ablakok alatt.

Tudom, ezek a képek majd eleresztenek lenyűgöző és vérzaklató bűvöletükből. De álmomban holto-míg fölkísérhetnek, mint valami régi festmény elmúlhatatlan színei, amelyek újra meg újra átütnek a reáfestett újabb kép alól.

A danse macabre.

Dehogy is sejtettem Lőcsén, mikor nyugovóra tértem, hogy még magam is tanuja lehetek a végső experimentumnak! A branyiskói véres próbának. Amelyben eldőlt az a kérdés is: vajjon sikerült-e Gör-

geynek sereget ötvöznie az egykori hulladékból. A bányavárosokban töltött másfél hét szakadatlan oktatása és a selmeci villámgyors ítélet: vaskézzel rázta össze a hadtest molekuláit. Ám ez még csak keverék volt. Ahhoz, hogy egynemű ötvözetté váljék: férfitpróbáló szenvedések tűzében kellett forognia. No, erről gondoskodott az ellenség és az időjárás. A Sturec után és az iglói lecke után késznek látszott az ötvözet. Szemre már katonaság volt. De hogy szívre is az-e, annak a branyiszkói próbában kellett eldőlnie.

Csoda-e, ha a Branyiszkó előtt didergés fogta el magát a seregsínálót is? Különösen azután, hogy a maga éles, analizáló logikája szerint, az egykori leglazább részt kellett a próbátűzbe vetnie.

Hátborzongató kísérlet volt, de el kellett ismerünk: még mindig evvel kockáztatta a legkevesebbet. S ma hálás vagyok a sorsnak, hogy tanuja lehettem.

Danse macabre-nak indult és hihetetlen győzelem lett belőle. A vegytanprofesszor győzelme, az ötvözet győzelme, Guyon győzelme, és az új sereg lelkének harsogó győzelme.

... Talán négy órát alhattam Lőcsén, az ötödikére virradó éjszakán, amikor fölverték álmomból. Német tizedes a naposkáplár, meg a főhadiszállás egyik huszártisztje költögetett.

— A tábornok úr hivatja a főhadnagy urat.

Akkor volt két óra. Odakint: fekete éjszaka.

Tíz perc múlva bekopogtattam a vármegyeházán Görgey szobájába.

Pohárbeli virrasztómécs pislogott az asztalán. Maga valami kopott pamlagen hevert ruhástól.

Ahogy beléptem, felkönyökölt fektéből s a mécs mellett álló bádogkulacsa felé intett.

— Igyál egy kortyot — mondotta rekedten — ülj le, s azután: a tárgyra. Ez a branyiszkói roham nem hagy nyugodni. Guyon jó lesz, amíg csak virtus kell. De ha a szerpentínákat is elrongálták az osztrákok s Guyon nem tudja gyorsan maga után vonni tüzer-ségét meg a második dandárát, sőt szükség esetén a Pöltenberg-brigádöt is: akkor az első visszacsapás levetheti a kölykeit a tetőről. S akkor Isten tudja lesz-e valaha egyáltalán had belőlük. Már pedig a Branyiszkó túlsó lejtője csak enyhén menedékes. Azon meg tud kapaszkodni az osztrák. S ha megkapaszkodott és visszavág, a mieink visszazuhanak a meredek nyugati lejtő alá. Érted?

— Igenis, értem.

— Guyonnak csak két század utásza van. Az idősebbik századparancsnok is fiatal főhadnagy. De Guyon az utászait se utászmunkára akarja bevetni. Arctámadása mellett két megkerülőoszlopot tervez. Ezekbe kívánja beosztani a két pionírszázadot. Nem akartam beleszólni a tervébe, mert az egyébiránt minden ízében helyes és csak kedvetlenítettem volna még a tanácsaimmal is. Hadd legyen övé az egész dicsőség, ha győz. A végeredmény azonban az, hogy Guyon ezredes úgy látszik, nem is gondol úttorlaszokra vagy bármilyen más, akadályozó fortifikációkra.

— Pedig ebből csakugyan baj lehet — bólogattam magam is.

— Nos hát, ez a te balszerencséd, öreg barátom. Mert a Pöltenberg-dandárhoz tartozó utászokat meg Piller tartotta vissza, a Hernád-völgyben maradt dandára mellett. Kmetyéhez hiába nyúlnék hátra: annak egyáltalán nincsenek pionírfjai. Így hát megint csak téged nyúzlak.

— Készséggel állok rendelkezésre.

— Köszönöm. Fél század elég lesz. De ügyelj, meg ne bolygasd Guyon ezredes érzékenységet. Csak készenlétben állj a kezeügyében, s tartsd nyitva a szemed. Ha már szüksége lesz rá, akkor úgyse kérdi, hogyan kerültetek oda. A fődolog az, hogy a rohamokat végrehajtó zászlóaljak mögött, nyomban járható legyen az út.

— Igenis.

— Jó volna, ha az embereidet megelőzve jutnál el a Branyiszko alá, hogy idejében szemügyre vehessed az egész hegyet.

— Magam nyomban előreügetek, de reggel fél-hatra odaér a fél század is.

— Szepesváraljára igen. Az körülbelül két mérföld. De onnét a hegy lábáig még ugyancsak vagy egy mérföld.

— Nyolcra azt is eléri.

— Akkor még jókora is értek. Mert ismerve Guyon csapatait, legalább egy órát késnek minden parancs végrehajtásában. Jómaga hétre tervezi az első harcvonalba rendelt zászlóalj elindítását.

Fölállottam.

— Egyéb parancs...

— Nincs. Csak egy: gyere vissza épségben! Bár

csak te hozhatnád meg a győzelem hírét. Áldjon meg az Isten! Also: Soldatenglück!

Kezet nyújtott, tisztelegtem, s avval: hajrá.

Ez a hajrá tegnap estig tartott.

Mivel Zsigmond volt a legidősebb hadnagyom, őt kellett otthagynom a visszamaradó félszázaddal. S ha már így fordult, Triplakarsayt hagytam vele. Hadd bálozzanak! Szenczit viszont nem túlságosan érdekelték a táncmultságok.

Visszatapogatóztam a szállásunkra, s mialatt a napossal fölkelttettem Szenczi meg Vargánya szakaszait; átadtam Gusztinak a félszázadot.

— A kürtösök és Bagdi Ferke veled maradnak — fejeztem be az átadást. — Nincs szükségem rájuk. A két cigány csak játsszék a báli zenekarban, a kis pocok pedig aludja ki magát. Nem volna lelkem, magammal hurcolni.

Közben betopogott Szenczi. Meghagytam neki, hogy szaporán igyekezzék utánam s hozzon a félszázaddal négy szerszámhordó málhásállatot is.

Azután kibotorkáltam a ház elé, fölkapaszkodtam Dragonyosra és kilovagoltam a városból.

A csillagok elé fellegek vonultak.

Görgön már pilingélő hóesésben ügettem át.

Váltogattam az ügetést meg a lépést.

Kolcsón és Nemessányon hajnalt kukorékoltak a kakasok, bár a virradatnak híre se volt még. A Pöltenberg-dandár egy része itt pihenhetett, mert az udvarokon lövészeres kocsik állottak, s fölgyúrtgallérú őrszemek strázsáltak mellettük.

Félőt lehetett, amikor átlovagoltam Szepesváral-

ján. Onnét akkor vonult ki a Guyon-hadosztály 8. dandára. Ez most Szottfried őrnagy parancsnoksága alatt áll, mert Simon őrnagy betegen fekszik Iglón. Guyon ezredes az elől masírozó Pethő-dandár élén haladt. Hatra akarták elérni Korotnokot, amelyet Sréter őrnagy Nádor-huszárosztálya tartott megszállva. Korotnok már közvetlenül a Branyiskó-vonulat lábánál húzódik meg.

A hőésés szűnőben volt, de a sötétség még nem engedett.

Egész Korotnokig az oszlop mellett húztam előre. Végül a 7. dandár élére értem.

Az akkor már állott. S lassanként megállottak a mögéje zárkózott többi csapatok is. Csak a két üteget vontatták előbbre a szekereszek.

Legelől a torontál-temesi 33. zászlóalj állott. Emberei vagy az útmenti árkok havas peremén ültek, vagy a puskájukra támaszkodva pihentek.

Valahol a sötétben kulacsok csörömpöltek s a honvédek halk kiáltással adták egymásnak hátra a figyelmeztetést:

— Tizedes urak előre! Tizedes urak pálinkáért!

Megtudtam, hogy Guyon ezredes pálinkát osztat a támadó zászlóaljnak, maga pedig most adja tisztjeinek a végső eligazításokat a kocsmban.

Odatartottam én is. Vagy tizenöt hátaslovat tartottak ott száron a hadosztálytörzs altisztjei. A lovak meg-ereszkedve állottak a rozoga épület előtt. Lógó fejfel pihentek. A lélekzetük fehér páráként felhődzött sötét árnyuk körül.

En is rábízta Dragonyost az egyik lótarló huszárra s beléptem a jégcsapos, rozszant épület, hitvány kis deszkaajtáján.

Füstösgerendázatú, szurtos, homályos ivó volt, tele álldogáló tiszttel. A fejek fölött is odaláttam az asztalra. Drótfonatú bányamécs pislogott rajta. Térképek, iratok előtt állott ott az alacsonytermetű, zömök Guyon ezredes, és beszélt. Mellette, csontosarcú, borostás főhadnagy ült s időnként belejegyzett valamit az írásaiba.

Guyon kigombolt bakaköppönyegben, fején bojtosleffentyűjű, aranyzsinóros kék táborisapkában volt. Akaratos, erős állán már őszült a vörhenyesszínű, gyér szakálla. Három éve találkoztam vele először a bakonyi Gerence-pusztán, hónapja se múlt, hogy utóljára láttam Szántó előtt, most mégis megöregedettnek tűnt. Kemény, szögletes arcvonásait nem tudta meglágyítani a bajusz, szakáll. Az utolsó hetek alaposan megviselték. Akárcsak — valamennyiünket.

Beszéd közben néha fölemelte a jobb kezét. Az ökle fehér pólyában volt, amelyből mereven állott ki a fölfelé tartott, bebugyolált hüvelykujja. Az iglói hajcihőben sérült meg a kezén.

Ez a fölfelé meredő, bekötözött hüvelykujja, meg a furcsa beszéde, valami egészen eredeti színt adott, ennek a különben is nagyon érdekes embernek.

Sohse ötlött úgy föl német beszédének furcsasága, mint most. S nemcsak a nyelvet törí, hanem a kiejtése is merőben hibás. Különösen az s-hangot mondja furcsán. Mintha csak pösze volna. És ez a pö-

szező beszéd meghökkentő ellentétben áll ritka, de nagyon kemény taglejtésével s kemény, férfias arcával.

A tisztek közül, akikhez szólt, csak Sréter őrnagyot és Üchtritz bárót ismertem. Emez pápakörnyéki birtokos, kvietált huszártiszt s most ugyancsak őrnagy.

Láttam Erdőssy honvédpap sápadt arcát, izzó szemeit is.

— Alzo, Abmarsz szieben Uhr! — selypítette Guyon, balkezében tartott fapipájával az asztalra koppanva. — Angriff mit erszten Treffen: acht Uhr. Artillerie- und Raketenfeuer: acht Uhr. Versztanden meine Herren?

— Jawohl! — dörmögték a tisztek.

— Dann. danke!

A tisztek szalutáltak s kifelé igyekeztek. Várnom kellett, amíg a rangosabbak kijutottak. Így még hallottam, amikor Guyon diktálni kezdett a főhadnagyának:

— Szreiben szie, Tipula! Meldung!

Tipula főhadnagy írni kezdett.

A fapipás angol pedig lassan, tagolva mondotta a jelentés szavait:

— Armée-Oberkommandant General Görgey, in Kirchdrauf... oder wo...

A tisztek eleje már kijutott, de még vagy nyolcan ott topogtunk, a homályos kocsmában. S arra a mondatra, amit most diktált Guyon, valamennyien fölkaptuk a fejünket. Ezt mondotta tollba:

— Habe die Höhen von Branyiszkő genommen.

Mind hátranéztünk. Mi ez? Még el se indultunk, s Guyon már a Branyiszkő bevételét jelenti?

A hidegvérű angol azonban csak annyit jegyzett még meg, hogy a bevétel óráját és percét majd utóbb írják be, s avval nyomban aláakanyarította a nevét.

Tipula úgy nézett rá, mintha megkukult volna.

Üchtritz őrnagy azonban visszafordult s nevetve kérdezte meg, vajjon nem korai-e, ez a jelentésszöveg? Hiszen még nagy kérdés, sikerül-e a roham.

Guyon ezredes akkor már a pipáját tömködtte félkézzel. A kérdésre kurtán fölnevetett s angolul válaszolt:

— Damn me, if I don't get over it!

Üchtritz is kacagva, s fejcsóválva ment ki előttem.

Odakint még elújságolhatta a világosodó reggelben lovaikra kapaszkodó Sréternek és Pethő őrnagynak, hogy a parancsnokuk már lediktálta a Branyiszkó bevételéről szóló jelentést.

Elképedtek.

— De hiszen hol vagyunk még ettől?

— Én is ezt kérdeztem tőle — nevetett Üchtritz.

— De erre csak azt válaszolta: Damn me, if I don't get over it! Vagyis: Vigyen el az ördög, ha keresztül nem megyek rajta!

— Ó, a mokány mindenit! — kacagott föl Pethő vidáman. — Hiszen karakán mint a fene, de azért ma ő is megköpheti a markát! S ugyan vigyázzon, hogy özvegyi sorsra ne juttassa a szép kis Splényi baronesszt s árvaságra ne maradjon fiacskájuk, meg a leánykájuk!

— Ne féltsed ezt, vasfeje van! Nem fogja a golyó!

— Hát akkor: gyerünk!

Tisztelegtek, elvágattak, ki erre, ki arra.

Hát én merre?

Az úttól jobbkézre, attól néhány kőhajításnyira, öreg malom áll a laposban. Annak a padlásáról jól szemügyre vehettem a Branyiszkót.

A harminchármasok már nyalogatták a pálinkaporciójukat. Egy-egy meszelynyit kapott a Pethő-dandár minden embere. Nem sok, négy-öt korty, de szív-erősítőnek még csata előtt is untig elég.

A Branyiszkó alján köd gomolygott. Jó is volt most ez a köd, mert az ütegeknek előre kellett hajtaniuk a hegyvonulat alá, a vele párhuzamosan álló dombsorra, hogy a támadó gyalogság feje fölött átlöve, vehessék tűz alá a hágó alsó szerpentinait.

Átballagtam a lovammal a malomba. Ijedt, tót molnár szepegett ott a feleségével, meg négy, gyönyörű kis fiacskájával. Meg kellett símogatnom őket. Az aszszony hálásan nézett rám.

Dragonyost bekötöttem a félszer alá s már éppen föl akartam mászni a malom padlására, amikor két bádögfödelű lövészeres-szekér fordult be az udvarra. A kocsikat szekérszekerék vontatták, de az élükön fiatal tűzerhadnagy lovagolt. A kocsikon is tűzerek ültek.

Kitűnt, hogy az Iglónál zsákmányolt félüteg röppentyűt akarják tüzelőállásba állítani a malom előtt.

— No, ilyet még úgy se láttam! — örvendeztem.

A rakéta-, vagy honvédnnyelven: röppentyű-ütegeket csak az utolsó években rendszeresítették a császári ármádiában. Mikor én kiléptem a hadseregből, még alig néhány volt belőlük. A honvédtüzérség egyáltalán nem ismerte még ezt a fegyvert. Az Iglónál zsákmányolt három kilövőszerkezet, egy állvány és két

szekér rakéta-lövedék azonban alapja lehet további felszerelésünknek.

Sem a kilövőkészülék, sem a lövedék gyártása nem mutatkozik valami fogas kérdésnek. Lahner tábornok nagyváradi hadfelszerelőgyára, e minták után, tömegesen fabrikálhatja.

Alapjábanvéve meglehetősen egyszerű fegyver. Olyanféle háromlábú, faállványa van, mint a földmérők szintezőjének és távcsövének. Csakhogy a szintező helyett vonalbeosztásos irányzókészülék van rajta. Ez vagy rézből való sín, vagy rövid cső segítségével irányítja a beléjeillesztett s a gyújtás után kilöködő rakétalövedéket. A lövedék: viaszosvászonzból meg keménypapírból készült cső, amelynek hátsó része szabad és csak lukas fojtással leszorított lőpor van benne. A cső elején van a fémdobozból álló gyújtó-, vagy robbanólövedék. Az iglói zsákmány háromfontos félüteg. A két, állvány nélkül maradt, csőhöz Guyon tüzei nyomban csináltattak új állványokat s ma már meg-
lepjük az osztrákokat sajátgyártmányú rakétáikkal is.

A mieink már el is nevezték a röppentyűket — kolbásznak.

Miután fölállították a három állványt a malom mellett, a főhadnagy fölmászott hozzám, s a padlásablak előtt elmondotta a támadás részletes tervét is.

Balkézzről tisztult a köd. Arrafelé már láttuk a tájat.

— Az a község ott — mutatta Szabó hadnagy — Pongrácfalva. Az onnét felénk húzódnak s a Branyiszkó-vonulattal párhuzamosan futó dombhátra most von-
tatják föl a hadosztály négy ütegét. Ha a ködöt innét

előlünk is elsöpri a kerekedő szél, akkor megláthatod a tulajdonképeni hágót. Mondhatom, nem nagyon csalogató képe van. Meredek, erdős lejtőn kígyózik föl az út, Isten tudja, hány kanyarodóval. Tegnap délből tiszta idő volt, hát jól láttuk a fák között ide-oda csavarodó út egyes részeit. Csaknem minden párhuzamos szakaszát megrakta katonával az ellenség. Tizenkét, földsáncból álló, támpontot tudtunk megszámálalni az út mentén. De nyilván több is van, csak nem láthatjuk őket a fáktól.

— De hiszen akkor ezt arctámadással egyáltalán nem lehet bevenni! — kókadtt le a kedvem. — Vagy csak olyan rémületes veszteség árán, amire rámege az egész hadosztály.

— Nem is pusztán arctámadásról van szó! Két megkerülő oszlopunk már elindult. Az egyik Pongrácfalvától északra vág neki a hegynek s igyekszik oldalába az ellenségnek; a másik Korotnoktól délnek, majd pedig keletnek kerülve, karolja át a hágó útját védő osztrákot.

— Igen, ezt már említette a tábornok úr is.

Előttünk is ritkult a köd. Kitárult az egész Branyszkó-hegy. Ez a hatalmas, erdős hegyvonulat, észak-déli irányban magasodik föl, tehát éppen keresztben fekszik a Lőcsét és Eperjest összekötő irányra. Maga az út, legfelső szakaszával két kiugró tarajorom között halad át. Az egész vonulat csupa erdő. A fák legalább két lábnyi hóban állanak s az utat nyilván jég borítja.

— Az északi megkerülő-oszlop — folytatta Szabó — egy gyöngye századnyi vadász, Ujházy László sárosi

főispán ősszel verbuvált szabadcsapatából, meg két század*utász, Molnár főhadnagy alatt. A vadászok jól ismerik ezt a tájat, mert csaknem mind idevalók. Sárosiak.

— És a déli oszlop?

— Ez Kompolthy őrnagy nógrádi honvédszászlóalja. Újoncok. Szóval amazok is, emezek is, ismeretlen értékek. No és, Üchtritz őrnagy úr ötlete szerint, a megkerülő csapatokkal ment minden huszár-, meg tüzértrombitásunk, hogy egyre följebbhágva, a hegyi úton dúló küzdelmek legforróbb perceiben, minduntalan rohamjeleket fújjanak. Hadd higye a német, hogy nyolc-tíz zászlóalj van az oldalában és a háta mögött is.

— Az oldaloszlopoknak talán nem lesz túlságos veszteségük — jegyeztem meg a hegyiút fordulóit távcsövezve — hanem az arctámadást végrehajtó zászlóaljokért bizony összeszorul a szívem.

— Hát azoknak csakugyan nem gyerekjáték a dolguk — bólogatott Szabó. — Pedig az első harcvonalban előretörő harminchármasok s a második harcvonalban támadó tizenhármasok egynegyede újone, míg a mögöttük nyomuló, második beszercei zászlóalj minden embere az.

— Szegény kölykök! — sóhajtottam.

Megnéztem az órát.

Félnyolc volt.

Az én századomnak még se híre, se hamva.

Lemásztam a padlásról s kimentem az útra.

A harminchármasok akkor indultak el, egyenként szakadozva s az út baloldali oldalárkába húzódva, a

korotnoki templom felé. A Branyiskóról mindent láthatott az ellenség, ezért kellett bújva megközelíteni. Maga Pethő őrnagy a brigadéros — s egyszersmind ennek a zászlóaljnak parancsnoka — vezette a sort. Mögötte kivont karddal egy égőszemű főhadnagy bukdácsolt az árok mély havában. Nyomában pedig a zászlótartó, a még tokba rejtett lobogóval.

— Királyi őrmester! — szólott hátra a főhadnagy.

— Parancs, főhadnagy úr! — ugrott előre egy bozontoshajú, tagbaszakadt ember.

— Maga mindig a zászló mellett marad, érti? A zászló pedig mindig az élen!

— Igenis!

És nyomban beleugrott az árokba, a zászlóvivő mellé.

Hosszan vonult a végtelennek tűnő sor, az észak-keletnek elnyúló. házsor mentén. Azaz hogy házsorról nem lehet beszélni, mert jó ritkán odapotyogtatott házból áll ez a szegényes kis falucska.

A második harevonalba osztott 13. honvédzászlóalj — az egykori Pesti Csátárok századai — a Korotnok és Pongrácfalva közé ékelődő domb alján, tehát egyelőre a tüzerütegek állásai mögött vonultak föl, zárt egységekben. Ugyanoda húzódtak a „druhi bistricki batalion“ lenhajú, tót honvédjei is.

Nyugtalanul nézegettem az órát.

Nyolcra járt.

Guyon ezredes parancsa szerint nyolckor kellett volna megkezdődnie a támadásnak.

Erről persze már szó se lehetett, mert az arctámadásra kijelölt csapatok még a csoportosulás kezdetén

tartottak. De azért szerettem volna, ha Szenciék már beérkeztek volna.

Éles északkeleti szél kerekedett, ez elfújta a ködöt, a Branyiskó hegylánca teljesen tisztán állott előttünk, de főként szürke fellegeket hömpölygetett a szél.

Akkor indult el a kocsmában volt hadiszállásáról Guyon ezredes is, egy lengőbajuszú századossal, Tipula főhadnaggal, meg a törzslovasaival és trombitásaival.

Lovon mentek a templom felé. Furcsállottam, mert ez ugyan nem szolgálta a meglepetésszerű támadást.

Guyon meleg prémsüveget húzott a fejére, a táborisapkája fölé. A szájában ott füstölgött a fapipája.

A libasorban lépegető harminchármasok közül föl is dörmögött az egyik káplár:

— No, főtette a macskabórsapkáját az ezredes úr!

— Fő hát! — fűzte hozzá lihegve a nyomába taposó, rongyosköpönyegű honvéd. — Veszett hideg van. Meg Sztracsena óta ez a csatasapkája!

— Lesz megint: elere honved!

— Lesz. Meg az hogy: elere van dupla lenung, hatul van kartacsel!

— De azér máma győzünk! Mer aszongyák a tiszt urak, hogy az ezredes úr már meg is írta a jelentést, a Branyiskó bevételéről.

Szenciék csak nem jöttek.

Visszamentem Szepesváralja felé, csaknem a pongrácfalvi út elágazásáig.

A tizenhármasok utolsó százada éppen akkor vonult ott a domb mögé.

— Kutya idő! — mondotta a karjait keresztbe-
csapkodva az első szakasz hadnagya.

A századosa hátrafordult a nyergéből:

— A szepesváraljai plébános hőmérője tizennyolc
fok hideget mutatott, amikor elindultunk.

Félkilenc volt.

Visszamentem a malomhoz. S föl a padlásra.

— Mit látsz, tűzérpajtás?

— Azt, hogy megint késünk. A harminchármasok
eleje most ugrál át az úton, a templom mellett hú-
zódo vízmosásba. Ott ugyanis valami vízmosás hú-
zódik keletnek, az első szerpentin alá. Abból indul a
támadás. Nekünk, meg a dombon levő ütegeknek
akkor kell ráfeküdnünk tűzünkkel az első szerpenti-
nára. Mihelyt azonban a gyalogság a szerpentina alsó
marijára ér, áttesszük tűzünket a másodikra, majd to-
vább, mindig följebb. A vetőgyűknak viszont az
osztrák ágyúkat kell tűz alá venniök, mihelyt azok
elárulták a helyüket.

Most idegtépő várakozás kezdődött.

Ólomláb mentek a percek.

Az óramutató átvánszorgott a kilenc órán is.

Letopogtam megint az udvarra.

Semmi.

Akkor egyszerre eldőrent az első, hatfontos szalve
a dombélről.

S nyomban rá kitört a zenebona.

A többi: lázasan vágató jelenetek kavargása.

... Pördülök a malom elé.

Szabó már lent áll, lobbantja az első háromláb
röppentyűjének kanócsát s ugrik hátra, majd a távo-

labb álló második állványhoz. Ott is gyujt, ugrik hátra és szalad a harmadik állványhoz.

Az elsőnél löport ér a kúszó szikra, az állvány megrezdül, a rakéta alján fekete füst csap hátra s ugyanakkor fölrugja magát a röppentyű és sisteregve száll az ellenség felé. Utána a másik, majd a harmadik. Három tüzes, mérges darázs zúg át a levegőn, hosszú, fekete füstfarkot hagyva maga után.

Az első szerpentína előtt aláhajlik az ívük. Az első suppanva fullad bele a hóba, a második a szerpentín pereme közelében ér földet, a harmadik mögötte, az erdőbeszögellésben.

De az ágyúk már javarészt a szerpentint dögönyözik.

Robbanás, robbanás, robbanás, robbanás!

Két perc alatt egyetlen zúgó morajlás az egész völgy, a Branyiszkó láncá és a Lőcsei hegység rengetegei között. Zúg, dörög, csattog, morajlik a komor, havas táj.

Szabó piros arccal, lázas kézzel csavargatja a röppentyűállványok irányzékát, tüzérei ölben hozzák a „kolbászokat“ a háromlábak mögé, beleigazítják az új rakétát a másfélkaraszos irányzócsövekbe, s kezdődik előlről a játék.

Hanem hiszen az osztrák ágyúk is beleszólnak már a táncba! Egyik robbanás a másik után villan föl a mi tüzeink dombjának lejtőjén. Lövéseik azonban egyelőre rövidek.

Figyelem az osztrák ágyúk toroktüzeit.

Kettő a második szerpentín táján látszik, három

még följebb, s egy — ez háromfontos lehet — csaknem a tetőn lobban föl.

— Hány ágyúval lö? — kiáltja a szaladgálástól lihegő Szabó, mikor újból az első állványához ér.

— Eddig, úgy látom, hattal! — ordítok vissza.

— Ha többje nincs, akkor jól Nekünk tizennyolc ágyunk és hat tarackunk van! Meg ez a félüteg rakéta-gépünk!

Vagy tíz percig tart ez a fülsiketítő zenebona, aztán látom, hogy egyik ütegünk a másik után ereszkedik hátra a dombról a pongrácfalvai útra és vágat be csörömpölve Korotnokra.

Mi ez? Úristen! Futnak?

Rohanok ki magam is az útra.

Semmi baj! Az első ágyú előtt vágató kapitány kiér a kocsmá előtt a főútra, fordítja a lovát, ez ágas-kodva hátrál az ott levő hídra, de a kapitány sarkantyút ad neki s miközben előreint a kardjával, már száguld is a Branyiskó felé.

Az első ágyú lassít, fordul utána, vágtaiba csap s röpülnek mellette a nyargaló tüzérek is.

Fordul a másik is... a harmadik... negyedik... ötödik... hatodik...

Lovasüteg!

Odafönt a dombon már csak a tarackjaink dörögnek. A többi mind táncolva zörög, robog a jéggöröngyös úton, egyenest neki a kapaszkodónak.

Az ágyúdörgés morajlása gyengült, de még így is sokkal hatalmasabb, semhogy el ne nyomná a község túlsó végéről előretörő gyalogság rohamkiáltását.

De vajjon megindult-e az?

Nem tört-e ki a harminchármasokon régi, szörnyű nyavalyájuk: a pánik? Hiszen Iglót kivéve, mindig szétmállottak, vagy megfutottak!

Időnként éles trombitahangok hasítanak föl a morajlásból, de nem tudom kivenni a kürtjeleket, mert alig egy-két hang hallatszik csak belőlük. S a jelek lehetnek az osztrákoknál harsogó jelzések is.

Főnt a tüzérdombon, zárt osztálytömegekben rohannak most előre a tizenhármasok. Rohannak? Dehogy! Bukdácsolnak a combigérő hóban...

De hol az én félszázadom?

Féltíz! Áll az ütközet, zúg a völgy és a hegláb mint a pokolkatlan, s nekem itt kell tipródnom a kocsma előtt! Hát hol lödörög Szenczi?

Már az ütegek lövészeres kocsijai kocognak előre, az ágyúzástól nyugtalankodó lovaikkal.

Végre... végre!

Galambszürke köpönyegek és bozontos csákók tömege bukkan ki a szepesváraljai úton. Utászok! Nem lehetnek mások!

Visszarohanok a malomba a lovamért.

Mialatt az udvaron meghúzom a nyereghevedert, Szabó főhadnagy is szedeti a sátorfáját. Tüzet ugyan nem kapott, de előbbre kell mennie, mert már a legfelsőbb szög alatt löve sem éri el rakétaival a harmadik szerpentínát.

Lótás-futás, kiáltozás, rakodás. Már az ő hátsó lovát is vezetik eléje.

Elöl megint hevesebbé válik az ágyúzás. Rezeg a föld.

A malom istállójában nyugtalanul bög a tehén meg a borjú...

A molnár és a családja a krumpliveremben szepeg.

— Bozse moji! Bozse moji!

A négy, nefelejcsszemű, lenhajú kis gyerek úgy kuporog az anyja körül, mint egy fészekalja madárfióka. Ijedtek, csodálkozó rémület és könny ül a szemükben.

Sietnem kell, hát csak a tekintetemmel simogathatom meg a fejüket.

Azután: vetem magam a lóra. Dübörgök ki a kis fahídon át az útra. Zörög mögöttem a röppentyű-üteg négy szekere is.

A Branyiszkó alsó harmada, meg az alatta levő völgy: merő füst.

En balra vágok Szencziék elé, a rakétások jobbra csörtetnek el, neki a lassan emelkedő, összegázolt, jég-göröngyös útnak.

Dörög, durrog, zúg, morajlik az egész táj. Csak ordítva tudjuk megértetni egymást Szenczivel.

Az utászok fáradtan botorkálnak, de azért égő arccal marsolnak előre. Pihenőt nem adhatok nekik. A tüzerek sarkában kell maradnunk, hogy kéznél lehessünk, ha segítségre volna szükség.

Tehát előre, az első szerpentín alá! A templom táján és a vízmosás körül nem volna mit keresnünk. Ott csak gyalogság ment előre. Az ütegek itt robogtak a hegy alá, az úton.

Ahogy elhagyjuk a kocsmát, a továbbsietve az út-elágazáshoz érünk, ahol egyfelől a falu északkeleti vége meg a templom felé, másfelől a Branyiszkóra

ágazik el az út; végiglátunk a falun. A templom mellett füstölve ég egy ház. Osztrák ágyúgolyótól kaphatott lángra. Riadt nép, megvadult jószág szaladgál azon a tájon.

Előrel

Az első serpentina előtti laposban, szabályos osztálytömegekre tagozva, gázol előre a második harcvonal. A tizenharmadik zászlóalj. Elöl, imbolyogva halad a kibontott zászló.

Most, hogy közelebb értünk a küzdelemhez, kivesszük a bömbölő morajlásból a szakadatlanul pergő dobszót és a rivalgó trombitákat is.

S minél közelebb jutunk a hegy lábához, annál félelmesebben és meredekebben mered föl előttünk a havas, erdős hegylány.

Így szemre: 700—800 lábnyira becsülöm a faluhoz való viszonylagos magasságát is.

Az utászok el-elfulladás botladoznak az út bokaficamító jéggöröngyein, de ámulva és kábultan nézik ezt a sohse látott, furcsa csodát. Mert ez egészen más, mint a mosonyi ütközet volt. Ott gyalogság nem harcolt. S a tüzéség se úgy párbajozott mint itt.

Az első serpentin — úgy látom — a miénk.

De a többi eltakarja a füst, és a hóporba burkolódzó erdő.

Az ütegek, amelyek az imént a hegyláb alól löttek néhány szalvét, már megint fölmozdonyoznak. A lovas-üteg kapitánya meg az első ágyú ismét ráfordult az útra. Most fordul a második.

A falu fölötti dombélről még mindig föl-földörrennek a tarackok, golyóik zúgva húznak át a Bra-

nyiszkó felé és vágódnak le a fák közé. Sok fullad bele a magas hóba.

Emitt még két üteg tüzel. Olyan meredeken, amilyen meredek csővel táboriágyú egyáltalán lőhet. Milyen hatással — nem tudjuk eldönteni.

Közelebb, egyre közelebb érünk az első szerpentínához. Valami nyüzsgést-mozgást látunk rajta, de hogy az harc-e, vagy csak az elmaradt meg sebesült katonák mozgása, azt nem tudjuk.

A tőlünk jobbra tüzelő gyalogüteg főhadnagya türelmetlenül tiptródik a magas hóban. Időnként idehalljuk a vezényszavát:

— Zweite Kanone, Feuer!

Utána fölugrik az ágyú, a sarkantyúja havat fröcsköl hátra s ugyanakkor: éles dörrenés, morajlás és füst. A füstből halljuk az új vezényszót:

— Dritte Kanone, Feuer!

Első és második ágyúját közben már vonszolják hátra a legázolt hóban, a domb mögött álló mozdonyokig. Az elsőt már rákapcsolják a mozdonyára s a hat ló nekifeszül a hámnak, hogy kivontassa a hóból az útra.

Meg kell állanunk, hogy szabad útja legyen az előreahajtó ágyúknak, meg a hozzájuk tartozó, bádoggfödelű lövészeres-kocsiknak.

Ezt az időt arra használom föl, hogy megtöltesem az utászaim karabélyát.

Szenczi is, Vargánya is vezényel.

A szakaszok kimerültek, de ezek a mozdulatok annyira a vérükben vannak, hogy szabatosan végzik. Ütemesen kapják le a karabélyokat, ejtik a csőbe a lö-

portöltést, nyomják rá a fojtást, a golyót, a külső fojtást, gépiesen lökik be a cső mellől előrántott töltővesszőt, egyszerre koppannak a vesszővégek a cső aljára tölt golyón, egyszerre rejtik vissza a vesszőt, húzzák föl a fegyversárkányt, illesztik a gyutacsot a tűzvezető bütyökre, eresztik vissza óvatosan a sárkányt s már vállazzák is a fegyvert.

Utána még szuronyt tüzetek a karabélyokra, s mehetnénk tovább.

De még mindig várunk kell. Az ágyú már lassabban jutnak előre.

Meredek az út.

Dörög, durrog, zúg az egész hegyoldal.

S ebből a szakadatlan zúgásból még élesebben halljuk a trombiták sikongását, dobok pergését, sőt olykor-olykor, ha éppen kevesebb ágyú lő: valami folyvást tartó kiáltozást is. De nem tudjuk kivenni, vajjon a magyar rohamkiáltás-e ez, avagy a rémület ordítása.

Két huszár üget visszafelé a jeges úton.

— Utat! Utat! — kiabálják piros arccal.

— Mi van elől? — ordítunk rájuk.

— Jó újság! — lihegik vissza. — A harminchármasok úgy mennek előre, mint a veszettek! Két forduló már a miénk!

A második lovas még hozzáteszi röptében:

— Föl köll hozni a tótokat is!

S a laposabb útrészre érve vágta ugratják a lovaikat, hogy csak úgy robban patájuk nyomán a jég-törmelék.

Hogy jutottak ezek föl — lóval?

Nyilván a vízmosásból kapaszkodtak rá az első szerpentinára. Csak én nem láttam.

Valahol előttünk megint megkézde már a tűzijátékot Szabó hadnagy.

A füstölgő rakéták sisteregve húznak föl és dörrennek szét a hegyoldalban.)

Kanyarodik az út. Jobbról már: erdő.

Még egy kanyarodó. Kidült, széthasogatott fák, összetört útkorlát, havas földhányások, sűrű kis halamok.

Az üteg elcsörömpöl mellettünk.

Közelebb érünk. Lelátunk Korotnokra. A tempomra, meg az égő házra.

Most eszmélkedem. Az első szerpentinán járunk.

Jobbkézről, magasan fölöttünk dühöng a harc. Ágyúink már alig támogatják a gyalogságot. A táboriágyúk nem tudnak elég meredeken löni, a taracok pedig, noha jóideje nem tüzelnek már s nyilván állásváltoztatásban vannak, még nem érték el új helyüket. Ez nem is lehet másutt, mint ahonnét a most előttünk és közöttünk haladó ütegek lőttek az imént.

Mióta kevesebb ágyú működik, zúgva omlik le fönről a vad puskatűz zaja. És a kiáltás: Az ezertorokból hangzó, elnyújtott, üvöltésszerű, állandó kiáltás. Pedig a dobok szüntelenül peregnek, konganak, a trombiták újból és újból harsogják a rohamjelet.

Egészen kiértünk az első szerpentinre. Alatta vértől foltos a szörnyen összegázolt, havas lejtő. Négy-öt sűrűkoponyeges halott honvéd hever rajta. Összetört útmenti karfák... Mellettük húzódik az út szélén ki-

emelt sánc. Hanyatt fordulva, elnyaklott fejjel fekszik a mellvédjén egy osztrák baka. Kissé odább, az úttestre borulva egy tizedes. Átlőtt csákója félrebillent a fejében, az arca és a nyaka merő vér. Az arcuk már halálsárgára vált. A hajtókéjük színéből ítélve: Pármaezredbeliek. Krajnai szlovének.

Amott, a még meglévő karfadarabra bukva, halott honvéd hajlik előre. Csákós feje és karja lelóg, keze feje a hóba hajlik. Köpönyege alját lengeti a szél. Kék nadrágja és a bakancsa, meg alatta a hó is: vértől feketéllik.

Az úton szerte: elszórt tölténytökmányok, véres rongyok.

Fölöttünk dühöng a harc. Alig másodpercekre halkul el az üvöltés, dobpergés, trombitasikongás, farcsegés. Most jól hallani, mert a mi tüzéségünk hallgat, s a császáriak is csak két ágyúval lőnek. A lövések után mindig szörnyű recsegés, kopogás, ágtördelés hallatszik.

— Kartács! — kiáltják egymásnak az ágyúikat toló, kormos és verítékesarcú tüzérek.

De minden kartács után fölüvölt megint a rohamkiáltás, ropog, ropog, ropog a fegyver és dübörög a hegy.

A mi tüzeink közül már csak a rakétaütegek dolgoznak. A tüzes, füstölgő kolbászok minduntalan föl-suhannak a magasba.

Fordul az út.

A forduló végében: sánc. Körülötte holttestek, vad dulakodás nyomai.

Akárki fortifikálta a hegyet, jól végezte a dolgát.

Ha az útszakaszt arcban, azaz szélességben már nem lehetett védeni, a fordulóba vonultak vissza a védők, és hosszában lőtték végig a serpentinát.

Most már mindkét oldalról erdőben visz az út. Csak egy kis része csupasz. Ezt a részt láttuk odalentről, a második serpentinából. Sánc húzódik a szélén. Az alsó erdősáv fái között lőttek le belőle az alant vezető útszakaszra.

A partos oldalon, ugyancsak összegázolt, helyenként véres hó. A fák között itt-ott: halottak. A visszavonulás nyilván nem az úttesten történt. A fordulók elvesztése és a hosszanti útszakaszok tarthatatlanná válása után, az osztrák gyalogság az út fölött levő erdőcsücskön át vergődött följebb a következő szakaszra. Az így szabaddá vált útpályát ezek után a másik forduló sáncából lőhetette végig az ott várakozó lövészcsoport.

Minél följebb jutunk a lélekzetszakasztó úton, annál vadabb harc nyomaival találkozunk. Pedig itt nem is kartácsoltak.

Fölöttünk dühös szalvák ropognak, zúg, morog a harc.

Egyre több jelentőlovas suhan el mellettünk föl-le. És löttkarú, löttlábú sebesültek bicegnek lefelé. Köztük osztrákok is.

— Mi van elől? — kérdezzük a lovasoktól.

— Nehezedik!

Már mi is toljuk az ágyúkat.

A harmadik útszakaszért vívott küzdelem rémületes lehetett.

A forduló itt nem éles, s két ágyú is állott a tám-

pontjában. Így azokkal végig lehetett kartácsozni az alsó és felső utat is.

Vagy tizenöt szegény honvéd holtteste hever ezen a tájon, mellettük öt osztrák. Két Párma-baka, egy tüzer, egy horvát határőr, meg egy svalizsér-trombitás.

A határőrezred száma azt mutatja, hogy a halott horvát az ottocsáci ezredből való. De hogy az ágyúkat merre vihették magukkal, mikor már a felső út is a miénk volt, az rejtelen.

A fákat irgalmatlanul összehasogatták a kartácsok.

Utóbb mégis ez a hely válhatott a legbiztonságosabbá a sebesültek számára, mert itt üldögélnek az út végében. Már tüzet is raktak. Várják az előrement zászlóaljok orvosait. A doktoroknak még Korotnokról kell feljutniuk. Addig csak a századborbélyok látták el a sebesülteket.

Tipródnak, fázlódnak. Egy-két fiatal honvéd szep, az idősebbek hallgatnak vagy tréfálkozva bátorítják ezeket. Egy Párma-baka, a bekötött karját lóbálva, jajgat kínjában. A horvátok komoran gunnyasztanak. Túlvanak a halálveszedelmen s a „vad és rebellis magyarok“ nem nyúzták meg őket elevenen. Sőt ezek a kölyökarcú honvédek, akik olyan félelmetes szilajsággal rohanták meg őket, most a kulacsukat nyujtogatják felénk s a dohányzacskójukból kínálgatják a — kamerádokat.

Nem is tudnak más szót. Csak ezt: kamerád. A harminchármasok között ugyan jócskán akadnak torontáli sváb fiúk s a javarészt pesti tizenhármasok között is sokan vannak németül beszélők, de a kamerá-

dok maguk sem igen tudnak a császár nyelvén. Szlovének, meg horvátok az istenadták.

Főnt úgyszólván már csak gyalogharc dűl. A mi ütegeink tehetetlenek ezen a terepen, az osztrák pedig — úgylátszik — félti az ágyúit s ezért alig egy-két ágyúja dörög már csak odafőnt, valamelyik útfordulóból.

A gyalogharc azonban egyre vadabb. S a honvédek csak a röppentyűink tudják támogatni.

Özönlik lefelé a sebesűlt.

— Mi van?

— Pogány világ! De ezredes úr Gajen meg őrnagy úr Pethő mindig újból nekitüzelik az embereket. Csuda két tisztúr! Nem fogja őket a golyó. Már olyan rekedtek, hogy csak hápognak, de azért megy utána a honvéd, mint a megvadult bika!

Egy bebugyoláltfejű, pufók honvéd hozzáfűzi:

— Ha elakad a nép, csak ott terem az ezredes úr a macskasapkájában meg a föltartott hüvelykujjával, előresuhintja balkézzel a kardját, oszt aszongya: elere honved! Elere megvan dupla lenung, hatul megvan kartacse! Alzó, elere!

— Hát csak: elere! — mondogatják az enyémekek is vigan.

Hanem ez a vidámság korai volt. Mert ugyanabban a pillanatban sortűz dörren valahol főnt, üvöltés tör ki a nyomában, golyózápor süvít át fölöttünk és közöttünk, a golyók koppanva csapódnak a fákba, s a felső erdőcsücsök fáiról, letört gallyak hullanak a nyakunkba.

— A part alál! A part alál! — ordítjuk Szenczivel,

s ezt kiabálják a tüzértisztek is. Félperc alatt a fölmeredő parthoz lapul mindenki. A tüzerek közelebb rántják a parthoz a lovakat is.

A tüzelés, ordítás és dobszó most egészen közről hallatszik. Majd megsiketülünk a zajban.

Én is leugrom a lóról, s vonzoló védettebb helyre.

Odafönt egyre vadabb a tüzelés.

Néhány sebesült honvéd csúszik le a nyakunkba a meredek erdősávból.

— A fölöttünk levő harmadik utat vívják a honvédek! — ordítja a fülembe Szenczi. — S az osztrák tűz leér idáig!

Az ütegek megtorpanva állanak.

Egy ló egyszerre eldül az ágyú előtt.

Félperc múlva híre fut, hogy a félszázadom végén megsebesült az egyik utászom. Hoffmann nevű pozsonyi fiú. Karlövés. A mögöttünk álló gyalogüteg borbélyá már kötözi.

Lesietek.

Közben ropognak a golyók, hull a galytörmelék a nyakunkba.

Leérek. Semmi baj. A legény sápadt, de jókedvű. Szájába nyomok egy szivart, meghagyom neki, hogy mihelyt lehet, ballagjon le Korotnokra, ott bizonyosan lesz már valami sebesültgyűjtő hely, s visszaballagok az élre.

Bertalan Istók utász rámkiált. Nem értem mit mond. Közelebb lépek hozzá. A fülembe ordítja:

— Lóg a főhadnagy úr köpenypántja!

Hátranyúlok. Csakugyan nincs rajta gomb.

Vargánya megnézi.

— Megvan az, instállom! — ordítja a fülembe az eszeveszett zajban. — De csak a fele. A másik felét goló vitte el. Ihol-e, meg is látszik rajta. Oszta a fél-gomb kibujt a másik pánt gomblukából. Szerencsével járt a főhadnagy úr! Isten éltesse!

Még be sem fejezi amit mondani akart, új golyó-zápor vág át fölöttünk s hull a galy bolondul.

A tüzerlovak vadulnak, de a tüzerek beléjük kapaszkodnak s lefogják őket.

Nagyobb baj az, hogy a fejünk fölött levő erdő-sávból egyre több sebesült ereszkedik alá a hóban. Ezek között már tizenhármak is akadnak.

— Mi van fönt?

— Nem megy, hát nem megy! — panaszkodnak megkínzottan. — Elakadtunk. Két rohamunkat mán visszaverték!

Dörög, ropog, csattog az erdő. Vagy tíz dobon pereg, vagy tizenöt trombitán sikong a rohamjel. De nem követi ordítás. Se hurrá, se előre, se rajta! Csak a pus-kázás ropog vadul. A csatártűzbe minduntalan erős szalvák robbannak bele.

Elakadtunk.

Még nagyobb baj az, hogy a sebesültek után, ép emberek is szivárognak lefelé. Harminchármasok is, tizenhármak is. Hármat-négyet visszazargatunk, nyolc-tíz új szakad a nyakunkba.

Fönt ordítózás.

Már kardlappal hajtjuk őket. Szenczi is, én is, meg a mögöttünk levő üteg főhadnagya is.

— Vissza! Vissza! Nincs hátrálás! Ha ma el nem

foglaljuk a Branyiskót, holnapután három oldalról jön ránk az osztrák! Vagy áttörünk itt ma, vagy vége a hadtestnek!

S tüzer, utász, dühösen hajtja előre a hátrálókat.

Nem tudom hány óra, elmúlhatott dél, a gyomrom korog, de nem érzek mást, csak azt, hogy itt nincs többé kitérés.

Ez a holttestekkel és lóhullákkal szegett, jeges, havas sziklaút, a mi pusztulásunk vagy diadalmene-tünk útja.

Nem bírok a nyugtalanságommal.

Csatárláncba állítom a szakaszok felét, s neki a fölöttünk levő erdőbeszögellésnek! A másik két félszakasz tartalékként küszik utánunk.

Szörnyű vergődés a magas hóban.

Az erdősáv tele van leszivárgó honvédekkel.

Üvöltve biztatjuk őket: előre!

De a puskák vadul ropognak odafönt, kétségbeesetten pörölnek a fegyverek s a sűrű tűz miatt mind többen húzódnak le a következő szerpentínáról a mélybe.

Birkózunk a hóval, valósággal fetrengünk benne, de hernyólassúsággal jutunk csak följebb.

Tíz percnyi szörnyű erőfeszítés után fölérek a következő utszakasz peremére.

Ott ugyanaz a kép, mint lent.

A part mellé húzódva lapulnak a honvédek. De a part alján vagy ötven sebesült, meg tizenöt-húsz halott is hever. A harc a fölötte levő szerpentínért folyik.

De csak a puskák szólnak fülsiketítően.

Kétségbeesve nézek vissza.

S akkor látom, hogy segítség érkezik.

A beszercei második zászlóalj honvédei kapaszkodnak a nyomunkba, az összegyúrt hóban. Csákós, sötétszürke-köpenyes tömegeik ellepik az alattunk levő útszakaszt, s az ágyúsfogatok közt fölhágnak a partra és másznak, másznak szívósan, föltarthatatlanul. És minden fekete csákó alól kék szemek, s kipirult, pelyhesállú arcok merednek fölfelé.

— Zamnou, chlapei! Zamnou! — hallatszik a kiáltás a törtetők között, és ellepik az erdőt.

Lent az alsó úton megjelenik az első dobosuk. Zihálva veri a dobját. Melléje tántorog egy kürtös is. Lélekzik kettőt-hármat és beleharsog a trombitájába.

És jönnek, özönlének mint a hangyák, sötét csoportokban, nem nézve se ösvényt, se utat, se havat, se fagyot, s biztatják egymást a zúgó csatazajban.

— Zamnou! Zamnou druhi bistricki! Elere! Elere! Ó, hogy az Isten áldja meg őket!

Szenczi boldogan ordít a fülemben:

— A kölykök!

S eszembe villan Görgey.

Igen: a kölykök! Görgey tejfölösképző kölykei.

Úgy győzik a mászást, hogy csoda! Hiába: hegyi-nép! A hegy, az erdő, a part, a meredek a hazája. Ott-hon van rajta.

És már magunkat is így biztatjuk:

— Zamnou! Zamnou chlapei! Előre gyerekek!

S mászunk, mászunk, megújult erővel.

Senkise törődik többé a lezuhogó tűzzel.

Mikor a következő útszakasz fölötti erdősávba kapaszkodunk föl, az úton is megindul az áradat.

És Erdőssyt látom, a honvédpátért, amint havas mentében és tépett csuhában fölkapaszkodik az útra, hátrafordul, magasra emeli kezében a feszületet s önkívületben harsog a hangja:

— Zamnou chlapci! Tu je Boh! Tu je s nami Boh! Előre fiúk! Itt van az Isten! Velünk van! Utána!

A szőke tót fiúk üvöltve vetik neki magukat az újabb partnak, újabb erdősávnak, s a harminchármasokkal, tizenhármasokkal, utászokkal, tűzerekkel összekeveredve gyűrik maguk alá az omló havat, fölfelé, fölfelé, mindig fölfelé.

Hemperednek a sebesültek, halottak, de már semmsem tarthat vissza bennünket. Mienk lesz a Branyiszko, vagy meghalunk mind!

Egyik szerpentinát a másik után lépjük át, egyetlen üvöltés, puskaropogás, dobszó és trombitaharsogás az egész hegy; látom a rettenthetetlen Guyont a fölfelétartott, pólyás hüvelykujjával, balkezeiben a karddal, derékig havasan, amint ordít valamit s mesébeillő bátorsággal járkál a golyóverte jeges úttesten; látom Pethőt előrelendülő kardjával; megint Erdőssyt a kereszttel; Tipulát, Üchtritzet, egy fölköttötkarú főhadnagyot; Szabót, ahogy oldalt rohan az állványaival s egy fordulóból röppentyűzik a fejünk fölött; látok összeroskadó, lehempergő honvédeket, magyarokat, svábokat, tótokat; átmászunk és átlépünk halott meg sebesült Párma-bakákon, határőrökön; összekeveredik minden; a dülő fák, zuhanó emberek, a gomolygó hó és a gomolygó füst, a ropogás és az ordítás; a Zamnou és

az Előre; elfogy a töltény, nem verik már a töltővesszőket a csövekbe, de azért újabb sáncokon lépünk át; lóhullákba, fegyverekbe és szétlőtt dobokba botlunk bele; és csak megy, megy, kúszik, nyüzsög örült hangzavarban minden; mert Guyon kapaszkodik elől és Erdőssy mutatja a keresztet, miközben balkezevel fogja föl a reverendája foszlott elejét; és a zászlók kúznak elől, három, egyre cafrangosabb Máriás-lobogó: a harminchármasoké, a tizenhármasoké és a második beszercei zászlóaljé; és fülsiketítően harsog a világ minden trombitája, dübörög minden dobja és három-ezer ember üvölti, üvölti a kavargó s már fölülről is hulló hóban, a győzelem dühös akarátát. Ennek nincs neve, nyelve, szava. Se magyar, se tót, se sváb. Csak hangja. És ez átharsog mindent!

Szürkül, amikor fölrünk a tetőre.

Ott már vagy ötven trombita és dob s vagy ötezer ember üvölt az égre, mert odafönt egyesült a három támadócsoporthoz és égnek emeli a szuronyvégre tűzött csákóját; és ölelkezik, csókolózik, Guyon Richard egész divíziója.

Még ott rikoltozunk, amikor fölrobog a véres, jeges szerpentinákon Sréter őrnagy két eskadron Nádor-huszárral, mögötte zörög az egyik lovasüteg fele — és üldözőbe veszik a megfutott osztrákokat.

Emitt foglyokat terelnek össze, amott már rendezkedik egy-egy zászlóalj, emelgetik Guyont a vállukra, a foglyok hebegve ismételtetik, hogy Deym tábornok bevehetetlennek vélte a Branyiszkót, hogy Kiesewetter őrnagy elesett, s hogy az osztrák tisztek szerint: valami

örült varázslat történt a magyarokkal, mert már régen szét kellett volna zúllenie Görgey egész hadtestének.

Rongyos csárda áll fönt a tetőn. Akörül nyüzsg minden ember, akit még nem szólít a zászlóalja trombitája sorakozóra. Akkor érkezik oda a fölkkötöttkarú Kompolthy őrnagy, a tizenhármások régi parancsnoka, akinek keze alatt Szélaknánál is, Selmechnél is megfutottak ezek, s aki a mai viaskodásban, a déli oszlopba rendelt nógrádi zászlóaljat vezette és távolabbról látta egykori keserítőinek harcát.

Mikor a tizenhármások meglátják régi őrnagyukat, körülözönlik vívatozva. De ez megáll közöttük s haragtól és boldogságtól, régi keserűségtől és kirobbanó büszkeségtől rikácsoló hangon és csurgó könnyekkel kiált rájuk:

— Taknyosok! Taknyosok! Ilyet is tudtok? Ezt... ezt tudtátok... ilyen lélek van bennetek és mégis mindig futottatok? Hányszor akartam főbedurrantani magamat, miattatok! Taknyosok vagytok, értitek? De az én édes-kedves, haszontalan, hős kölykeim!

És átnyalábolva szorítja magához a legközelebb álló tizenhármást, míg a többiek föl nem emelik mind a kettőjüket, egetcsapkodó boldogságukban.

S ebben az általános örjongszen alig néhányan vesznek észre azt a magányos alakot, aki odaomlott a hágón álló, korhadó, útszéli feszület lábához, átölelve tartja e golyóktól megszaggatott keresztfát, félrebillent csáköval szorítja hozzá az arcát, szorosan, szorosan és a könnyei lecsurognak vonagló ábrázatán.

Erdőssy Szilveszter az, a nyitrai piarista, a tót

honvédek tábori papja, aki most nyöszörgi el életének legmegrendültebb imáját.

Azután szekerek hűhóznak föl a tetőre.

Sebesültek, sebesültek, megint sebesültek, sok-sok sebesült és — halott.

Száznégyszáz sebesült honvéd s vagy kétszáz sebesült osztrák. És a halottak.

A csárda, meg a csárda pajtája átalakul lazarettummá, négy orvos meg tizenöt századborbély szaladgál bennük ollóval, tépéssel, és Erdőssy lépeget közöttük roskadozva.

Pedig ezek nem soká maradnak itt. Mihelyt híre jön a lovasoktól, hogy Siroka meg Fricsfalu üresek, leszállítják őket oda.

De azokat, akik fölött most imádkozik a sápadt honvédpap, aligha viszik már valahova.

Ezek ott fekszenek némán, véresen a havon s akik ismerik őket, azok halkán mondogatják a neveiket.

Horvát János... Brunner Péter... Kocsis József... Kolár Pável... a kis Varga... Cserey főhadnagy úr... Kapás Pali... Reiter hadnagy úr... s ki tudná végig felsorolni a neveiket.

Szélről az első: Királyi őrmester. Ő esett el elsőnek. A legelső serpentina elfoglalásakor. A zászló mellett. Úgy ahogy parancsolták.

A főhadnagya, nyakába akasztott karral áll ott fölötté a szűnő havazásban, sűrűsödő sötétedésben és csak ezt mondogatja:

— Királyi... derék bajtárs... derék bajtárs...
És nyeli a könnyeit.

Negyvenhárom néma bajtárs fekszik Királyival

egysorban, köztük két tiszt. S kissé arrább, nyolcvanegy osztrák.

Milyen fiatalok ezek a mieink! Pelyhesállúak. Hogy összeszorulna a láttukra Görgey szíve! Hiszen ő szánja őket legjobban.

— Bajtársak ... gyerekek ...

De dobszó perren, meg-megrezzenő zászló közeledik a halottak sorához. Szálas tizedes hozza díszlépésben. A zászló mellett Pethő őrnagy lépeget kivont karddal. Mögöttük pedig a harminhármások zászlóalj-dobosa veri a díszjelet.

A kör tágul, dobbanva ér a holtak elé a golyótépte lobogó. Éppen a halott őrmester főié.

Pethő őrnagy tiszteleg a karddal, a zászló pedig hajlik, hajlik, majd ráterül a selyme Királyi őrmester véres testére. És úgy marad.

És mindenki tiszteleg Guyon ezredes levette a macskabőr-sapkáját s a fölálló-hüvelykű, bekötött öklét emeli, aranyzsinóros, kék táborisapkájának az ellenzője mellé.

Egészen sötét van már. Csak a besztercei második zászlóalj főzötüzei lobognak ide s villognak a néma arcokon.

Azután elvonul a búcsúzó lobogó, a harminchármasok alakuló táborvonalának jobbszárnyára, Guyont pedig Tipula szólítja.

Lovas érkezett Lőcséről.

Dél óta már a harmadik.

Elvillan előttem Görgey arca. Mit állhat az ki tépelődésében?

S megyek az ezredes után. És olyan képtelen fur-

csának tűnik, hogy ez a bekötöttkezű ember, aki ma annyiszor vezette rémületes golyózáporba a honvédeket, ugyanaz, akivel három évvel ezelőtt a Gerencepusztán találkoztam, s aki olyan ártatlan-derűs, kék szemekkel mosolygott bele a világba. Meg a párja: a nagyobbik Splényi-lány boldog szemébe. Hol van már mindez? Hol van a papodi vadászat, és a pénzeskúti kastély százgyertyavilágú, meleg szalonja? Elsodorta a szél, s a Pirossapkás Kislány harsány, szívzaklató kiáltása, amely végigrikoltott egész Európán...

A csárdában ott pislog a bányamécs, és a padló merő lucsok a behordott hótól.

Üchtritz őrnagy fogoly tiszteket vallat. Eddig hetvenhét fogoly esett a kezünkbe. Köztük három tiszt. A halottak és sebesültek egyrészét magukkal vitték a hátráló osztrákok. Elvitték az elesett Kiesewetter őrnagy, meg még három másik császári tiszt holttestét is.

Hallom amint kiszedi Üchtritz a foglyokból a Branyiskón állott osztrák erő adatait is. Két gyalogzászlóalj — a Párma-bakák és az ottoecsáci határőrök egy-egy bataillonja — továbbá valami Szirmay-féle önkéntescsapat negyven embere, végül egy lovasszázad és hat ágyú védte a hegyet. Összesen vagy ezernyolcszáz fő. A foglyokkal együtt mintegy negyede veszett el a harcon.

Guyon ezredest száz kérdéssel halmozzák el. Az éjjelezés, a biztosítás, a további előnyomulás, a sebesültek ügye, a holnapi élelmezés, a halottak eltemetése s az erdőben még bizonyára ott heverő további sebesültek fölszedése, mind-mind intézkedést kíván.

Még ott állok, amikor becsörtet Sréter egyik huszára a jelentéssel: Siroka üres, Frics üres. Fél század huszár, folyvást az ellenség sarkában, már Eperjes irányába cirkál. Üldözés közben még két horvát gránátártisztet és tizenkilenc császári bakát fogtak el.

Guyon most a karsegédéhez fordul:

— Szreiben Szie, Tipula, die Sztunde und Minute in die Meldung! Und die Verluszte, beiderszeits!

Tipula ír, Guyon meg Fráter főhadnagyot hivatja a harminchármasoktól. Fráter volt a leghevesebb rohamok, a harmadik és ötödik szerpentína hőse, ő vigye a jelentést a főhadiszállásra.

Most rámesik a brigadéros tekintete. Azt hiszi, én is valami jelentést hoztam.

Jelentem neki, hogy nem. Az éjjel küldött a tábornok úr. Esetleges utászmunkák végett. A támadó hadosztály utászainak segítségére.

Először összeráncolja a homlokát, azután fölragyog a szeme:

— Haben Szie den Szturm geszehen?

Jelentem, hogy láttam az egész harcot, a rémületes rohamokat, s hogy az utolsó erőfeszítésekben magam is részt vettem.

Olyan örömmel hallgatja, mint a megdicsért gyereket. Most egészen gyerekszemű van.

— Alzo, dann gehen Szie auch!

És maga unszol, hogy én is menjek a jelentésvivő Fráter főhadnaggal. Hadd mondjam el magam a tábornoknak, hogyan verekedett és győzött: Guyon víziója.

Tisztelgek s fordulok ki az ajtón.

Akkor lép be Fráter Sándor, a nyakába akasztott karjával.

Ugyanaz, aki ott állott az imént Királyi őrmester holtteste fölött. S ugyanaz, aki ma reggel parancsot adott a korotnoki út árkában az őrmesternek, hogy mindig a zászló mellett haladjon.

Mikor megtudja, miről van szó, fölragyogó szemmel veszi át a jelentést.

Megyünk a lovainkért. A csárda előtt találkozunk majd.

Szenczinek parancsot adok, hogy főzés és vacsora után keresse meg Molnár főhadnagyot, a Guyonhadosztály utászparancsnokát, s annak embereihez csatlakozva, segítsenek azok további parancsainak végrehajtásában.

Az embereim már főzőgetnek a fegyvergúláik mögött rakott tüzeknél.

Míg a lovam hevederét húzzák, körülnézek.

A legszélső gúlán ott lóg egy dob. — Zsákmány — gondolom. De a rávillanó tűzfényben észreveszem, hogy a perem-széle: nemzetiszínű. Nem feketesárga.

— Miféle dob ez? — kérdem a Furubajcutól.

— A Bagdi-gyereké, jelentem alássan. De ne tesszen rá haragunnyi! — válaszolja Vargánya, némi büntudattal.

— De hát hogy kerül ez ide?

— A gyerekekkel, instálom.

— A gyerekekkel? A teremtésit, hiszen én megtiltottam, hogy velünk jöjjen!

— Utánunk szökött, könyörgöm. De ne tessék bántani. Úgy bujkált egész nap a főhadnagy úr elül! Nem

az ellenségtől, csak a főhadnagy úrtul fétt. Csak a sturmná, az utósó cerpentinek megvételekor mert dobúnyi. De akkor dobút veszettül. Merhogy akkor úgyis alig láccott mán a sok ember a hömpölgő hóba. Oszt akkor mán merte vernyi a dobgyát.

— Ejnye a ragyogóját, hol az a parancsszegő betyár?

Félperc mulva előttem áll.

Kushadt fejfel szepeg a nagy csákóban, lötyögő köpönyegben, rettentő csizmában.

Nevetnék is, szeretném meg is símogatni a taknyost, de szigorúnak kell lennem. A parancs — parancs, a regula — regula. Egyiket se lehet fenyíték nélkül fölírni.

— A dobos megszegte a parancsot! — dördülök rá. — Ezért lakol! Az első kvártélyon: egy óra gúzs. Megértette a dobos?

— Igenis — sunyit föl rám, pillogva.

S elfordulok, hogy el ne röhögjem magam.

De utóbb, amikor már lóra szállok, hallom az ujjongó, elcsukló hangját:

— Örmester úr! Fenyítést kaptam! Egy óra gúzs! Mi az ahhó, hogy itt lehettem, oszt verhettem a rohamot? Igaz-e, örmester úr? Oszt utána, igazába elmondhatom, hogy katona vagyok, merhogy fenyítve is vótam, katonaregula szerint! Ugye, örmester úr?

Az ördög látott ilyet. Ez a tökmag még örül. Madarat lehetne vele fogatni azért, mert megfenyítik. No megállj, majd adok neked!

Csak meg ne fázítsa magát ebben a bolond, hideg éjszakában.

A Pethő-dandár fegyvert fog s indul a huszárok után, Eperjes felé.

Öt perccel utóbb, óvatosan léptetünk lefelé Fráterrel a hegyiút szilánkokra töredezett jegén. Szekerek hűhóznak fölfelé. Az erdőbeszögellések sávjában fáklás honvédek bukdácsolnak.

Keresik az elmaradt sebesülteket, meg halottakat. Ügyelnünk kell, szótlankodunk.

De Korotnokon már ügetésben húzunk át.

S azon túl vágóban robogunk, amíg a lovak tüdejé bírja. Jó, hogy a derengő hó világít, mert a hold a felhők mögött bujkál.

Szepesváralja előtt két lovasárny vágat felénk.

Két törzshuszár.

A tábornok úr olyan türelmetlenül várja a híradást a Branyiskóról, mintha parázson járna.

— Dél óta méri a szobáját — dörmögi az egyik huszár, amikor megfordítjuk őket a jóhírrrel, s együtt poroszkálunk tovább. — Dél óta. Ide-oda, ide-oda. Ajtótól ablakig. Meg vissza. Furt.

— Ebédet két falatot se evett — fűzi hozzá a másik. — Szürkületig még csak ki-kiszólt, hogy nem jött-e lovas a Branyiskóról? De azótátul ki se szól. Csak járkál, hogy rossz hallgatni a sarkantyúpengését. Még őrnagy úr Bayer se mer rányitni.

— De még az a csupa-szelídség tábornokné-aszszonka sem. Csak füleli szegény a másik komorából a tábornok úr járkálását. Oszt fótozza, aszongyák, a kis kopott ruháját a bálra. Avval a falatnyi, finom kezivel. Mer aszongyák, semmije sincs ám a lelkemnek azon az esz szál ruháján kívül, akit mindig visel.

— Nincs hát — erősíti a másik. — Láthatta az egész fődláger, hogy avval az egy kátulával érkezett Szemmiklósra.

Ügetésbe csapunk.

Néhány lámpa. Szepesváralja. Át a hídon, a két templom között, elhagyjuk a szepesi káptalan épületét s megint rá a sötét útra.

Fráter azt mondja, szép régi palotája van itt Zaborszky püspöknek is. Tegnap délig ott volt a Guyonhadosztály parancsnoksága.

Lépést, ügetést, vágatát váltogatunk.

Elmarad Nemessány ... majd Kolcsó.

Még egy vágta és: Görgő.

Léptetnünk kell, mert fújnak a lovak.

— Nem fáj a karod? — kérdem Frátertől.

— Fáj, de most már mindegy.

— Mi volt az? Kartácsszilánk, vagy puskagolyó?

— Szurony. Egy Párma-káplár szúrt belém, mielőtt levágtam szegényt.

— Bolond harc volt!

— Az. Fenemód megerősítették a szorost. A fogoly tisztek azt mondják, hogy huszonhárom támpontjuk volt.

Hallgatunk.

Egyszer csak megint megszólal Fráter.

— Ez a Görgő a tábornok úr családjának ősi fészke. De most úgy hallom a Csáky-grófoké. A régi, gyönyörű Görgey-kastély még itt áll. Remek szoborcsoportok vannak rajta. Ha jól emlékezem, a Görgey-család címeralakja is megvan talán közöttük. A fatörő ember.

— Kár, hogy nem látjuk. Egyébiránt mit érezhetett a tábornok úr, amikor tegnapelőtt erre lovagolt? A régi vagyon, régi mód: sehol. Már a nagyapja is nehezen élt. Ő meg szinte koldusdiák volt Tullnban. Bécsben a gárdánál valósággal éhezett, hogy taníttathassa az öccsét. Az most főhadnagy valamelyik beszercei ujonczászlóaljnál.

— Tudom, a Kossuth-dandárban. Selmecen került hozzánk a főhadiszállásról, mert kevés volt a tiszt az ujonckoknál. Különben még Igló előtt lázas lett. Úgy tudom Iglón kellett hagyni.

Ügetésbe ugratunk.

Közben eltünődöm.

Görgey-címer... Fatépő ember.

Emlékezem a címerre. Félmeztelen, robusztus óriás áll egy gyökerestül kitépelt fa mellett. Artur mesélte el a címer-legendájukat is, még Tullnban. Az ősei erdőirtók voltak. Erre utal a címerkép. Erdővel viaskodó óriás. A küzdelem és emberfölötti erő szimbóluma. Hogy visszaüt ez is Arthurban! Egész eddigi élete küszködés. De a legnagyobb vállalkozásában most verítékezik. Az ereje emberfölötti. A lelke óriás. Csak győzze hát a küzdelmet, mert a célja is rémületesen nagy. Meg akarja menteni a nemzetét, Sereget kell kovácsolnia olyan népből, amelynek nemessége már régen elszokott a kardtól, s rúg-kapál a fegyelem ellen; a volt jobbagya — a kötéllel fogottak kivételével — meg sohse volt és sohse lett volna katona. Irtózatos próbálkozás. Győzi-e, a fatépő óriás?

Azután eszembe jut a tullni beszélgetésekből még egy Görgey-történet. Ha jól emlékezem: Görgey Jor-

dánról szólt. Ez a tatárjárás idején összegyűjtötte a Szepesség rémült népét, fölvitte őket valamelyik her nádmenti hegyre s hónapokig védelmezte őket, harchoz szervezett férfibajtársaival. Meg is mentette a népet. A hegyet, vagyis inkább fensíkot, Lapis refugginak nevezik azóta.

Bárcsak Arturt is megáldaná ilyen hősi sikerrel az Isten! Hadd mentené meg ezt a szerencsétlen kis magyar népet, a mai Görgey!

Lépés.

Hallgatunk. A prüszkölő lovak kifújják magukat.

Vágta.

Friss hóban robogunk. A paták fölvergik a havat. Magas, havas hegyet kerülünk.

Azután még forduló és — fények villannak meg. Alig egy-két pislogó, utcai lámpa, de: Lőcse.

Tizenegy mélyet, meg egy magasabbat kondul valamelyik torony, amikor elügetünk deres bajusszal-szakállal, a zeneszótól bangos, párásüvegű kávéház előtt.

Még néhány perc, majd a megyeháza.

A gránátosok komoran járnak előtte.

Ugrunk a lovakról, vetjük a szárakat a huszároknak, s robogunk föl a lépcsőn. Már ott állunk kalapáló szívvel a tábornok ajtaja előtt. Lélekzet után kapkodunk, hogy beszélni tudjunk odabent.

Csak másodpercekig állunk, csak amíg Fráter előkotorja a jelentést, de az, akinek odabent csak most csörgött tova a sarkantyúja az ablakig, megérzi mi van a küszöbén.

Négy gyors, erős lépés, kipattan az ajtó, ólom-

szürke arc mered ránk s a pápaszem mögött két megkínzott, szorongótekintetű emberszem.

— A Branyiszkóról? — rebben a kérdése rekedten.

— Onnét! — zihálja Fráter.

— Győzelem! — lihegem utána én.

A tábornok meginog, nyel egyet, tárja az ajtót, egyszerre rázza meg a kezünket a kezeivel és hátrálva húz bennünket, a dohányfüsttől szemetmaró, szobájába.

De mire körülnézünk, már piros az arca s bár rezgő kézzel olvassa Guyon jelentését, ismét a Bálványkatonává vált.

Csak a hangjában ujjong valami végtelen fölélezés, forró hála és diadalmas öröm, ahogy végre megszólal:

— Megsegített az Isten!

És ámulva hallgatja, amikor, még mindig levegő után kapkodva, elhadjuk a csodát. A hihetlent, az elképzelhetetlent. Azt, hogy a legrosszabb hadosztálya, a leghitványabb zászlóaljok: oroszánokká, a kölykök legendáserejű hőökké váltak.

— Mennyien veszttek oda? — kérdi és behúnyja a szemét.

— Nem egészen ötven halottunk s vagy száz sebesültünk volt, ötezerkétszáz emberből. Ez egynéhány nyal több lesz még, de sokkal már nem emelkedik.

— Nagyon kevés — mondja — a Branyiszkóhoz... De sok... egyébként. És csupa gyerek. Szegények. Áldottak...

Megsimítja a homlokát. Majd tovább beszél:

— De győzelem. Derék Guyon! Tudtam: itt nem csalódom benne. Most... most mindjárt indulunk. Te azonban — mutat Fráterre — tüstént mégy az ispo-tályba. Az még ittmarad, amíg Eperjesre jöhet. És a neved? Igen: Fráter. Fráter Sándor. És harminc-hármas vagy. Különben írja Guyon is. Nem felej-tem el.

Csönget a kézicsöngetyűjével. S nézi az óráját.

Duka főhadnagy ugrik elő valamelyik szobából.

— Tíz perc múlva nyergelőt fuvatsz, riadót ve-retsz minden osztálynak, zászlóaljnak és ütegnek.

— Igenis! — kiáltja Duka, mialatt a tábornok föl-ráncigálja a köpenyét és zsebredugja Guyon jelentését.

— Fráter főhadnagy urat pedig átkísérteted az ispo-tályba. Negyedóra múlva ágyban legyen s Lumniczer maga kötözzé átl

A végét már útközben mondja, mert ránt magával és sietünk valahova.

A lépcsőn még megáll egy szemhúnyásra s mély lélekzettel szívja tele a tüdejét levegővel.

— Szóval: sikerült. A gyerkőc-sereg, haddá vált. Állja a tüzet!

— Álljal — dörmögöm. — Granicsárokknak és Párma-bakáknak, nyolc-tízéves öreg katonáknak ment neki övigérő hóban, erdőben, szinte járhatatlan mere-dekségű lejtőkön. És huszonhárom fortifikációból verte ki a császáriakat. A végén már pusztá szuronnyal, puskatussal!

— Bár ott lehettem volna! — mondja lejjebőlpeve a lépcsőn. — Itt... itt szörnyű volt. Végigkínlódtam

megint az egész vizsgálódást. Elgondoltam minden lépést s minden fázist Pozsony óta. S az eredmény újból az, hogy így kellett tennem. Sőt megfejtettem a végső okot is. Azt, hogy miért harcolok. Amit tegnapelőtt még nem tudtam megformulázni.

— Persze — fut át agyamon a tegnapi beszélgetésünk. Hogy mi az a végső ok, amely a nemzet fásult közömbössége között, az ellenség óriási túlereje ellenére, s a Kossuthba vetett hitének megrendülése után is tovább hajtja őt, az erőfeszítések és harcok eredménytelennek látszó útján?

— Az a kilencmillió ágrólszakadt — lihegi sietésben — akikért Széchenyi fölajdult. A jobbagyság. A fölszabadultak. Ezekért s ezekkel kell vért hullatni... Mert ha a márciusi alkotmányt vérontás nélkül, s már az első rohamra sikerül megbuktatnia a császári-koronás forradalomnak, akkor kilencmillió rongyos hazámfia süllyed vissza nyomban a jobbagyság jármába — néhány privilegizáltnak a kedvéért.

Sietünk át a kapun. Magához szólítja a törzshuszárok trombitását. Hárman loholunk már.

A kávéházban zúg a zene.

Tárul az ajtó.

Forró terem, virág- és papírfüzérek, suhanó párok, parföm, Görgeyné ülő alakja a löcsei dámák között, kipirult arcok, Zsigmond keringő feje, kacagás, Soupper bodorított haja, boldog leányszemek, Triplakarsay fényesrepucolt tölcsercsizmája, kavargó tánc, Kempelen hetyke, monoklis képe és villogó lakk-topánja, és ifjúság, ifjúság, ifjúság...

Görgey a muzsikuskok dobogójára szökken, vissza-
szól a kürtöshöz:

— Lefúvás!

A kürt fölrikolt s mialatt a legmagasabb hangról
alászáll a légalacsonyabbra, megdermed az egész for-
gatag.

A tábornok kezében megrezdül a papír.

De a hangja: forró és érces.

— Jelentés a Branyiskóról! Habe die Höhen von
Branyiskó genommen...

Az arcokat nézem. Hogyan alakulnak át az ön-
feledt, ifjú férfiarckok katonaaarcokká. S hogyan vetnek
riadt, féltő tekintetet táncosaikra a leányszemek.

Görgey már az aláírást olvassa:

— Oberst Guyon.

Másodpercnyi csönd. Most újból szól:

— Mes dames! Elnézést — folytatja németül —
hogy végét kell szakítanom a bálnak. Katonasors. Tart-
sanak meg bennünket szép emlékezetükben. De menni
kell. Áttörtük az ellenség vaspántját, nyitva az út Eper-
jesre és talán a Tiszához.

Odakint fölrivalnak a trombiták.

A nyergelő!

Fölzúgnak a pergő dobok.

A sorakozó!

A tábornok meghajlik, int a feleségének, lelép a
dobogóról és csörgő sarkantyúkkal tart a kijárónak.

Dörgő vivát száll utána s a tisztek éppen csak
kezet csókolva, özönlének a nyomunkba.

Kempelen lakkcipőben, fínom pantallóban ül lóra
s a mazurka dallamát dudorászva tűzi csákójához a
virágját.

Főnt az égen megfordult egy csillag.

... Félóra múlva az egész löcsei had elvonult
keletnek, a Branyiszkó irányába.

— VÉGE —

FORRÁSOK:

E könyv megírása során az alábbi műveket használtam forrásul:

Az általános történeti részhez:

- Angyal Dávid: Gróf Széchenyi István. (Bp., 1928.)*
 " " *Az ifjú Ferenc József. (Bp., 1942.)*
Asztalos-Pethő: A magyar nemzet története. (Bp., Dante, 1932.)
Ágoston Péter: A magyar világi nagybirtok története. (Bp., Grill, 1913.)
Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora. (Bp., 1897.)
Breit József: Magyarország 1848-iki függetl. harcának története. (Bp., 1930.)
Beöthy Zsolt: Bevezető tanulmánya, Széchenyi válogatott műveihöz.
Búsbach Péter: Viharos emberöltő. (Bp., Kilián, 1898.)
Czakó Elemér: Széchenyi. (Bp., Széchenyi Szöv., 1942.)
Friedjung H.: Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland. (Stuttgart, 1912.)
Friedjung H.: Österreich von 1848—1860 (Stuttgart.)
Friedreich István: Gróf Széchenyi István élete. (Bp., 1908.)
Graetz György: Kossuth élete és művei.
Gelich Richard: Magyarország függetlenségi harca. I.—III. (Bp., 1889)
Hegedüs Lóránt: Kossuth Lajos, legendák hőse. (Bp., 1928.)
Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth I.—II. (Miskolc, Magyar Jövő, 1928.)
Helfert: Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener Oktoberaufstandes. (Bécs, 1869.)
Hentaller Lajos: Kossuth és kora. (Bp., 1889.)
 " " *Görgey mint politikus. (Bp., 1889.)*
Hóman—Szekfű: Magyar történet. VI.—VII. (Bp., 1938.)
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története. (1865.)
Iványi-Grünwald Béla: Bevezető tanulmánya Széchenyi „Hitel”-éhez.

Jókai—Bródi—Rákosi V.: Negyvennyolc. — A szabadságharc története képekben. (Bp., Révai, 1898.)

Károlyi Árpád: Gróf Batthyány Lajos főbenjáró pöre. — Magyarország újabbkori történetének forrásai. (Bp., Magyar Tört. Társ. 1932.)

Kemény Zsigmond br.: Gróf Széchenyi István.

" " " A két Wesselényi.

" " " Forradalom után.

" " " Még egy szó a forradalom után.

" " " Hírlapi cikkei.

Kossuth Domonkos: Görgey. — (Bp., 1938.)

Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból (Bp., 1880—82.)

Kováts Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon. (Bp., 1939.)

Kovács Lajos: A békepárt a magyar forradalomban. (Bp., 1883.)

Madarász J.: Emlékirataim. (Bp., 1883.)

Magyar Győző: Kossuth Lajos élete. (Bp., Lampell, 1908.)

Petőfi Sándor: Összes költeményei.

Pethő—Julier: Görgey Artúr. (Bp., Génus, 1930.)

Pülch Jenő: A magyar katona vitézségének ezer éve. II. (Bp., 1933.)

Salamon Ferenc: A közönségek és a forradalom. (Budapesti Szemle, XXVI.—XXVII. kötet.)

Steier Lajos: Görgey és Kossuth. (Bp., Génus.)

" " Beniczky Lajos emlékiratai. — Magyarország újabbkori történetének forrásai. (Bp., Magy. Tört. Társ. — 1927.)

Szekfü Gyula: Három nemzedék. (Bp., Élet, 1920.)

Szeremlei S.: Magyarország Krónikája az 1848/49-iki forradalom idejéből (Bp., 1867.)

Szeremlei S.: A Honvédelmi Bizottmány keletkezése. (Bp., 1867.)

Szilágyi Sándor: A magyar forradalom története. (Bp., 1880.)

Szilágyi—Márki: A magyar nemzet története: X. kötet. (Bp., Athenaeum, 1898.)

Szemere B.: Graf L. Batthyány, A. Görgey, L. Kossuth, (Hamburg, 1859.)

Vukovics Sebő: Emlékirataim.

A részletekhez:

Atxinger László: Pozsony. (Bp., Révai, 1940.)

Bay Ferenc: 1848/49 a korabeli napilapok tükrében. (Bp., Officina, 1942.)

Csányi Károly: Győr részletes kalauza.

Dornyay Béla: Pápa és környéke részletes leírása.

Görgey Artúr: Mein Leben und Wirken in Ungarn 1848/1849. (Lipce, 1852.)

Görgey Artúrné naplója: (Ford. és ismert.: Adorján A., Bp., Est, 1910.)

id. Görgey István: Görgey Artúr ifjúsága és fejlődése a forradalomig. (Bp., Tud. Akadémia, 1916.)

id. Görgey István: 1848/49-ből, élmények és benyomások. (Bp., 1885.)

Honvéd-Offiziere, Zwei: Görgey — Világos, Klapka — Komorn. (Lipce, 1852.)

Ismeretlen szerző: Eletrajzok a magyar szabadságharcból. — Magyar, osztrák, orosz, horvát, szerb, román és tót szereplők élete. (Kézirat. — Vágó Aladár, polg. isk. igazgató, Szigetszentmiklós, kéziratgyűjteményéből. Szerző 1870 után írta.)

Kapossy Lucian: Pápa város egyetemes leírása. (Pápa, 1905.)

Keresztúry Dezső: Alt-Budapest. (Bp., Officina Hungarica, 1942.)

Kéry Gyula: A szabadságharc története napi krónikákban. (Bp., Franklin, 1851.)

Klapka György: Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen. (Lipce, Wigand, 1851.)

Klapka György: Memoiren. (Lipce, 1853.)

Kozma György: A leveledi Kozma-család története. (Bp., 1940.)

„ A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. (Pest Orsz. Nemzetőrs. Tanács, 1848.)

Makra Z.—Mohr Gy.: Iglói diákalbum. (Bp., 1930.)

Marczali Henrik: Leiningen-Westerburg Károly gróf levelei és naplója. (Bp., 1910.)

Mednyánszky Cézár báró: Naplója. (Avary Károly bevezet. és ford., Bp., 1928.)

Mednyánszky Sándor: A győri portyázók viszontagságai. (Honvéd-album, Pest, Emich, 1868.)

Réz Mihály: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya. (Bp., 1922.)

Széchenyi István gr.: Kelet népe.

„ „ „ Politikai programtörvédek.

„ „ „ Hírlapi cikkei.

Szijj Ferenc: Komárom a XIX. században. (Komárom, 1941.)

Sz. Gy.: Tüzér voltam negyvennyolcban. — Egy honvéd köz-
tüzér élete. (Bp., Nemzeti Könyvtár, 1942.)

Szokoly Viktor: Három nemzet hőse. — Guyon Richard. (Honvéd-album, Pest, Emich, 1868.)

Torday Géza: A Felvidék gyöngyei. — Késmárk, Eperjes, Lő-
ese, Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya. (Magyar-
ország Vereckétől napjainkig c. munkában. Bp., 1928.)

Waquant Anatole: Die ungarische Donauarmée. (Breslau, 1900.)

Ezekon kívül: Pesti Hírlap, Március Tizenötödike, Kossuth Hírlapja, Reform, Radical Lap, Népelem, Ungar című lapok 1848—1849. évi számai. Magyarország térképei 1850—1872. (Bécs, Artaria.)

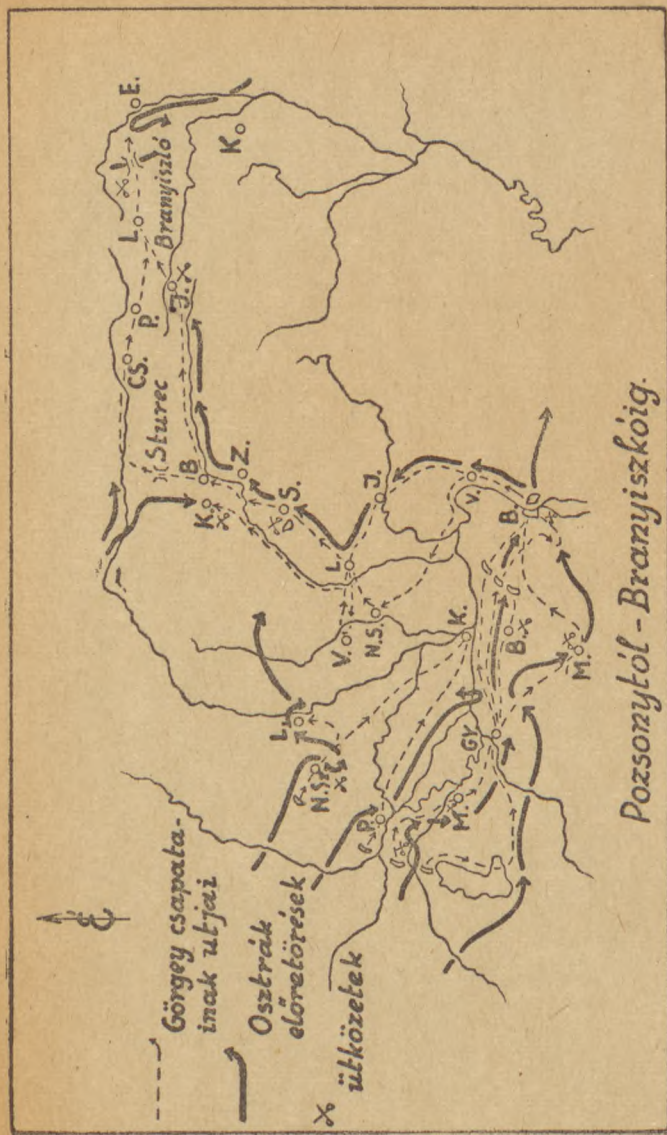
Dunántúl és a Felvidék 1:75.000-es katonai térképlapjai. (Honvéd Térképészeti Int., valamint a Vojenský zeměpisný ústav v Praze kiadv.)

Végül: családi okmányok és szájhagyományok honvéd-nagyapám életéről.

v. S. Gy.

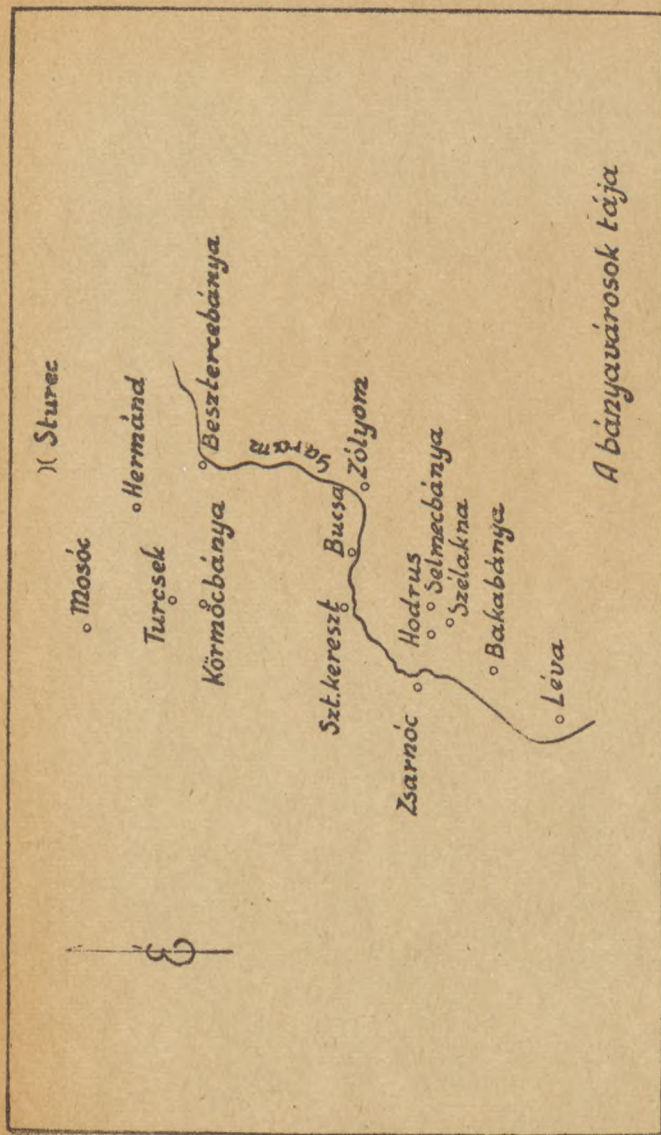

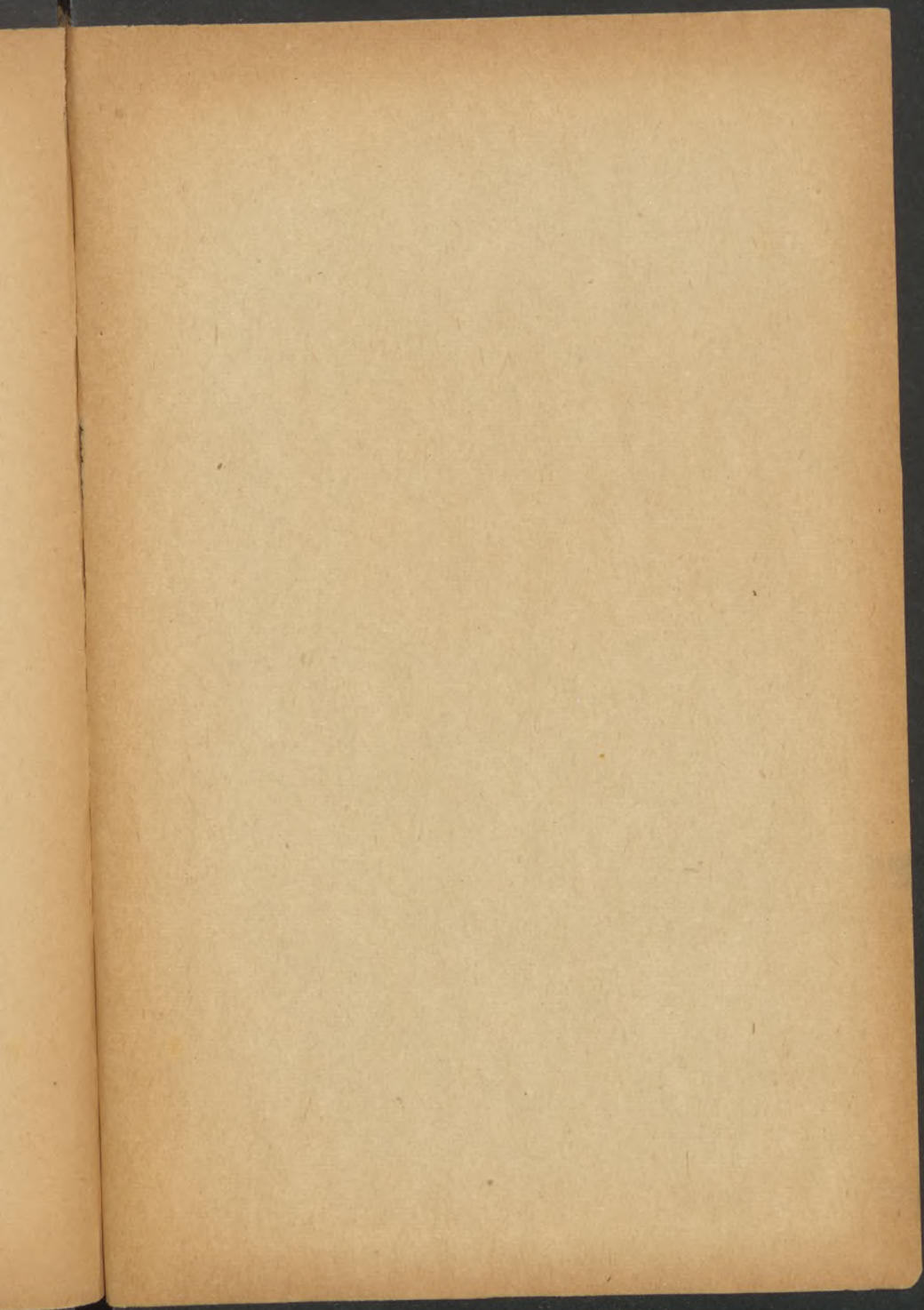

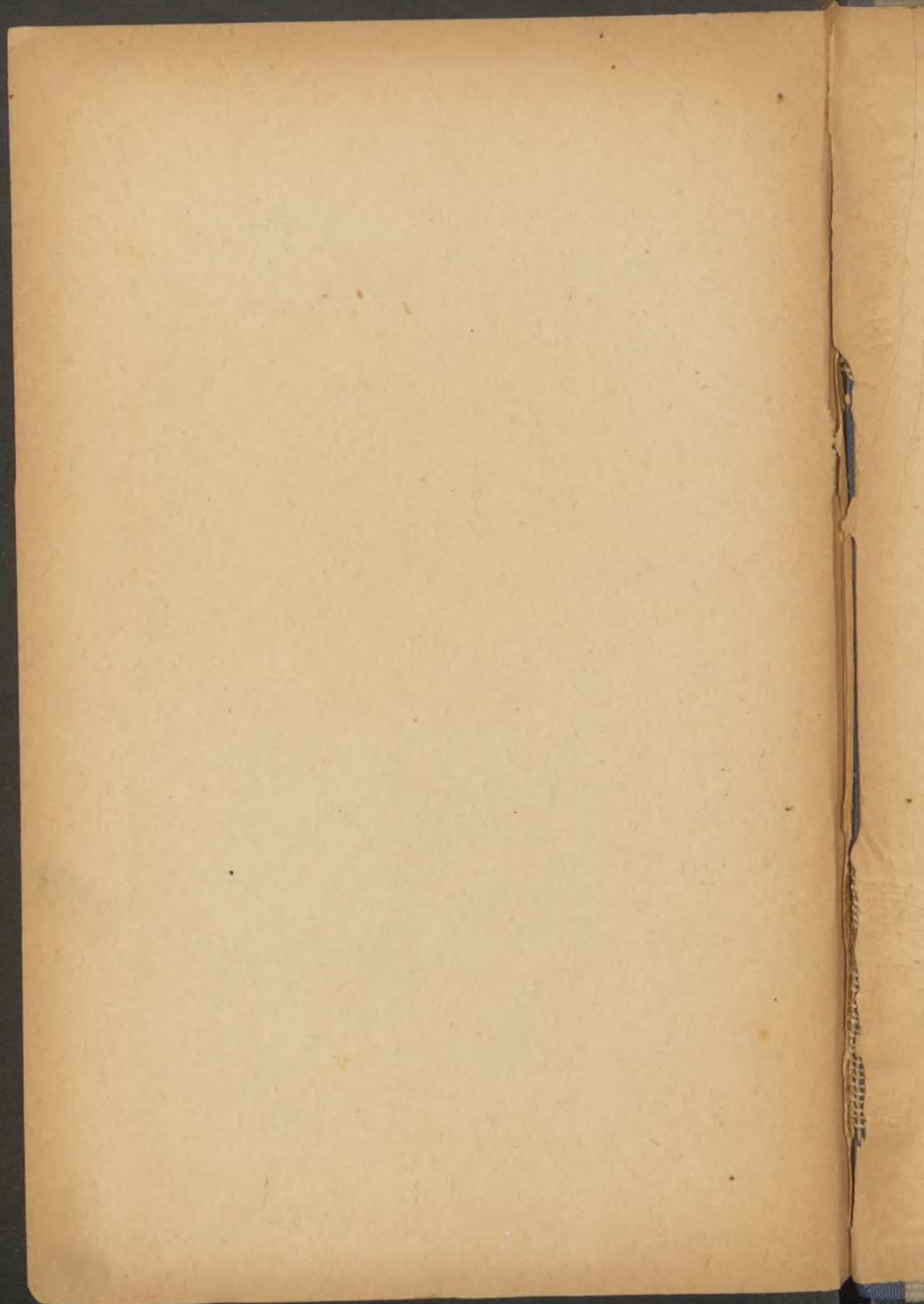

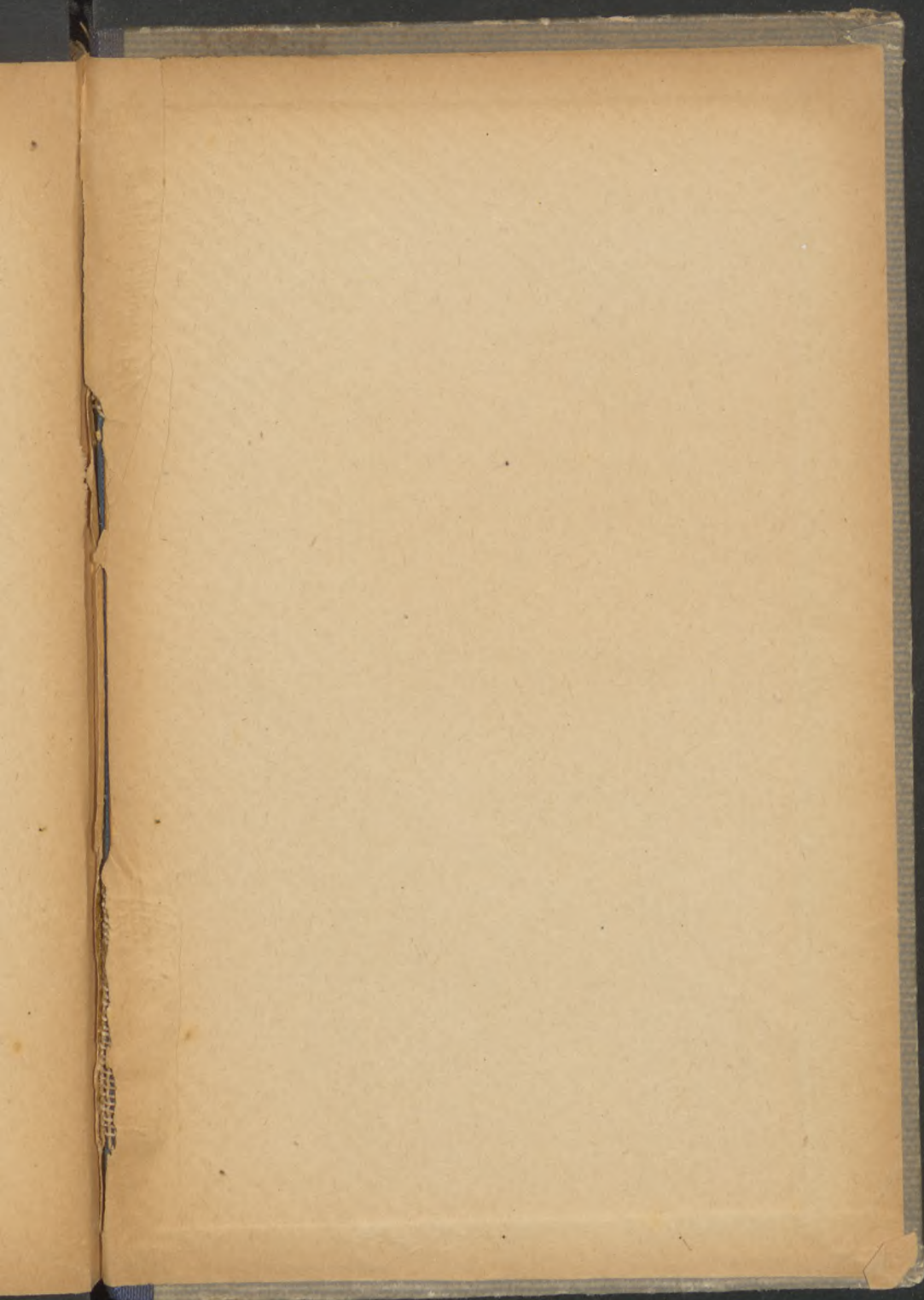

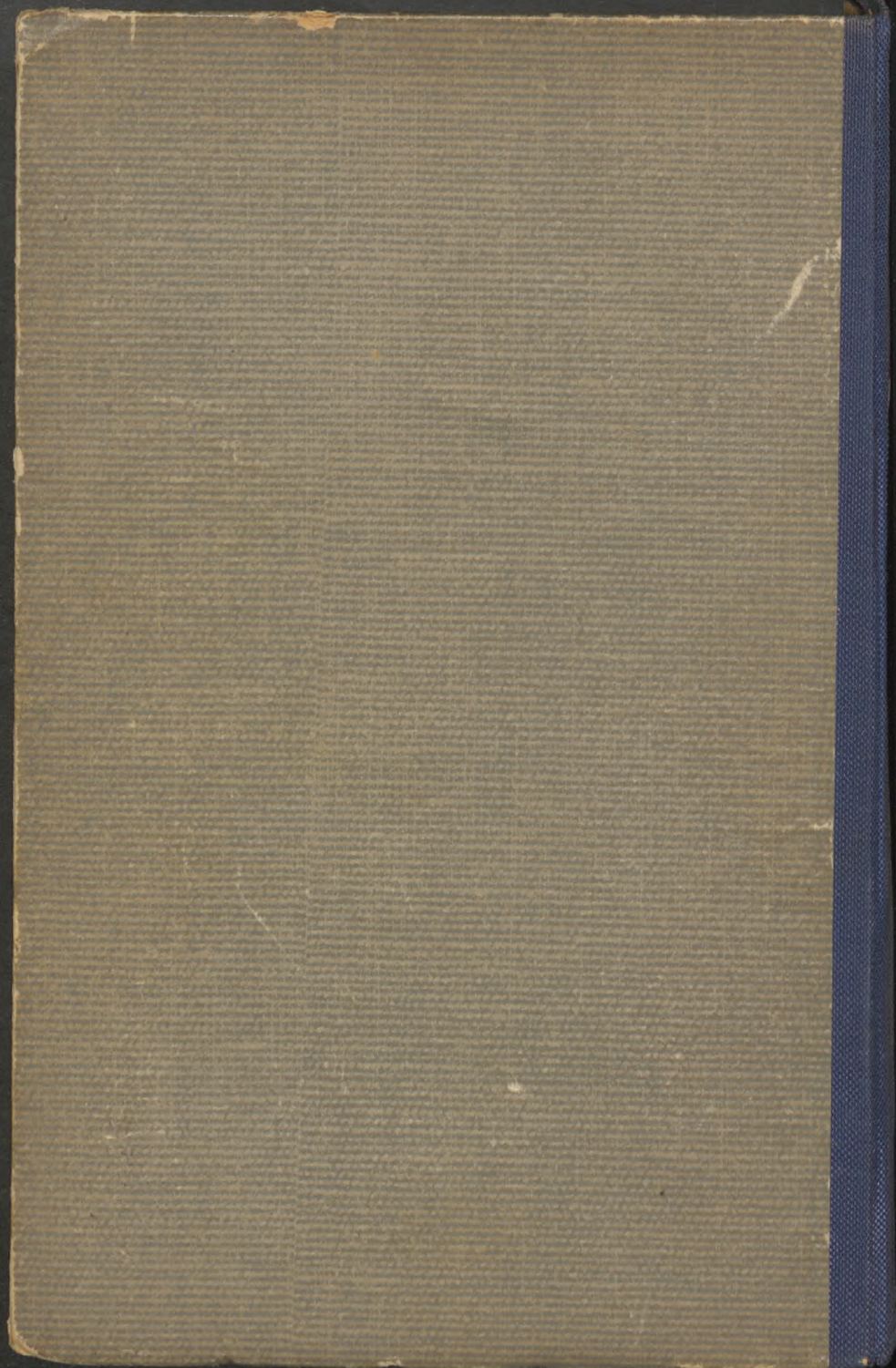

Benignus
Seyd.

NADONA
CSILLAG
MEGHOROL

311.046

OSZK

...2....